عەلی باپیر

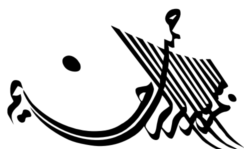
چەند بابەتێکی سیاسی هاوچەرخ

لەبەر ڕۆشنایی عەقڵ و وەحی دا

75

پرۆژەی تیشک

چەند بابەتێکی سیاسی هاوچەرخ

لەبەر ڕۆشنایی عەقڵو وەحیدا

چەند بابەتێکی سیاسی هاوچەرخ

لەبەر ڕۆشنایی عەقڵ و وەحی دا

عەلی باپیر

چاپی یەکەم

ناوی: چەند بابەتێکی سیاسی هاوچەرخ

کتێب: عەلی باپیر

نوسەر:

بڵاوکردنەوەی:

خەت: عزالدین محمد عمر

نەخشەشازی ناوەوە:

بەرگ: یەکەم 1431ك – 2010ز

نۆرە و ساڵی چاپ: 1500 دانە

له بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی ( )ی ساڵی 2010 ی

www.alibapir.net

﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا فَٱتَّبِعُوهُۖ وَلَا تَتَّبِعُواْ
ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمۡ عَن سَبِيلِهِۦۚ ذَٰلِكُمۡ وَصَّىٰكُم
بِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٥٣ الأنعام﴾

پێشـــکەش بێ

بەهەموو ئەوانەی دڵسۆزانەو هۆشیارانەو بوێرانە کاردەکـەن لــە پێنـــاوی بەختـــەوەرکردنی دنیـــاو ســـەرفرازکردنی دوارۆژی کۆمەڵگاکەیاندا، بەهۆی چاکتر لێتێگەیشتنو باشــتر پێوەپابەنـد بوونی شەریعەتی بـێ هەڵــەو پەڵــەی خــوای کاربــەجێو زیــاتر پێکەوە ئاوێتە بوونی ژینو دینیانەوە.

پێشەكی

الحمدلله والصلاة والسلام على رسول الله وآله المهتدين بهداه

خوێنەری بەڕێز!

ئەم كتێبەی بەردەستت بریتیە لە كۆی چوار بابەتی سیاسی گرنگ كە لە ڕۆژگاری ئێستاماندا باسو خواس مشتومڕی گەرمیان لەبارەوە دەكرێ، كە بریتین لە:

1- تەبایىو پێكەوە ژیان.
2- هاوپەیمانێتی .
3- بەشداریی كردن لە پەرلەماندا.
4- بەشداریی كردن لە حكومەتدا.

شایانی باسیشە هەركام لەم چوار بابەتە یەكی لە دوو ئاڵقەی بەرنامەی(سەرنج)دا لە كەناڵی ئاسمانیی پەیام پێشكەش كراون - جگە لە (هاوپەیمانێتی) كە تەنیا ئاڵقەیەكی بۆ تەرخان كرابوو - ئنجا پاش هێنرانە سەر كاغەزو چاپیدا گێرانەوەی خۆم، بەم شێوەیەی لێهاتوە.

جا هەرچەندە من هەوڵم داوە كە هەركام لەو بابەتانە لە مەحەكی عەقڵوشەرع بدەمو بەپوختیو گوشراویی ئەوەی بەرێكو راستو بێ گرێو گۆڵی دەزانم لەبارەیەوە بیلێم، بەڵام بێگومان ناڵێم هەرچی پێویست بووە

بگوترێ لەبارەی هەرکامیانەوە توانیومە بیخەمە دوو توێی ئەم کتێبەوە، چونکە هەرکام لەم بابەتانە هەڵدەگرێ کتێبو لێکۆڵینەوەی سەربەخۆو تایبەتی لەبارەوە بنووسرێ، بەڵام وەك گوتراوە: (مالایدرك كُلُّه لایترك بَعْضُهَ) ئەوەی هەموویشی جێبەجێ ناکرێ، واز لەهەندێکیشی ناهێنرێ.

هیواداریشم ئەم بڕە توێژینەوەیە پوختو گوشراوە بەتەواوی نیشانەی خۆی بپێکێو بەرچاوی تەماوی گەلێك کەس ڕۆشن بکاتەوە سەبارەت بەهەڵوێستی ڕاستو ڕێكو شەرعییانەو ژیرانە، لەبەرانبەر هەرکام لەو چوار بابەتە هەستیارو گرنگەدا، کە وەك پێشتر ئاماژەم پێدا لەم ڕۆژگارەدا چ لە کۆمەڵگای خۆمانو چ لە سەرجەم کۆمەڵگایەکانی دیکەی مسوڵمانادا قسەو باسو بگرەو بەردەی زۆریان لەبارەوە دەکرێو گەلێك جاران بەو هۆیەشەوە مسوڵمانانو تەوژمی ئیسلامیی دووچاری کێشەو گرفتو دووبەرەکی بوون!

هەڵبەتە کێشمەکێش کردنو شەڕەقسەو بگرەو بەردەی مسوڵمانانیش لەوبابەتو مەسەلانەدا کە وەحی نوختەی تێدا نەخستوونە سەرپێتو جێگای ئیجتهادو ڕاجیاییان تێدایە، بە تایبەت لەبواری حوکمو سیاسەتدا کەبابەتێکی هەرەگرنگو زیندووی بواری هەڵسو کەوتو عادەتەکان (المعاملات والعادات)ە، کە بناغە تێیاندا ڕەوایی (إِباحة) وەدەستکراوەییە، شتێکی ئاساییو چاوەڕوانکراوە، بەڵام ئەوەی کە نائاساییو نەگونجاوو لە مسوڵمانان ناوەشێتەوە، ئەوەیە کە کێشەو تێکگیرانو مشتومڕەکانیان نەگێڕنەوە بۆتەرازووی شەریعەت، کە لە عەقڵی سەلیمو وەحی ڕاستدا خۆی دەنوێنێ، لە حاڵێکدا کە خوای زانا

شارەزا بەوە فەرمانی پێكردوون، وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِن شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (١٠)﴾ الشورى

واتە: وە لە هەرشتێكدا كەوتنە ڕاجیاییەوە ئەوە دادوەریی تێداكردنی بۆلای خوایە، ئائەو خوایەتان پەروەردگارمە پشت هەر بەو دەبەستمو تەنیا بۆلای ویش دەگەرێمەوە.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿... فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (٥٩)﴾ النساء

واتە: ... وە هەركات لەشتێكدا كەوتنە ناكۆكییەوە بیگێڕنەوە لای خواو پێغەمبەر، ئەگەر بڕواتان بەخواو ڕۆژی دوایی هێناوە، ئەوە باشترەو سەرەنجامیشی چاكترە.

خواش بەبەزەییو كەڕەمی بێ سنووری خۆی یارمەتیو هیدایەتی هەموولایەكمان بدات كە بەبێ بەرچاوڕوونی هەنگاو نەنێینو، هەركات كەوتینە ڕاجیاییو كێشەو مڕیشەوە گەڕانەوەمان بۆلای قورئانو سوننەتو كێشانو هەڵسەنگاندنی ڕاجیاییەكانمان بەتەرازووی شەریعەت لەسەرشان سووكو ئاسان بێو، پاشان دەست هەڵگرتنیشمان لەو قەناعەتو بیروڕایانەی كە بۆمان دەردەكەوێ هەڵەن، پێ وەك ئاو خواردنەوە وابێ، چونكە بێگومان دان بەهەڵەی خۆدا هێنان چاكەیە (الأعتراف بالخطأ فضيلة)، وە دان بەهەڵەدا هێنانو زوو دەستبەردار بوونی، باجو مەسرەفی یەكجار كەمە!

دیارە هەرچی لەم كتێبەو سەرجەم كتێبو بەرهەمەكانی دیكەشمدا گوتوومەو دەیڵێم، جگە لەو شتانەی كە ڕاستە مانای ئایەتو

فەرموودەکانی پێغەمبەرن ﷺ، بریتین لە بۆچوونو تێگەیشتنی بەندەو ئێستا بەڕاستو دروستیان دەزانم، یان بەڕاستتریان دەزانمو، سوپاسی هەر بەرێزێك دەکەم کە بەبەڵگە بۆم بسەلمێنێ بەهەڵەدا چووموو خوا پشتیوان بێ بەسینگ فراوانیو ئاسانییەوە لێی وەردەگرمو عەقڵو زانیاریی خۆمیان پێ دەوڵەمەندو بەهرەمەند دەکەم.

سبحانك اللهم وبحمدك، أشهدأن لاالله الاّأنت، أستغفرك وأتوب اليك

هەولێر
15ی رەبیعی دووەمی 1431ی کۆچی
31 ی مایسی 2010ی زایینی

ameer.maktab@yahoo.com

/AliBapir

/AliBapir

/MediaAmeerOffice
www.alibapir.net

بەشی یەکـەم:

تەبـایـیو پێـکـەوە ژیـــان

لە تەرازووی قورئانو سوننەتدا

ڕێ خۆشکردن

بەڕێزان!

ئەم بابەتەی بەردەستتان بریتیە لە کۆی دوو ئاڵقەی بەرنامەی سەرنجی کەناڵی ئاسمانیی پەیام، کە وتووێژو پرسیارو وەڵامی نێوان کاک عومەر گوڵپیو بەندەن لەمەڕ: (تەبایی و پێکەوە ژیان)ەوەو پاش هێنرانە سەر کاغەزو[1] چاوپێداگێڕانەوەو پێداچوونەوەی خۆم، بەم شێوەیەی لێهاتوە.

هیواداریشم ئەم وتووێژو لێکۆڵینەوەیە مایەی بەرچاو ڕوونبوونەوەو زیاتر شارەزابوون بێ، بەسینگ فراوانیی و لێبوردەییو تەبایی ئیسلامو مسوڵمانانێك کەپێوەی پابەند دەبن، لەگەڵ نامسوڵمانانێکدا کە ئامادەیی پێکەوە ژیانو تەباییان لەگەڵیاندا هەیە.

چونکە بەداخەوە لەم ڕۆژگارەماندا لەلایەن کەسانێکی زۆرەوە لە مسوڵمانانو نامسوڵمانان، سەرگەردانیی و چەواشەبوونێکی زۆر هەیە لەبارەی تێڕوانینو هەڵوێستی ئیسلامەوە بەرانبەر بە مەسەلەی پێکەوە ژیانو یەکدی تەحەممولکردنو پێکەوە هەڵکردنی پێکهاتەکانی کۆمەڵگا بە مسوڵمانو نا مسوڵمانەوە، کە پێم وایە ئەوەش بەگشتی سێ هۆکاری سەرەکی هەن:

1- نەزانیی و نەشارەزایی بەرانبەر بە ئیسلامی بەرجەستە لەقوڕئانو سوننەتدا (کە دیارە جگە لەقوڕئانو سوننەتیش هەرچی هەیە

---

1) لەلایەن کاك مەلا بیلال قەڵادزەیی یەوە، خوا پاداشتی بداتەوە.

بەتێگەیشتن و ئەزموونی مسوڵمانان لەبارەی ئیسلامەوە دادەنرێ، نەك خودی ئیسلام).

2- پڕوپاگەندەی ژەهراویی و چەواشەكارانەی ناحەزانی ئیسلام كە لەڕووی بوغزو غەرەزەوە چاویان بەهیچ شتێكی ئیسلام هەڵنایەت و هیچ دانێكی خێری پێداناهێنن.

3- هەڵەو كەم و كووڕیی و كرچ و كاڵیی چەند دەستەو گرووپێك لە مسوڵمانان كە هەندێك قسەو هەڵس و كەوتی وایان هەیە لەگەڵ زۆر لە ڕاستییەكانی ئیسلامدا بەراوەژوویە.

پێشم وایە ئەم وتووێژە كۆمەڵێك ڕاستی گەورەو گرنگی لەبارەی لێبووردەیی و سەماحەتی ئیسلامەوە گرتوونە خۆی و مایەی ڕەواندنەوەی تەم و مژی زۆر تۆمەت و گومانانە لەو بوارەدا.

25ی ڕەجەبی 1430
18ی تەمووزی 2009
هەولێر

بسم الله الرحمن الرحيم

بەڕێز ماموستا! تەوەرەی سەرەکی گفتوگۆکەمان، بریتیە لە: (تەبایی‌و پێکەوە ژیان)، چونکە بێگومان تەبایی‌و پێکەوە ژیان خاڵێکی گرنگی هەر کۆمەڵگایەکە کە بیەوێ قەوارەو کیانێکی هەبێ هەموو لایەك لەسایەیدا بەئاشتی پێکەوە بژین‌و لەڕووی سیاسیی‌و ئابووریی‌و کۆمەڵایەتیی‌و تەکنۆلۆژیی‌و هەموو بوارەکانی دیکەی ژیانەوە سەرکەوتوو بن.

تەبایی‌و پێکەوە ژیان لەولاتانی ڕۆژئاوادا بەشێوەیەکی تا ڕادەیەکی باش بەرجەستەیە، ئەوان بەشێوەیەکی ئاسایی جیاوازی یەکانی یەکتری قبووڵ دەکەن، هەروەها دەستەلاتیش دەستاو دەست پێ دەکەن بەشێوەیەکی ئاشتییانە! بەلام بە پێچەوانەوە لە ولاتانی ڕۆژهەلات بەگشتی یان لانی کەم زۆرینەیان، ئەم مەسەلەیە بەکەمی دەبینرێ بەتایبەتی لەڕووی سیاسییەوە، جا ئایا هۆکارەکانی چین؟ بۆچی ولاتانی ئێمە چەمکی تەبایی‌و پێکەوە ژیان بەچاکی تێیدا ڕەنگی نەداوەتەوە؟ بۆچی ئێمە جیاوازییەکانی یەکتری قبووڵ ناکەین؟ لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە ئێمە تێبگەین ئاینی بەرزی ئیسلام چۆن لە تەبایی‌و پێکەوە ژیان دەڕوانێ؟ ئیسلام بنەماکانی بۆ تەبایی‌و پێکەوە ژیان چین؟ ئەو ئایینەی کە بە درێژایی (1400) ساڵ توانی خەڵکانێك جێگە بکاتەوە لە چوارچێوەی کیانەکەیدا کە خەڵکەکە زۆر لێك جیاواز بوون لە ڕووی بیروباوەڕەوە! تا ئێستاش بوونی کەنیسەکان‌و بوونی ئاین‌و بیروباوەرە جیاوازەکان لە ولاتانی ئیسلامییدا بەگشتی‌و لە کوردستاندا بەتایبەت بەلگەی ئەوەن کە

ئایینی ئیسلام ئەو جیاوازییانەی قبووڵ كردوە، بەڵام چۆن؟ پشتیوان بەخوا لەم بەرنامەیەدا ڕوونی دەكەینەوە!

- بەڕێز مامۆستا سەرەتا دەمانەوێ لە چەمكی تەبایی‌و پێكەوە ژیانەوە دەست پێبكەین، بەڕێزت پێناسەت چیە بۆ تەبایی‌و پێكەوە ژیان، یان چۆن دەڕوانیە چەمكی تەبایی‌و پێكەوە ژیان؟

+ بسم الله الرحمن الرحيم الحمدلله وصلى‌الله تعالى وسلم وبارك على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه.

برای بەڕێزم كاك عومەر گوڵپی! بە پێویستی دەزانم بەر لەوەی بچینە نێو باسەكەمانەوە لەسەر داواكاریی چەند جارەی هەندێك لە برایانمان لە دەرەوە هەڵوەستەیەكی كورت بكەم لە بەرانبەر ئەو هێرش‌و پڕوپاگەندانەی كە دەكرێتە سەرمان وەك كۆمەڵی ئیسلامیی بەگشتی‌و بەندە بە تایبەتی!

- بەڵێ ماوەی دووسێ مانگێكە لێرەو لەوێ زۆر دەبینین لە پێگەكانی ئینتەرنێت‌و لە گۆڤارو ڕۆژنامەكاندا هەندێ كەس تۆمەتی جۆراو جۆری ناڕەوا بۆ ئێوە دروست دەكەن.

+ دیارە لە نێوخۆی كوردستاندا ئەو قسانە ئێكسپایەر بوون‌و ئێستا پێموایە كڕیاریان نیەو كەس بەهەندیان وەرناگرێ، چونكە بۆیان دەركەوت ئامانجی خۆیان ناپێكن، بەڵام لە دەرێ هەندێك كەس هەر هەیە ئێستاش بازاڕی خۆی بەو قسانە گەرم دەكا! هەڵبەتە منیش لەسەر داوای ئەو برا خۆشەویستانەمان كە زۆریان تەلەفۆن كردو داوایان كرد هەڵوێستێكمان هەبێ، بۆیە بە كورتی دەڵێم:

کەسێك هەموو کەلوپەل (بضاعة)ەکەی ئەوەبێ تۆمەت بۆ خەڵك هەڵبەستێو قسە بەخەڵك بڵێ، ئەو کەسە ئینسانێکی شکست خواردوویە، ئینسانێکی هیچ پێ نەبوویە! ئینسان دەبێ بە شتی باش خۆی بینا بکا، نەك هەموو هونەرەکەی ئەوەبێ کە بیەوێ خەڵك بڕووخێنێ!، نا دەبێ خەریك بێ خۆی بینا بکا، ئەوە یەك، دووەم: ئەوانەی لە دەرەوەو نێوەوەی کوردستان قسە بە ئێمە دەڵێن، لە دوو حاڵەت بەدەر نین: یان کەسانێکی ناحەز بە ئیسلامو تەوژمی ئیسلامیین، وە ئەو ناحەزییو ڕقو کینەیەش کە بەرامبەر بە ئیسلام هەیانە زۆر جار ناوێرنو جورئەت ناکەن ڕاستەوخۆ بیخەنە ڕوو، بۆیە دێن بە قسە پێگوتن، ناوزڕاندن (تشهیر)ی ڕەمزەکانی تەوژمی ئیسلامیی ئەو شتە دەردەبڕن!

یان کەسانێکن مسوڵمانانێکی کینە لەدڵن، حەسەدو حیقدیان هەیەو لەگۆڕەپانی کاری ئیسلامییدا شکستیان خواردوەو فەشەلیان هێناوەو نەیان توانیوە شتێکی باش پێشکەش بکەنو سەرەنجام گۆڕەپانەکەیان بەجێهێشتوە، یاخود کەنار کەوتوون، ئیدی دەیانەوێ تێی هەڵێننەوەو قەرەبووی بکەنەوە! پاشان وەك جاری دیکەش گوتوومە ئەو قسانە کە دەکرێن من نەمکردوە بەعادەت وەڵامی قسەی سووکی خەڵکی بچووك بدەمەوە! چونکە بەڕاستی من پێموایە ئەو کەسەی تۆمەت بۆ خەڵك هەڵدەبەستێ، درۆ دەکا، نەجارێك نەدوو نەدە دووبارەی دەکاتەوە، ئەو ڕفتارەی بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کەکەسێکی بچووکە، چونکە ئینسانی بچووك قسەی سووك دەکا! ئەگەرنا ئەوانەی کە ڕەخنەیەکیان هەیە لە کۆمەڵی ئیسلامیی لەدیدو سیاسەتەکانی

كۆمەڵی ئیسلامیی یان لەبیروبۆچوونەكانی (بەندە) ئێمە بەسوپاسەوە لێیان وەردەگرین، چونكە خۆ ئێمە خۆمان بە پارێزراو (معصوم) لە هەڵەو كەموكووڕیی نازانین‌و پێویستیمان بە ئامۆژگاریی‌و ڕەخنە لێگرتن‌و تێبینی‌و سەرنج خستنەڕووی هەموو كەسێكی دڵسۆز هەیە، بۆئەوەی كارەكەمان زیاتر بەهێزوپێزبێ‌و گەشە بكا، وە لەسەر ئەوە سوپاسیشیان دەكەین، بەڵام من تا ئێستا ڕەخنەیەكی سیاسیی‌و فیكریی نابینم، هەرچی دەیبیستین بەزۆری تۆمەت هەڵبەستن‌و لە پشت پەردەی ڕەشەوە تەماشاكردن‌و زۆریشی هەر درۆو دەلەسەیە، بڕواتان بێ جاری وایە شتێك دەخوێنمەوە لە(ئەلف)ی یەوە تا (ی) شتێكی ڕاستی تێدانیە!

جا بەڕاستی ئێمە كاتی خۆمان لەوە بە گرنگتر دەزانین كە بەزایەی بدەین لەوەلامدانەوەی ئەو جۆرە قسانەدا، وەمن قسەیەكی دیكەش دەكەم -جارانی دیكەش ئەوەم هەر گوتوە- كەسێك كە نیشانەیەك دادەكا ئەگەر لەونیشانەیە بداو بیپێكی بەیەك فیشەك وازدێنێ، وە ئەگەر بەیەكەم فیشەك لێی نەدا بەدووەم لێی بدا وازدێنێ، بەڵام كەسێك كە دە (10) فیشەك یان بیست (20) یان سەد (100) فیشەكی پێوە دەنێ، مانای وایە لەنیشانە نادا، كەواتە بێ هوودە خۆی ماندوو دەكا، دیارە ئەو قسانە ئامانج ناپێكن، بۆیە پێویست دەكا كابرا ئەمڕۆو سبەینێ‌و دووسبەی هەمیشە دووبارەیان بكاتەوە، لەم سایت لەم گۆڤارە، لەم ڕۆژنامە لەو كەناڵ لەو كەناڵ، بێهوودە خۆی ماندوو دەكا، وەبەڕاستی لەخوا بەزیادبێ پەرێزی ئێمەش -وەك نیعمەتی خوا لەسەرمان- وە ڕابردووی ئێمە، وە كردەوەكانی ئێمە، بۆ خۆیان باشترین

وەڵامـی ددان شـکێنن بـۆ ئـەو جـۆرە قسـەو پڕوپاگەندانـە، هـەروەها گەشەکردنی ئێمە لەنێو خـەڵكو میللـەتی خۆمانـدا، وە فراوانبـوونی بنکەی جەماوەریی‌و زیادبوونی ئەندامان‌و دۆستان‌و لایەنگرانی ئێمـە، وەڵامـە بۆ ئەو پڕوپاگەندەو تۆمەتانە!

دواقسەشم ئەو دێڕە شیعرەی ئیمام شافیعیە ڕەحمـەتی خـوای لێبـێ، کەدیارە پێشینەی چاکیشمان هەر ئەوە حاڵیان بووەو قسەیان پێگـوتراوە لەلایەن ناحەزانیان‌و خەڵكی حاقیدو فاشیلەوە، کەدەڵێ:

يواجهني السفيه بكل قبحٍ   فأكره ان أكون لهُ مجيبـاً
فيزداد سفاهة وأزداد حِلْماً   كعود زاده الإحراق طيباً

واتە: ئینسانی نەفام بە هەموو شێوەیەکی ناشیرین لەگەڵم ڕوو بەڕوو دەبێتەوە، بەڵام حەزناکەم وەڵامی بدەمەوە، ئەو لە نەفامیی زیاد دەکـاو من لەئارامی زیاد دەکەم، وەك (عود)ێك هەتا بیسووتێنی بۆنی خۆشی زیاتر بڵاو دەبێتەوە!!

واتە: وەك چۆن بخوور هەتا زیاتر بسووتێ بۆنی خۆشی پتر بڵاوبێتەوە، ئێمەش هەتا زیاتر ئازار بدرێین لە ئـارامیی‌و هێـدێی‌و مەنـدیی زیـاد دەکەین، جا سوپاس بۆ خوا ئێمەش وەك ئەو پێشـینەی چـاك (السـلف الصالح)مان لەگەڵ ئەو جۆرە کەسانەدا مامەڵە دەکـەین! وەك گوتیشـم ئێمە کات‌و وەختی خۆشمان لـەوە بـە باشـترو بـەنرختر دەزانـین کـە بـە وەڵامدانەوەی ئەو قسەو پڕوپاگەنـدە بـێ نـرخ‌و کـەم بایەخانـە زایـەی بکەین.

- زۆر سوپاس بۆ ئەم پێشەكیو هەڵوەستەیە، مامۆستای بەڕێز دەربارەی وەڵامی پرسیارەكەمان كە سەبارەت بە تەباییو پێكەوە ژیانە، بێگومان ئەو جۆرە تۆمەتو سووكایەتیو حاڵەتانەشن كە بوونەتە هۆكاری دیاریكردنی هەڵبژاردنی ئەم بابەتەی تەباییو پێكەوە ژیان، سەرەتا دەپرسین:

- ئایا تەباییو پێكەوە ژیان چییەو گرنگییەكەی لەچیدایە؟

+ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دەڵێین: كۆمەڵگای سەركەوتوو ئەو كۆمەڵگایەیە -جا بازنەیەكی تەسك یاخود فراوانی هەبێ- كە هەموو پێكهاتەكانیو هەموو تاكەكانیشی، هەر كامێكیان هەمان ماف كە بەخۆی ڕەوا دەبینێ، بە بەرانبەرەكەشی ڕەوا ببینێ، وە كۆمەڵو پێكهاتەكانی وەك چۆن بۆ خۆیان حەز دەكەن كە ئازادیی بیروڕا، ئازادی دینداریی، ئازادی كارو كەسابەت، ئازادییە تاكییەكانیان هەبێ، وە وەك چۆن حەز دەكەن بۆخۆیان ڕێز لێگیراو بنو مافیان پێشێل نەكرێ، دەبێ هەمان ئەو شتانە بە بەرامبەرەكانیشیان ڕەوا ببینن، ئەو جۆرە كۆمەڵگایە كۆمەڵگایەكی سەركەوتوویە، وە هەر كۆمەڵگایەك بەو شێوەیە بوو، واتا جیاوازییەكانی یەكتریان قبووڵ كردو دانیان بە بوونو مافی یەكدی هێناو، ڕێزو حورمەتی یەكدیان پاراست، ئەوە بێگومان ئەو كۆمەڵگایە بەرەو پێش دەچێ.

وەك بەڕێزت ئاماژەت پێدا كە ئێستا كۆمەڵگاكانی ڕۆژئاوا تا ڕادەیەك ئاشتییو ئارامییان تێدا سەقامگیرە، بۆچی؟ چونكە پێكەوە تەبان، وەلەڕاستیدا ئاشتی لە تەباییەوە پەیدا دەبێ بەڵێ لە پێكەوە گونجانو لەیەكدی قبووڵكردنو لە ڕێز لە یەكدی گرتن ئاشتی پەیدا

دەبێ ئەدی کێشەو ئاژاوە لەچی پەیدا دەبێ بێگومان لە پێکەوە نەگونجانو ناکۆکیو لافو گەزاف بەسەر یەکدا لێدانو ئیمتیاز بەخۆ ڕەوا بینین لەسەر حیسابی خەڵك، جا ئیمتیازی سیاسی بێ، یان ئابووری، یان کۆمەڵایەتی، ...هتد، هەر جۆرە ئیمتیازێك بەخۆت ڕەوا ببینیو غەیری خۆتی لێبێبەش بکەی، کێشەو ئاژاوەی لێ پەیدا دەبێ، هەمیشە تەبایی دەبێتە هۆی ئاشتی، دادگەریی دەبێتە هۆی ئاشتی، وە بەپێچەوانەوە زوڵمو ستەم دەبێتە هۆی کێشەو ئاژاوەو ململانێ.

ئەوە پێناسەیەکی کورتی تەباییو پێکەوە ژیانە، دیارە بێگومان کۆمەڵگایەك بەیەکەوە تەبا بوو، ئەوجار دەتوانێ پێکەوە بژی، ئەگەرنا لەجیاتی ئەوەی پێکەوە بژی دەبێ پێکەوەبەشەڕبێو بمرێ، دەشبینین کۆمەڵگای کوردەواری خۆمان لە قۆناغێکدا لەبەر ئەوەی پێکەوە تەبا نەبوو، بەڵکو ناتەباو پێکەوە نەگونجاو بوو، تەماشا دەکەی سەرگەرمی شەڕو ئاژاوە بووین لەگەڵ یەکدیدا، وەهەروەها لەکۆمەڵگاکانی دیکەشدا، هەروایەو هەرواش دەبێ! بەڵام سوپاش بۆ خوا ئێمە ئەو قوناغەمان تێپەڕاندوە خوا یاربێ ناگەڕێینەوە سەری، بەڵام ئێستاش لە هەندێك کۆمەڵگای دواکەوتوودا خەڵکێکی دواکەوتوو هەیە لەجیاتی ئەوەی پێکەوە بژین، پێکەوە دەمرن، لەجیاتی ئەوەی یەکدی دروست بکەن یەکدی دەڕووخێنن.

ـ بەڕێز مامۆستا علی باپیر ئەمیر کۆمەڵی ئیسلامیی! ئێمە لەم ڕوانگەی ئەو پێناسەو پێشەکیەی جەنابتەوە دەپرسین: ئایا هیچ جێگرەوە (بدیل)یەکمان بۆ تەباییو پێکەوە ژیان هەیە؟

+ هیچ بەدیلێك نیە غەیری دەست لەیەخەی یەكترنان، غەیری ململانێ كردنو مل لەبەر ملی یەكترنان، دەبێ ئێمە یان پێكەوە مەدار بكەین یان دەبێ دار لەیەكتر دەست بدێنێ، وەك زۆرجار گوتوومە: یان دار یان مەدار! مادام پێكەوە مەدار نەكەین دەبێ دار لە یەكتر دەست بدەینێ، واتە: دەبێ چەك لەیەكتر دەست بدەینێو سەنگەر لەیەكتر بگرین، ئینجا بەڕاستی لە ئەنجامی سەنگەر لەیەكتر گرتنیشدا بینیومانە كە باجی زۆر خراپ دراوە، وە لەئەنجامی پێكەوە هەڵنەكردندا هیچ بەدیلێكی دی نیە جگە لە دەست چوونە خوێنی یەكترو دەست چوونە كەرامەتو بوونی یەكدی، كە سەرەنجامەكەی زۆر شووم بووە، وە پێشینانمان زۆر جوانیان گوتوە: (بە بای و بەبارانێ هەر لە بەفر كەم دەبێ) یانی: چ (با) هەڵبكات چ (باران) بباریێ، هەر بەفر دەتوێتەوە، واتە: كاتێك دوو نەتەوە، دوو حیزب، لەنێو چوارچێوەی ولاتێكدا بەشەڕ دێن، یان دوو نەتەوە لەسەر ئاستی بەشەریەتیش كاتێك پێكەوە بەشەڕ دێن، لەكێ كەم دەبێتەوە؟!

بێگومان هەر لەخۆیانو هەردوولاشیان زەرەر دەكەن، بۆیە دەڵێین: نەخێر تەبایىو پێكەوە ژیان هیچ بەدیلێكی نیە جگە لە شەڕو ئاشووبو ئاژاوە.

- مامۆستا! ئێستا ئەوەی كە بەرچاوە، ولاتانی ڕۆژئاوا لە ئاشتییو ئارامییو تەبایىو پێكەوە ژیانێكی باشدا دەژین، ئەوان جیاوازییەكانی یەكتری قبووڵ دەكەن، ئەوان بەئاسانی دەرەنجامی هەڵبژاردنەكان قبووڵ دەكەن، هەروەها ئایینەكانی یەكتر قبووڵ دەكەن، بەبڕوای جەنابت

هۆكاری ئەوە بۆچی دەگەڕێتەوەو بۆچی ڕۆژئاوا ئەو حاڵەتە باشەی تێدا بەرجەستەیە لەڕووی تەبایی‌و پێكەوە ژیانەوە؟

+ من سەرەتا دەڵێم پێویستە ئێمە شتی باش لە هەر شوێنێك هەبێ‌و لەلای هەركەسێكەوە بێ بەسوپاسەوە وەری بگرین، ئیسلام وای فێركردووین خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿... فَبَشِّرۡ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسۡتَمِعُونَ ٱلۡقَوۡلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحۡسَنَهُۥٓۚ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمۡ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿١٨﴾ الزمر﴾، واتە: دەجا موژدە بدە بەو بەندانەم كە گوێ بۆ قسان دەگرن، جا باشترینی هەڵدەبژێرن‌و شوێنی دەكەون، ئا ئەوانە كەسانێكن خوا ڕێنمایی كردوون‌و ئا ئەوانەن خاوەن عەقڵن.

كەواتە ئینسانی موژدە پێدراو لەلایەن خوای پەرروەردگارەوە ئینسانی خاوەن عەقڵ‌و ڕێنمایی كراو لە ڕوانگەی قورئانەوە، كەسێكە گوێ بۆ هەموو قسەیەك دەگرێ، وەكامەی باشتربێ هەڵی دەبژێرێ‌و شوێنی دەكەوێ.

جا وەك پێشەكی یەك بۆ وەڵامی ئەو پرسیارە كە ئایا هۆكاری ئەوە كە لە وڵاتانی ڕۆژئاوا سەقامگیریی‌و تەبایی هەیە، چییە؟ دەڵێم! بێگومان ئەوە شتێكی باشی ئەوانەو پێویستە ئەو شتە باشەیان لێ وەربگرین وە بەوەش ئێمە شتێكی چاك دەكەین، چونكە فەرمانی قورئانمان جێبەجێ كردوە، بەڵام ئایا وەك هەندێك خەڵك كە دەیانەوێ میللەتی ئێمە چەواشە بكەن، ئایا ئەو تەبایی‌وپێكەوە ژیانەی ئەوان بەرهەمی دوركەوتنەوەیانە لە دینەكەیان؟ وە ئایا ئێمەش ئەگەر لە دینەكەمان دووربكەوینەوە ئەو حاڵەتە باشەمان بۆ دروست دەبێ؟! یان

بەپێچەوانەوە تەباییەكەیان بەرهەمی شتێكی دیكەیە؟ من لەكتێبی (تەوژمی ئیسلامیی و عەلمانیی و خاڵە هاوبەش و جیاوازەكانیان)دا لە باسی تەبایی و پێكەوە ژیاندا، باسم كردوە، كە لەڕاستیدا وڵاتانی ڕۆژئاوا بە ئەمریكاشەوە، كاتێك گەیشتنە ئەوە كەئەزموونی زۆر تاڵیان بینی لە پێكەوە نەژیان و ناتەبایی و ململانێ و دووبەرەكیداو خوێنی زۆریان لەیەكدی ڕشت، هەندێك لە مێژوونووسان دەڵێن: زیاتر (15-20) ملیۆن خەڵك لەنێوانیان كوژرا لە شەڕەكانی نێوان پروتستانت و كاثولیك، لەسەر جیاوازی دینی كە هەر دووكیشیان هەر نەصڕانیی بوون، جا دوای ئەوەی ئەزموونی زۆر تاڵیان بینی و بەری تاڵی شەڕو ئاشووب و ناكۆكی لەسەر بنچینەی دەمارگیریی دینی یان بینی، ئینجا پەندیان وەرگرت، دیارە عاقڵ ئەو كەسەیە پەند وەربگرێ، نەك هەر لەهەڵەكانی خۆی بەڵكو لە هی خەڵكی دیكەش، وە ئەوانە پەندیان لەهەڵەكانی خۆیان وەرگرت و بڕیاریاندا لەمەودوا بەیەكەوە تەبابن و پێكەوە بژین، دیارە ئێستاش (پڕوتستانت) و (كاثولیك) و (ئەرثذوكسن) هەرسێك بیروڕاو تاقمی نەصڕانیی هەر هەن، بەڵام بڕیاریاندا پێكەوە بگونجێن و هەڵبكەن، نەك هەرسێ تاقمەی نەصڕانییەكە، بەڵكو بە دین و بێ دین بڕیاریاندا یەكدی تەحەممول بكەن و جیاوازییەكانی یەكدی قبووڵ بكەن!

كەواتە لەڕاستیدا ئەوان لەئەنجامی هەڵەی خۆیان و ئەزموونی تاڵی خۆیاندا گەیشتنە ئەو ئەنجامەی كە دەبێ پێكەوە بژین و تەبابن و یەكدی قبووڵ بكەن، لەپێناو هێنانەدی ئەو ئاشتی و ئارامییەدا كە پێی گەیشتوون.

ـ مامۆستا! هەندێك كەس پێیان وایە لەبەرئەوەی ئاینیان خستۆتەوە قاڵبەكەی خۆی، واتە: كەنێسە، بۆیە ئەوان توانیویانە بەم ئەنجامەی ئێستایان بگەن!

+ وەك جاری دیكەش گوتوومانە: نەصرانییەت واتە ئەوەی لە ڕۆژئاوا هەبووەو ئێستاش هەیە، ئەو دینو شەریعەتە پاكە نیە كە خوا بۆ عیسی (علیه الصلاة والسلام) ناردی، هەروەها یەهوودییەتو هەموو ئەو شەریعەتە ئاسمانییانەی دیكە كەخۆیان پاڵ دەدەنە لای خواو ئاسمان، بەهەمان شێوە وەك زەردەشتایەتییو یەزدیایەتییو....هتد، هەموویان دەستكاریی كراونو گۆڕدراون، جایان هەر لە ئەسڵدا تاقمێك بوون لە مسوڵمانان جیابوونەتەوە، یان لەئەسڵدا كتێبێكی ئاسمانییان هەبووەو دوایی گۆڕیویانە، بەڵێ جا ڕۆژئاواییەكان هەر لە ئەسڵدا دینەكەیان ئەو دینە ڕاستە نەبووە، كە خوا بۆی ناردبوون بەڵكو گۆڕابوو و دەستكاریی كرابوو.

پاشان ئێمە دەڵێین: بەڵێ وایە دەمارگیریی دینی،واتە ئەودینە هەڵەو شێوێنراوەی كەخۆیان دایانتاشیبوو، بوو بەمایەی شەڕو ئاشووبو ئاژاوە لە نێوانیاندا، بەڵام ئەوەی كەوای لێكردن پێكەوە تەبابنو پێكەوە بژین دەستبەردار بوونیان لە ئایینەكەیان نەبوو، ئەوەتە نەصرانییەتیان هەر لەنێودا ماوە، بەڵكو ئەوەبوو كە وازیان لە دەمارگیریی (تعصب) هێنا، وە وازیان لە مومارەسەی هەڵەی دینداریيان هێنا، دیارە ئێمەش وەك مسوڵمان ئەگەر هەڵەیەكمان هەبێ لە مومارەسەكردنی دینە ڕاستەكەماندا دەبێ دەستی لێ هەڵبگرین! بەڵام ئایا ناتەباییو ئاشووبو ئاژاوەی نێو خۆی مسوڵمانان دەگەڕێتەوە بۆ ئیسلام؟!

وەك دواتر باس دەكەم ئێمە كە سەرنجی شەریعەت دەدەین (16) بنەمامان هەیە هەركامیان لەسەر مسوڵمانان پێویست دەكا كەدەبێ تەبابن لە نیۆ خۆیاندا، وە دەبێ لەگەڵ غەیری مسوڵمانانیشدا تەباو گونجاو بن‌و ئاشتییانە پێكەوە بژین.

- كەواتە: بەكورتی ولآتانی ڕۆژهەلآت یاخود ولآتانی ناسراو بەولآتانی جیهانی ئیسلامیی بۆچی تەبانین بۆچی پێكەوە ناژین‌و یەكتر قبووڵ ناكەن؟!

+ لە ڕاستیدا ئەوە دوو هۆكاری هەیە:

یەكەم: باش تێنەگەیشتن لە دینەكەیان كە بێگومان ئەوەیان هۆكاری سەرەكیە.

دووەم: دەست تێوەردانی ولآتانی زلهێزی ڕۆژئاوا لە كاروباری نێوخۆی مسوڵمانان.

سەرنج دەدەین لەنێوان هەردوو ولآتی مسوڵماندا، وەك: میسرو سوودان‌و لە نێوانی سعوودیە ـ یەمەن، وە عیراق ـ كوێت، وە لەنێوان زۆری دیكەیاندا شوێنیكی جێگای ناكۆكیان داناوە كە وەك بۆمبی كاتیی لەكاتی دیاریكراودا كە مەبەستیان بوو بیتەقێننەوە! كێ ئەم ولآتانەی ئاوا دابڕدابڕ كردو دابەش كرد؟! مەگەر پەیمانی (سایكس بیكۆ) نەبوو؟! كە لە نێوان بەریتانیاو ڕووسیاو فەرەنسادا مۆركراو پاشان لەلایەن ولآتانی ڕۆژئاواشەوە پشتگیریی لێكرا، لە ئەنجامی ئەوەدا ئەو ولآتانە ئاوا دابەش بوون‌و كرانە دەوڵەتۆكەی بچووك بچووك تاكو بەئاسانی بەسەریاندا زاڵ بن‌و خێرو بێریان بەتاڵان بەرن! كەواتە هۆی ناتەبایی‌و ناكۆكی ولآتانی مسوڵماننشین دووانن، هۆكارێكی زاتی، كە

بریتیە لە باش تێنەگەیشتنی مسوڵمانان لەدینەكەیان وە پێوەپابەند نەبوونی، وەهۆكارێكی دەرەكی كە بریتیە لەدەست تێوەردانی زلهێزەكان لەكاروباری نێوخۆی وڵاتانی مسوڵمان، وەناكۆكی خستنە نێوان مسوڵمانان تاكو لەنێوخۆیاندا بەكێشەو گرفتەكانی خۆیانەوە سەرگەرم بن‌و ئاگایان لەوە نەمێنی كێ نەوت‌و كەرەستەی خاوو خێرو بێری وڵاتەكەیان دەدزێ، وە كێ حوكمیان بەسەردا دەكاو، كێ فیكرو فەرهەنگی خۆییان بەسەردا دەچەسپێنی! كوردەواریی خۆشمان دەڵێن: (دز بازاڕی ئاڵۆزی دەوێ) یان (ڕاوچی خراپ لە ئاوی لێڵدا ڕاو دەكا)، وە ئەو وڵاتە زلهێزانەی باسكران دەیان گرفت‌و كێشەیان لەنێو جیهانی ئیلامییدا دروستكردوە.

- مامۆستا! زۆربەی كات وا ناسراوین كە ئێمەی گەلانی ڕۆژهەڵات كەم‌و كووڕیی‌و خەتاكان دەخەینە دەرەوەی خۆمان یاخود دوژمنەكانمان، بەڕێزتان لەگەڵ ئەوەدان؟

+ نا من لەگەڵ ئەوەدا نیم، بۆیە من لە سەرەتاوە گوتم هۆكاری سەرەكی بریتیە لە باش تینەگەیشتن لە ئیسلام‌و پراكتیزەنەكردنی، وە لەڕاستیدا هەر ئەم هۆكارەشە كە زەمینەی خۆش كردوە بۆ هۆكاری دووەم، چونكە ئەگەر مسوڵمانان بەڕاستی لە ئیسلام تێبگەن‌و پێیەوە پابەند بن، یەك ئۆممەت دەبن، وەك خوا فەرمانی پێكردوون: ﴿إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُونِ ﴿٩٢﴾ الأنبياء﴾، یەك كۆمەڵ دەبن‌و پێكەوە یەكگرتوو جۆشدراوو گونجاو دەبن‌و یەكدییان خۆشدەوێ‌و ستەم لە یەكدی ناكەن‌و مافی بوون‌و ژین بەیەكدی ڕەوا دەبینن، دیارە ئەو كاتەش كە ڕیزەكانیان پێكەوە جۆشدراو بوون‌و پێكەوە تۆكمەو توندو

تۆڵ بوون، کەس تەماعیان تێناکا، چونکە هەمیشە دوژمنانیان لە کەلێنو درزەکانیانەوە دێنو زەفەریان پێدەبەن!

جاری دیکەش باسمان کردوە کەعومەری کوڕی خەتتاب خوای لێی ڕازی بێ کە سوپای مسوڵمانانی بەڕێ دەکرد ڕایدەسپاردنو دەیگوت: ئامۆژگارییتان دەکەم کەلە گوناحەکانتان وریابن، من لە گوناحەکانتان زیاتر مەترسیم لێتان هەیە وەك لە دوژمنتان، چونکە دوژمنیشتان بەهۆی گوناحەکانتانەوە زەفەرتان پێ دەبا! وە لەپێش عومەریشدا خوا -سبحانە وتعالى- لەبارەی هاوەڵانەوە خوا لێیان ڕازی بێ کە لە جەنگی (ئوحود)دا تێدەشکێنو سەریان سوڕدەمێنی!، دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمَّآ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ قَدۡ أَصَبۡتُم مِّثۡلَيۡهَا قُلۡتُمۡ أَنَّىٰ هَٰذَاۖ قُلۡ هُوَ مِنۡ عِندِ أَنفُسِكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٦٥﴾ آل عمران، واتە: ئایا کاتێك بەڵایەکتان تووش هات پێشتر دووقاتی ئەوەتان تووشی دووژمنانتان کردبوو (چونکە مسوڵمانان لە جەنگی (ئوحود)دا (70) کەسیان لێ کوژرا، بەڵام لە جەنگی (بەدر)دا (70) کەسیان لە بێبڕوایان کوشتبوو و (70)شیان لێ بەدیل گرتبوون) گوتتان: ئەوە چۆن وامان لێهاتو دوژمن زەفەری پێبردین؟! پێیان بڵێ: ئەوە تاوانو خەتای خۆتانە! واتە: خۆتان کەلێنتان داوە کە دوژمنتان زەفەرتان پێ بەرێ!

(مالك بن نبي) ڕەحمەتی خوای لێبێ کە یەکێکە لە بیرمەندو بیریارانی ئیسلامیی، دەربڕین (تعبیر)ێکی جوان بەکاردێنێ دەڵێ: هیچ میللەتێك ناچەوسێندرێتەوە تاکو شایستەی چەوساندنەوە نەبێ، کە ئەو پێی دەڵێ: (القابلیة للأستعمار)، دەبێ خۆی شایستەیی

چەوسێندرانەوە لەخۆیدا پەیدا بکا، ئەوکاتە دوژمن و ناحەزانی دەتوانن بەسەریدا زاڵ بن و زەفەری پێ بەرن.

ئێستا وەك پزیشکەکان دەڵێن: هەمیشە دنیا پڕە لە میکرۆب و ڤایرۆسی زیان بەخش، بەڵام هەندێك لە جەستەکان نەخۆش نابن، چونکە بەرگریی (مناعة، حصانة)یان هەیە، کەچی ئەو جەستانەی لاوازن، میکرۆب و ڤایرۆسەکان زەفەریان پێ دەبەن.

- سوپاس مامۆستای بەڕێز، بێگومان بەڕێزت بەتەواوەتی دەتەوێ بەبەڵگە بیسەلمێنی کە هۆکاری ناتەبایی و پێکەوە نەژیانی گەلانی ڕۆژهەڵات ئایینی پیرۆزی ئیسلام نیە، بەڵکو بەپلەی یەکەم خەتای خەڵکەکە خۆیەتی و پاشان هی دوژمن و ناحەزەکانی.

+ بەڵێ.

- بەڕێز جەنابی مامۆستا عەلی باپیر! دەمەوێ بپرسم کە ئایینی پیرۆزی ئیسلام چۆن دەڕوانێتە تەبایی و پێکەوە ژیان، یان ئەو بنەمایانە کامانەن کە ئیسلام دایڕشتوون بۆ ئەوەی خەڵك بەئاشتی و تەبایی پێکەوە بژین و جیاوازییەکانی یەکتری قبووڵ بکەن؟ پرسیاری جەوهەری ئەوەیە: ئایا خودی ئایینی ئیسلام زەمینەسازیی کردوە بۆ قبووڵ کردنی غەیری خۆی؟!

+ بەڵێ، سەرەتا من هەڵوەستەیەك دەکەم لەبەرانبەر وشەیەکدا کە بەڕێزت بەکارتهێنا، ئەویش بریتییە لە وشەی (ڕوژهەڵات) یان (ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست)، بۆ زانیاری جەنابت ئەم زاراوەیە لەلایەن وڵاتانی ئەورووپییەوە بەکارهێنراوە بۆ جیهانی ئیسلامیی، لەبەر ئەوە واباشە ئێمە ئەم زاراوەیە بەڕەهایی بەکارنەهێنین! چونکە کەدەشگوترێ

ڕۆژهەڵات، ئەوە چین‌و یابان ڕووسیاو غەیری ئەوانیش لە وڵاتانی نائیسلامیی دەگرێتەوە، بەڵام لەئەسڵدا ئەوان کە ئەم وشەیان بەکارهێنا وەك سیاسەتمەداران‌و زانایانی کۆمەڵناسی ئیسلامیی دەڵێن: بۆ ئەوەیان بەکارهێنا تاکو نەڵێن (جیهانی ئیسلامیی) وە ئینتیما فیکریی‌و عەقیدەییەکە بیر مسوڵمانان نەخەنەوەو بیان گێڕنەوە بۆ ئینتیمای جوگرافی، چونکە کە گوترا: جیهانی ئیسلامیی، ئەوانیش دیارە وەك جیهانی نەصرانیی دەبینرێن لە بەرانبەردا، بۆیە مەگەر دنیا دابەش بکەین بۆ ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵات ئەگەرنا ئێمە بەکاری ناهێنین بەڵکو دەڵێین: جیهانی ئیسلامیی، ئوممەتی ئیسلام، گەلانی مسوڵمان...

بۆ وەڵامی پرسیارەکەشت کە ئایا ئەو بنەماو بنچینانە چین کە ئیسلام ڕەچاوی کردون بۆئەوەی لەسەر ئاستی بەشەرییەت بە گشتی‌و بەتایبەت لەسەر ئاستی دەوڵەت‌و کۆمەڵگای ئیسلامیی، بەهەموو پێکهاتەکانیەوە بە مسوڵمان‌و نامسوڵمانەوە، وە لەسەر ئاستی مسوڵمانان بەتایبەتی تر، تەبایی‌و پێکەوە ژیان‌و پێکەوە گونجان هەبێ، ئەو بنەماو بنچینانە چین؟ لە وەڵامدا دەڵێین: لەسەر ئاستی هەرسێك بازنەکە:

1- بازنەی مسوڵمانان.

2- بازنەی مسوڵمانان‌و نامسوڵمانان، بەڵام لە چوارچێوەی کیانێکی ئیسلامیدا.

3- وەبازنەی مسوڵمانان‌و نا مسوڵمانان لەسەر ئاستی بەشەرییەت.

من کە سەرنجی قورئانم داوە (15‌16) بنەمام کەوتوونەتە بەرچاو کە ئێمەی مسوڵمان دەتوانین بیانکەینە بناغەی تەبایی‌و پێکەوەژیان،

لەسەر ئاستی هەرسێ بازنەکە، کە بێگومان بنەمای دیکەش هەر هەن، بەڵام بە پێویستی دەزانم بەرلەوەی بچینە سەر ژماردنی ئەو بنەمایانە، وەك ڕێخۆشکردن سەرەتای قسەکانم بەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ دەست پێبکەم کە دەفەرموێ: **(أحبّ الدين الى الله الحنيفية السمحة)** رواه البخاري في الادب، ورواه احمد وغيرهما، واتە: خۆشەویسترین دینداریی لای خوا، یان خۆشەویسترین بەشی مسوڵمانەتی لای خوا بریتییە لەلادان لەهەموو شتێکی پووچو قرپۆك (باطل) بۆ حەق، وە نەرمو نیانییو گونجاویی ئاسانکاریی لە هەڵسوکەوتدا.

وشەی (الحنيفيّة) وەسفی شەریعەتە، (الحنيف) واتە: لادەر لە (باطل)ەوە بۆ حەق، (حَنَفَ) واتە: لە ناحەقەوە بەرەو حەق گەڕایەوە، بۆیە ڕێبازی ئیبراهیم (عليه الصلاة والسلام) بە (حنيف) لە قەڵەم دراوە (حنيفاً مسلماً) واتە: وازی لە هەموو شێوەکانی (باطل) هێنا، یاخود هەموو شێوەکانی (باطل)ی ڕەفز کردو بەرەو حەقی ڕەها (مطلق) کە لە خوا بەیەکگرتندا خۆی دەبینێتەوە، هاتوە، وشەی (السمحة)ش (صفة)یە بۆ (موصوف)ێکی (محذوف) واتە: شەریعەتێکی (السَمحاء) وشەی (سمح) لە زمانی عەرەبیدا واتە: نەرمو ئاسان، ئینجا لێرەدا کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: خۆشەویسترین دینداریی لای خوا حەنیفییەتو تەسامحە، واتە: لەڕووی ئیمانو عەقیدەوە ئینسان واز لە هەموو شێوەکانی (باطل)و ناحەق بێنێو ڕەفزیان بکاتەوە، وە خوا بەیەکگرتن (التوحيد) بگرێ کە حەقی ڕەها (مطلق)یە، پاشان لەڕووی هەڵسوکەوتیشەوە شێوازی تەباییو گونجاویی ئاسانیی (تسامح) هەڵبژێرێ.

بنەمای یەكەم: خوا . سبحانه وتعالی . بەدیهێنەرو پەروەردگارو پەرستراوو خاوەنی هەموو جیهانییانە:

دیاره ئێمه وەك مسوڵمان پێنج فەڕزەی نوێژ له سووڕەتی (الفاتحة)دا دەڵێین: ﴿ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٢﴾، واته: (ستایش بۆ پەروەردگاری جیهانییان) لێرەدا تۆی مسوڵمان وەك تاك و كۆمەڵی مسوڵمان یەكسەر هەست دەكەی كە ئەو خوایە -جل شأنه- هەر پەروەردگاری تۆ نیە، هەر مشوورخۆرو بەخێوكەری تۆ نیە، هەر تۆی دروست نەكردوەو، بەس بەسەر تۆ ڕانەگەیشتوەو، ژیانو مانو ڕزقو ڕۆزی هەر بۆ تۆ دابین نەكردوە، بەڵكو بۆ هەموو جیهانییان!!

جا جیهانییان (العالمین) چ مەبەستی پێ جیهان (عالم)ی بەشەر بێ، یان مەبەستی پێ جیهانی بەشەرو جند (جن) بێ، یان مەبەستی پێ بەشەرو جندو فریشتەكان بێ، یان مەبەستی پێ ئەمانە هەرسێكیانو ژیاندارانو ڕووەكو كەهكەشانەكانیش بێ، هەمووی دەگرێتەوە، ئێمە پێنج فەڕزە ستایشی خوایەك دەكەین كە پەروەردگاری هەموو جیهانەكانە، واتە مرۆڤ ستایشی پەروەردگاری جیهانەكان دەكا، ئینجا بێگومان ئەوە بنەمایەكی گەورەی تەبایی‌و پێكەوە ژیان قبووڵكردنی یەكدیە لە قورئاندا، چونكە ئێمە كە (تەلموود) یان (تەوڕات) یان (پەیمانی كۆن) (العهد القدیم)دا دەخوێنینەوە، سەرنج دەدەین تێیدا هاتوە دەڵێ: یەهوا تەنها خوای جوولەكەكانەو تەنها مشوور لەوان دەخوا، وە تەنها بەوانەوە ماندوویە، وە هەموو خەڵكی دیكەی بۆ خزمەتی جوولەكە (یهود) دروستكردوە!!

بەڵام ئیسلام، قورئانی ئێمە چی دەڵێ؟! دەفەرموێ: ﴿فَلِلَّهِ ٱلْحَمْدُ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَرَبِّ ٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾ الجاثية﴾، واتە: دەجا ستایش بۆ پەروەردگاری ئاسمانەکانو پەروەردگاری زەوی. پەروەردگاری جیهانییان. وە گەورەیی لە ئاسمانەکانو زەویدا هەر هی ویە، وە ئەو زاڵی کاربەجێیە.

وە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ البقرة﴾، واتە: ئەی خەڵکینە! ئەو پەروەردگارەتان بپەرستن کە ئێوەو ئەوانەی پێش ئێوەی دروستکردوە بەڵکو پارێز بکەن.

لێرەدا خوای باڵادەست واخۆی بۆ ئێمە پێناسە دەکا کە هەر خواو خاوەنو پەروەردگارو پەرستراوی ئێمە نیە، بەڵکو خواو خاوەنو پەروەردگارو پەرستراوی هەموو بەشەرو جندو فریشتەکانیشە! دیارە ئەوەش وا لەتۆ دەکا کەدڵنیابی تۆیەکی مسوڵمانو ئەوی دیکەی نەصرانییو، ئەوی دیکەی جوولەکەو، ئەوی دیکەی عەلمانییو، ئەوی دیکەی زەردەشتیو ئاگرو داروبەردو مشكو مارو مانگا پەرستو، ئەوی دیکە کەهیچ فیکرەو بیروبڕوایەکی ڕوونی نیە، هەموومان بەندەی خواینو خواش پەروەردگارو بەدیهێنەرو مشوورخۆری هەر هەموانە، وە ئەم ژیانەی داناوە تاکو هەموومان پێیدا ڕەت بینو ئەم قوناغە تێپەڕێنین!

بنەمای دووەم: بەشەرییەت هەمووی یەك خێزانە:

ئێمە وەك چۆن هەموومان دروستكراوی یەك خواین بە مسوڵمانو نامسوڵمانەوەو لە كارگەی یەك بەدیهێنەرەوە هاتووین، هەمووشمان لە چوارچێوەی یەك خێزان داین، خوا -سبحانه وتعالى- دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ ١٣ ﴾ الحجرات، واتە: ئەی خەڵكینە! ئێمە ئێوەمان لەنێرومێ یەك دروستكردوە، وەگێڕاومانن بەچەند گەل‌و تیرەیەك تاكو یەكدی بناسن، بێگومان بەرێزترتان لەلای خوا پارێزكارترتانە، بەڕاستی خوا زانای شارەزایە.

جا ئایا ئەوە چ هەستێك لە ئینسانی مسوڵماندا پەیدا دەكا؟! بێگومان ئەو هەستە لەتۆدا پەیدا دەكا كە تۆ لەگەڵ سەرجەم مرۆڤەكاندا خاوەنی یەك نەسەب‌و پشتن (علي بن أبي طالب)یش خوا لێی ڕازی بێ لەو بارەوە قسەیەكی جوانی هەیە، دەڵێ: (الناس إما أخ لك في الدين أو نظير لك في الخلق)، واتە: خەڵك یان براتن لەدیندا یان وەك تۆن لە دروستكراندا، یانی وەك تۆ مرۆڤن، بەڵێ لەسایەی ئەم ڕاستییەوە هەست بەوە دەكەین كە هەموومان دەگەڕێینەوە بۆ یەك دایك‌و باب، من زۆرجار كە خەڵكی نامسوڵمان لەجوولەكەو نەصرانیی‌و خەڵكی دیكە دێن بۆلام، پێیان دەڵێم: گرنگ ئەوەیە ئێمە لە (ئادەم و حەووا)دا هەموومان پێك دەگەینەوەو دەبینەوە بەخوشك‌و براو بە ئەندامانی یەك خێزان، چونكە باب‌و دایكی هەموومان (ئادەم و حەووا)ن صەلات‌و

سەلامی خوایان لەسەربێ، ڕەنگە هەندێك کەس بڵێ: جا هەموو کەس ئەوە دەزانی! بەڵام نەخێر وانیە، بۆ نموونە: هەندێك لە ئایینە هیندییەکان خەڵك دابەش دەکەن بۆ سێ چین، هەروەها یۆنانییەکانیش بەهەمان شێوە، وەك لەکۆماری ئەفلاتووندا هاتوە دەڵێ: خەڵکیش وەك کانزایەکانن وەك چۆن کانزا زێڕو زیوو ئاسنو فافۆنو هتدی هەیە، مرۆڤەکانیش ئاوا دابەش دەبنو توێژو جۆری جیاجیایان هەیە![1]

بەڵام ئیسلام دەڵێ: مرۆڤەکان هەموویان لەیەك دایكو بابن، بەڕەشو سپیو جوانو ناشیرینو کورتەبالاو بالا بەرزەوەو بەعەرەبو غەیرە عەرەبەوەو، بەهەموو زمانو ڕەنگو شێوەکانیانەوە، هەروەها لە سەرەتای سووڕەتی (النساء)یشدا خوای کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ النساء﴾، واتە: ئەی خەڵکینە! پارێز لەو پەروەردگارەتان بکەن کەلە یەك جۆرە نەفس دروستی کردوون، وەهەر لەخۆیشی هاوسەرەکەی بۆ دروستکردوە، پاشان لەو نێرو مێیە (کە لە یەك جۆرە نەفس دروست بوون) پیاوانو ئافرەتانێکی زۆری بڵاوکردۆتەوە لە زەویدا، جا پارێز لەو پەروەردگارەتان بکەن کەداوای پێ لەیەکدی دەکەن، وە پارێزیش لە خزمایەتی تان بکەنو مەی پچڕێنن! بێگومان خوا بەسەرتانەوە چاودێرە.

---

1) شایانی باسە پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: **((تجدون الناسَ معادنَ كمعادن الذهب والفضَّة...))** متفق عليه، بەڵام دوایی ڕوونی دەکاتەوە کە مەبەستی خەسڵەتەکانیانە، نەك پیشەو کارو چینو توێژەکانیان، وەك ئەفلاطون!

كەواتە تۆیەكی مسوڵمان لەگەڵ ئەوی دیكەی نامسوڵمان، هەر جۆرە بیروباوەڕێكی هەبێ سیلەی ڕەحمو پەیوەندی خزمایەتیتان پێكەوە هەیەو دەچنەوە سەر یەك دایكو باب!

ـ كەواتە مامۆستا ئەم دوو بنەمایە بناغەی گەڕانن بەدوای خاڵی هاوبەشی زیاتردا، وەك یەك پەروەردگاریی و یەك خێزانیی؟

+ بەڵێ.

بنەمای سێیەم: هەموومان بۆ یەك حیكمەتو ئامانج دروستكراوین:

خوا ـ سبحانه وتعالى ـ دەفەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ الذاريات﴾، واتە: (ئادەمیزادو جندم تەنیا بۆ ئەوە دروستكردوون بمپەرستن)، بەڵێ هەموومان بۆ یەك حیكمەتو ئامانج دروستكراوین كە بریتیە لە بەندایەتی كردن بۆ خوا، بەندایەتییشمان بۆ خوا لە پیادەكردنی شەریعەتەكەیداو لەپێوەپابەندبوونیدا بەرجەستە دەبێ، ڕەنگە یەكێك بپرسێ: باشە ئەو شەریعەتەی خوا ئەگەر كەسێك پێیەوە پابەند نەبوو مانای وایە ئەو ئامانجەی نەهێناوەتە دی، ئایا ئەوە پاساو دەداتە دەستی مسوڵمانان كە دژایەتیی بكەن؟ ئەوە دوایی باسی دەكەین كە بێگومان نەخێر، چونكە ئەنجام وەرگرتنەوەی ئەو بەندایەتییە كێ دەیكات كێ نایكات، كێ بەڕاست یان بەهەڵە دەیكات؟! لەدوا ڕۆژداو لەلایەن خوای تاكەوە وەردەگیرێتەوەو ژیانی دنیا جێگای تێدا تاقیكردنەوەو جەڕبێنرانی مرۆڤەكانە، نەك شوێنی پاداشتو سزا درانەوەو تەصفیەی حیساب، وەك لەبنەمای چوارەمدا باسی دەكەین.

بنەمای چوارەم: ژیانی دنیا جێگای تێدا تاقیکردنەوەیە:

خوا -سبحانه وتعالی- لەچەند شوێنی قورئاندا ئەم ڕاستییە دەخاتەڕوو، بۆ وێنە دەفەرموێ: ﴿ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفُورُ ﴿٢﴾ الملك﴾، واتە:(خوا ئەو کەسەیە کە ژیان و مردنی هەڵخستوونو هێناونە کایە، تاکو تاقیتان بکاتەوە کامەتان کردەوەی باشترە، وەئەو زاڵی لێبوردەیە)، کەواتە: ئێمە بۆ تاقیکرانەوە دروست بووینو دەبێ هەموو کەس مەجالی هەبێ تاقی بکرێتەوەو نابێ ڕێی لێبگیرێ تاقیکرانەوە (إمتحان)ی خۆی بدات، وەك قوتابییەك کەدەچێتە هۆڵی تاقیکردنەوەوە، قەڵەمو دەفتەری دەدرێتە دەستو کاتێکی دیاری کراویی بۆ دادەنرێ، لەگەڵ شوێنێکی گونجاو و پرسیارەکانیشی دەخرێنە بەردەم، ئەوە بۆ هەمووان وەك یەك وایە، بەڵێ بەڕاستی ئەم ژیانی دنیایە هۆڵی تاقیکردنەوەیەو دەبێ بۆ هەموومان وەك یەك بێ، وە دەبێ کەشو هەوایەك فەراهەم بێ کە هەر کەسە بتوانێ تاقیکردنەوەی خۆی تێدا ئەنجام بدات، جا ئەوەی دەکەوێ یان دەردەچێ، وە ئەوەی وەڵامەکان بەڕاستی دەداتەوە، یاخود بەهەڵە! واتە مرۆڤەکان ئازادن چۆن بیردەکەنەوەو چۆن دەژین لەسەر بیروبڕوایەك کە هەیانە!

من جاری دیکەش گوتوومە، وەك لە کتێبی (تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان)دا باسم کردوە، لە ئیسلامدا ڕێگەی بێ بڕوایی (کفر) دراوە، بەڵام ڕێگەی زوڵم نەدراوە، خوای

پـــەروەردگار دەفـــەرموێ: ﴿ وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ ...﴿٢٩﴾ الكهف ﴾، واتە:(پێیان بڵێ: حەق لە پەروەردگارتانەوەیە كێ حەز دەكات بائیمان بێنێ، وەكێ حەز دەكات با كافر بێ)، كەواتە: ڕێگای كافربوون دراوە، دیارە خوا لەسەر مرۆڤەكانی پێویست كردوە كە ئیمان بێنن وەك شەرع، بەڵام زەختو زۆری لێیان نەكردوە كە دەبێ حەتمەن ئیمان بێنن، وەڕێگای نەداوە بە شەریعەتەكەشی كە لەسەر ئیمان هێنان زۆرییان لێ بكات، بەڵێ ئیسلام ڕێی كافربوونی داوە، بەڵام ڕێی ستەمكردنی نەداوەو نەیفەرمووە: (فمن شاء فلیعدل ومن شاء فلیظلم)، واتە: كێ حەزدەكا بادادگەریی بكاو، كێ حەز دەكا باستەم بكات، چونكە كاتێك بەشێك لە خەڵك ئیمان دێنێو بەشێكی كافر دەبێ، دەتوانن پێكەوە بژین! بەڵام كاتێك یەكێكیان زاڵم دەبێو ئەوی دیكەیان مەزڵووم، ناتوانن پێكەوە بژین، چونكە زوڵم ڕێگە لە پێكەوە ژیان دەگرێ، بەڵام كوفر ڕێگای لێناگرێ! زانایانی ئیسلامیش جوانیان گوتوە: (قد یدوم الملك مع الكفر ولا یدوم مع الظلم)، بەڵێ لەگەڵ كوفردا دەستەڵات بەردەوام دەبێ، ئەوەتا دەوڵەتانی كافر هەنو دەستەڵاتو حوكمڕانییان بەردەوامە، بەڵام لەگەڵ زوڵمدا بەردەوام نابێ، با خۆیشی بەمسوڵمان بزانێ!

وە ئیسلامیش بەر لەهەر بەرنامەیەك زوڵمو ستەم قەدەغە دەكات، خوای پەروەردگار كە بەسەرهاتی (ذوالقرنین)مان بۆ دەگێڕێتەوە لە سوورەتی (الكهف)دا دەفەرموێ: ﴿...قُلۡنَا يَٰذَا ٱلۡقَرۡنَيۡنِ إِمَّآ أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ فِيهِمۡ حُسۡنٗا ﴿٨٦﴾ الكهف ﴾، واتە: گوتمان ئەی (ذوالقرنین) بۆت هەیە ئەو خەڵكە سزا بدەی لەسەر هەڵەكانیان، وە بۆشت هەیە چاكەیان لەگەڵدا

بكەی)[1] ئینجا دوای ئەوەی خوا عزوجل بۆ چۆنیەتی حوكمڕانیی كردن سەرپشكی دەكات، (ذوالقرنین) دەڵێ: ﴿ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا . وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَى وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾ الكهف -87-88، واتە: ئینجا هەر كەسێك ستەم بكات ئێمە سزای دەدەین، دوایی (لەقیامەتدا) دەگەڕێتەوە لای پەروەردگاری لەوێش خوا زۆر خراپ سزای دەدات (لەسەر زوڵمەكەی)، وە ئەوەی ئیمان بێنیو كردەوەی باش بكات خوا پاداشتی هەرەچاكی دەداتەوەو ئێمەش قسەی خۆشی بۆ دەكەین (هانی دەدەینو دەستخۆشیی لێ دەكەین).

لێرەدا دەبینین (ذوالقرنین) چ جۆرە سیاسەتێك دادەڕێژێ بۆ هەڵسو كەوتو مامەڵەكردن لەگەڵ ئەو خەڵكەدا؟ هەستاوە بەراوردی كردوە لەنێوانی زوڵمو ئیماندا، نەك لەنێوانی كوفرو ئیماندا، نەیفەرمووە: (أما مَنْ كَفَر فسوف نُعَذِّبه)! بەڵكو فەرمویەتی:(أمّا من ظَلَمَ) ئەوەی زوڵم بكات سزای دەدەین، بەڵام ئەوەی كافربێ (ذوالقرنین) حەقی بەسەریەوە نیە![2] چونكە لە پێش (ذوالقرنین)دا خوای بەدیهێنەر ڕێگای داوە كە بەندەكانی بۆ خۆیان ڕێی خۆیان هەڵبژێرنو سەر پشكن بەكام ڕێدا دەڕۆنو هەڵوێستیان لەبەرانبەر پەروەردگاریاندا چۆن دەبێ، بەندایەتی بۆ دەكەن یان بۆی ناكەن؟!، جا مادام خوا بۆ خۆی ئەو مافەی پێداون، هیچ كەسێك بۆی نیە ئەو مافەی كە خوا بەبەندەكانی خۆی داوە، ئەو مافەیان

---

1) من لە كتێبی (چەند مەسەلەیەكی باوی سەردەم)دا بەدرێژیی ئەو باسەم هێناوە لە بەراوردی نێوان: جیهانداریێتی(عالمیة)ی ئیسلامو جیهانگیریی (عولمة)ی ڕۆژئاوادا.

2) واتە: وەك فشار خستنە سەرو سزادان، ئەگەرنا بانگەوازو تێگەیاندن هەر هەیە.

لێ زەوت بکات، کەواتە: ژیانی دنیا شوێنی تێدا تاقیکردنەوەیەو دەبێ هەمووکەس دەرفەتی تاقیکردنەوەی هەبێ‌و دەرفەتی هەبێ بەشێوەیەکی ئازادانە تاقیکردنەوەی خۆی ئەنجام بدات.

بنەمای پێنجەم: خوا عزوجل بەویستی خۆی خەڵكی دابەش كردوە بۆ كافرو مسوڵمان:

بێگومان ئەوەش بنەمایەكی دیكەی زۆر گرنگە، خوای پەروەردگار لە سوورەتی (التغابن)دا دەفەرموێ: ﴿هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ التغابن﴾، واتە: (خوا) ئەو كەسەیە كە ئێوەی دروستكردوە جا هەتانە كافرەو هەشتانە ئیمانداره، وە خوا بەوەی دەیكەن بینایە)، لێرەدا وەك دەبینین كافرەكەی پێشخستوە! یانی خوای بەدیهێنەرو كاربەجێ بۆ خۆی ئیجازەی داوە خەڵك كافر بێ!

هەروەها خوا -سبحانە وتعالی- دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ۗ .... ﴿١١٩﴾ هود﴾، واتە: ئەگەر پەروەردگارت ویستبای خەڵكی هەموو دەكردە یەك كۆمەڵ، بەڵام بەردەوام دەبن لەسەر جیاوازییەكانیان -هەیە ئیمان دێنێ و هەیە ئیمان ناهێنێ- مەگەر ئەوەی خوا بەزەیی پێدا بێتەوەو ڕێنمایی بكات، وەهەر بۆ ئەوەش دروستی كردوون.

(قرطبي)[1] دەڵێ: توێژەرەوانی قورئان هەندێكیان دەڵێن: (ولذلك خلقهم أي: وللإختلاف خلقهم)، واتە: بۆیە دروستی كردوون كە جیاجیابن!

---

1) الجامع الأحكام القرآن، ج9، ص94، كە گوتوویەتی: (قال الحسن ومقاتل وعطاء و يمان: الإشارة للأختلاف، أي: وللإختلاف خلقهم).

دەنا خوای بەدیهێنەر دەیتوانی هەموویان وەك فریشتەكان دروست بكات، كە تەنیا خوا پەرست بن، خوا -سبحانە وتعالی- ویستی وابووە مەخلووقێك دروست بكات كە بەئیرادەی خۆی بەرێدا بڕوات‌و ئازاد بێ، هەندێكیش لە زانایان دەڵێن: (ولذلك خلقهم) واتە: بۆیە دروستی كردوون كەبەزەیی پێیاندا بێتەوە، بەڵام ئەوەش دەگەڕێتەوە سەر خۆیان كە خۆیان وا لێبكەن شایستەی ئەوەبن خوا بەزەیی پێیاندابێ‌و هیدایەتیان بدات، بەڵام ئەگەر خۆیان وا لێنەكەن شایستەی ئەوە بن، ئەوە ئەوكاتە لەدنیادا خۆیان لەبەزەیی خوا بێبەش دەكەن‌و، لەدوا ڕۆژیشدا دیارە سزای ئەو هەڵبژاردنە خراپەیان وەردەگرنەوە.

- ماموستا! دەربارەی قەزاو قەدەر هەر چەندە درێژەی دەوێ، بەڵام ئەگەر بەكورتی بەڕێزتان وەڵامێكی سەرپێییتان هەبێ بۆ ئەو پرسیارە كەنەبادا بینەرێك وا لێ حاڵی بێ كە مادام خوا ڕێگای داوە كافر بێ، كەواتە: ڕێگەیەكی مەشرووعە، خوا ئیرادەی لەسەر بووە كە ئەو بە كافری دروست بێ، یان ڕێگایەكی نا مسوڵمانانە بگرێتەبەر لە ژیاندا؟

+ خوا -سبحانە وتعالی- لە سوورەتی (الأنعام)دا وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْ لَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشۡرَكۡنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمۡنَا مِن شَيۡءٖۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ حَتَّىٰ ذَاقُواْ بَأۡسَنَاۗ قُلۡ هَلۡ عِندَكُم مِّنۡ عِلۡمٖ فَتُخۡرِجُوهُ لَنَآۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا تَخۡرُصُونَ ١٤٨ قُلۡ فَلِلَّهِ ٱلۡحُجَّةُ ٱلۡبَٰلِغَةُۖ فَلَوۡ شَآءَ لَهَدَىٰكُمۡ أَجۡمَعِينَ ١٤٩ الأنعام﴾، واتە: هاوبەش دانەرەكان دەڵێن: ئەگەر خوا ویستبای نە ئێمە

نە باب‌و باپیرانمان هاوبەشمان بۆ خوا دانەدەنا، وەبەبێ ویستی خوا هیچ شتێکیشمان قەدەغە نەدەکرد (کەواتە: ئێمە کە هاوبەشمان بۆ خوا داناوە وە هەندێك شتمان لەخۆمان قەدەغە کردوە، ئەوە بەویستی خوایە، مادام بەویستی خوایە دیارە شتێکی باشە، مەبەستیان ئەوەیە کە شتێکی ئاوا بڵێن!) خوای پەروەردگاریش دەفەرموێ: ئەوانی پێش ئەوانیش هەر ئاوا دینی خوایان بەدرۆ زانی هەتاکو سزای ئێمەیان چێژت، بڵێ: ئایا لەو بارەوە زانیاریتان لایە بۆمان دەربخەن؟!

ئێوە تەنیا دوای گومان دەکەون‌و تەنیا درۆش دەکەن، تۆ پێیان بڵێ: بەڵگەی هەرە تەواو هی خوایە ئەگەر ویستبای هەمووتانی هیدایەت دەدا واتە: (لو شاء مشيئة إجبار) ئەگەر ویستبای زۆرتان لێ بکات، دەیتوانی هەمووتان هیدایەت بدات، بەڵام نەیویستوە زۆر (جبـر)تان لێ بکات، بەڵکو ویستوویەتی ئازاد بن، ئینجا کە ئازادی کردوون، هەتانە کوفرو هاوبەش پەیداکردنی بۆ خوا هەڵبژاردوەو، هەتانە ئیمان‌و خوا بەیەکگرتنی هەڵبژاردوە!

کەواتە: خوا -سبحانه وتعالى- دوو سیفەتی هەن، ویستی (ارادة مشيئة) هەیەو ڕەزامەندیی (رضاء)ی هەیە، جا هەندێك کەس وەك چۆن هاوبەش پەیداکەرەکان لێیان تێکەڵ بووە، ئەویش هەر لەسەر ڕچەی ئەوان دەڕوات‌و لێی تێکەڵ دەبن، بەڵام دیارە ئەو دوو سیفەتە لەیەك جیان، ویست‌و خواستی خوا ڕەها (مطلق)یەو هیچ شتێك لە ژێر ڕکێفی خواست‌و ویستی خوا دەرناچێ، خواست‌و ویستی خوا وەك ئاسمان وایە تۆهەرچی بکەی لەژێر ئاسمان دەرناچی، بەڵام ڕەزامەندیی خوا

لەگەڵ شەریعەتەکەی دایە، هیچ شتێك بەبێ خواستو ویستی خوا نابێ، بەڵام مەرج نیە هەموو شتێك بەڕەزامەندیی خوا بێ، خوا دەفەرموێ: ﴿...وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ وَإِن تَشْكُرُوا۟ يَرْضَهُ لَكُمْ ...﴾ الزمر، واتە: خوا ڕازی نیە بەندەکانی کوفر هەڵبژێرن، بەڵام ئەگەر شوکرو سوپاسی بکەن لێتان ڕازی دەبێ، کەواتە مەرج نیە هەرشتێك بەویستو خواستی خوا بوو، ڕەزامەندی خوای لەسەر بێ! بابای کافر کافر دەبێ بە ئیرادەی خوا، بەڵام ڕەزامەندیی خوای لەسەر نیە، چونکە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ ٱلْكُفْرَ ۖ﴾ خوا ڕازی نیە عەبدەکانی کافر بن، دیارە هیچ کەسێکیش ناتوانێ ویستو خواستی خوا بکاتە بیانوو بۆ ئەوەی کەڕێی هەڵەو کوفر دەگرێ، چونکە وێڕای ئەو ویستە گشتیە کە هی خوایە، ئێمەش خۆمان ویست (إرادة)ێکی (جزئي)ی خۆمانمان هەیە: ﴿وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٩﴾﴾ التكوير، ﴿لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾﴾ المدثر ئێمەش خواست (مشيئة)مان هەیە، بەڵام خواستو ویستی ئێمە لەژێر کۆنترۆڵی خواستو ویستە گشتیەکەی خوا دایە، واتە: خوا بەویستە گشتیەکەی خۆی ئەم ویستەی داوە بەئێمە، کە دەتوانین کوفر یان ئیمانی پێ هەڵبژێرین!

بنەمای شەشەم: خوا –سبحانه وتعالى– سزاو پاداشتی كوفرو ئیمان‌و خراپەكاریی‌و چاكەكاریی، هەڵگرتوە بۆ دوارۆژ:

بێگومان ئەوەش بنەمایەكی گرنگە لەو بنەمایانەی كە ئیسلام ڕەچاوی كردوون بۆ تەبایی‌و پێكەژیان‌و ڕەخساندنی كەش‌و هەوایەك كە خەڵك تێیدا تەبایی‌و پێكەوە ژیانێكی هاوبەش هاوكارانەیان هەبێ، وەك خوا –جل شأنه– لە چەندین شوێنی قورئاندا باسی كردوە، بۆ وێنە فەرموویەتی: ﴿وَإِن جَٰدَلُوكَ فَقُلِ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿٦٨﴾ ٱللَّهُ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فِيمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾﴾ الحج، واتە: ئەگەر شەڕە قسەیان لەگەڵ تۆ –ئەی موحەممەد ﷺ– كرد، بڵێ: خوا دەزانێ ئێوە چی دەكەن، خوا لە ڕۆژی دواییدا دادوەرییتان لە نێواندا دەكات لەوەدا تێیدا دەكەوتنە ڕاجیاییەوە.

دیسان هەر لەو سوورەتەدا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـِٔينَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ وَٱلۡمَجُوسَ وَٱلَّذِينَ أَشۡرَكُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يَفۡصِلُ بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾﴾ الحج، واتە: بێگومان ئیمانداران –مسوڵمانان– وە جوولەكەكان وە صابیئەكان وە نەصڕانییەكان وە مەجووسییەكان وە ئەوانەی هاوبەشیان (بۆ خوا) پەیدا كردوە، خوا لە ڕۆژی دواییدا دادوەرییان لە نێواندا دەكات‌و لێكیان جیادەكاتەوە، بێگومان خوا بەسەر هەموو شتێكەوە چاودێرە.

هەروەها دەفەرموێ: ﴿... فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾﴾ الرعد، واتە: تۆ گەیاندنی پەیامی خوات لەسەرە بەڵام لێپرسینەوەیان لەسەر ئێمەیە.

وە لەڕاستیدا ئەو بنەمایە دەبێتە هۆکارێکی گرنگ بۆ مسوڵمانان کە لەگەڵ غەیری خۆیاندا چاوپۆشیی بکەنو گونجاو بن، بۆچی؟ چونکە تەنیا خوا دادوەریی لەنێوان بەندەکانیدا دەکاتو لە ڕۆژی دوایی‌دا (کا)و (دان) لێکجیادەکرێتەوەو لەوێ (تصفية الحساب) دەکرێو هیچ کەس بۆی نیە لە دنیادا ئەو حیسابو کیتابە لەگەڵ خەڵکدا بکات! دیارە پێغەمبەرانی خوا (عليهم الصلاة والسلام) پەیامی خوایان بەخەڵك گەیاندوە، بەڵام لەسەر ئەوە کە یەکێك پەیامی خوای قبووڵ نەکردبێ نەچوون سزای بدەن، چونکە پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) ڕاگەیاندنیان لەسەر بووە، بەڵام سزاو لێپرسینەوە لەسەر خوایە.

بنەمای حەوتەم: مرۆڤ لەلای خواوە ڕێز لێگیراوە:

لەوبارەوە خوای کاربەجێ دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ وَحَمَلْنَٰهُمْ فِي ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ الإسراء﴾ لێرەدا خوا (جل شأنه) چەند حەقیقەتێك ڕوون دەکاتەوە دەربارەی وەچەی ئادەم بە گشتی کە دەفەرموێ: (بێگومان ئێمە ڕێزمان لە وەچەی ئادەم –بەگشتی- گرتوە، وە لە وشکانیو لە دەریادا هەڵمانگرتوون- ئامڕازی وامان بۆ ڕەخساندوون کە بتوانن لە وشکانیو دەریادا هاتووچۆی پێبکەن- وە لە بژێوە پاكو چاكو بەتامو چێژەکان بەشمان داون، وەبەسەر زۆر لە دروستکراوەکاندا بەرزمان کردوونەتەوە، واتە: شتێکمان بە وەچەی ئادەم داوە کە بە دروستکراوەکانی دیکەمان نەداوە، وەك لە کۆتایی سوورەتی (الاحزاب)دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ....﴿٧٢﴾ الأحزاب﴾، واتە: ئێمە سپاردەی خۆمانمان ڕانواند لەسەر ئاسمانەکانو زەویو شاخەکان، کەچی ترسانو نەیانتوانی هەڵیبگرن، بەڵام ئینسان هەڵیگرت)، کەواتە: ئینسان شتێکی پێ سپێردراوە کە بە هیچ کام لە دروستکراوانی دیکەی خوا نەسپێرراوە!

هەڵبەت ئەم ڕێز لێگیراوێتییەی ئینسان لەلایەن خوای پەروەردگارەوە بەگشتی بۆ هەموو مرۆڤەکانە، نەك هەر بۆ ئیمانداران، وەك چۆ هەڵگرتنیان لە وشکانییو لە دەریادا بۆ هەموانە، وە وەك چۆن دابینکردنی بژێوە پاكو چاكو بەتامو چێژەکان بۆ هەموانە، هەروەها وەك

چۆن بەرزکرانەوەی ئینسان بەسەر غەیری ئینسانندا بۆ هەموو ئینسانەکانە، بەهەمان شێوەش ڕێزلێگرتن (تکریم)ەکەش بۆ هەمووانە بەبێ جیاوازیی.

لە فەرمایشتێکی پێغەمبەریشدا ﷺ هاتوە: عن ابن عباس (رضي الله تعالى عنهما) **مروا على النبِي ﷺ بـجنازة فقام لها واقفاً، فقالوا يا رسول الله انها جنازة يهودي، فقال: أليست نفساً؟!)** رواه البخاري، واتە:جەنازەیەکیان بەلای پێغەمبەردا ﷺ هێنا، ئەویش بۆی هەڵسایە سەرپێ‌و ڕاوەستا -وەك ڕێز لێگرتن- گوتیان: ئەی پێغەمبەر خوا ﷺ ئەوە تەرمی جوولەکەیەکە! فەرمووی: ئەدی نەفس نیە؟! (واتە ئینسان نیە؟!) ئەوە کە کاتێك تۆی مسوڵمان وە مسوڵمانان دەزانن کەئینسان وەك ئینسان لای خوا ڕێزو حورمەتی لێگیراوە، مانای وایە ئەو ئیمان‌و عەقیدەیە پاڵ بەتۆوە دەنێ کەڕێز لەهەموو ئینسانێك بگری، ئیدی چاوپۆشی لەوە بکە چ بیروڕاو دین‌و ئایدیایەکی هەیە، ئینسان وەك ئینسان ڕێزی لێگیراوە، سەرنج بدە کە پێغەمبەر (لوط)(عليه الصلاة والسلام) کاتێك لەگەلەکەی تووڕە دەبێ‌و لەگەڵیان تێك دەگیرێ دەڵێ: ﴿... إِنِّي لِعَمَلِكُم مِّنَ ٱلْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ الشعراء﴾، واتە: وە بێگومان من ڕقم لە کردەوەکەتانە) نالێ: ڕقم لە خۆتانە! ڕقی لەخۆیان نیە، چونکە خۆیان وەك ئینسان ڕێز لێگیراون لەلایەن خواوە، وە لە چاکترین شێوەدا دروست کراون، وەك دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ فِىٓ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ التين﴾ چۆن مەخلووقێك خوا ڕێزی لێ بنێ‌و لە باشترین شێوەدا دروستی بکات‌و گرنگترین ئەرکی پێ بسپێرێ لەبووندا، تۆ چۆن بەکەم تەماشای دەکەی؟! نەخێر، بەڵام ڕقمان لە کردەوەو بۆچوونی خراپ‌و شتی هەڵەیە، چ هی خۆمان بێ، چ هی ئەوانی دیکە.

بنەمای هەشتەم: پێغەمبەران هەموویان بۆ چەسپاندنی دادگەریی هاتوون

شەریعەتی ئیسلام گرنگیی زۆری بەدادگەریی داوە، لەگەڵ دۆستو دوژمنو لە حاڵەتی جەنگو ئاشتیدا، خوای دادگەر لە ئایەتی ژمارە –25-ی سوورەتی (الحديد)دا دەربارەی ئەوە کە ئامانجی هەموو پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بریتی بووە لە چەسپاندنی دادگەریی بەمانای فراوانی چەمکی دادگەریی، دەفەرمویٚ: ﴿لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلَنَا بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلۡنَا مَعَهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ بِٱلۡقِسۡطِۖ ...﴿٢٥﴾ الحديد﴾، واتە: ئێمە هەموو پێغەمبەرانی خۆمانمان بە بەڵگە ئاشکراکان (معجزات)ەوە ناردوە، وە کتێبو تەرازووشمان پێدا ناردوون، تاکو خەڵك بە دادگەریی بەڕێوەبچیٚ، واتە: هەموو پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) هاتوون کە مرۆڤ لەسەر زەوی دادگەرانە بژی لەڕووی سیاسی، ئابووریی، کۆمەڵایەتییو هەموو ڕەهەندەکانی دیکەی ژیانەوە.

هەروەها خوا ـ جل شانە ـ لە چەند شوێنی قورئاندا فەرمان بە مسوڵمانان دەکات کە دادگەر بن، بۆ وێنە دەفەرمویٚ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِۖ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعۡدِلُواْۚ ٱعۡدِلُواْ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا

تَعۡمَلُونَ ﴿٨﴾ المائدة﴾، واتە: ئەی ئیمانداریـنە بۆ خوا هەڵسن‌و شایەدیی بەدادگەریی بدەن، وە با ڕق لێبوونـەوەتان لەکەسـانێك واتـان لێنـەکات نادادگەربن ـ بەڵکو ئەگەر دوژمنیشتان بن هەر لەگەڵیان دادگـەربن ـ دادگەربن لەگەڵ هەموو لایەکدا ئەوە لەتەقواوە نزیکترە، وەپـارێز لـەخوا بکەن بێگومان خوا بەوەی دەیکەن شارەزایە.

واتە: کەتۆ دەتەوێ ئەهلی تەقواو پارێزگاربی دادگەربە، هەروەها خوای پەروەردگار بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ کە بەخـەڵك بڵـێ: ﴿...وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُۖ ...﴿١٥﴾ الشورى﴾، واتـە: (وە فـەرمانم پێکـراوە دادگـەرییتان لەنێودا بچەسپێنم)، دیارە لای کەمی دادگەریش ئەوەیە ئـەوەی بـەخۆتی ڕەوا دەبینی بەخەڵکیشی ڕەوا ببینی، وە دادگەریی ئەوەیە کـە خـەڵك لـە هەل‌ومەرجەکانی ژیاندا یەکسان بێ‌و کەس ئاغاو کۆیخا نـەبێ بـە سـەر ئەوی دیکەوە، وە دادگەریی ئەوەیە ئەوەی بۆ خـۆتی بەچـاك دەزانـی، بـۆ خەڵکیشت پێ چاك بێ‌و، ئەوەی بۆ خۆتت پێ خراپە، بۆ خەڵکیشـت پـێ خراپ بێ، ئیدی چاوپۆشیی بکە چ بیروبڕواو ئاینێکیان هەیە.

- مامۆستا ئەگەر ئەم سیفەتی دادگەرییە لەناو گەل‌و خەڵکێکـدا هاتـە دی کە مسوڵمانیش نەبن، یەکێك لە ئامانجەکانی ئینسانی مسـوڵمان نەهاتۆتە دی؟

+ بەڵێ بێگومان یەکێك لە گەورەترین ئامانجەکانی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) هاتۆتە دی، بەڵام ئێمـە بـە هـەموو قەناعەتێکـەوە دڵنیـاین کـە تـەنیا لەسـەر بناغـەی پیـادەکردنی شـەریعەتی خـوا، دادگەریی تـەواو دێتـە دی، ئەگـەرنا تەماشـای وڵاتـانی ڕۆژهـەڵات‌و

ڕۆژئاوا بکە، هەموو ئەوانەی سیستەمی غەیرە ئیسلامییان هەیە، دادگەرییەکەیان بۆ خۆیانەو تەنیا لەنێو خۆیاندا پیادەی دەکەن، بەڵام لە دەرەوەی وڵاتەکەی خۆیان دیکتاتۆرنو خۆسەپێنو داگیرکەرن، بە بەڵگەی ئەوەی کە دێت وڵاتت داگیر دەکات دەتکوژێو قەتلعامت دەکات، دوایی داوای خوێنو قەرەبوو دەکەی ئەوەشت بۆ ناکات! بۆ وێنە: ئێمە وەك کۆمەڵی ئیسلامیی کوردستان ئەمریکا خەڵکی لێکوشتینو دوایی چەندان جار من لە زیندانی ئەوانو، دوای ڕزگاربوونیشم داوامان لێکردن بۆمان قەرەبوو بکەنەوە، بەڵام گوێیان پێ نەداین!

بەڵام کاتێك لە ڕووداوی (لۆکەربی)دا دەوڵەتی (لیبیا) تۆمەتبار کرا کە ئەو فڕۆکەی ئەوانی خستۆتە خوار، دوایی بۆ هەر کوژراوێکی ئەمریکی نێو فڕۆکەکە (10) ملیۆن دۆلاریان داوا کرد! ئینجا ئەو هەموو تاڵانکارییو پاوانکارییو داگیرکارییەی کە زلهێزەکان کردوویانە، هەر لە بەریتانیاو فەرەنساو ئیتاڵیاو ئیسپانیاوە بگرە هەتا ئەمریکاو ڕووسیا، کە بێگومان هەر لە پەرلەمانەکانیاندا ئەو بڕیارانە دراون! کەواتە: بەڵێ ئەوان کۆمەڵێك کاری باشیان هەیە، بەڵام هەر بۆ خۆیانەو لە دەرەوەی سنووری وڵاتەکەی خۆیان لە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ خەڵکی دیکەدا، ئەو بەهاو شتە باشانە پیادە ناکەن، بە پێچەوانەی مسوڵمانانەوە کاتێك کە دەوڵەتی ئیسلامیی هەبووەو دەسەڵاتی هەبوو ئەو شتە باشو بەهایانەی کە بۆ نێوخۆ بەکاری هێناون، پابەند بووە بەوەی کە لەگەڵ غەیری خۆشیدا هەر بەو ڕەوشتو بەهایانەوە ڕەفتارو مامەڵە بکات!

بنەمای نۆیەم: تۆبزیی كردن و زۆرلێكردن لەدینداریيدا نیە:

خوا –جل شأنه- زۆر بە ڕوون و ڕاشكاویی دەفەرمویێت: ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ ...﴾ البقرة: ٢٥٦، واتە: تۆبزیی كردن و زۆرەملێ كردن نیە لە دیندا.

هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم ئایەتە ئەوەبوو كە پێش ئەوەی پێغەمبەر ﷺ كۆچ بكات بەرەو (یثرب- مەدینە) هەندێك لە تیرەی ئەوس و خەزرەج لەسەر خۆیان نەزر كردبوو، ئەگەر خوا كوڕی پێدان، كوڕەكەیان بكەن بە جوولەكە یان نەصرانیی، دەیانزانی كە ئەوان خاوەنی دینێكی ئاسمانیین و ئەوانیان پێ لە خۆیان دیندارو موبارەكتر بوو! ئینجا دوای چوونی پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوێ، هەندێك لەو دایك و بابانەی كە كوڕەكانیان كردبوو بە جوولەكەو نەصرانی، دەیانویست وەك چۆن خۆیان مسوڵمان بوون، كوڕەكانیشیان بە تۆبزیی و زۆرلێكردن بگێرنەوە بۆ ئیسلام، جا ئەوەبوو كە خوای كاربەجێ ئەم ئایەتەی نارده خوار: ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشۡدُ مِنَ ٱلۡغَيِّۚ ...﴾ البقرة: ٢٥٦، واتە: تۆبزیی كردن لە دینداریی‌دا نیە، ڕێی ڕاست و ڕێی چەوت لێك جیاكراوەتەوە، واتە: تازە بۆتان نییە كوڕەكانتان بە زۆر بكەنەوە بە مسوڵمان مادام دینێكی دیكەیان هەڵبژاردوە[1]!

بێگومان ئەمەش بنەمایەكی زۆر گەورەو گرنگەو وا لە ئینسانی

1) رواه أبو داود والنسائي، بڕوانە (المصباح المنير في تهذيب تفسير إبن كثير)، ص 257، 258.

مسوڵمان دەكات هەرگیز نەتوانێ چاویش لە خەڵك سوور بكاتەوە لەسەر ئەوەی كە كافرەو غەیری ئیسلامیی بە بەرنامەی ژیان هەڵبژاردوە، چونكە ئەوە مافێكە خوا بە بەندەكانی داوەو كەس ناتوانێ زەوتی بكات.

لە جێگەیەكی دیكەدا خوا –سبحانه وتعالی- دەفەرموێ: ﴿وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ لَأٓمَنَ مَن فِي ٱلۡأَرۡضِ كُلُّهُمۡ جَمِيعًاۚ أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ٩٩﴾ یونس، واتە: وە پەروەردگارت ئەگەر ویستبای هەموو خەڵكی سەر زەوی ئیمانیان دەهێنا، جا ئایا تۆ تۆبزیی لە خەڵك دەكەی كە ئیمان بێنن؟! واتە: من خواو پەروەردگاریانم تۆبزییم لێنەكردوون، تۆش كە ڕەوانەكراوی منی بۆت نیە تۆبزییان لێ بكەی.

هەروەها خوا بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لَّسۡتَ عَلَيۡهِم بِمُصَيۡطِرٍ ٢٢﴾ الغاشية، واتە: تۆ دەسەڵاتت بەسەریاندا نیە، (بەزۆر بیانكەی بە مسوڵمان)، یان دەفەرموێ: ﴿... وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِجَبَّارٖۖ ... ٤٥﴾ ق، واتە: تۆ بۆت نیە جەبریان لێ بكەی.

بنەمای دەیەم: بناغە لە هەڵسوکەوتی مسوڵمانان لەگەڵ غەیری خۆیاندا بریتییە لە ئاشتی:

واتە: لە بواری هەڵسوکەوتی نێوان مسوڵمانانو غەیری خۆیاندا، ئەسڵ تەبایی و ئاشتەواییە، نەك جەنگو تێکگیران! هەڵبەتە هەندێك لە زانایان لەوبارەوە مشتومڕیان کردوە، هەندێکیان گوتوویانە: ئەسڵ جەنگە، بەڵام ئەوە شتێکی زۆر نامەنتیقییە، چۆن تۆ هەر لە ڕێوە شەڕو جەنگ لەگەڵ بەرانبەردا دەکەیو سەنگەری لێدەگری بێ ئەوەی بزانیو تێبگات داخۆ چیت لێی دەوێ؟!

بێگومان ئەوە هیچ ڕاستو ڕەوا نیەو پێغەمبەر ﷺ جەنگی لەگەڵ هیچ تیرەو گەلێکدا نەکردوە تاوەکو بانگی نەکردبن بۆ دینی خوا، بەڵکو لە ڕاستیدا هەموو ئەو جەنگانەی پێغەمبەر ﷺ کردوونی بە دەست پێشخەریی بەرانبەرەکانی بووە، تەماشا دەکەین یەکەم ئایەتێك کە مۆڵەتیدا بە مسوڵمانان جەنگ بکەن، ئەم ئایەتەی سوورەتی (الحج)ە، کە دەفەرموێ: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۝٣٩ ٱلَّذِينَ أُخْرِجُواْ مِن دِيَٰرِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّآ أَن يَقُولُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُۗ ... ۝٤٠ الحج﴾، واتە: مۆڵەت درا بۆ ئەوانەی جەنگیان لەگەڵدا دەکریو ستەمیان لێکراوە کە بەرگریی لە خۆیان بکەن، وە خوا لەسەر سەرخستنیان بەتوانایە، ئەوانەی لە ماڵو حاڵی خۆیان وەدەرنران (دوژمنەکانیان) هیچ حەقێکیان لەسەریان نەبوو تەنیا ئەوە نەبێ کە دەیانگوت: پەروەردگارمان خوایە.

هەروەها لە سوورەتی (البقرة)شدا دەفەرموێ: ﴿وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ١٩٠﴾ البقـرة، واتە: وە لەڕێی خوادا بجەنگن لەگەڵ ئەو کەسانەی لە دژتان دەجەنگن، بەڵام دەستدرێژیی مەکەن، چونکە خوا دەستدرێژکارانی خۆش ناوێ) واتە: کەسێك کە لێتان دەگەڕێ ئێوەش لێی بگەڕێن مادام شەڕتان پێ نافرۆشێ!

- مامۆستا، واتە جەنگەکانی ئیسلامو مسوڵمانان زیاتر بەرگریی لەخۆکردن (دفاعي) بوون؟

+ ئەو بابەتێکی دیکەیە کە ئایا جەنگ لە ئیسلامدا تەنیا بەرگریی (دفاعی)یە، یاخود هێرش بردنە (هجومی)یشە؟! چونکە جاری وایە هێرشکردن باشترین وەسیلەیە بۆ بەرگریی لەخۆکردن، بۆ نموونە: کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ دەبیستێ کە ڕۆمەکان سوپایان کۆکردۆتەوەو خەریکی هێرش کردنن بۆ سەر دەوڵەتی ئیسلامیی، دیارە لەو حاڵەتەدا بەرلەوەی کە بەسەریاندا بدرێ، باشتر وایە پێغەمبەر ﷺ وەك تاکتیکی جەنگیی دەستپێشخەریی بکاتو بەسەریاندا بدات! دیارە پێغەمبەریش هەر وایکردو جەنگی تەبووك هۆکارەکەی ئەوەبوو، کەواتە جاری وایە هێرش بردن باشترین ئامرازە بۆ بەرگریی، بەڵام ئیسلام هیچ کاتێك ڕێگا بە مسوڵمانان نادات دەستپێشخەری جەنگ بن، بۆچی؟ چونکە لە ڕاستیدا ئیسلام ئامانجی خۆی بە ئاشتی (سلم) دێنێتە دی، بەڵام دوژمنانو ئەهلی باتیڵ ئامانجی خۆیان بە جەنگ تەحقیق دەکەن، ئەوان لە کەشو هەوای ئاڵۆزدا دەرفەت وەردەگرن، ئەگەرنا ئەهلی حەق پێویستییان بە جەنگو شەڕو ئاژاوەو ئاشووب نیە.

بنەمای یازدەیەم: بنچینەی هەڵسوكەوتی مسوڵمانان لە چوارچێوەی كۆمەڵگای ئیسلامیی لەگەڵ نامسوڵمانان‌دا بریتیە لە چاكەكاریی:

واتە: ئەوانەی كە لەگەڵ مسوڵمانان لە سایەی دەوڵەتێكدا پێكەوە كۆدەبنەوە، لەوبارەوە خوای دادگەر دەفەرموێ: ﴿لَا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ الممتحنة﴾، واتە: خوا ڕێگاتان لێناگرێ لەگەڵ ئەوانەدا كە لەسەر دینتان لەگەڵتان نەجەنگاون، وە لەماڵو حاڵو نیشتیمانی خۆتان وەدەریان نەناون، كەچاكەیان لەگەڵ بكەن‌و لە ماڵو سامانی خۆتاندا هاوكارییان بكەن، بێگومان خوا بەخشەرانی خۆشدەوێ.

لێرەدا (المقسطين) بەمانای دادگەران (عادلين) نیە، بەڵكو بەمانای بەخشەران دێ، چونكە (أقسط إليه)، واتە: ماڵی خۆی دایەو بەش (قسط)ێك لەماڵی خۆی پێ بەخشی، وەك توێژەرەوانی قورئان دەڵێن، دیارە هەندێكیش هەر بەدادگەرییان لێك داوەتەوە، بەلاّم مانای یەكەم ڕاستترە، چونكە دادگەریی (عدل ـ قسط) بەها (قيمة)یەكی ڕەهایە لە هەموو حالاّنداو لەگەڵ هەموو كەسداو هەرگیز نەهی لێناكرێ!

- یانی بێجگە لەوەی لەسەر مسوڵمانان پێویستە دادگەربن، وێڕای ئەوە دەبێت چاكەكاریش بن.

+ بەڵێ دەبێ وێڕای دادگەریی چاكەكارییش بن، دیارەچاكەكارییش دوو

لای هەیە لەڕووی مەعنەوییو لەڕووی ماددیەوە، چونكە دەفەرموێ: ﴿... أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓاْ إِلَيْهِمْۚ ... ﴿٨﴾ المتحنة﴾، لێرەدا (بَرَّ اليه، بَرَّهُ) واتە: چاكەی لەگەڵ كرد، لەڕووی مەعنەویەوە، پاشان (أقسط اليه) واتە: چاكەی لەگەڵدا كرد لەڕووی ماددیەوە! كەواتە: پێویستە مسوڵمانان لە چوارچێوەی كۆمەڵگای ئیسلامییدا لەگەڵ سەرجەم ئەو نامسوڵمانانەدا كە لەگەڵیان دەژین، لەڕووی مەعنەوەییەوە ڕێزیان بگرنو لەگەڵیان قسەخۆشو سەرو ڕووخۆش بنو بەمانای وشە لەگەڵیان چاكەكاربن، وە لەڕووی ماددییشەوە دەبێ دەستبارگرو هاوكاریان بن، بەڵام بەمەرجێك دژی دینو ژینیان نەبن، كاتێك كە دژایەتی دینو ژینت دەكرێ، مانای وایە سەنگەرت لێ گیراوەو ئەو كاتەش چاكە لەگەڵدا كردن هیچ مانای نامێنێ، بەڵام لەو حاڵەتەشدا دادگەریی هەر لەجێگەی خۆیەتی!!

ئینجا هەر لەوبارەوە سەرنج دەدەین خوای كاربەجێ لەسووڕەتی (النساء)دا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّواْ بِأَحْسَنَ مِنْهَآ أَوْ رُدُّوهَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾ النساء﴾، واتە: هەركاتێك سڵاوتان لێكرا بە سڵاوكردنێك، چاكتر لەخۆی، یان وەك خۆی وەڵامی بدەنەوە، بێگومان خوا لەسەر هەموو شتێك پارێزەرو بەتوانایە.

ڕۆژێك(ت) (الشعبِي) خوا لێی خۆش بێ لە وەڵامی سەلامی نەصرانییەكدا گوتی: (وعليك السلام ورحمة الله)، ئەوانەی لەگەڵی بوون گوتیان: سەلامی لێ دەكەی قەیناكات، بەڵام بۆچی ڕەحمەتی

1) (محاسن التأويل) للقاسمي، ج5، ص237.

خوای بۆ دەنێری؟! گوتی: خۆ ئەویش هەر لەڕەحمەتی خوادا دەژی! (واتە: ئەو بارانە دەبارێ بەسەر هەموو لایەكدا ڕەحمەتی خوایە، خوا لەشی ساغ كردوەو ئەو هەموو نازو نیعمەتانەی لەگەڵدا كردوون، هەموویان هەر بەرهەمی ڕەحمەتی خوان)، خاوەنی تەفسیری (محاسن التأويل) لەوبارەوە گوتوویەتی:[1] (واستدلّ بها الجمهور على ردِّ السلام على كل مسلِّم مسلماً كان أو كافراً، لكن مختلفان في صيغة الرد)، واتە: زۆرینەی زانایان ئەم ئایەتەیان بە بەڵگە هێناوەتەوە لەسەر ئەوە كە وەڵامی هەموو سڵاوكەرێك دەدرێتەوە مسوڵمان بێت یان كافر، بەڵام شێوازەكانیان جیاوازن، بەڵام من -واتە: عەلی باپیر- ڕام وایە كە لەبەر كوفرو ئیسلام شێوازی وەڵامدانەوەی سەلام ناگۆڕێت!

وەلە ڕاستیدا ئەم ئایەتە ئەوەی لێ وەردەگیرێ كەهەڵسوكەوتی ئێمە لەگەڵ غەیری خۆماندا، واتە: ئێمە وەك مسوڵمان لەگەڵ ئەوانەی خۆیان بە نامسوڵمان دادەنێن، پێویستە بەچاكتر لەهی خۆیان بێ، یان بەلای كەمەوە دەبێ وەك هی خۆیان هەربێ، ئەگەر ئەو جارێك سڵاوتان لێبكات دەبێ تۆ دووجار سڵاوی لێبكەی، وە دەبێ تۆ دەستپێشخەری سڵاو لێكردنو ڕێز لێگرتنی بیو، دەبێ هەوڵدەی تۆ لەو چاكتربی لەوەی ئەو بۆت چاكە، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرمایشتێكدا دەفەرموێ: **(اليد العليا خير من اليد السفلى)** رواه مسلم، واتە: (دەستی بەرز لەدەستی نزم باشترە) دیارە دەستی بەرز بەخشەرەو دەبێ

1) سەرچاوەی پێشوو، هەروەها بڕوانە: (الجامع الأحكام القرآن) للقرطبِي، كە گوتوویەتی: (واختلف في ردِّ السلام على أهل الذمة هل هو واجب كالردِّ على المسلمين؟!) وإليه ذهب ابن عباس والشعبِي وقتادة تمَسكاً بعموم الآية وبالأمر بالردِّ في صحيح السنة..)، ج5، ص266.

ئێمەی مسوڵمان ڕێزو قسەی چاكو هاوكاریی ببەخشین، بۆیەش خوای پەروەردگار بەشێوەیەكی ڕەها دەفەرموێ: ﴿... وَقُولُوا۟ لِلنَّاسِ حُسْنًا ... ﴿٨٣﴾ البقرة﴾، واتە: قسەی باش لەگەڵ خەڵك بكەن، وە دەفەرموێ: ﴿... وَأَحْسِنُوٓا۟ ۛ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ البقرة﴾، واتە: چاكە بكەن، بێگومان خوا چاكەكارانی خۆشدەوێ، وەك دیارە بەموتڵەقی فەرموویەتیو دیاری نەكردوە لەگەڵ كێ بیكەنو لەگەڵ كێش مەیكەن! وە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **(ان الله تعالى كتب الإحسان على كل شيء)** رواه مسلم، واتە: خوا چاكەكردنی لەسەر هەموو شتێك نووسیوە.

كەواتە: پێویستە بەموتڵەتی مرۆڤی مسوڵمان چاكەكار بێ لەگەڵ مسوڵمانو نامسوڵماندا، دیارە ئەوە لەبواری هەڵسوكەوتدا، بەڵام بێگومان بواری بەرەنگاریی‌و ڕووبەڕووبوونەوەو شەڕ پێ فرۆشراندا، ئەوە بازاڕێكی دیكەیە!!

بنەمای دوازدەیەم: هاوكاریی كردن لەگەڵ هەر لایەنێكدا بۆ هەر شتێكی چاك كە لە قازانجو بەرژەوەندیی هەموو لایەك دایە، واتە دەستبار بۆ یەكدی گرتن بۆ جێبەجێكردنی ئامانجە هاوبەشەكان:

خوای پەروەردگار لەوبارەوە دەفەرموێ: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهۡرَ ٱلۡحَرَامَ وَلَا ٱلۡهَدۡيَ وَلَا ٱلۡقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢﴾ المائدة ﴾، واتە: ئەی بڕوادارینە! دروشمەكانی خوا مەشكێنن -هەڵیان مەوەشێننەوە- وە جەنگ مەكەن لە مانگە قەدەغەكراوەكاندا، وە ڕێ مەگرن لەو قوربانییانەی بەدیاری دەهێنرین -با لەلایەن هاوبەش پەیداكەرانیشەوە بێ وەڕێ مەگرن لەوانەش كە گەردن بەندیان لەمل كراوەو نیشانەدار كراون، وەدەست درێژیی مەكەنە سەر ئەوانەی نیازی ماڵی خوا دەكەن، وەكاتێك ئیحرامتان شكاند ڕاووشكار بكەن، وە ئەوكەسانەی كاتی خۆی ئێوەیان گێڕاوەتەوە لە مزگەوتی حەرام، مادام ئێوە ئێستا دەستەڵاتتان هەیە بارق بوونەوەتان لێیان واتان لێنەكات ئەوان بگێڕنەوەو دەستدرێژییان بكەنەسەر، وە هاوكاریی یەكدی بكەن لەسەر چاكەكارییو پارێزكارییو هاوكاریی یەكدی مەكەن لەسەر گوناحو دەستدرێژكاریی، وەپارێز لەخوا بكەن بێگومان خوا تۆڵەی زۆر بەتینە.

لەم ئایەتەدا زیاتر مەبەستمان ئەم ڕستە قورئانیەیە کە دەفەرموێ: ﴿... وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ... ﴿٢﴾ المائدة﴾، کە لە سیاقێکدا هاتوە باسی هەڵسوکەوت دەکات لەگەڵ کافرانداو خوا –عزو جل- بە ڕاشکاویی بە مسوڵمانان ڕادەگەیەنێ کە هاوکاریی کەسانێك بکەن کە هاوبەش دانەرن‌و بە ئیسلام ڕازی نین، هاوکارییان لەگەڵدا بکەن بۆ ئەنجامدانی هەر شتێك کەچاك‌و بەکەڵکە لەنێوان بەندەکاندا، وەهەر شتێکیش کەمایەی تەقواو پارێزکارییە لەنێوان بەندەکان‌و خوای پەروەردگاردا.

بەڵێ مسوڵمان دەبێ دەست پێشخەرو دەستبارگر بێ بۆ هاوکاری لەگەڵ هەرکەسێکدا کەبەرەو خێرو چاکەو خزمەت بەخەڵك هەنگاو دەنێ، گەلێك جار ڕێکخراوی خاچی سوورو ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ کە دیدارمان لەگەڵیان بووە، پێم گوتوون: ئێوە کارێك دەکەن کەچاکە دەخەنە چاوی هەموو ئینسانێکەوە، بەمەرجێك کارەکانتان بەڕاست‌و ساغی بێ‌و شتی دیکەی نابەجێی لەپەنادا نەکەن! چونکە بێگومان ئەوان نامەو زانیاری گیراوو بەندییەکان دەگەیەنن بەکەس‌و کاریان‌و کەل‌و پەل‌و پێداویستییان بۆ دابین دەکەن، وە بەرگریی لە ماف‌و ئازادییەکانی خەڵك دەکەن، ئەوانەش شتی ئینسانیین، ئێمەش وەك مسوڵمان‌و وەك ئیسلامیی هەرکەسێك هەنگاو بنێ بۆ بەختەوەریی خەڵك‌و کۆمەڵگاو هەوڵی دابینکردنی بەرژەوەندیی‌و ئاسایش‌و ئارامیی‌و قازانج بدات بۆ خەڵك، دەبێ دەستخۆشیی لێ بکەین‌و هاوکارو دەستبارگریشی بین، بەپێی واتای ئەو ئایەتە موبارەکەی قورئان.

بنەمای سێزدەیەم: مادام ئیسلام تاکە بەرنامەی پەسندی خوایە دەبێ سێبەرەکەی جێی هەموو خەڵکی لەبن بێتەوە:

وەك خوا - جل شانه - دەفەرموێ: ﴿ إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلۡإِسۡلَٰمُۗ ... ﴿١٩﴾ آل عمران ﴾، واتە: بێگومان بەرنامەی ڕاستو تەواو لەلای خوا بەس ئیسلامە، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾ آل عمران: ﴾، واتە: وەهەر كەسێك غەیری ئیسلام بەبەرنامە بخوازێ لێی قبووڵ ناكرێو لە دوارۆژیشدا لە زیانمەندانە.

بەڵێ مادام بەرنامەو دینی ڕاست لای خوا تەنیا ئیسلامە، کەواتە: ئەم ئیسلامە دەبێ سێبەری هێندە فراوان بێ، جێگای هەموو کەسی لەژێر بێتەوە، ئەم دینە حەقە کەخوا بۆ قیامەت غەیری ئەوە لەکەس قبووڵ ناکات، بەڵام بۆ دونیا: ﴿ لَكُمۡ دِينُكُمۡ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾ الكافرون ﴾، واتە: دینی خۆتان بۆ خۆتانو دینی خۆشم بۆ خۆم، هەڵبەتە بۆ قیامەت خوا تەنیا شوێنکەوتنی ئیسلام قبووڵ دەکات، چونکە هەر ئەو ئایینو بەرنامەی هەقو ڕاستە، بەڵام ئەو دینە حەقە ڕێگای داوە بەدینە ناهەقو باتیڵەکان کە ئازادبن، لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بکەم کە لە سۆنگەی ئەوەوە کە لە دەستووری عێراقدا هاتوە کە نابێ هیچ یاسایەك دەربچێ دژو پێچەوانەی شەریعەت بێ، لە بەرانبەر ئەوەدا هەندێك کەس کردوویانە

بەهاتو هاوار كە چۆن دەبێ وابێ! ئەدی دینەكانی دیكە؟ جا ئێمە لە وەڵامدا دەڵێین: برادەر! ئەم دینە حەقە ڕێگا دەدات بەبوونی دینە ناڕاستو هەڵەكانی دیكەش! چونكە خوای بەدیهێنەر دەفەرموێ: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ ۝١ لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢ وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ۝٣ وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ۝٤ وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ ۝٥ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِىَ دِينِ ۝٦﴾ الكافرون، واتە: ئەی بێ بڕوایان! ئەوەی ئێوە دەیپەرستن من نایپەرستم، وەئەوەی منیش دەیپەرستم ئێوە نایپەرستن، وە من پەرستەری ئەوەنەبووم كە پەرستووتانەو، ئێوەش پەرستەری ئەوە نەبوون كە پەرستوومە، دینی خۆتان بۆ خۆتان وەدینی خۆم بۆ خۆم.

بەڵێ تاكە ئایینی ڕاستو نەشێوێنراوی خوا (ئیسلام) ڕێگا بەدینە ناڕاستەكانی دیكەش دەدات، جا چ ئاسمانیی بنو دەستكاریی كرابنو گۆڕابن، وە چ مرۆڤكردو زەمینی بن، كە شوێنكەوتووەكانیان پەیڕەوییان لێ بكەن، كەواتە: ئیسلام كەتاقە دینی پەسندی لای خوای پەروەردگارە، دەبێ سروشتەكەی وابێ جێی شوێنكەوتووانی دینەكانی دیكەی لەژێر سایەدا ببێتەوە، لەكاتێكدا كە دەستەڵاتی دەبێ، ئینجا بێگومان كە سەیری مێژووی دەستەڵاتی دەوڵەتی ئیسلامییش دەكەین هەروای دەبینین، چونكە هەموو كەمایەتیە دینییەكانو هەموو فیكرەو بیروباوەڕەكان لەژێر سایەی دەوڵەتی ئیسلامیی دابوونو ئێستاش هەرماونو هەن!

بنەمای چواردەیەم: خوا –سبحانه وتعالى– پێغەمبەری خۆی بە بەزەیی بۆ تێکڕای جیهانیان بە (رحمة للعالمين) پێناسە دەکات:

وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ١٠٧﴾ الأنبياء، واتە: تۆمان نە ناردوە مەگەر بەزەیی بۆ تێکڕای جیهانییان، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: **(إني لم أُبعث لعّاناً وإنَّما بُعِثْتُ رحمةً)** رواه مسلم، واتە: بێگومان من بە نەفرینکەر نەنێرراوم، بەڵکو بە ڕەحمەت نێرراوم.

هەروەها فەرموویەتی: **(إنَّما أنا رحمة مهداةٌ)** رواه الحاكم وصحّحه ووافقه الذهبِي، واتە: بێگومان من بەزەییەکی خەڵاتکراوم (بە بەشەرییەت).

ئینجا باشە مادام پێغەمبەری خوا ﷺ بەزەیی بێ بۆ تێکڕای جیهانییان، مانای وایە دەبێ هەموو جیهانییان بتوانن لەژێر سایەی ئەو بەزەیی یەی خوادا هەم بەهرەمەند بن، هەم بژین، هەڵبەتە ژیانێکی ئینسانانەش بژین نەك هەر ژیانێکی کولە مەرگیو بە زەبوونیی، ژیانێك لە ئینسانێك بوەشێتەوە کە خوا بە جێنشینی خۆی لە قەڵەمی داوەو ڕێزی لێگرتوە، کەواتە: هەر خودی پێناسەی پێغەمبەر ﷺ بە (بەزەیی خوا بۆ جیهانییان) ئەوەی لێ وەردەگیرێ کە ئەو ئیسلامەو ئەو پەیامە کە پێغەمبەرێکی نازناو (رحمة للعالمين) هێناویەتی، ڕێگا دەدات بە شوێنکەوتووانی هەموو دینو بیروباوەڕێك کە بە ئازادانە پەیڕەویی لێ بکەنو بەوەش دەتوانن پێکەوە بژین بە گونجاویی و تەبایی.

بنەمای پازدەیەم: دابینكردنی حەوت شتە پێویستەكان بۆ سەرجەم هاووڵاتیان:

پێنج شتە پێویستەكان (الضروريات الخمس)، هەندێك لە زانایانیش دەڵێن شەشن، بەڵام من شتێكی دیكەشم بۆ زیاد كردوە بۆیە دەڵێم: حەوت شتە پێویستەكان، چونكە زانایانی (أصول الفقه) بە سەرنجدانو تێوەڕامان (إستقراء)ی دەقەكانی قوڕئانو سوننەت، هەندێكیان پێنجو هەندێكیشیان شەشیان دیاریی كردون، منیش بۆم دەركەوتوە كەلەوە زیاترنو بەلای كەمەوە حەوتن، بەم شێوەیەی خوارێ:

یەكەم: دابینكردنی مافی دینداریی ﴿ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾ الكافرون ﴾، ﴿ لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ...﴿٢٥٦﴾ البقرة ﴾، واتە: ئیسلام كە دەسەڵاتیی هەبێ مافی دینداریی بە هەموو جۆرو شێوەكانییەوە بۆ تێكڕای خەڵك دابین دەكات.

دووەم: مافی ژیان، وەك هۆكارێكیش بۆ دابینكردنی مافی ژین بۆ هەر تاكێك خوای پەروەردگار سزاو تۆڵەی داناوە بۆ هەركەسێك دەستدرێژیی بكاتە سەر ژیانی خەڵك، وەك دەفەرموێ: ﴿ وَلَكُمْ فِي ٱلْقِصَاصِ حَيَوٰةٌ يَٰٓأُوْلِي ٱلْأَلْبَٰبِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ البقرة ﴾، وە دەفەرموێ: ﴿ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ

قِصَاصٌۚ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾ المائدة﴾، بەڵێ هەموو ئەوانەی کە دەستدرێژیی دەکەنە سەر خەڵك‌و دەبنە مایەی مردنیان، یان لەدەستدانی ئەندامێکی وەك: چاو، لوت، گوێ، ددان، یان شکانی ئێسقانیان‌و بریندار بوونیان، تۆڵەیان لێ وەردەگیرێتەوە...

سێیەم: سەلامەتیی‌و پارێزراویی عەقڵ: خوای پەروەردگار بەکارهێنانی هەموو مادده سەرخۆشکەرەکانی قەدەغە کردوە بۆ ئەوەی کۆمەڵگا عەقلی سەلامەت بێ، وەك فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ المائدة﴾، هەروەها بازرگانی پێوەکردنیشی قەدەغە کردوە.

چوارەم: سەلامەتی وەچە (نسل): کە بۆ ئەم مەبەستەش سزای داوێن پیسیی دیاری کراوە، وەك فەرموویەتی: ﴿ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِى فَٱجْلِدُواْ كُلَّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا مِاْئَةَ جَلْدَةٍ ...﴿٢﴾ النور﴾، دیارە ئەو سزایەش بۆیە دانراوە تاکو خەڵك وەچەو ڕەچەڵەکی پارێزراو بێ‌و بزانرێ کێ ڕۆڵەی کێیە؟!.

پێنجەم: پارێزرانی ئاسایش‌و ئارامیی لەنێو خەڵکدا: بۆ ئەو مەبەستەش خوای کاربەجێ سزای سەختی بۆ هەموو ئەوکەسانەی دیاری کردوە کە هێمنی‌و ئاسایشی کۆمەڵگا تێکدەدەن، وەك فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْاْ

مِنَ ٱلْأَرْضِ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي ٱلدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي ٱلْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (٣٣) ﴾ المائدة، لێرەدا خوا چوار جۆرە سزای بۆ ئەوانە دیاری کردوە کە ئاشووب لەسەر زەویدا پەرپا دەکەنو ئاسایشو هێمنیی خەڵكو کۆمەڵگا دەشێوێنن.

شەشەم: پاراستنی ئابڕوو (عِرْض)ی خەڵك: کە سزای داوێن پیسیی دیاریکراوە بۆ هەموو ئەوانەی کەسایەتیو کەرامەتو ئابڕووی خەڵك لەکەدار دەکەن، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿ وَٱلَّذِينَ يَرْمُونَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا۟ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَٱجْلِدُوهُمْ ثَمَٰنِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا۟ لَهُمْ شَهَٰدَةً أَبَدًا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ (٤) ﴾ النور، واتە: ئەوانەی ئافرەتانو پیاوانی داوێن پاك تۆمەتبار دەکەن بە داوێن پیسیی پاشان چوار شاهید ناهێنن، هەشتا قامچییان لێبدەن، هەروەها هەرکەسێك هەر جۆرە تۆمەتو بوهتانێکی دیکەی غەیری داوێن پیسییش بۆ کەسێك هەڵبەستێ، دیارە شەریعەتی ئیسلامیی تەعزیرو سزای تایبەتی خۆی بۆ داناوە.

حەوتەم: پاراستنی ماڵوسامانی خەڵك: وەك خوا دەفەرموێ: ﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓا۟ أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلًا مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (٣٨) ﴾ المائدة، واتە: پیاوی دزو ئافرەتی دز دەستیان ببڕن، ئەوە تۆڵەو سزای خوایە تاکو خەڵکی دیکەش تەمبێ بێو پەند وەربگرێ.

بەڵێ ئەم حەوتە: (دین، ژین، وەچە، عەقڵ، ئاسایشو هێمنیی، ئابڕوو، ماڵو سامان)، دەبێ لە کۆمەڵگای ئیسلامییدا واتە: شوێنێك کە

ئیسلام دەسەڵاتی تێدا هەیە، ئەم حەوتانە بۆ هەموو تاکێکی کۆمەلگا دابین بکرێن!

- مامۆستا گیان! بە خێرایی پرسیارێك، دەربارەی ئەم حەوت شتانە لەسەر زۆرینەیان سزا دراوە، وەك ئاماژەت پێکرد، بەلاّم ئایا هیچ سزایەك هەیە لەسەر ئایینداریی؟!

+ ئەگەر مەبەستت سزای هەڵگەڕانەوە (إرتداد) لە دین بێ، بێگومان ئەو مەسەلەیە پێویستی بە گفتوگۆیەکی تایبەتو بەرنامەیەکی خەڵك لەسەر هەڵگەڕانەوە لە ئیسلام ئەوەندەی من بۆم دەرکەوتوە، هەڵبەتە لەنێو زانایاندا مشتومڕو کێشەی لەسەرە ئایا تۆڵەیەکی دیاریکراویی شەرعیی (حدّ)ی لەسەرە، یاخود هەر سزایەکە لەژێر ڕکێفی دەسەڵاتی شەرعیی (السلطة الشرعية) دایە؟ من ئەوەی بۆم دەرکەوتوە پێموایە ئەوەی دووەمیانە، وە لەوبارەشەوە دەکرێ بەڵگەی زۆر بێنینەوە، بۆ نموونە: دەبینین ئەو هەموو دەغەڵانە (منافقین) هەبوون لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺو کوفریشیان لێ ئاشکرا بووە، وەك خوا -عز وجل- لەبارەیانەوە فەرموویەتی: ﴿ لَا تَعۡتَذِرُواْ قَدۡ كَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡۚ ﴿٦٦﴾ التوبة﴾، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرٗا لَّمۡ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ سَبِيلَۢا ﴿١٣٧﴾ النساء﴾، وە فەرموویەتی: ﴿وَكَفَرُواْ بَعۡدَ إِسۡلَٰمِهِمۡ... ﴿٧٤﴾ التوبة﴾، کەچی نابینین پێغەمبەری خوا ﷺ کەسی سزادابێ لەسەر ئەوەی لە ئیسلام هەڵگەڕاوەتەوە، ئینجا یەکێك بۆی هەیە بپرسێ: ئەدی بۆچی

لە سەردەمی هەندێك لە چوار خەلیفە راشیدەكاندا، هەندێك كەس لەسەر ئەوە سزا دراون؟

من پێم وایە ئەو سزادانانەی هەندێك كەس لەسەر هەڵگەرانەوە لە ئیسلام لە چوارچێوەی دەستەڵاتی سیاسەتی شەرعیی‌دا بووە، هەر بۆیەش هەڵوێستی زاناو پێشەوایان لەبارەی حوكمی هەڵگەڕانەوە (إرتداد) جۆراو جۆر بووە، بۆچی؟! چونكە هی وا هەیە بەهۆی گومانێكی فیكرییەوە هەڵدەگەڕێتەوە، وە هی وا هەیە بۆ ئەوەی خەڵك چەواشە بكات هەڵدەگەڕێتەوە، وە هەیە هەڵدەگەرێتەوەو دژایەتی دەسەڵاتی ئیسلامییش دەكات، دیارە فەرمایشتەكانیش هەر ئەوە دەگەیەنن، بۆ وێنە: لە یەكێكیاندا دەفەرموێ: (لا يحلّ دم امرىء مسلم إلا بإحدى ثلاث: الثيّب الزاني، والنفس بالنفس، والتارك لدينه المفارق للجماعة) رواه البخاري ومسلم، واتە: هیچ ئینسانێكی مسوڵمان خوێنی حەڵاڵ نابێ مەگەر بە یەكێك لە سێ شتان:

1- پیاوێك ژنی هێنابێ یان ژنێك شووی كردبێ‌و زینا بكات.

2- كەسێك كەسێكی بە ئەنقەست كوشتبێ.

3- وە كەسێك لە دینەكەی هەڵگەڕابێتەوەو وازی لە كۆمەڵی مسوڵمانان هێنابێ (واتە: چووبێتە نێو كۆمەڵ‌و تاقمی بەرانبەرەوەو دژایەتی ئەهلی ئیسلام بكات).

زۆربەی شەرع زانان بڕگەی سێیەمی ئەم فەرمایشتە ئاوا تەفسیر دەكەن، هەروەها ئەو فەرمایشتەی كە دەفەرموێ: (مَن بَدَّل دينه فاقتلوه) رواه البخاري، زۆرێك دەڵێن وشەی (بَدَّل) مەبەست پێی ئەوە

نیه كه تەنیا له ڕووی فیكریی یەوه بابایەك بڵێ: من ئەوه بڕوام به ئیسلام نەما، بەڵكو مەبەست پێی كەسێكه وێڕای ئەوه دینەكەشی دەگۆڕێو دەشگوازێتەوه بۆ سەنگەرێكی دیكه، دیاره ئەو كاتەش دەبێته كافرێكی دژ به ئیسلام (محارب)، بۆیه حوكمەكەشی كوشتنه! بەڵام بەهەر حاڵ وەك پێشتر گوتمان ئەم بابەته پێویستی به توێژینەوەی زیاتر دەكات، كه لێرەدا ئەو دەرفەتەمان نیه.

بنەمای شازدەیەم: شەرعزانان بنچینەیەكیان داناوە بۆ هەڵسوكەوت كردنی مسوڵمانان لەگەڵ غەیری خۆیان لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئیسلامییدا، كە دەڵێ: (لهم ما لنا وعليهم ما علينا):

واتە: ئێمە هەر مافێكمان هەیە ئەوانیش (یانی نامسوڵمانان) هەیانەو هەر ئەركێكیشمان لەسەرە ئەوانیش لەسەریانە دیارە جگە لەوەی كە بە بەڵگەیەكی شەرعیی جیاكرابێتەوە لە مافەكان، یان لە ئەركەكان، بۆ وێنە: جەنگ‌و جیهاد لەسەر كەمایەتییە دینییەكانی ژێرسایەی دەوڵەتی ئیسلامیی فەڕز نیە، چونكە جیهاد دروشمێكی دینییەو ئەركێكی تایبەتی سەرشانی مسوڵمانانە، بۆیە كابرای جوولەكەو نەصرانیی لەسەری پێویست ناكرێ بێت لەسەر ئیسلام خۆی بە كوشت بدات، هەروەها هەرشتێكی دیكە كە دەقێكی شەرعیی لەسەر بێ، جگە لەوە لەهەموو ڕوویێكەوە وەك هاوولاتی مامەڵەیان لەگەڵدا دەكرێ‌و كراوە، كاتی خۆی كە پێغەمبەر ﷺ كۆچی كرد بۆ مەدینە (صحيفة)یەكی نووسی، كە هەندێك لە سەرچاوەكانی مێژوو پێی دەڵێن: (الوثيقة) وە لە ڕاستیدا لە جێی دەستووری ئێستا بووەو زانایان دەڵێن: یەكەم دەستووری نووسراو (دستور مدوّن) ئەو دەستوورە بوو كە پێغەمبەری خوا ﷺ نووسی، بۆ چۆنیەتی مامەڵەكردنی مسوڵمانان لەگەڵ جوولەكەو هاوبەش پەیداكەران‌و سەرجەم پێكهاتەكانی شاری مەدینەدا، وە لەو دەستوورەدا ئەو ڕاستییە ڕوون‌و ئاشكرایە، كە پێغەمبەری خوا ﷺ وەك مسوڵمانان

دان بە مافی نامسوڵمانانیشدا دەنێ، هەروەها وەك ئەركێكی هاوبەشیش لەسەر هەموویان دەفەرموێ: (وأهل هذه الوثيقة يَدٌ على من دَهَم يثرب)، واتە: ئەهلی ئەم وەسیقەیە (واتە: بە مسوڵمانو جوولەكەو هاوبەش پەیداكەرو هەموو لایەكەوە) پارێزگاریی لەم شارو وڵاتە دەكەنو لە بەرانبەر هەركەسێكدا ڕادەوەستن كە دەستدرێژیی دەكاتە سەر، شایانی باسیشە ئەو وەسیقەیە (47) بەندە كە (سیرة ابن هشام)[1]و زۆر لە سەرچاوەكانی دیكەی مێژووش هێناویانە.

ئەوانە چەند بنەمایەك بوون كە شەریعەتی ئیسلامیی داینـاون بۆ ئەوەی مسوڵمانان بتوانن هەم لە چوار چێوەی قەوارەیەكی ئیسلامیداو هەم لە دەرەوەی كیانو قەوارەی ئیسلامییشدا لەگەڵ غەیری خۆیاندا تەبابنو بتوانن پێكەوە بژین، هیچ گومانیشی تێدا نیە كە ئەگەر مسوڵمانان پابەند بن بەم (16) بنەمایەوە هەم لەنێو خۆیانداو هەم لەگەڵ غەیری خۆیاندا تەباو ڕێكو گونجاو دەبنو كۆمەڵگایەكی تۆكمەو توندو تۆڵو پێكەوە جۆشدراو دەبن.

ئینجا لێرەشدا بە پێویستی دەزانم ئاماژە بە مەسەلەیەكی گرنگ بكەم ئەویش ئەوەیە كە ئایا تەبایيو گونجاوییو هاوكاریی مسوڵمانان لەگەڵ غەیری خۆیاندا مانای ئەوەیە كە دەستبەرداری نەگۆڕەكانی خۆیان بن؟! وە واز لە دینەكەیان بێنن؟!

- مامۆستا گیان! ئەمە پرسیارێكی زۆر گرنگە، بە تایبەت ماوەیەكە لێرەو لەوێ دەبیستینو بانگەشە دەكرێ كە: مامۆستا عەلی باپیر بە

---

1) السيـرة النبوية لابن هشام، ج2، ص(262-264).

بەراورد لەگەڵ ڕابردوودا هەندێ شلگیریی پێوە دیارە لە بیروبۆچوونو هەڵوێستەکانیدا، وە (کۆمەڵی ئیسلامیی) بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ واقیعی کوردستانو ناوچەکەدا هەندێك وردە دابەزین (تنازل)ی پێوە دەبینرێ لە پرانسیپو نەگۆڕەکان (ثوابت)ی خۆی! بەڕێزتان وەڵامتان بۆ ئەم پڕوپاگەندانە چییە؟

+ لەڕاستیدا ئەو قسانە هی کەسانێکن شارەزای ئێمە نەبنو لە نزیکمانەوە نەژیابن، یان شتی ئێمەیان نەخوێندبێتەوە! ئەگەر نا ئەو شتانەی ئێستا من دەیانڵێم هەموو ئەو شتانە کەمو زۆر لە کتێبەکانی: (چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم)و (تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان)و کتێبەکانی پێشترمدا بە ڕوونو ڕاشکاویی هەن، بەڵام ڕەنگە ئێستا لەم هەلومەرجەدا پێویست بکات ئێستا زیاتر تیشکیان بخەینە سەرو ڕوونیان بکەینەوە!

ئینجا بە ڕاستی سووڕەتی (الكافرون) کە پێشتر باسمان کرد، زۆر باش وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوەو هۆی هاتنە خوارەوەی ئەم سووڕەتەش[1] ئەوەبوو کە ڕۆژێك بێبڕوایەکان وەفدێکی دانوستانیان نارد بۆ لای پێغەمبەر ﷺو گوتیان: ئەی موحەممەد! وەرە با شتێك بکەین، تۆ ساڵێك پەرستراوەکانی ئێمە بپەرستەو ئێمەش ساڵێك خوای تۆ دەپەرستین، هەردووکمان لە بتەکانو لە خواشدا بەشداربین، (واتە: پێکەوە تەباو گونجاو بین)، جا خوای کاربەجێ لەم سووڕەتەداو لە وەڵامی ئەو قسەیەدا هەم پارێزگاریی لێکردنی نەگۆڕەکانو هەم

1) بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)، ص1537.

تەبایی‌و گونجاویی لەگەڵ ئەوانی دیکەشدای خستۆتە ڕوو، دەفەرموێ: ئەی موحەممەد ﷺ بە بێبڕواکان بڵێ: نە من پەرستراوەکانی ئێوەم پەرستوەو دەپەرستم‌و نە ئێوەش خوای من دەپەرستن‌و پەرستووتانە، سەبارەت بە پێکەوە ژیان‌و تەبایی‌و پێکەوە گونجانیش دەفەرموێ: (لكم دينكم ولي دين) دینی خۆتان بۆ خۆتان‌و منیش دینی خۆم بۆ خۆم، یانی تۆ پارێزگاریی لە دینی ناڕاستی خۆت بکەو لەسەری بە، بەڵێ من وەك بانگەوازو تێگەیاندن بانگت دەکەم بۆ دینی حەقی خوا، بەلام تۆبزیی‌و زۆرت لێ ناکەم چونکە دینەکەم ڕێم نادات، جا من کە دینەکەم ڕێم نەدات تۆبزیی لە تۆ بکەم بۆ هاتنە سەر دینی هەق، تۆ چۆن زۆرم لێدەکەی بێمە سەر ئەو دینە ناحەقەی تۆ؟! کەواتە: (لكم دينكم ولي دين) دینی خۆتان بۆ خۆتان‌و دینی خۆشم بۆ خۆم‌و هەرکەسەمان لە ماڵی خۆی!

ئینجا ئەوانەش کە پێیان وایە ئێمە شلگیریی دەکەین، دیارە بە پێچەوانەوە خەڵکی دیکەش هەیە دەڵێن: فلان کەس هەر وەك پێشێیە، وەمن پێم وایە هەردوو لایان ڕاست دەکەن! ئەوانەی دەڵێن: هەروەك پێشێیە، ڕاستە هەتا دەمرین هەر لەسەر نەگۆڕەکان (ثوابت)ی شەرعیی خۆمانین، ئەوانەش کە دەڵێن: شلگیریی دەکەن، لە ڕوویەکەوە ڕاست دەکەن، چونکە بێگومان ئێمە لە بواری هەڵسوکەوت‌و مامەڵەدا، دینەکەمان وامان فەرمان پێدەکات، ئاخر کێ لە پێغەمبەرمان ﷺ نەرمترو میهرەبانترو بەڕەحمتر بووە لەگەڵ خەڵکدا، تەنانەت لەگەڵ دوژمنەکانی خۆی‌و پەیامەکەشیدا؟! بۆیە ئێمە چ ئەگەر نەرمکێشیی بکەین لە سنووری شەرعدا، وە چ سەختگیریی

بکەین لە پارێزگاریی کردن لە نەگۆڕەکانی شەرعو ئەو شتانەدا کە نابێ دەستکاریان بکرێ، ئەوە بێگومان لەهەردوو حاڵاندا هەر چاو لە پێغەمبەری خۆمان ﷺ دەکەین!!

- زۆر سوپاس مامۆستا گیان، بێگومان ئەو بنەمایانەی بەڕێزتان خستتاننە ڕوو، بۆ تەبایيو پێکەوە ژیانی مسوڵمانان لەگەڵ غەیری خۆیاندا، زۆر باسێکی گرنگو بەپێز بوون، بەلاَم لێرەدا کاتی بەرنامەکەمان بەرەو کۆتایی دەچێ، بەس من دەمەوێ بە کورتی هەندێك شت لە بەڕێزتان بپرسم، دیارە لە مێژووی ومارەسەکردنی حوکمڕانیی مسوڵمانانیدا وەك قەوارەو دەوڵەت، لەو چوارچێوەیەدا، هەندێك حاڵەت هەیە پێچەوانەیە لەگەڵ ئەو بنەمایانەی باستان کرد، بۆ وێنە: ئەوانەی لەسەر غەیری ڕێبازو بەرنامەی ئیسلام بوون پێیان گوتراوە: خاوەن پەیمان (أهل الذّمة)، ئایا ئەوە بەکەم سەیرکردن لەقەڵەم نادرێ؟ یاخود سەرانە (جزیة)یان لێوەرگیراوە، یاخود هەندێك ئەرك (وظیفة)ی دەوڵەتو حوکمڕانییانیان پێ نەسپێردراوە، ئایا مەجال هەیە کە پێیان بسپێردرێ؟ بۆ وێنە: ئەگەر کیانو دەوڵەتێکی ئیسلامیی هەبێ دەکرێ پارێزگار (محافظ) لە غەیری مسوڵمانان بێ؟ یان بۆ نموونە دەڵێن: جوولەکەو نەصرانییو شوێنکەوتووانی ئایینەکانی دیکە بەرگو پۆشاکێکی تایبەتییان پێ لەبەر کراوە!

+ ئێمە لە کتێبی (تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان)دا لە باسی (تەبایيو پێکەوە ژیان)دا، وەلاَمی ئەو پرسیارانەمان داوەتەوە، بەلاَم ئێستا هەر بە کورتی دەڵێم: وشەی (أهل

الذِّمة) ئەگەر خەڵك لە ئەسڵی واتاكەی تێبگات، وشەیەكی زۆر یاساییو ئاساییە، چونكە وشەی (ذمّة) واتە: ئۆباڵ، پەیمان، كەواتە: ئەهلی زیمە (أهل الذمة) واتە: خاوەن پەیمان، ئەوەش یانی: پاراستنیماڵو سامانو سەرو گیانو ڕێزو كەرامەتی خەڵكێك كە نامسوڵمانن‌و لە چوارچێوەو ژێر سایەو سێبەری دەوڵەتی ئیسلامیدا دەژین، پاراستنی ئەوانە ئۆباڵو پەیمان (عهد)ێكە لە گەردنی مسوڵمانان دایە.

- دەكرێ ئەم وشەی (أهل الذمة) بەكاریش نەهێنرێ؟

+ بەڵێ دەكرێ بەكاریش نەهێنرێ، چونكە شتێك نیە شەریعەت پێداگیریی لەسەر بكات، كە حەتمەن دەبێ غەیری ئەوە بەكار نەهێنرێ!

(عمر بن خطاب) خوا لێی ڕازی بێ نەك هەر ئەم وشەیە، بەڵكو وشەیەكی دیكەی بەكار نەهێنا، كاتێك بەرژەوەندی ئیسلامو مسوڵمانان خواستی، هەرچەندە وشەكە لە قوڕئانیشدا هاتوە، كە بریتیە لە وشەی (الجزية)، وك خوای پەروەردگار لە قوڕئان دەفەرموێ: ﴿ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ٢٩ ﴾التوبة، واتە: جەنگ بكەن لەگەڵ ئەوانەی بڕوا ناهێنن بە خواو بە ڕۆژی دوایی، وە ئەوەی خواو پێغەمبەرەكەی حەرامیان كردوە بە حەرامی دانانێن، وە مل كەچ ناكەن بۆ ئایینی ڕاستی خوا، لەوانەی كتێبیان پێ دراوە، هەتا سەرانە (جزية) دەدەن بە مل كەچیی.

جا تیرەیەكی نەصرانی هەبوون لە عەرەبەكان لە سەردەمی عومەردا خوا لێی ڕازی بێ بەناوی (بنو تغلب) هەواڵیان بۆ ناردو گوتیان: ئێمە زۆرمان پێناخۆشەو بە زەبوونیی خۆمانی دەزانین كە بەناوی سەرانە (جزیة)وە لێمان وەربگیرێ، بۆیە داواكارین بۆمان دووقات بكەنەوە بەڵام بە ناوی زەكات (صدقة)ەوە لێمان وەربگرن! عومەر خوای لێی ڕازی بێ ڕازی بوو و گوتی: (هؤلاء قومٌ حُمْقى رَضَوْا المعنى وأَبوا الأسم)(1)، واتە: ئەوانە كەسانێكی نەفامن بە ماناكەی ڕازین، بەڵام ناوەكەی قبووڵ ناكەن، باشە قەیناكات بە ناوی صەدەقەوە لێیان وەرگرن، كەواتە بەرانبەر وشەی (أهل الذمة) دەتوانین بڵێین: (هاووڵاتی) چونكە بێگومان لەگەڵمان لە وڵاتێكدا دەژین!

وە دەربارەی سەرانە (جزیة)، زانایانی سیاسەتی شەرعیی پێیان وایە ئەوە باجێكی دارایی‌یە وەك چۆن مسوڵمانان زەكات دەدەن، غەیری مسوڵمانانیش كە لەژێر سایەو سێبەری دەوڵەتی ئیسلامیی‌دا بە ئازادیی دەژین، ئەو ئەندازە ماڵە دەدەن، دیارە ئەویش لەسەر بابای پیر، نەخۆش، ئافرەت، منداڵ، ڕاهیب‌و گۆشەنشینەكان نیەو لێیان وەرناگیرێ، تەنیا لەسەر كەسانێك كە هەبوو بن‌و كاسبكارو بەتوانا بن، ئینجا ئەو بڕە ماڵەش شتێكی كەمەو كەمترە لەو زەكاتەی لەسەر مسوڵمانان فەرزە، وەهەندێك لە زانایانی ئیسلامیش دەڵێن: ئەو سەرانەیە بەرانبەر زەكاتی مسوڵمانان نیە، بەڵكو لە بەرانبەری

---

1) (خطابنا الاسلامي في عصر العولمة)، الدكتور يوسف القرضاوي، ص5، وە بڕوانە: (كتاب الخراج) لأبي يوسف.

خزمەتی سەربازیی‌یە (الخدمة العسكرية)، چونكە ئەوان جەنگیان لەسەر فەرز نەكراوەو جەنگ‌و جیهاد دروشمێكی ئیسلامییەو نامسوڵمانیش لەسەری پێویست ناكرێ كە بەرگریی لە دەوڵەتێكی ئیسلامیی بكات، لە بەرانبەر ئەوەدا دێنێ ئەندازەیەك ماڵ دەدات، بۆیەش هەندێك لە شەرعزانانی هاوچەرخ دەڵێن: ئەگەر هات‌و ئەوانەی پێیان دەگوترێ: خاوەن كتێب (أهل الكتاب) یان خاوەن پەیمان (أهل الذمة) ئامادەبوون سەربازیی بكەن، ئەو سەرانە (جزية)یان لەسەر لادەچێ، هەڵبەتە من پێشم وایە تەنیا جولەكەو نەصرانیی ئەو جۆرە مامەڵەیان لەگەڵدا ناكرێ، وەك لە كتێبەكانی (چەند مەسەلەیەكی باوی سەردەم)و (تەوژمی ئیسلامیی‌و عەلمانیی‌و خاڵە هاوبەش‌و جیاوازەكانیان)دا باسم كردوە، بەڵكو هەموو كەمایەتی‌یە دینیەكان‌و هەر نامسوڵمانێك دەگرێتەوە، لەو شوێنانەشدا كە ئاماژەم پێدا، بەڵگەم لەسەر ئەم بۆچوونەم هێناوەتەوە!

دەربارەی كارپێسپاردنیشیان، شەرعزانان (فقهاء) دەڵێن: هیچ قەدەغە بوون (حَظْر)ێك لەسەر ئەهلی كیتاب‌و نامسوڵمانان نیە كە لە دەوڵەتی ئیسلامییدا خزمەت بكەن، جگە لەوەی كە بە دەقێكی شەرعیی لێیان قەدەغە كرابێ، ئەوی دیكە هەمووی ئەسڵ تێیدا دەست كراوەیی‌و ڕێ پێدران (إباحة)یە، دیارە بە دەقی شەرعیش ئاشكرایە كە دەستەڵاتداری یەكەم‌و حوكمڕانی مسوڵمانان دەبێ هەر مسوڵمان بێ، چونكە بابای حوكمڕان دەبێ شەریعەت پیادە بكات‌و كەسێكیش مسوڵمان نەبێ، چۆن شەریعەت پیادە دەكات؟! هەروەها دەبێ هەركام لە سەركردەی سوپا، قازی، ئیمام‌و پێشنوێژو ئەوانە

مسوڵمان بن، وەك چۆن دەبێ سەرۆكی ئاینیی‌و پێشنوێژو بەرێوەبەری پەرستگاكانی ئەوانیش، هەر لە خۆیان بن‌و ئیسلام ناچێ پاپاو كاردینالْ‌و ئەسقەف‌و... هتد بۆ ئەوان دابنێ.

بەڵام كارە ئیدارییەكانی دیكە ئەوە دەكەوێتە سەر ئیجتیهادی حوكمڕانان‌و لە ئەسڵیشدا مافی خۆیانە بەشدار بن لە ئەنجوومەنی راوێژدا، وە دەتوانن ببنە وەزیر لەو بوارەدا كە تێیدا شارەزاو پسپۆڕن، وە لە مێژووی حوكمڕانانی مسوڵمانانیشدا ئەزموونمان هەیە لە سەردەمی ئەمەوییی‌و عەبباسیەكاندا ئەهلی كیتاب كاروباری ئیدارییان پێ سپێردراوەو هەیان بووە پلەی وەزیریشی هەبووە.

- زۆر سوپاس مامۆستای بەڕێز بە ڕاستی كۆمەڵێك بنەمای گرنگت خستە ڕوو كە ئەگەر ئەو بنەمایانە لەنێو مسوڵماناندا جێبەجێ بكرێن، تەبایی‌و پێكەوە ژیانی ڕاستەقینە جێگیر دەبێ‌و گرفتێك نایەتە پێش.

+ ڕاستە بەڵام بێگومان مسوڵمانان بەر لە نامسوڵمانان پێویستییان بە تەبایی هەیە، كە دیارە هی خۆیان لە تەبایی بەرزو بەهێزترە كە بریتیە لە برایەتیی، من زۆر جار گوتوومە: (دەبێ بەرانبەرەكەت یان لەدیندا لەگەڵت برابێ، یان لە ژین لەگەڵت تەبابێ!).

جا ئەوەی ئەهلی ئیمان‌و ئیسلام بەر لە تەبایی برایەتییان هەیە، كە برایەتیی دەبێتە ماك‌و بناغەی تەبایی‌و یەكتر خۆشویستن‌و هاوكاریی، بەڵام ئەوەی برای دینیت نەبێ دەبێ لە ژیندا لەگەڵی تەبا بی‌و لەگەڵت تەبا بێ، بۆ ئەوەی پێكەوە ژیانێكی بەختەوەرانە بگوزەرێنری‌و ئەو

حیکمەتو ئامانجە کە خوای کاربەجێ ئاسمانو زەمینو ژیانو مەرگی بۆ هێنانەدی کە تاقیکرانەوە (إبتلاء)یە، بێتەدی، وەك فەرموویەتی: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ...﴿٧﴾ هود﴾، واتە: وە ئەو (خوا) کەسێکە کە ئاسمانەکانو زەوی لە شەش ڕۆژاندا (بە شەش قۆناغ) دروستکردن لە حاڵەتێکدا کە بارەگایەکەی لەسەر ئاو بوو تاکو تاقیتان بکاتەوە کامەتان کردەوەی چاکترە! هەروەها فەرموویەتی: ﴿ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ...﴿٢﴾ الملك﴾، واتە: (خوا) کەسێکە کە مەرگو ژیانی ڕەخساندوون تاکو تاقیتان بکاتەوە کامەتان کردەوەی باشترە.

کەواتە: ئاسمانەکانو زەویو هەرچی تێیاندایەو مەرگو ژیانیش ئامانجو حیکمەتی وەدیهێنرانیان بریتیە لە تاقیکرانەوەی مرۆڤو جند، بۆیە بەپێی ئایینو بەرنامەی خوا پێویستە هەلو مەرجو دەرفەتی ژیانێکی مرۆڤانەی ئاشتییانەو تەبایانە بۆ سەرجەم تاکەکانی مرۆڤ و جند بڕەخسێنرێ تاکو بتوانن ئازادانە تاقیکردنەوەی خۆیان بدەن!

بەشی دووەم:

هـاوپەیمانێـــتـی

لە تەرازووی شـەریعەتدا

ڕێ خۆشکردن

الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على المبعوث رحمة للعالمين وآله المهتدين بهديه المبين، من الصحب والأزواج والقرابة والتابعين لهم بأحسانٍ الى يوم الدين.

بەڕێزان !

ئەم باسەی بەر دەستتان لە ئەسڵدا بابەتێکە کە لە یەکێك لە ئەڵقاکانی بەرنامەی (سەرنج)ی کەناڵی ئاسمانیی (پەیام)داو لە میانەی پرسیارو وەڵامی پێشکەشکاری بەرنامەکە کاك عومەر گوڵپی‌و بەندەدا، پێشکەش کراوەو پاش هێنرانە[1] سەر کاغەزو چاوپێداگێرانەوەی‌و سووکە دەستکارییەکی خۆم، وە زیادکردنی: (کورتە لێکۆڵینەوەیەك دەربارەی چەند دەربارەی فەرموودەیەك کە لەسەر ناڕەوایی هاوپەیمانێتی بەبەڵگە دەهێنرێتەوە)، بەجۆرەی لێهاتوە، کە وەك بەشێکی ئەم کتێبەی بەردەستتان لە دوو (بەند)دا خراوەتە ڕوو.

شایانی باسیشە کە بەقەناعەتی من ئەم باسە هەرچەندە کورتیشە، بەڵام بایی قەناعەت پێهێنانی هەرکەسێك دەکات کە دڵسۆزانە بەدوای هەقدا بگەڕێ‌و بەڵگەو بەرچاو ڕوونیی باشی گرتوونە خۆی لەسەر ڕەوا (مباح) بوونی هاوپەیمانێتی بەستن لە نێوان لایەنێکی ئیسلامیی (یان

1) لەلایەن کاك (موحەممەد جەمال ئەحمەد)ەوە خوا پاداشتی بداتەوە.

زیاتر) لەگەڵ لایەنێك یان زیاتری نائیسلامییدا، خاوەنی هەر جۆرە بیرو ڕایەك بێت، جا ئەو لایەنە ئیسلامییە چ لە قۆناغی بانگەواز (الدعوة)دا بێتو لەچاو بەرانبەرەكانی كەمهێز بێ ، وە چ لە قۆناغی دەوڵەت دابێ‌و لەچاو بەرانبەرەكانی بەهێزتر بێت.

چونكە وەك لە دووتوێی ئەم وتوێژەدا ڕوونكراوەتەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ هەم لە مەككە كە لە قۆناغی بانگەوازو حاڵەتی چەوسێنرانەوە (اضطهاد)دا بوو، وە هەم لە مەدینەش كە لە قۆناغی دەوڵەتو حاڵەتی هێزو دەسەڵات دابووە، بەگوێرەی بە پێویست زانینو داخوازیی هەلومەرج، چەندان جۆرە هاوپەیمانێتیو ڕێككەوتننامەی لەگەڵ چەندان لایەنی نامسوڵماندا ئیمزا كردوە، یان هێناوەتە سەر ئیمزاكردن، وەك: سێ تیرە جوولەكەكانی دەوری مەدینە: (بنو قینقاع، بنو النضیر، بنوقریظة)، وە هۆزی (قریش)، وە تیرەی (خُزاعَة)، وە تیرەی (بنو ضْمرَة)، وە هۆزی (غَطَفان)و... هتد، ئینجا وێڕای ئەوەش پێغەمبەری خوا ﷺ پەسندیی خۆی بەرانبەر بە دوو پەیمان (حِلْف)ی دیكە دەربڕیوە، كە سەردەمی پێش پێغەمبەرایەتی تێیاندا بەشدار بووەو ڕایگەیاندوە كە لە ئیسلامیشدا ئامادەی بەستنی پەیمانی لەو جۆرەیە، كە بریتین لە: پەیمانی جوامێران (حلف الفُضول)و، پەیمانی بۆنخۆشكەران (حلف المُطَیِّبین)، ئاشكراشە كە هەركام لە دوو پەیمانو ڕێككەوتن (إتفاقیة)ش لە ڕۆژگاری نەفامێتی (عصر الجاهلیة)داو لە نێوان چەند هۆزو تیرەیەكی هاوبەش بۆ خوا دانەرو بتپەرستدا بوون.

بەپێویستیشی دەزانم كە لەكۆتایی ئەم ڕێ خۆشكردنەدا ئاماژە بۆ مەسەلەیەكی گرنگ بكەم:

بابەتی هاوپەیمانێتی بەستن –کەوەك لەم باسەدا ڕوونمان کردۆتەوە، لە بنەڕەتدا شتێکی ڕەوا ڕێ پێدراوە- بابەتێکی یەکجار گرنگ و هەستیارەو دەگونجێ دەرهاویشتەو دەرەنجامی جۆراوجۆری لێ بکەونەوە، بە هەردووك باری چاك و خراپداو بەگوێرەی تێدا پێکان و نەپێکان، بۆیە پێویستە سەرکردەو مشوورخۆران زۆر بەوریایی و هۆشیارییەوە هەنگاوی تێدا هەڵێنن و، هەتا دەتوانن ڕاوێژی تێدا بکەن و ئەوپەڕی وردبینیی و دووربینیی تێدا بەکاربێنن، ئەوە لەلایەك و لەلایەکی دیکەشەوە لەسۆنگەی ئەوەوە کە ئەو بابەتە ئاستێکی بەرزی هۆشیاریی سیاسی و ئاسۆیەکی فراوانی فیکریی پێویستە، ئەگەر بێت و سەرکردەو مشوورخۆرەکان زەمینە سازییەکی باشی فیکریی و پەروەردەیی لەنێو ئەندام و دۆست و لایەنگراندا بۆ نەکەن، ڕەنگە ڕووبەڕووی گلەیی و گازندەو ڕەخنەی زۆر ببنەوەو بگرە سەریش بکێشێ بۆ لێك ترازان و پەرتەوازەییش!

دیارە هەرکام لە ڕێککەوتن (صلح)ی حودەیبییەی[1] سەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ، وە ڕێککەوتنی دوای شەڕی (صفِّین)ی[2] ڕۆژگاری عەلی کوڕی ئەبوو طالیب خوا لێی ڕازی بێ، کە شۆڕەتی (تحکیم)ی وەرگرتوە، چاکترین بەڵگەو نموونەن لەوبارەوە!

چونکە لەئاکامی هەرکام لەو دوو ڕێککەوتن و پێکهاتنەدا، لە هی یەکەمیاندا زۆربەی خەڵکەکەو لەهی دووەمیاندا ژمارەیەك ناڕازیی بوون و

---

1) بڕوانە: (السيرة النبوية لابن هشام)، ج3، ص(176–162).
2) بڕوانە: (سيرة أمير المؤمنين: علي بن أبي طالب)، ص(487–460)، الدكتور علي محمد الصلابي.

ڕەخنەیان گرتو، ئەو پێکهاتنو پەیمانبەستنەیان لەگەڵ لایەنی بەرانبەردا پێ قبووڵ نەکرا، بەڵام لەسوڵحی حودەیبییەدا بە حیکمەتو لێزانیی پێغەمبەری خوا ﷺ لەلایەكو، گوێڕایەڵیی و متمانەی خەڵکەکە بەرانبەر بە قیادە، لەلایەکی دیکەوە، کێشەو گرفتی بەرەی ڕەخنەگرو نارازیی (جبهة المعارضة) بەبێ سەرئێشەو دەرهاوێشتەیەکی خراپ، چارەسەر بوو، بەڵام لە صولْحی تەحکیمدا ئەو کێشەو گرفتە چارەسەر نەکراو سەرەنجامیش دەرهاوێشتەی یەکجار خراپی لێکەوتنەوە، کە خراپترینیان لێك ترازانی ڕیزەکانی سوپای خەلیفەی چوارەمی پێغەمبەر ﷺ عەلی کوڕی ئەبوو طالیبو، پاشان شەهیدکرانی خۆیشی بوو بەدەستی یەکێك لەو ڕەخنەگرو نارازییە کەللە ئێشكو ناحاڵییانە کە (عبدالرحمن بن ملجم) بوو!

خوای بەبەزەیی و بەخشەر بەلوتفو کەرەمی بێ سنووری خۆی هیدایەتی زیاتری هەموو لایەکمان بدات، بەجۆرێك کە هەرچییەك خێرو بەرژەوەندیی خەڵكو کۆمەڵگامانی تێدایە، لەهەر قۆناغو هەلو مەرجێکدا بتوانین لێزانانەو بوێرانەو وردبینانەو دووربینانە، بڕیاری لەسەر بدەینو هەنگاوی بۆ بنێینو، هێندەش ڕاوێژ پێکردنی خەڵکەکەمانو بەرچاو ڕوونکرنەوەو ئیقناع کردنیان ڕەچاو بکەین، کە ڕێ نەدەین هیچکەسمان لێ بڕەنجێ، یان بەجێ بمێنێ.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألاّ إله إلاّ أنت أستغفرك وأتوب اليك

2 جمادي الثانية 1430

27 مایسی 2009

هەولێر

بەندی یەکەم:

کورتــــە لێکۆڵــــینەوەیەك دەربـــــارەی چـەند فەرموودەیـەك کـە لەسـەر نـاڕەوایی هاوپەیمانێتی (تحالف) بەبەڵگە دەهێنرێتەوە

خوێنەری سەنگین!

خوا پشتیوان بێ لەم بەندی یەكەمەی ئەم بەشی دووەمەدا بەكورتیو پوختی لەچەند فەرمایشتێكی بەپێزی پێغەمبەری بەرزو بەڕێزمان محمد ﷺ دوكۆڵینەوە، كە هەندێك كەس بەهەڵە لەسەر ڕەوا (مباح) نەبوونی هاوپەیمانێتی بەستن (التحالف) بە بەڵگەیان دێننەوە، چونكە بۆ باباى سەركێڵ ڕواڵەتەكەیان ئەوەی لێ دەفامرێتەوەو دیارە سەركێڵیو ڕواڵەتبینینش گەلێك جار مایەی بەهەڵەداچوونە لە لێتێگەیشتنی ئایەتەكانی خوا عز وجل و فەرموودەكانی پێغەمبەرەكەی ﷺ هەربۆیەش خوای كاربەجێ مەدحی قوڵبووەوان (الراسخون) لە تێگەشتنی قورئانی كردووەو فەرموویەتی: ﴿...وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ ...﴿٧﴾ آل عمران﴾، واتە: وە قووڵبووەوان دەڵێن: بڕوامان پێی هێناوە هەمووی لەلایەن پەروەردگارمانەوەیە....

بەڵام بەرلەوەی دەست بەتوێژینەوە لەبارەی هەندێك لەو فەرمایشتانەوە بكەم بەپێویستی دەزانم سەرەتا پێناسەیەكی كورتی هاوپەیمانێتی (تحالف) بكەم، چ لە ڕوانگەی زمانەوانییو، چ لە ڕوانگە زاراوەیی (إطلاح)یەوە:

1- لەڕووی زمانەوە:

وشەی (حلف) كە لەزمانی كوردیدا بە پەیمانو بەڵێن مانا كراوە، فەرهەنگەكانی زمانی عەرەبی بە:

أ- سوێند (حلف) كە چاوگەكەی (حلف و محلوف)ە.

ب- وەبە: پەیـمان (عهد).

ج- وە بە: برایەتیی‌و هاوەڵایەتیی (الأخوة والصداقة) هاتوە.

دیارە مانا بنەڕەتییەكەیشی سوێند خواردنەو بۆیەش برایەتیی‌و بەڵێن بەیەكدی دان‌و پەیـمان پێكەوە بەستنیش ئەو وشەیەی بۆ بـەكارهێنراوە، چونكە زۆرجار بەمەبەستی داكـۆكی لەسـەركردنیان سـوێندیان لەسـەر خواردوە[1].

2- لە زاراوەی زانایاندا:

مانای زاراوەیی‌و شەرعیی وشەی (حلف)یش زۆر لەمانا زمانییەكـەی نزیكەو جیاوازییـەكی وایـان نیـە، چـونكە زانایـان بـەمجۆرەیان پێناسـە كردوە[2]: (المُعاقدة والمعاهدة على التعاضُدِ والتساعُدِ والأنفاق...)، واتە: گرێبەست كردن‌و پەیماندان لەسەر پشتی یەكدی گرتن‌و هاوكاری یەكدی كردن‌و پێكەوە ڕێككەوتن.

شایانی باسیشە كە وشەی (حلف) بە (أحـلاف) كۆدەبێتـەوەو وشـەی (تحالف)یش لەسەر كێشی (تفاعـل) بـەمانای هاوپەیـمانێتی‌و بـەڵێن پێكدان‌و پێكەوە ڕێككەوتنی دوو لایەن یان زیاترە.

كەواتە: وشەی هاوپەیمانێتی (تحاف) كە لە وشەی (حلـف)ەوە هـاتوە،

---

1) (القاموس المحيط)، ج3، ص133، باب الفاء، فصل الحاء، وة لسان العرب، ج9، ص54.
2) النهاية في غريب الحديث والأثر، لابن الأثيـر، ج1، ص(426-425).

هەم لە ئەسڵی زمانو هەم لەزاراوەی زاناو شارەزایاندا بەمانای بەڵێنو پەیمان بەیەكدی دانی دوولایەن یان زیاتر لەسەر هاوكارییو دەستبار بۆ یەكدی گرتنو بەرگریی لەیەكدی كردن، دێ، جا ئەو هاوپەیمانێتیە چ بۆ مەبەستێكی ڕەوا بێ شەریعەت بەڕەوا درووستو بەپێچەوانەشەوە بە نارەواو نادروستی دەزانێ وەك هەر شێوازو ئامرازێكی بێلایەنو لەئەسڵدا ڕەوای دیكە.

كەوابێ:

ئەوەی كە حوكمی هاوپەیمانێتی (تحالف) دیاری دەكات بریتیە لەو ئامانجو مەبەستەی كە لایەنە هاوپەیمانو بەڵێن پێكدەرەكان پەیمانو بەڵێنەكەیان لەپێناودا بەستوە، وەك دواتر بەدرێژیی قسەی لەسەر دەكەین.

ئێستاش بابچینە سەر توێژینەوەو سەرنج لێدانو تێوەڕامانی چەند فەرمایشتێكی پێغەمبەری خوا ﷺ كە وەك گوتمان ڕواڵەتەكەیان ئەوە دەگەیەنێ كە هاوپەیمانێتی بەڕەهاییو بەگشتیو بەبێ هەڵاواردن (إستثناء) قەدەغەو ڕێ پێنەدراوە:

ئەمەش دوو نموونە لەو فەرموودانە:

1- ((**لا حِلْفَ في الإسلام، وأَيُّما حِلفٍ كان في الجاهلية لم يَزِدْهُ الإسلام إلاّ شِدَّةً**)) رواه مسلم برقم 2530، واتە: پەیمان پێكەوە بەستن لە ئیسلامدا نیە، وە هەر پەیمانێك لە سەردەمی نەفامێتیدا بووبێ، ئیسلام هەر زیاتر پتەوی كردوە.

2- ((**أَوفُوا بِحِلف الجاهلية فأنَّه لا يزيدُهُ- يعني الإسلام- الّاشِدَّةً، ولا تَحْدِثوا حِلْفاً في الاسلام**)) رواه الترمذي وحَسَّنَهُ الألباني، برقم: 1585، واتە: پەیمانی سەردەمی نەفامێتی بەرنەسەر، چونكە ئیسلام هەر پتەوتری دەكات، بەلاَم لە ئیسلامەتیدا هیچ پەیمانێك مەبەستن.

وەك دەبینین ڕواڵەتی ئەم دوو فەرموودەیە ئەوە دەگەیەنێ كە هەر جۆرە پەیمان بەستنێكو هەموو جۆرە هاوپەیمانێتی (تحالف)ێك لە ئیسلامدا قەدەغە بێ! بەلاَم بێگومان ئەو جۆرە تێگەیشتنە ڕواڵەتییە لەم دوو فەرموودەیەو هاووێنەكانیان، هەڵەیە، چونكە چەندان ئایەتی خوا -سبحانه وتعالى- و فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ، زۆر بە ڕوونو ڕاوشكاوی باسی ڕەوایی پەیمان پێكەوە بەستن (تعاقد)و هاوپەیمانێتی (تحالف)یان كردوەو فەرمانیشیان كردوە بە وەفاداریی بە بەڵێنو پەیمانو جێبەجێكردنیو، هەڕەشەشیان كردوە لە كەسێك یان لایەنێك كە پەیمان دەشكێنێو نایگەیەنێتە سەر!

دیارە وێڕای ئەوەش پێغەمبەری خوا ﷺ -وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا- چەندان جۆرە هاوپەیمانێتی لەگەڵ چەندان جۆرە لایەندا بەستوەو هەتا سەریش پێیانەوە پابەند بووە، مەگەر بەرانبەرەكانی شكاندبیانو غەدریان كردبێ.

ئەمەش چەند ئایەتو فەرموودەیەك لەبارەی ڕەوایی پەیمان بەستنو گرنگییو پێویستیی پێوە پابەند بوونی:

1- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ ...﴾ المائدة ١، واتە: ئەی

ئەوانەی بڕواتان هێناوە! پەیمانەکان جێبەجێ بکەن.

دیارە وشەی (عقود) کۆی (عَقْد)ەو ئەمیش بەمانای (عَهْد)ەو هەردووکیشیان لەزمانی کوردیدا بە مانای (پەیمان) یان (بەڵێن) دێن، (ابن کثیر) لە تەفسیری (أوفوا بالعقود)دا دەڵێ[1]:(قال ابن عباس ومجاهد وغير واحد: يعني بالعقود العهود، وحكى ابن جرير الاجماع على ذلك، قال: والعهود ما كانوا يتعاهدون عليه من الحلف وغيره)، واتە: (ابن عباس)و (مجاهد)و غەیری وانیش گوتوویانە: مەبەست لە (عقود)، (عهود)ە، وە (ابن جرير الطبري) یەکدەنگیی زانایانی لەو بارەوە گێڕاوەتەوە، (عهود)یش بریتین لەو پەیمانانەی کە لەنێو خۆیاندا دەیانبەستن لە هاوپەیمانێتیو غەیری ئەوەش.

2- ﴿ وَأَوْفُواْ بِعَهْدِ ٱللَّهِ إِذَا عَٰهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُواْ ٱلْأَيْمَٰنَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا ... ﴿٩١﴾ النحل﴾، واتە: ئەو سوێندانەی کە بۆ تەئکید کردنەوەی پەیمان خواردووتانن، هەڵیان مەوەشێننەوە.

3- ﴿ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ الرعد ﴾، واتە: وە ئەوانەی کە پەیمانی خوا پاش پتەوکردنی هەڵدەوەشێننەوە، وە ئەوەی کە خوا فەرمانی پێکردوە بگەیەنرێ دەیپچڕێنن، وە خراپەکاریی لە زەویدا دەکەن، ئەوانە نەفرینی خوایان لێیەو خراپترین مەنزڵگایان هەیە.

1) بڕوانە (مصباح المنير في تهذيب تفسير ابن كثير)، ص 349.

4- هەروەها پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە فەرمایشتی زۆرن، بۆ نموونە: لە یەکێك لە فەرموودەکانی دا بێ بەڵێنیی و پەیمان شکێنیی، بە یەکێك لە نیشانەو خەسڵەتەکانی بابای مونافیق دادەنێ، وەك فەرموویەتی: ((**آية المنافق ثلاثٌ: إذا حدَّث كَذَب، وإذا وَعَدَ أخْلَفَ، واذا أُتمِنَ خاف، وفي رواية: وإذا عاهَدَ غَدَرَ، وإذا خاصم فجر**))

رواه البخاري، واتە: نیشانەکانی مونافیق سێن: ئەگەر قسەی کرد درۆ دەکات، وە ئەگەر بەڵێنیدا دەیشکێنێ، وە ئەگەر سپاردەی پێ سپێردرا، ناپاکیی تێدا دەکات.

وە لە ڕیوایەتێکی دیکەدا هاتوە: (وە ئەگەر پەیمانی بەست دەیشکێنێ، وە ئەگەر ناکۆکی هەبوو لەگەڵ کەسێکدا تاوان دەکات).

کەواتە:

مادام ئەو هەموو ئایەتو فەرموودانە لەسەر گرنگیی پەیماندانو هاوپەیمانێتیی و خراپیی و دزێویی پەیمانشکێنیی و بێ بەڵێنی هەن، وە پێغەمبەری خواش ﷺ بە کردەوە ئەو هەموو جۆرە هاوپەیمانێتیی و ڕێککەوتنانەی (التحالفات و الأتفاقيات)ی لەگەڵ چەندان جۆرە لایەندا کردوون، بەهیچ ڕەنگێك ناگونجێ ئەو ماناو چەمکە ڕواڵەتییەی لەو دوو فەرموودەیە -کە پێشتر هێنامانن- وەردەگیرێ، مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ بووبێ، چونکە ناگونجێ پێغەمبەری خوا پێچەوانەی قورئانو پێچەوانەی کردەوەی خۆیشی قسە بکات!

کەواتە:

باسەرنجی قسەو هەڵوێستی زانایانی ئیسلام بدەین داخۆ لەبارەی ئەو دوو

فەرموودەیەو هاووێنەکانیانەوە چییان گوتوەو ئەو ناکۆکیی (تناقض)یە ڕواڵەتییەی ئاماژەمان پێکرد -کە لەنێوان ئەو فەرموودانەو ئایەتەکانی خواو هەڵوێستی کردەیی پێغەمبەردا هەیە- چۆنیان چارەسەر کردوە؟

سەرەتا باقسەو هەڵوێستی یەکێك لە هاوەڵان کە (أنس بن مالك)ە خوا لێی ڕازی بێ، لەوبارەوە بخەینە ڕوو:

((عن عاصم الأحول قال: قلت لأنس بن مالك: أَبَلَغَك أَنَّ النبيَّ ﷺ قال: ((لاحِلْفَ في الأسلام))؟ فقال: قد حالَفَ النبيُّ ﷺ بين قريشٍ والأنصار في داري)) رواه البخاري، برقم: 2172، واتە: (عاصم الأحول) دەڵێ: بەئەنەسی کوڕی مالیکم گوت: پێت گەیشتوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((پەیمان بەستن لە ئیسلامدا نیە))؟! گوتی: پێغەمبەر ﷺ لەماڵەکەی مندا پەیمانی لەنێوان قوڕەیش‌و پشتیواناندا بەست! ئاشکراشە مەبەستی ئەنەس خوالێی ڕازی بێ، لەو پەیمانە، برایەتیی‌و پەیمانی نێوان کۆچکەران‌و پشتیوانان (المهاجرون والأنصار)ە، کە دیارە کۆچکەران زۆربەی هەرەزۆریان لەهۆزی قوڕەیش بوون.

دیارە مەبەستی ئەنەسیش لەو وەڵامە ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو جۆرە پەیمان بەستن‌و هاوپەیمانێتییەکی قەدەغە نەکردوە، بە بەڵگەی ئەوە کە خۆی لەنێوان کۆچکەرانی مەککەو پشتیوانانی مەدینەدا پەیمانی بەستوە! جائێمە بەر لەوەی قسەو شیکردنەوەی زانایان لەوبارەوە بەدرێژیی بخەینەڕوو، پوختەکەی دەخەینەڕوو و دەڵێین:

زانایان گوتوویانە:

چۆنیەتی پێکەوە کۆکردنەوەو گونجاندنی ئەو ئایەت‌و فەرمایشتانە

ئەوەیە ، كە:

مەبەست لە هاوپەیمانێتیو پەیمان بەستنی قەدەغەكراو، ئەو جۆرەیە كەلەسەر ناهەق بێو پێچەوانەی شەریعەت بێ، وەمەبەست لەهاوپەیمانێتیو پەیمان بەستنی ڕەوا، ئەوەیە كە لەبازنەی شەریعەت دەرنەچێت، وەك چەسپاندنی دادگەرییو یارمەتی دانی ستەملێكراو و هێنانەدی بەرژەوەندییەكی ڕاستو ڕەوا.

ئنجا باسەرنجی قسەو شیكردنەوەی سێ لەزاناو پێشەوایانی ناودارمان بدەین لەوبارەوە:

یەك: (النووي) خوا لێی خۆشبێ لەوبارەوە گوتوویەتی[1]:

(قال القاضي: قال الطبري: لايجوز الحلف اليوم فأن المذكور في الحديث والموارثة به وبالمؤاخاة كلّه منسوخ، لقوله تعالى: ﴿... وَأُوْلُواْ ٱلْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ ...﴿٦﴾ الأحزاب﴾، وقال الحسن: كان التوارث بالحلف، فَنُسِخَ بآيةِ المواريث، قلت: أمّا مايتعلّقُ بالأرث فَيُستَحبُّ فيه المخالفة عند جماهير العلماء، وأما المؤاخاة في الأسلام والمُحالَفَةَ على طاعة الله تعالى والتناصر في الدين والتعاون على البرِّ والتَّقوى وإقامة الحق، فهذا باقٍ لم يُنْسَخْ وهذا معنى قوله في هذه الأحاديث: ((**وأيـمّا حلفٍ كان في الجاهلية لم يَزِدْهُ الأسلام الاّشِدَّةً**))، وأما قوله: ((**لاحِلْفَ في الأسلام**)) فالمراد به: حِلْفُ التوارثِ، والحِلْفُ على مامنع الشرع منه، والله

1) شرح صحيح مسلم، ج16، ص(82-81).

أعلم)، واتە: قازی گوتوویەتی: (طبـري) دەڵێ: ئەم ڕۆژگارە هاوپەیمانێتی دروست نیە، چونكە ئەوەی كە لـە فەرموودەكـەدا باسـكراوە، وە مـیرات پێگرتنیو میرات گرتن بەبرایەتی، هـەمووی نەسـخ كراوەتـەوە، چـونكە خوای بەرز فەرموویەتی: ﴿وە خزمـان لـە كتێبـی خـوادا بـۆ یەكـدی لـە خەڵكی دیكە لە پێشترن﴾ وە (حەسـەن[1]) گوتوویـەتی: مـیرات گـرتن كاتی خۆی بەهاوپەیمانێتی بوو، بەڵام بەئایەتی میراتـەكان لابـرا، منـیش دەڵێم: ئەوەی كە پەیوەستە بە میراتەوە لەلای جەماوەری زانایان

واپەسندە سەرپێچی پەیمانە پێشووەكەی تێدا بكـرێ، بـەڵام برایـەتیی ئیسلامییو هاوپەیمانێتی لەسەر فەرمانبەرییكردنی خوای بەرزو، پشـتی یەكدی گرتن لـە دینداریـداو هاوكـاریی لەسـەر چـاكەو پارێزكـارییو، بەرپاكردنی هەق، ئەوە بەردەوامەو لانـەبراوە، وە ئەمـەش مەبەسـتە بـۆ قسەكەی لەم فەرموودانەدا، (وە هەر پەیمانێك لە سەردەمی نەفامێتیـدا بووبێ، ئیسلام هەر پتەوتری كردوە)، بەڵام ئەوە كە دەڵێ: (هاوپـەیمانێتی لە ئیسلامدا نیە) ئەوە مەبەست پێی پەیمانی میراتگرتنو پەیمانە لەسەر هەرشتێك كە شەریعەت ڕێی لێگرتوە، خواش زاناترە)).

دوو: (إبن حجر العسقلاني)یش خوا لێی خۆشبێ لەوبارەوە گوتوویەتی[2]:

(وتَضَمَّن جوابُ أنسٍ إنكار صدر الحديث، لأن فيه نفي الحِلْـفِ، وفيمـا قالَهُ هو إثباتُهُ، ويمكن الجمعُ بأن المنفيَّ ماكانوا يعتبرونه في الجاهليـة مـن نصر الحليفٍ ولوكان ظالِماً، ومن أَخْذِ الثأر من القبيلة بسبب قتـل واحـدٍ

1) مەبەست حەسەنی بەصراییە، خوا لێی رازی بێ.
2) فتح الباري شرح صحيح البخاري، ج10، ص520.

منها، ومن التوارث ونحو ذلك، والمثبت هو ماعدا ذلك، من نصر المظلوم والقيام في أمرِ الدِّين ونحو ذلك من المُسَتَحبّات الشرعيَّة كالمصادقةِ والموادِدة وحفظ العهد)، واتە: وە وەڵامەكەی ئەنەس نكوولّییكردنی سەرەتای فەرموودەكەی گرتۆتەخۆی[1]، چونكە لەوێدا هاوپەیمانێتی لابراوە، بەڵام ئەوەی ئەو (واتە: ئەنەس) گوتوویەتی: چەسپاندنی هاوپەیمانێتی یە!

دەشگونجێ هەردووكیان كۆبكرێنەوە، بەوە كە بگوترێ: ئەوەی لابراوە ئەوە بووە كەلەڕۆژگاری نەفامێتیدا باوبووە، وەك: سەرخستنی هاوپەیمان ئەگەر ستەمكاریش بێ، وە وەك تۆڵە ستاندنەوە لەتیرەیەك بەهۆی ئەوەوە كە یەكێك لەتیرەكەی بەرانبەر كوژراوە، وە وەك میرات لەیەكدی گرتنو وێنەی ئەوانە، بەڵام چەسپێنراو (لە هاوپەیمانێتی) غەیری ئەوانەیە، وەك: یارمەتیدانی ستەمدیدە، وە بەڕێوەبردنی كاروباری ئایینو وێنەی ئەوانە، لەوشتانەی كە پەسندیدەی شەریعەتن، وەك برادەرایەتیو دۆستایەتیو وەفاداریی)).

سێ: (إبن الأثير)یش خوا لێی خۆشبێ هەر لەوبارەوە گوتوویەتی[2]:

(أصل الحِلْفِ: المعاقدة والمعاهدة على التعاضُدِ والتساعُدِ والأِتِّفاق، فما كان منه في الجاهلية على الفتن والقتال بين القبائل والغاراتِ، فذلك الذي

---

1) واتە: نكوولّییكردنی ئەنەس خوالێی ڕازی بێ لەوە كە ئەو قسەیە پێغەمبەر ﷺ كردبێتی، نەك نكوولّیی لە ڕاستیی فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ، كە دیارە ئەوە كوفرە!

2) النِّهاية في غريب الحديث والأثر، ج1، ص(425–424).

وردَ النَّهيُ عنه في الأسلام بقوله: ((لاحِلْف في الأسلام)) وماكان في الجاهلية من نصر المظلوم وصلة الأرحام-كحلف المُطَيِّبين وما جرى مجراه- فذلك الذي قال فيه ((وأيّما حلفٍ كان في الجاهلية لم يَزِدْهُ الأسلام الاّشِدَّةً)) يريدُ من المعاقدة على الخير ونُصْرة الحق، وبذلك يَجتمِعُ الحديثان، وهذا الحلف الذي يقتضيه الأسلامُ، والممنوعُ منه ما خالَفَ حكم الأسلام..)، واتە: ﴿وشەی (حلف) لە بنەڕەتدا یانی گرێبەستو پەیماندان لەسەر پشتگیریی‌و هاوكاریی‌و ڕێككەوتن، جا ئەوەی كە لە ڕۆژگاری نەفامێتیدا لەسەر ئاژاوەو كوشتارو ڕاووڕووتی نێوان تیرەكان بووبێ، ئەوە ئەو جۆرەیە كە لە ئیسلامدا قەدەغەكراوە بە فەرموودەی: (هاوپەیمانێتی لەئیسلامدا نیە)، بەڵام ئەوەی كەلەڕۆژگاری نەفامێتیدا بۆیارمەتیدانی ستەملێكراوو گەیاندنی پەیوەندیی خزمایەتی بووبێ -وەك پەیمانی بۆنخۆشكەران هاووێنەی وی- ئەوە ئەو جۆرەیە كە لەبارەیەوە فەرموویەتی: (وە هەر هاوپەیمانێتییەك لە نەفامێتیدا بووبێ، ئیسلام هەر پتەوتری كردوە) كەمەبەستی پەیمان بەستنە لەسەر چاكەو سەرخستنی هەق، وە بەمەش هەردووك فەرمایشتەكە كۆدەبنەوە (واتە: دژی یەك نابن، وەك بە ڕواڵەت وایە[1])، وە ئەم جۆرە هاوپەیمانێتییەشە كە ئیسلام دەیخوازێ‌و ئەوەش كە ڕێی لێگیراوە بریتیە لەوە كە پێچەوانەی حوكمی ئیسلام بێ﴾.

بەڕێزان!

پێم وایە پاش ئەم برە توێژینەوەیەش لەبارەی چەند فەرموودەیەكەوە كە ڕواڵەتەكەیان قەدەغەكردنی هاوپەیمانێتی (تحالف) بەشێوەیەكی ڕەهاو بە

1) ئەوەی نێوان دووكەوانەكە خۆم زیادم كردوە، بەمەبەستی ڕوونكردنەوەی واتا.

گشتی دەگەیەنن، باش باش ڕوونبۆوە كە مەبەستی ڕاستەقینەی ئەو فەرموودانە شتێكی دیكەیە، كە بریتیە لە: قەدەغەكردنو ڕێ لێگرتنی ئەو جۆرە هاوپەیمانێتیو ڕێككەوتنانە كەلەسەردەمی نەفامێتیدا لەپێناو ئامانجو مەبەستی خراپو ناشەرعییانەدا دەبەستران، ئەگەرنا پەیماندانو ڕێككەوتن بەمەبەستی هێنانەدی ئامانجی ڕاستو ڕەواو شەرعیی، نەك هەر هیچ ئیشكالێكی تێدا نیە، بەڵكو وەك هەر بابەتێكی دیكەی بواری عادەتو هەڵسو كەوتەكان (العادات والمعاملات) لە ئەسڵدا ڕەوا (مُباح)یەو، جاری واش هەیە حوكمەكەی دەگۆڕێ بۆ پەسندیی (إستحباب)و بگرە پێویستیی (وجوب)یش، بەپێی بنچینەی شەرعیی: (ما لايتم الواجب الاّ به فهو واجب): هەرشتێك فەرزێك پەكی لەسەری كەوت فەرزە، وە بنچینەی: (للوسائل حكم المقاصد): ئامرازەكان حوكمی ئامانجەكانیان هەیە.

بەندی دووەم:

دەقی وتوێژێکە لەبارەی هاوپەیمانێتییەوە

بسم الله الرحمن الرحيم

بەڕێزان!

ئاڵقەی ئەمجارەی بەرنامەکەمان سەبارەت بە هاوپەیمانێتییە، ئێمە دەمانەوێ بزانین ئایا لە ڕوانگەی ئاینی پیرۆزی ئیسلامەوە هاوپەیمانێتی هیچ بەڵگەو پاساوێکی شەرعیی هەیە؟ بە تایبەت هاوپەیمانێتییەك کە لە نێوان دوو بۆچوونی جیاواز، لایەنێکی ئیسلامیی‌و لایەنێکی عەلمانی، یان نیشتیمانییدا ببەسترێ، ئیسلامییەکان چۆن دەتوانن قەناعەت بەو کەسانە بکەن کە پێیانوایە ناکرێ دوو لایەنی ئیسلامیی‌و عەلمانیی، یان ئیسلامیی‌و غەیرە ئیسلامیی پێکەوە کۆببنەوە.؟

+ سڵاوی خوای گەورەت لێبێ بەڕێز مامۆستا !

ـ وعليكم السلام ورحمة الله، سڵاو لە تۆش بێ.

+ بەڕێز مامۆستا! لە دەروازەی بەرنامەکەماندا دەمانەوێ لە پێناسەی هاوپەیمانێتییەوە دەست پێبکەین، هاوپەیمانێتی چییە؟! هاوپەیمانێتیی بۆچی؟ بۆچی پێویستە خەڵکێك یان دوو، یان سێ چوار لایەن پەنا ببەنە بەر هاوپەیمانێتی؟ پاشانیش دەچینە سەر هاوپەیمانێتیی لە ڕوانگەی ئیسلامەوە.

ـ بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله وصلى الله تعالى وسلم وبارك على رسول الله محمد وعلى آله وصحبه ومن اهتدى بهداه، هاوپەیمانێتیی کە

لە زمانی عەرەبییدا وشەی (تحالف)ی بۆ بەکاردێ، یان (إتفاقیة)، وشەی (حلف) لە زمانی عەرەبییدا واتە (پەیمان) کە بەو بەڵێن و پەیمانەیان وتوە کە دوو کەس یان دوو تیرە یان دوو لایەن، یان زیاتر پێکەوە دەیبەستن، دیارە (تحالف) هەر لە وشەی (حِلْف)ەوە هاتوە لەسەر کێشی (تفاعل)، واتە (پەیمان پێکەوە بەستن)، وە لە زمانی کوردییدا ئێمە دەڵێین: هاوپەیمانێتیی یاخود ڕێککەوتن، دیارە لەڕووی شەرعییەوە وە لە ڕووی عورفییەوە، هیچ ئیشکالێك نیە لەسەر ئەوە کە دوو نەفەر یاخود دوو لایەن، یاخود چەند لایەنێك بەیەکەوە پەیمان ببەستن و عەقدێکیان لە بەیندا هەبێت کە هەردوو تەرەف یان هەموو تەرەفەکان لەگەڵ یەکتردا بۆ هێنانەدی ئامانجێکی هاوبەش، یان ئامانجە هاوبەشەکان تێبکۆشن، وە ئەرك و مافیشیان لە بەیندا دابەش بکرێ، هەڵبەتە هەر کەسە بەپێی قەبارەی خۆی، وە ئەو مەسەلەی پەیمان پێکەوە گرێدانە شتێکی مەعهوودە بە درێژایی مێژوو، هەر لەوکاتەوە کە مرۆڤایەتی هاتۆتە نێو شارستانییەوەو، کیان و قەوارە سیاسیی و پێکهاتەکانی کۆمەڵگەی بەشەریی بە یەکەوە هەڵسوکەوتیان بووە، ئەو مەسەلەی پەیمان پێکەوەبەستن و ئیتیفاق پێکەوە کردنە، هەر بووە، لە ڕووی شەریعەتی ئیسلامییشەوە لەبناغەدا ڕەوایە، بەڵام دیارە کۆمەڵێك ڕێساو یاسای بۆ دانراو بەرەهایی بەرهەڵدا نەکراوە، بەڵکو چوارچێوەیەکی بۆ دانراوە کە دەبێ بەو شێوەیە بکرێ و خۆ لە فلان شتە بپارێزرێ، وە ئەگەر فلان مەرجەی تێدا نەبێ ڕەوا نیە، وە

ئەگەر فلان شتەی تێدا بێ ئەوە حوکمەکەی بەو شێوەیە دەگۆڕێ، لە کاتی قوەتدا ئاوایەو لەکاتی بێدەسەڵاتییدا یان کەمهێزییدا بەو

شێوەیەو... هتد، شەرعزانان قسەیان زۆر لێوە كردوە.

+ مامۆستا! بێگومان ئێمە باس لە هاوپەیمانێتیی سیاسیی دەكەین، بە دیارییكراوییش باس لە هاوپەیمانێتیی چوار حیزبەكە دەكەین، بێگومان ئێوە وەكو كۆمەڵی ئیسلامیی كە بەڕێزت ئەمیری كۆمەڵی ئیسلامیی كوردستانیت، یەكگرتووی ئیسلامییش، بە دیدو تێڕوانینی جیاوازی خۆتان، ئیسلام وەكو مەبدەءو فیكر تەبەننی دەكەن، لەگەڵ دوو حیزبدا هاوپەیمانێتیتان بەستوە كە غەیری ئایینی پیرۆزی ئیسلام تەبەننی دەكەن، جا ئایا ئێوە بەڵگە شەرعییەكانتان لە ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا چین كە دەتوانن دەستكراوە بن لە بەرانبەر ئەم هاوپەیمانێتییەدا؟ یانی ئێوە پشتتان بە چ بەڵگەیەك بەستوە لە ئایینی ئیسلامدا، چونكە ئەوانەی شوێنكەوتەی ئێوەن، بەڕاستیی چاوەڕێی ئەوەن بەڵگەتان هەبێ بۆ ئەو هاوپەیمانێتییە لەگەڵ دوو لایەنی جیاواز لە خۆتان؟

- پێشەكی دەمەوێ دوو مەسەلە ڕوون بكەمەوە: یەكەم: ئەو دوو لایەنەی ئێمە ئەم لیستە هاوبەشەمان لەگەڵ دروست كردوون، بەیەكەوە پێشینەیەكمان هەبووە، هەر لە كاتی پێكهێنانی ئەنجوومەنی باڵای پارتە سیاسییەكانو لەوەپێشیش لەسەر گۆڕەپانی كوردستان ئاشنایەتییمان پێكەوە هەبووە، وەكو باقی لایەنەكانی دیكە، بە تایبەت ئەو چوار لایەنە بە یەكەوە هاوهەنگاویی‌و هاوهەڵوێستییمان هەبووە، هەموو لایەك ئاگادارن ئێمە كاتی خۆی یاداشتنامەیەكماندا بە سەرۆكی هەرێمو سەرۆكی پەرلەمانو سەرۆكی حكومەت، دوایی ئەو

یاداشتنامەیەمان كردە پرۆژەیەكی چاكسازیی، دیسان بە شێوەی تایبەت دامان بە شوێنە بڕیاربەدەستەكان، دوایی ئەوە بوو لە قۆناغی سێیەمدا ئێمە ئەو پرۆژە چاكسازییەمان لە دووتوێی ڕاپۆرتێكدا بۆ ڕای گشتیی بلاو كردەوە، دیارە لەو كاتەوە برادەرانی پارتیو یەكێتیی بە تەنگەنەفەسییو گرژییەكەوە لەگەڵ بلاوبوونەوەی ئەو ڕاپۆرتە ڕووبەڕوو بوونەوە، كە پێموایە دوایی زیاتر بەسەر خۆیاندا شكایەوە، ئێمە ئاوا پێشینەیەكی بەو جۆرەمان پێكەوە هەبووە، ڕوونكردنەوەی دووەمیش: مەبەستمە ئەوەش بلێم كە ئەو دوو لایەنە لەڕووی فكرییەوە لەیەك جیان، هەرچی حیزبی سۆشیالیست دیموكراتی كوردستانە، سكرتێرەكەی چەندان جار تەئكیدی كردۆتەوە كە ئەوان خۆیان بە لایەنێكی عەلمانیی نازانن، دەڵێ ئێمە لایەنێكی نەتەوەیین، لایەنێكی نیشتیمانیین، بەلام كاك قادر عەزیزو ئەو بەشەی زەحمەتكێشان كە لەگەڵی ماوەتەوە، ئەوان خۆیان بە عەلمانیی دەزانن، كەواتە: ئەو دوو لایەنە لەیەك جیان لەڕووی فكرییەوە، واتە هەر كەسە پێویستە وەكو خۆی پێناسەی بكەین، وەكو ئەوەی كە خۆی دەیەوێ پێناسە بكرێو خۆی دەناسێنێ، بەكورتی: ئەو لیستە هاوبەشەمان پێشینەی هەیە.

+ پێشینەیەكی كاركردن؟

- بەڵێ ڕەگو ڕیشەی پێشتری كاركردنمان پێكەوە هەیە، دیارە لەوانەیە پێویست بكات دواتر زیاتر تیشك بخەمە سەر ئەم مەسەلەیە، بەلام جارێ لە ڕووی شەعبییەوە جەنابت پرسیار دەكەی.

+ بەڵێ.

ـ ئایا چ بەڵگەیەکی شەرعیی هەیە لەوبارەوە کە لایەنێکی ئیسلامیی یان چەند لایەنێکی ئیسلامیی لەگەڵ لایەنێکی غەیرە ئیسلامییدا هاوپەیمانێتی بکەن، جا هەر ئینتیمایەکی فکریی هەبێ، یاخود کارێکی هاوبەش بکەن؟ لەوەڵامدا دەڵێین: بەڵگەی شەرعیی لەوبارەوە زۆرن، بۆ نموونە:

بەڵگەی یەکەم: وەکو زۆر جاری دیکە گوتوومانە شەرعزانان هەموو لەسەر ئەو بنچینە شەرعییە یەکدەنگن کە پێویستە هەمیشە ئێمە کە دێینە نێو بازنەی هەڵسوکەوت و عادەتەکانەوە، ئەو بنچینە شەرعییەمان لەبەر چاو بێت، ئەگەرنا دوایی هەر بە دەستی خۆمان خۆمان عاسێ دەکەین و زوڵمیش لە شەریعەت دەکەین، بنچینە شەرعییەکەش ئەوەیە کە دەڵێ: بناغە لە هەڵسوکەوتەکاندا دەستکراوەییە، "الأصل في المعاملات الإباحة"، یان (بناغە لەعادەتەکاندا بواردرانە)، " الأصل في العادات العفو"، دیارە مەبەست لە عادەت و موعامەلات، هەڵسوکەوتی ئینسانەکانە لەنێو خۆیاندا، هەڵسوکەوتی ئینسانەکان لەنێو خۆیاندا ئەسڵ و بناغە تێیدا دەستکراوەیی و ڕەواییە، واتە: هەموو جۆرە هەڵسوکەوت و عادەتێك ڕەوایە، مەگەر ئەوە کە بە دەقێکی شەرعیی قەدەغە کرابێ، بە پێچەوانەی عیبادەتەوە، کە بناغە تێیدا ڕێ لێگیران و قەدەغەبوونە "الأصل في العبادات الحظر الاّ ما شرعه الشرع"، واتە: بناغە لە خواپەرستییەکاندا بریتییە لە قەدەغەکران یاخود ڕێلێگیران، مەگەر ئەوە کە شەرع ڕێگەی دابێ، واتە بە پێچەوانەی

حاڵەتی یەكەمەوە، ئەویش لەسۆنگەی ئەوەوە كە عیبادەت بریتییە لە هەڵسوكەوتكردن لەگەڵ خوا (سبحانه وتعالی)داو خواش بەس بۆ خۆی دەزانێ دەبێ چۆن هەڵسوكەوتی لەگەڵدا بكەی؟ چۆن بەندایەتی بۆ بكەی؟ چۆن ئیمانی پێ بێنێ؟ چۆن بیپەرستی؟ چۆن یادی بكەی؟ ئەوە هەر خوا دەیزانێ، لەبەر ئەوە هەر ڕێیەك خوا دیاریی نەكردبێت لە بواری پەیوەندیی لەگەڵ خوادا، كە پێی دەوترێ عیبادەت، قەدەغەیە، بۆیە هەر شتێك لە بواری عیبادەتدا زیاد بكرێ، بە داهێنراو (بدعة) لەقەڵەم دەدرێ، بە پێچەوانەی عادەتو هەڵسوكەوتەكانەوە كە ئەسڵ تیایاندا داهێنانە، بۆیە دەتوانین وەك بنچینەیەك بڵێین: "الأصل في المعاملات الإبداع"، ئەسڵ لە هەڵسوكەوتەكاندا بریتییە لە داهێنان، "والأصل في العبادات الإتِّباع"، وە بناغە لە عیبادەتەكاندا بریتییە لە شوێنكەوتن، واتە شوێنكەوتنی شەرع، كەواتە: ئێمە بۆ ئەوەی بیسەلمێنین هاوپەیمانییكردن لەگەڵ لایەنێكی غەیرە ئیسلامییدا ڕەوایە، ئەوەندە بەسە كە هیچ دەقێكی شەرعیی لەسەر ناڕەوابوونی نەبێ، ئیدی ئەوكاتە مانای وایە لەسەر ئەسڵی خۆی كە ڕەوایی (إِباحة)یە ماوەتەوەو پێویستییمان بە بەڵگە هێنانەوەی دیكە ناكات، ئنجا كە دەڵێین: غەیرە ئیسلامیی، بەڕاستیی دەمەوێ كە هیچ كەس بە هەڵەدا نەچێو بزانێ مەبەستمان ئەوە نیە كە حوكمی نامسوڵمانەتیی بەسەر تاكەكانی ئەو لایەنانەدا بدەین، چونكە مەرج نیە ئەو كابرایە كە دەڵێ: ئیسلامیی نیم! لە زاتی خۆیدا نامسوڵمان بێ، بەڵێ مەرج نیە، كە تۆ گوتت ئەوە لایەنێكی غەیرە ئیسلامییە،

یەکسەر لە بازنەی ئیسلامەت بردبێتە دەرەوە، بەڵکو ئەو لایەنە خۆی لەژێر لافیتەی ئیسلامییدا نابینێتەوە، بەڵام مەرج نیە هەر کەسێك خۆی وەکو لایەنێکی نەتەوەیی‌و نیشتیمانیی ناساند، لەگەڵ ئیسلامدا تێك بگیرێ، چونکە لایەنی نەتەوەیی‌و نیشتیمانیش بەشێکە لە مسوڵمانەتیی‌و لە دینداریی، منێکی ئیسلامییش لایەنی نەتەوەیی خۆمم هەیەو لایەنی نیشتیمانیی خۆمم هەیە، ئنجا خوای پەروەردگار هەموو شەریعەتەکانی خۆی ناردوە بۆ بەختەوەرکردنی خەڵك‌و ئینسانەکان، وە ئینسانەکان دابەش دەبنەوە بۆ نەتەوەو بۆ تیرەو هۆزەکان، وە لە ڕووی جوگرافییەوە دابەش دەبن بۆ چەند نیشتیمانێك، کەواتە سەرەنجام ئێمە پێویستییمان بە نیشتیمانێك هەیە چالاکیی تێدا ئەنجام بدەین، وە پێویستییمان بە چوارچێوەی نەتەوەیەك یان چەند نەتەوەیەکە کە کارەکەمانی تێدا ئەنجام بدەین، مانای وایە خۆپێناسەکردن بە لایەنێکی نیشتیمانی یان نەتەوەیی، دژ ناوەستێتەوە لەگەڵ مسوڵمانەتییدا، چونکە ئیسلام لایەنی نیشتمان‌و نەتەوەشی تێدایە، بەڵام دیارە بە ڕێکوپێککراوی‌و بە سنووربۆدانانەوە، وەکو زۆر جار گوتوومە ئێمە لەگەڵ نەتەوە دۆستییداین، بەڵام لەگەڵ نەتەوەپەرستییدا نین، نیشتیمان دۆستین، بەڵام نیشتیمانپەرست نین، ئێمە نیشتیمان‌و خەڵك‌و نەتەوەی خۆمان خۆش دەوێ‌و بە عیبادەتی دەزانین خزمەتیان پێبکەین، بەڵام نیشتیمان دۆستیی جیا دەکەینەوە لە نیشتیمانپەرستیی، ئێمە لەگەڵ وەتەنییەت (وطنية)ین، بەڵام لەگەڵ وەسەنییەت (وثنية) نین، نیشتیمان‌و وڵاتی خۆمانمان خۆش دەوێت، بۆچی؟ چونکە ئێمە هەر

دین‌و فكرەیەكمان هەبێت، سەرەنجام دەبێت سەرزەمین‌و خاكێكمان هەبێت ئەو دین‌و فكرەیەی تێدا پیادە بكەین، پاشان خۆشویستنی خەڵك‌و خاكیش شتێكی خوارسك (فطري)ەو هەموو مرۆڤێك هەیەتی، بۆیە گرنگە ئەوەش بزانرێ كە ئێمە وەكو دوو لایەنی ئیسلامیی مەرج نیە لە هەموو ڕوویەكەوە لەگەڵ ئەو دوو لایەنە كە هاوپەیمانییمان لەگەڵ كردوون، یان لیستێكی هاوبەشمان لەگەڵ دروست كردوون، یان لەگەڵ هەر لایەنێكی دیكەشدا كە بە یەكەوەش نین لەم لیستە هاوبەشەدا، مەرج نیە لەگەڵ هەموو شتێكیاندا تێكبگیرێین، ئێمە بە تەئكید لەگەڵ ناشەرعییەكانی هەر كەسێكدا تێك دەگیرێین، ئەگەر خۆشمان بێ، بەڵام تەنیا لەگەڵ شتی ناشەرعییدا تێك دەگیرێین، ئەگەرنا ئێمە خاڵی هاوبەشمان خۆ هەر لەگەڵ ئەو دوو لایەنەدا نیە، ئێمە چەند ساڵە لەم وڵاتەدا لەگەڵ پارتی‌و یەكێتی‌و باقی لایەنەكانی دیكەدا هاوكار بووین، هاوپەیمانییمان لەگەڵیاندا هەبووەو، ئێستاش هاوكارین، لە وڵاتێكداین‌و یەك پرۆسەی سیاسیی كۆمان دەكاتەوە، یەك ئەزموون‌و وڵات هەموومان كۆ دەكاتەوە، بەڵێ مانای وانیە كە تۆ لە چەند ڕوویەكەوە بیرو بۆچوونت جیایە، لە هەموو ڕوویەكەوە جیای، تەنانەت خوا (سبحانه وتعالى) بانگی جوولەكەو نەسرانییەكان دەكات‌و دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ ...﴿٧١﴾ آل عمران﴾، واتە: ئەی خاوەن كتێبەكان بۆچی حەق‌و باتڵ تێكەڵ دەكەن؟ واتە شتی ڕاستتان پێیە، بەڵام لەگەڵ شتی ناڕاست تێكەڵی مەكەن.

بەڵگەی دووەم: بەڵگەیەکی دی ئەوەیە کە ئێمە کاتێك تەماشای سیرەو ژیانی پێغەمبەر ﷺ دەکەین، دەبینین هاوپەیمانێتیی کردوە لەگەڵ ئەوانە کە غەیری خۆی بوون، غەیری خۆی واتە غەیری پێغەمبەر ﷺ، کە ئەوکاتە پێغەمبەر یەکسان بووە بە ئیسلامو هەر کەسێ لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ نەبووبێ مسوڵمان نەبووە، دیارە جاری دیکەش باسم کردوە کە ئێمە ناتوانین ئەو ئیددیعایە بکەین‌و قەتیش نەمانکردوە، کە ئێمەش وەك پێغەمبەر ﷺ یەکسانین بە ئیسلام، هەرچەندە دوژمنان‌و ناحەزانیش ئەو تۆمەتانەمان دەدەنە پاڵ، بەلاَم چەندان جار ئەو تۆمەتەمان ڕەت کردۆتەوە، کەچی ئەوان وەکو قەوانێکی سواو هەر دووبارەی دەکەنەوە، کە لە ڕاستییدا ئەوە هەر شەڕ پێ فرۆشتن‌و گێچەڵ پێکردنە، ئەگەرنا ئێمە چەندان جار گووتومانە ئێمە ئیددیعای ئەوەمان نەکردوەو ناکەین کە ئێمە یەکسانین بە ئیسلام، وە یەکسانیش نین، چونکە ئێمە لایەنێکی ئیسلامیین، ئێمە کۆمەڵێکین لە مسوڵمانان‌و مەرج نیە هەر کەسێك لەگەڵ ئێمە نەبێ، مسوڵمان نەبێ، بەڵێ ئێمە لایەنێکین خزمەتی ئیسلام دەکەین، ئەگەر کەسێك بە ڕێی عەلمانییەتدا دەڕوا، ئەوی دیکە بە ڕێی مارکسیزمدا دەڕوات، ئەوی دیکە بە ڕێی لیبرالیزمدا دەڕوات، ئێمە بە ڕێی ئیسلامدا دەڕۆین، ئیدی ناشڵێین هەر کەسێك لەو خەت‌و ڕێبازەدا بە مانا حزبییەکەی لەگەڵمان نەبێ‌و لە چوارچێوەی حیزبەکەی ئێمەدا نەبێ، ئیسلامیی نیەو مسوڵمان نیە، چونکە وەك زۆر جار گوتوومە: ئیسلامیبوون، واتە: تەبەننی کردنی ئیسلام، کە لە قورئان‌و سوننەتدا بەرجەستەیە،

ئیدی هەر کەسێك بڵێ قورئانو سوننەت بەرنامەی ژیان بنو شەریعەتی خوا بەرنامەی ژیان بێ، ئەوە ئیسلامییە ئەگەر لە چوارچێوەی ڕێکخراو و حیزبێکی ئیسلامییشدا نەبێت، بەڵام بە تەئکید هەرکەسێك نکوولیی بکات لە ئیسلام، جا لە هەموو ئیسلام نکوولیی بکات، یان لە بەشێکی، تەنانەت لە یەك لە یاسای بە ئاشکرا زانراوی ئیسلام، کە زانایان زاراوەی: (ما علم من الدين بالضرورة) یان بۆ بەکارهێناوە، واتە: ئەوەی کە هەموو کەسێك بە ئاشکرا دەزانێ ئەوە یاسایەکی ئیسلامە، هەر کەسێك نکوولیی لێ بکا، لە بازنەی ئیسلام دەچێتە دەرێ، ئەوە ئیجماعو یەکدەنگیی هەموو زانایانی لەسەرە کە (الرضا بالكفر، كفر)، ڕازیی بوون بە کوفر، کوفرە، وە ڕەفزی ئیسلامیش هەمووی یان بەشێکی (كلاً أو جزاً)، ئەوەش هەر کوفرە، کەواتە: ئەوە مەسەلەیەکی دیکەیە.

+ نموونەکانی سیرەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە چین؟!

ـ بەڵێ پێغەمبەر ﷺ، هاوپەیمانێتی کردوە لەگەڵ جوولەکەکاندا، کە ئەوە کە ئەوە زەقترین نموونەیە لە مێژووی پێغەمبەردا ﷺ، کاتێك پێغەمبەری خوا دەچێتە مەدینە سێ ئیشی گەورە دەکات، کە ئەوە لە هەموو کتێبەکانی مێژوودا نووسراوە، بەتایبەت سیرەی (ئیبنو هیشام) [1]: یەکەم ئیشی ئەوەبوو کە برایەتیی بەرپا کرد لە نێوانی کۆچکەرانو پشتیوانانادا، بۆ ئەوەی لە ڕووی هاوسەنگیی گوزەرانو ژیانەوە ئەو ناهاوسەنگییەی هەبوو، ڕاستی بکاتەوە، کە بۆ کاتێکی

---

1) السيرة النبوية لابن هشام، ج1، ص(265–259)، دار ابن الهيثم.

دیاریکراو لە هەموو شتێکی یەکتردا بەشداربوون، ئیشی دووەمی ئەوەبوو کە مزگەوتی دروست کرد، وە ئیشی سێیەمی ئەوە بوو کە وەسیقەیەکی نووسی، کە سەحیفەشی پێ وتراوەو کیتابیشی پێ گوتراوە، لە نێوانی پێغەمبەر ﷺ مسوڵمانان لەلایەکو، تیرە جوولەکەکان لە لایەکی دیکەوە، ئەو تیرە جوولەکانەی کە لە نێو مەینەدا بوون، دیارە ئەو (صحیفة)یە کە لە جێی دەستووری ئێستابوو، ئەركو مافەکان تێیدا دابەش کراونو ئامانجە هاوبەشەکانی تێدا دیاریی کراون، وە باسکراوە کە هەر کەسێك هێرش بکاتە سەر مەدینە، ئەهلی ئەم سەحیفەیە هەموویان یەکدەستن لە بەرانبەردا، واتە: بەرگرییکردنی هاوبەشیشی تێدا ڕاگەیەنراوە، شایانی باسە ئەو سەحیفەیە لە (47) مادده پێکهاتوە، کە ئێستا مەجال نیە بە درێژیی باسی بکەین، کەواتە: پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ لایەنێکی نا مسوڵماندا ئەو وەسیقەیەی مۆر کردوە.

<u>بەڵگەی سێیەم</u>: لە حودەیبییەدا پێغەمبەر ﷺ پێکهاتنو سوڵحی حودەیبییە دەکات، لەگەڵ کێدا؟ لەگەڵ هۆزی کافری قوڕەیشدا، کە بۆ ماوەی (10) ساڵ جەنگ ڕادەگرنو پێکەوە دەکەونە حاڵەتی ئاشتیو هێمنییەوە، جا لەوکاتەدا کە ئەو سوڵحو پێکهاتنە ئیمزا دەکرێ، دوو تیرەی پێکەوە ناکۆك دەبن، وەکو لە سەحیحی (بخاری)و (مسلم)و (سیرە ابن هشام)دا هاتوە[1]، کە خوێن لە نێوانیاندا هەبووە، ئەوانیش (بەنو بەکر و خوزاعە) بوون، (بەنو بەکر) دەڵێن:

---

1) هەمان سەرچاوە، ج3، ص(162176).

ئێمە لەگەڵ قورەیشدا دەبینە هاوپەیمان، (خوزاعە)ش دەڵێن: ئێمە لەگەڵ موحەممەددا ﷺ دەبینە هاوپەیمان، ئیتیفاقییەکەشیان وابووە، واتە: سوڵحی حودەیبییە وابووە کە هەرکەسێك بوو بە هاوپەیمانی یەکێك لەو دوو لایە، حوکمی ئەو لایەی هەیە، واتە پێغەمبەر ﷺ دێنێ هاوپەیمانێتیی دەکات لەگەڵ (خوزاعە)دا کە تیرەیەکی بتپەرستن، وەکو چۆن (بەنوبەکر)ی دوژمن و مونافیسیشیان دەبنە هاوپەیمانی قورەیش، ئنجا دوایی پێغەمبەر ﷺ لەکاتی ئازادکردنی مەککەدا چ شتێك دەبێتە بەڵگەو پاساوی ئەوە کە بچێ مەککە ئازاد بکات؟! بێگومان ئەوە کە (بەنوبەکر)ی هاوپەیمانی قورەیش، دەچن شەبەیخون دەکەنە سەر (خوزاعە)ی هاوپەیمانی پێغەمبەر ﷺ، کە هەردووکیشیان موشریك و بتپەرستن و (20)کەسیان لێ دەکوژن، ئنجا (عمرو بن سالم)ی خوزاعی کە سەرۆکی تیرەی خوزاعەیە دەچێ بۆ مەدینەو سکاڵای خۆی دەکات لای پێغەمبەر ﷺ، لای هاوپەیمانەکەی و دەڵێ: ئەی موحەممەد! بەنوو بەکر تیرەی هاوپەیمانی قورەیش هاتن لە شەبەیخووندا بەسەر ئێمەیاندادا و (20) کەسیان لێ کوشتووین، ئێمەش هاوپەیمانی تۆین، دیارە ئەو شیعرێکی درێژ دەخوێنێتەوە کە لە سیرەی (ابن هشام)دا شیعرەکە هاتوە[1]، پێغەمبەریش ﷺ بە یەك دێڕ وەڵامی دەداتەوەو دەفەرموێ: (نُصِرْتَ یا عَمرو بن سالم)، سەرخرای ئەی عەمری کوڕی سالم، پشتیوانیت لێدەکەین، وە سەرەنجام پێغەمبەر ﷺ دوایی دەچێ مەککە ئازاد دەکات، چونکە قورەیش پەیمانیان هەڵوەشاندۆتەوە، بۆ؟

---

1) هەمان سەرچاوە، ج4، ص221.

چونکە لە هاوپەیمانی پێغەمبەریان داوە! کەواتە: لێرەدا پێغەمبەر ﷺ هاوپەیمانێتیی کردوە لەگەڵ تیرەیەکی نامسوڵماندا، نەك بۆ پرۆسەیەکی سیاسیی وەك هەڵبژاردن، بەڵکو بۆ شەڕ لەسەر یەکترکردن!!

<u>بەڵگەی چوارەم و پێنجەم:</u> پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو پەیماندا بەشداریی کردوە کەلەنێوان چەند تیرەیەکی موشریکدا بەستراون پێش پێغەمبەرایەتی، بەس ئێمە بۆچی باسیان دەکەین؟ چونکە دوایی پێغەمبەری خوا ﷺ مەدحی ئەو دوو پەیمانەی کردووەو فەرمووشیەتی: ئەگەر لە ئیسلامیشدا بانگ بکرێم بۆ پەیمانی ئاوا، تێیدا بەشدار دەبم، یەکێك لەو دووپەیمانە پێی دەوترێ: پەیمانی جوامێران (حلف الفضول)، ئەوی دیش پێی دەوترێ: پەیمانی بۆن خۆشکەران (حِلْف المُطَيِّبين)، جا هەرچی (حلف الفضول)ە، لە ئەنجامی ئەوەدا بووە کە کابرایەك دێ شتێك دەفرۆشێ لە مەککەو یەکێك لە سەرۆك تیرە دەسەڵاتدارەکانی مەککە شتەکەی لێدەستێنێ، کە هەندێك دەڵێن کەلوپەلێك دەبێ و پارەکەی ناداتێ، هەندێك دەڵێن کچێکی لێ زەوت دەکات، کابراش دەچێتە سەر یەکێك لە کێوەکانی مەککەو، هاوار دەکات، دەڵێ: ئەی خەڵکی مەککە! ئەی جوامێرانی مەککە وەرن دیفاعم لێ بکەن، ئەو کابرایە ئەو زوڵمەی لێ‌کردووم، ئیدی پێنج تیرە دەچن دیفاع دەکەن لەو کابرایە، کە وەکو ئیبنوهیشام هێناویەتی[1]: (بنو هاشم، بنو

1) هەمان سەرچاوە، ج1، ص72.

المطلب، أسد بن عبدالعُزّى، بنو زهرة، تيم بن مُرّة)، ئەو پێنج تیرەیە پەیمان پێکەوە دەبەستن کە لەمەودوا هەرکەسێ زوڵمی لێ کرا لە مەککە، دەبێ دیفاعی لێ بکەین، پێغەمبەر ﷺ بەو موناسەبەتەوە فەرموویەتی: **((لقد شهدتُ في دار عبدالله بن جدعان حِلْفاً ما أَحِبُّ أن لي به حُمُرَ النِّعم، ولو أُدْعى به في الإسلام لأجبت))**، کە (ابن اسحاق) هێناویەتی، واتە: لە ماڵی عەبدوڵڵای کوڕی جیدعاندا بەشداریی پەیمانێك بووم، حەز ناکەم کە ئەو پەیمانە بشکێنمو حوشتری سپیم هەبێ (دیارە حوشتری سپی ماڵێکی بەقیمەت بووە)، وە ئەگەر لە ئیسلامیشدا بانگ بکرێم بۆ پەیمانێکی ئاوا وەڵام دەدەمەوە، ئەمە (حلف الفضول) کە کۆمەڵە پیاوێکی جوامێر پەیمان دەبەستن کە لەمەودوا نەیەڵن کەس زوڵمی لێ بکرێ، هەروەها (حلف المُطَيِّبين)یش بووە کە ئەویش دیسان پێغەمبەر ﷺ تێیدا بەشدار بووەو لەوبارەیەوە دەفەرموێ: **((شَهِدتُ حِلْفَ المُطَيِّبين وما أحِبُّ أن أنْكُثَهُ وأن لي به حُمُرَ النِّعم))**، رواه أحمد، واتە: بەشداریی پەیمانی موتەییەبین بووم، حەز ناکەم هەڵی بوەشێنمەوەو حوشتری سپیم بدەنێ لە بەرانبەرییدا، پوختەی چۆنیەتی ئەو پەیمانەش ئەوەبووە کە هەردووك تیرەی: (بنو عبدالمناف)و (بنو عبدالدار) لەسەر چۆنیەتی دابەشکردنی کاروباری ئیداریی نێو شاری مەککە کێشەو مشتومڕیان دەبێو سەرەنجام هەرچوار تیرەی: (بنو أسد بن عبدالعُزّى)و (بنو زهرة بن كلاب)و (بنو تيم بن مرة بن كعب)و (بنو الحارث بن فهر بن مالك بن النَّضر) دەدەنە پاڵ (بنو عبد مناف)و دەفرێکی پڕ لە میسك دێننو لەلای کەعبە هەموویان

دەستی تێدەخەن‌و دەستیان لەدیواری کەعبە هەڵدەسوون، وەك جەختکردنەوە لەسەر پشتی یەکدی گرتن، بۆیە نازناوی: بۆن خۆشکەران (المُطيِّبين) وەردەگرن.

وە لەبەرانبەریشدا هەرچوار تیرەی: (بنو مخزوم)و (بنو سهم)و (بنو جُمَح)و (بنو عدي) دەدەنە پاڵ (بنو عبدالدار)و ئەمانیش بەهەمان شێوە پەیمانی بەرگریی لەیەکدی کردن پێکەوە دەبەستن‌و، ئەمانیش نازناوی: هاوپەیمانەکان (الأحلاف) وەردەگرن.

جا دیارە پێغەمبەری خوا ﷺ لەگەڵ بۆن خۆشکراوان (مُطيِّبين)دا بووە، بۆیە فەرموویەتی: (شهِدْتُ حِلْفَ المطيَّبيين..).

جا پێغەمبەر ﷺ دیسان مەدحی پەیمانی موتەیيبين دەکاو دەفەرموێ: من شانازیی پێوە دەکەم کە تێیدا بەشدار بووم، ئێستاش ئامادە نیم هەڵی بوەشێنمەوە، مێژوونووسان دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ لەکاتی ئازادکرانی مەککەدا عوسمانی کوڕی تەڵحەی بانگ کرد کە لەو تیرانەیە کاتی خۆی کلیل بەدەستی کەعبە بوون، فەرمووی: (وەك پابەندیی بە پەیمانەکەی کە کاتی خۆی لە نێوان موتەیيبين‌و ئەحلافدا هەبووە) (هاك مفتاحك يا عثمان، اليوم يوم برّ وَوَفاء)[1]، واتە: ها ئەی عوسمان کلیلەکەت بگرە! ئەمڕۆ ڕۆژی چاکەکاریی‌و وەفادارییە.

مێژوونووسان دەڵێن: ئەو هەڵوێستەی پێغەمبەر ﷺ وەفاداریی بووە بەو پەیمانە کە پەیمانی موتەیيبينە لەگەڵ ئەحلافدا کە

1) السيرة النبوية لابن هشام، ج4، ص234.

نێوەڕۆکەکەی ئەوە بووە، کەس زوڵم لە کەس نەکات‌و ئەرك‌و مافەکان دابەش بکرێن لە نێوان پێکهاتەکانی شاری مەککەدا.

+ زۆر سوپاس کە ژمارەیەك بەڵگەت لەوبارەیەوە باسکرد، من پرسیارێکم هەیە و بەراوردێکیشم هەیە لەنێوان ئەو بەڵگانەی بەڕێزت باستکردن لەگەڵ ئەو هاوپەیمانێتییەی کە ئێوە هەتانە بۆ هەڵبژاردنەکان.

– فەرموو:

+ ئەو کەسانەی کە تێبینییان هەیەو پێچەوانەی ڕاوبۆچوونی بەڕێزتانیان هەیە، پێیان وایە هاوپەیمانێتیی بۆ هەڵبژاردن جیاوازە، چونکە هەڵبژاردن وەکو هیچ پرۆسەیەکی تر نیە، بۆ پەرلەمانە، پەرلەمانیش ئەنجوومەنێکی تەشریعییەو یاسا بۆ خەڵکی وڵات دەردەکا، ئنجا دەنگدانیش پرۆسەی شایەتییدانەو ناکرێ ئینسانی مسوڵمان شایەتیی بۆ لیستێك بدات کە کەسێکی تیابێ نامسوڵمان بێ، یان عەلمانیی بێ، یان ئایینی پیرۆزی ئیسلام وەکو ئایین تەبەننی نەکا، ئەوە سەرنجێکە.

ـ من پێش ئەوەی وەڵامی ئەو پرسیارە بدەمەوە یاخود ئەو ئیشکالە ڕوون بکەمەوە، دەمەوێ بەڵگەیەکی دیکەی شەشەم بخەمە پاڵ ئەو بەڵگانەی پێشوو، ئەویش ئەوەیە کە خوا (سبحانه وتعالى) لە سوورەتی (المائـدة) لە ئایەتی ژمارە (2)دا کە لە بەرنامەیەکی پێشووتریشدا ئەو ئایەتەم هێنا، خوا خیتاب لەگەڵ مسوڵماناندا دەکا، دەیاندوێنێ‌و دەفەرموێ:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَلَا ٱلْهَدْىَ وَلَا ٱلْقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ وَإِذَا حَلَلْتُمْ

فَٱصۡطَادُواْۚ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢﴾ المائدة﴾، لەم ئایەتە بەپێزەدا خوا (سبحانە وتعالی) فەرمان بە مسوڵمانان دەكات كە دروشمەكانی خوا نەشكێنن، واتە: ئەو دروشمانەی كە قەدەغەی كردوون بۆ خۆیانیان حەڵاڵ نەكەن، خەڵكانێك كە ڕێز لە دروشمەكانی خوا دەگرن، ئەوان لەسۆنگەی ئەوەوە كە بە نامسوڵمانیان دەزانن، نەچن تەجاوز بكەنە سەریان، دوایی لەو سیاقەی ئایەتەكەدا دەفەرموێت: ﴿... وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ ...﴾، وە هاوكاریی یەكدیی بكەن (واتە: لەگەڵ غەیری خۆتان)دا لەسەر چاكەكاریی‌و پارێزكاریی، بەڵام هاوكاریی یەكدیی مەكەن لەسەر گوناح‌و دەستدرێژیی، كەواتە: لەم ڕستە قورئانییە وەردەگیرێ كە تۆ بۆ هەر مەبەست‌و ئامانجێكی شەرعیی، كە لەنێوان تۆو تەرەفی بەرانبەردا هەیە، مادام ئەو ئامانجە لە خودی خۆدا ئامانجێكی شەرعیی‌و شتێكی باش‌و بەكەڵك بێ، تۆ نەك هەر بۆت هەیە، بەڵكو لەسەرت پێویستە هاوكاریی بكەی‌و دەستبار بگری بۆ ئەو تەرەفەی بەرانبەرت، چونكە خوا فەرمانی بەوە پێ كردووی، (البِرّ)یش واتە: چاكەكاریی، هەر شتێك كە بۆ خەڵك باش بێ‌و سوودو بەرژەوەندیی خەڵكیی تێدا بێ، (التقوى)ش یانی: پارێزكاریی، واتە: هەرشتێك مایەی پارێزران لەسزاو تووڕەیی خواو مایەی ڕەزامەندیی خوا بێ، بەڵام ئەوەی كە لەسەر

ئینسان قەدەغە کراوە، ئەوەیە کە لەسەر گوناح و دەستدرێژیی دەستبار بۆ خەڵك بگرێ و هاوکاریی خەڵك بکا، کەواتە: ئێمە لەگەڵ ئەو دوو لایەنەو هەر لایەنێکی دیکەشدا، چونکە ئێمە کە لەگەڵ ئەو دوو لایەنەدا لیستمان پێکهێناوە، مانای وانیە کە خۆمان لە لایەنەکانی دیکەش دابڕیوە، چونکە ئێمە لەگەڵ هەموو ئەو لایەنە سیاسییانەی دیکەدا پێکەوە لەم وڵاتەداین و هەموومان کار دەکەین بۆ ئەوە کە خەڵکەکەمان بەختەوەر بکەین و وڵاتەکەمان ئاوەدانبێ و خێروخۆشیی بۆ خەڵك دابین بکەین و دادگەریی بچەسپێنین، هەموومان ئەگەر بە کردەوەش پراکتیزەی نەکەین، بە لایەنی کەمەوە ئەو دروشمانەمان بەرز کردۆتەوە، کەواتە ئێمە لە ڕووی شەرعییەوە مولزەمین کە بۆ هێنانەدی ئامانجە هاوبەشەکان لەگەڵ هەموو کەسدا هاوکارو دەستبارگربین، با ئیتیفاقیەی ئیمزاکراویشمان نەبێ، بەڵام کە ئیتیفاقیەی ئیمزاکراو هەبوو ئەوە زیاتر مولزەم دەبێ، جارێك بە حوکمی دەقەکانی شەریعەت و جارێکیش بە حوکمی ئەو بەڵێن و پەیمانەی کە داوتە.

سەبارەت بە پرسیارەکەشت یان ئەو ئیشکالە کە هەندێك کەس باسی دەکات کە هەڵبژاردنی نوێنەران بۆ پەرلەمانە، پەرلەمانییش شوێنی بڕیاردان و یاسادانانە، هەر بەکورتی دەڵێین: بنچینەیەکی شەرعیی هەیە کە خوای پەروەردگار لە چەندان ئایەتداو پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتدا ڕوونی کردۆتەوە کە حیساب و کیتاب لەگەڵ ئینساندا دەکرێ بەپێی نیازو مەبەستی: وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ ...۝٥﴾ البينة، واتە: وە تەنیا فەرمانیان بەوە پێکرابوو کە بەندایەتی بۆ خوا بکەن و ملکەچیی

خۆیانی بۆ ساغ بکەنەوە، پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: **((إنما الأعمال بالنيات ...))** متفق عليه، واتە: بێگومان کردەوەکان بەس بەپێی نیاز (نية)ەکانن، کەواتە: ئەسڵ لە هەر کارێکدا ئەوەیە کە تۆ مەبەستت پێ لەو کارە چییە؟! کەسێك کە دەنگ دەدات با بەو نییەتە دەنگ بدات کە نوێنەرێکی باشی لەو ئەنجوومەنی یاسادانانو پەرلەمانەدا هەبێ، وە با نییەتی وابێ کە ئەو خەڵکانەی ئەو بە باشیان دەزانێ، کە داکۆکیی دەکەن لەو ئامانجانە کە ئەو بە ڕێكو ڕاستو شەرعییان دەزانێ، بچنە پەرلەمانەوە، وە با نییەتی وانەبێ کە کەسێکی نائیسلامیی یان نامسوڵمان بچێتە پەرلەمان، ئەوکاتە بەرهەمو پاداشتی کارەکەی بەپێی نییەتەکەی خۆیەتی، پاشان لێرەدا مەسەلەیەکی دیکەش هەیە: هەندێك کەس وادەزانێ پەرلەمانتاران هەر لەگەڵ زمانیان هەڵهێنا ئەوە حەتمەن یان شتێك حەرام دەکەن، یان شتێك حەلاڵ دەکەن، کە بێگومان ئەوەش وانیەو ئەمجۆرە بیرکردنەوەیە هۆیەکەی شارەزا نەبوونە لە ئەرکی پەرلەمان، چونکە پەرلەمان سێ ئەرکی سەرەکیی هەن، یەکەم: یاسادانانە، دووەم: پێکهێنانی حکوومەتو چاودێریی حکوومەتو چاودێرییکردنی وەزیرەکانەو لێپرسینەوەیانەو ئاراستەکردنو تەوجیهکردنیانە، سێیەم: موسادەقەکردنە لەسەر بودجەو ئاگاداربوونە لە دارایی، چەند واریدات دێو چۆن خەرج دەکرێ؟! ئەمانە سێ ئەرکە سەرەکییەکەی پەرلەمانن، کەواتە: تەنیا یەکێك لە ئەرکەکانی پەرلەمان یاسادانانەو یاسادانانیش هەمووی هەر مەسەلەی حەرامو حەلاڵ نیە، بەڵکو زۆری شتی ئیدارییەو چەند مەسەلەیەکە کە مەرج نیە لەگەڵ شەرعدا تێك بگیرێن.

+ دووانیان هەر پەیوەندیی یان بە عەقیدەوە نیە: لێپرسینەوەی حکوومەتو تەسدیقی بودجە.

ـ بەڵێ ئەركی پەرلەمان زیاتر پەیوەندیی بە كاروباری ئیدارییەوە هەیە، سوودو بەرژەوەندیی خەڵك چۆن تەحقیق دەبێ؟ چۆن زیانو زەرەریان لێ دوور دەخەیەوە؟ كە ئەوە بۆ خۆی لە ئەسڵدا فەرزێكی شەرعییە، پاشان زۆر جاران خەڵكی ئیسلامیی‌و غەیرە ئیسلامیی هەموومان لەسەر هێندیك بەها یەكدەنگین، هەمووومان لەسەر دادگەریی یەكدەنگین، وە لەسەر نەبوونی گەندڵیی هەمووومان یەكدەنگین، وە لەسەر نەبوونی مەحسوبییەت، دەیناسیۆ ناینایسیۆ خزمیەتی یان بێگانەیە هەمووومان یەكدەنگین، زۆر بەهای بەرزو باش هەن هەمووومان لەسەریان یەكدەنگین، دەمێنێتەوە ئەو شتانەی كە لەگەڵ شەریعەتی ئیسلامییدا دژن‌و تێكدەگیرێن، ئێمە دیارە وەك لایەنێكی ئیسلامیی خۆمان بە موكەللەف دەبینین‌و بە ئەركی سەرشانی خۆمانی دەزانین كە بەرگریی بكەین لەیاساو سنوورەكانی شەریعەت‌و هەر شتێك كە دژی شەریعەتی ئیسلامیی بێ، بەپێی توانای خۆمان، پێشگیرییان لێ بكەین‌و نەیانهێڵین، كە دیارە هەندێك لەو شتانەش جاری وا هەیە یەكێكی دیكەش بە پاڵنەرێكی دیكەو هاندەرێكی دیكە هەر ڕەفزی دەكات‌و دژیەتی‌و بە زیانی خۆی دەزانێ، بۆ وێنە: ئایا ڕەواجپێدانی ئیباحییەت (بەرەڵڵایی جنسیی) وەكو چۆن پێچەوانەی دەقەكانی قورئان‌و سوننەتە، ئایا پێچەوانەی هێمنیی‌و ئاسایشی خەڵكییش نیە؟ وە پێچەوانەی ڕەوشت‌و ئەخلاقی بەرز نیەو پێچەوانەی بەرژەوەندیی كۆمەڵگاش نیە؟ بێگومان با، چونكە ئەو شتانە كە شەریعەت قەدەغەی كردوون، بە

تەئكید لەبەر ئەوەیە كە زەرەرو زیانی زۆریان لێدەكەوێتەوە بۆ تاك‌و كۆمەڵ‌و خێزان، لە ڕووی سیاسیی‌و كۆمەڵایەتیی‌و ئابووریی‌و ئەخلاقیی‌و... هتدەوە، كەواتە: نابێ هەر لە ڕێوە پێمان وابێ كە هەر شتێك لەگەڵ شەریعەت تێكدەگیرێ، هەر خۆمان دەبین، لە بەرانبەریدا وەك بەكردەوە دەریش كەوت لە مەسەلەی یاسای (باری كەسێتیی)دا، كە زۆر كەس ویستیان یاساكە بە بارێكدا بخەن، بەڵام بۆیان نەچۆسەر، هەرچەندە بێگومان ئێستاش هەڵەو ناشەرعیی هەر تێدان، بەڵێ: خەڵكی دیكەش كەم‌و زۆر خۆی بە مسوڵمان دەزانێ‌و دیفاع لە ئیسلام دەكا، بۆیە ئێمە نابێ ڕەشبین بین، دەمێنێتەوە ئەوە بڵێین: بەڕاستیی ئێمە كە لەگەڵ ئەو دوو لایەنە سیاسییەدا هاوپەیمانێتیمان بۆ هەڵبژاردنەكان بڕیارداوە، ئێمە شتی فراوانمان هێناوەتە بەرچاوی خۆمان، بۆ وێنە: لابردن‌و نەهێشتنی گەندەڵیی، چەسپاندنی دادگەریی، دابینكردنی ماف‌و ئازادییەكان بۆ خەڵك، ئاوەدانكردنەوەی كوردستان، دابینكردنی پێداویستییەكانی ژیانی خەڵك، دروستكردنی ژێرخانی ئابووریی، دەربازكردنی هەرێمی كوردستان لەو قەیرانە نێوخۆیی‌و دەرەكییانەی تێیان كەوتوە، ئێمە ئەوانەمان هێناوەتە بەرچاوی خۆمان، ئنجا پێغەمبەریش ﷺ وەختێ كە لەگەڵ خەڵكی دیكەی غەیری خۆیدا پەیمانی بەستوە، خۆ بە تەئكید لەسەر ئەوە نەبووە كە هەموویان پێكەوە نوێژ بكەن، وە لەسەر ئەوە نەبووە كە هیچیان شەڕاب نەخۆنەوە، كابرای جوولەكە گۆشتی بەراز دەخواو شەڕاب دەخواتەوەو قومار دەكات، وە كابرای (خوزاعە)یی بت دەپەرستێ‌و هەموو ئەو شتانەی كە ئیسلام بە حەڕامیان دەزانێ ئەو بە حەڵاڵیان دەزانێ ، ئەدی لەسەر چی

بووە؟ دیارە بەرژەوەندییەکی هاوبەش هەبووە، کە بریتی بووە لە: دیفاع لە یەکدیی کردنو شەڕ لەسەر یەکدیی کردن، کە ئەوە بەرژەوەندییەك بووە بۆ هەردووکیان باش بووە، لەو حاڵەتانەدا دەبێ تەماشای چی بکەی؟ دیارە دەبێ سەرنج بدەی چ شتێك بۆ تۆش و ئەویش باشە؟ کە من دەتوانم بڵێم سەدان شت هەیە بۆ ئێمە وەکو ئەو خەڵکێکی ئیسلامیی باشە، وە بۆ ئەو دوو لایەنەو لایەنەکانی دیکەش باشە، کە ئێمە دەتوانین هەموو ئەوانە بکەینە خاڵی هاوبەشو ئامانجی هاوبەشو دەستباری یەکتر بگرینو هاوکاریی یەکدیی بکەین بۆ تەحقیقکردنیان.

+ مامۆستا! لە کۆتایی بەرنامەکەمان نزیك بووینەتەوە، بەڵام قسەی کۆتاییت چیە بۆ ئەو کەسانەی بە پێچەوانەوە ویڕای ئەوەی کە بەڵگەکانیش ئەبینن، بەڵام ئەوان هەر ئینکاریی و پێداگریی دەکەن لەسەر ئەوەی کە ئەمە مەسەلەی عەقیدەو خواو پێغەمبەری خوا ﷺو قورئانەو، عەقیدەی ئیسلامیی لەگەڵ هیچ عەقیدەو بیروباوەڕێکی تر یەك ناگرێتەوە، ئەوەش مەسەلەی تەشریعە، واتە: زۆربەی کاتیش بە قووڵیی ناچنە ناو دەقەکانەوە، زۆر بە سادەو ساکار تێیدەگەن یان کوردێکی مسوڵمانە لێرە لە شارەکان بە فەتوای مامۆستایەك یان زانایەکی خەلیج یان وڵاتێکی تر باوەڕ دەکات، بە کورتی قسەت بۆ ئەو جۆرە کەسانە چییە؟

- بە کورتیی قسەم ئەوەیە هەموو ئەوانەی ئاوا بیردەکەنەوە، من پێموایە بەڕاستیی لە ئیسلام تێنەگەیشتوونو کەسانێکی سەرکێڵو سەتحییەو ئەزموونی نێو کاری ئیسلامیی و بانگەوازی ئیسلامیی و چاکسازیی و پاکسازیی کۆمەڵگایان نیە، ئەگەرنا وەرە لە زانایانی هاوچەرخ، هەر

له (حسن البنّا)و (مودودي)يەوه بگره، هەتا (شيخ ناصرالدين الألباني)و (شيخ ابن باز)و (شيخ عثيمين)و (شيخ يوسف القرضاوي)و (شيخ محمد أبو زهرة)و...هتد، ئەو زانایانه هەموویان (ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێبێ) ئەوانەی كه ماون و ئەوەی كه وەفاتیان كردوه، هەموویان لەسەر بەشداریی كردن له هەڵبژاردنو پەرلەماندا، پاشان هاوپەیمانیی دروستكردن لەگەڵ غەیردا، واته لەگەڵ لایەنه سیاسییەكانی دیكەدا به جیاوازیی ئیدۆلۆژییەكانیشەوه، هەموولا یەكدەنگن لەسەر ئەوه، تەنیا چییان به مەرج گرتوه؟ گوتوویانه: گرنگ ئەوەیه بەرژەوەندیی مسوڵمانان دابین بكرێ، واته: سوودو قازانجەكان دەستەبەر بكرێنو زەرەرو زیان دوور بخرێنەوه، ئنجا ئەو كەسەش كه دەڵێ عەقیدەی ئیسلامیی جیایه له هەموو عەقیدەكان، ئێمه پێش ئەو وا دەڵێین، خۆت ئاگاداری من كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)م هەیه شەش بەرگه، دوو سێ هەزار لاپەڕەیه، ئەگەر ئەو به كورتی وا دەڵێ، ئێمه به درێژیی وامان گوتوەو ڕوونمان كردۆتەوه، بەڵام ئایا عەقیدەی ئیسلامیی جیابوون له عەقیدەكانی دیكه، مانای وایه كه مسوڵمان سەلام له خەڵك نەكاو نەگونجێ لەگەڵ خەڵكی دیكەدا بژیو هاوكارو دەستبارگر بێ؟ خۆ ئەمه ئەگەر بۆ سۆشیالیستو زەحمەتكێشان له ئارادا بێ، دەبووایه بۆ پارتیو یەكێتیی پێشتر باسی بكەن، چونكه ئێمه له ئەنجوومەنی باڵای پارته سیاسییەكانیشدا ئەندام بووین، كه ئێستا نازانم نه ماوین، نه نەماوین؟ پاشان لەگەڵ یەكێتیو پارتییدا كاتی خۆی، پێشتر یەكگرتووی ئیسلامیی لەگەڵ لیستی هاوپەیمانی كوردستان (پارتیو یەكێتی) بوو، كۆمەڵی ئیسلامیی لیستی

سەربەخۆی هەبوو، کە ئەوکاتە من لە زیندان بووم، دوایی لە هەڵبژاردنەکانی دواییدا ئێمە کەوتینە لیستی هاوپەیمانی کوردستان، چونکە بارودۆخەکە وابوو کە ئێمە نەمانتوانی لیستێکی ئیسلامیی پێکبێنین‌و سەرەنجام ئێمە کەوتینە گەڵ لیستی هاوپەیمانی کوردستان، جا خۆ لەبەرئەوە کە سۆشیالیست‌و زەحمەتکێشان کەمن، یان گچکەترن لە پارتی‌و یەکێتیی، نابێ بڵێی: ئەگەر لەگەڵ حیزبی گچکە بیکەی حەڕامە، بەڵام ئەگەر لەگەڵ هی گەورە بیکەی حەڵاڵە، ئەگەر حەڕام بێ لەگەڵ هەمووان حەڕامەو ئەگەر حەڵاڵ بێ لەگەڵ هەمووان حەڵاڵە، ئنجا لە حەقیقەتیشدا ئەو قەزیانە بناغەو ئەسڵ تێیاندا حەڵاڵیی‌و حەڕامیی نیە، بەڵکو ئەسڵ ئەوەیە چۆن بەرژەوەندیی تەحقیق دەبێ؟! ئەگەرنا ئەسڵ لە هەڵسوکەوتەکاندا دەستکراوەییە، بۆیەش پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ (خذاعة) هاوپەیمانێتی جەنگ‌و ئاشتی کردوە، لەگەڵ (بني ضمرة)دا کە تیرەیەکی موشریك بوون، ڕێککەوتنی موادەعەی کردوە واتە شەڕمان مەکەن‌و شەڕتان ناکەین[1]، وە پێغەمبەر ﷺ ئامادە بووە هۆزی (غطفان) لە شەڕی خەندەقدا یەك لەسەر سێی بەروبوومی مەدینەیان بداتێ[2]، بەس لەکۆڵی ببنەوەو شەڕی لەگەڵدا نەکەن، ئامادەبوو ڕێکەوتنێکیان لەگەڵ بکات، پێغەمبەر ﷺ سەعدی کوڕی موعازو سەعدی کوڕی عوبادە (کە سەرۆکی ئەوس‌و خەزرەج بوون) بانگکردن‌و ڕاوێژی پێکردن‌و فەرمووی: دەڵێن چی؟ (ڕێککەوتنەکەیان تەواو کردبوو و کەوتبوونە سەر ئیمزاکردن) ئەوە من بە تەمای

---

1) السيرة النبوية لابن هشام، ج2، ص318.
2) هەمان سەرچاوە، ج3، ص(109-108).

ڕێککەوتنێکی ئاوام، کە سێیەکی بەروبوومی مەدینە (کە شارێکی کشتوکاڵیی بووەو دارخورمای زۆرو کشتوکاڵ و میوەجاتی زۆری بووە) بدەم بەو دوو تیرە موشریکانە بۆئەوەی لەکۆڵمان بنەوە کە ئابلۆوقەی مەدینەیان داوە، بەڵام هەردوو سەعد (خوا لێیان ڕازیی بێ) گوتیان: ئەوانە لە سەردەمێکدا کە ئێمە کافرو موشریك بووین پێش ئەوەی خوا هیدایەتمان بدات تەماعیان نەبووە لە ماڵ و میوەی ئێمەدا بەبێ پارە، بە کڕین نەبێ، ئێستا کە خوای پەروەردگار ئێمەی بەهۆی تۆوەو بەهۆی ئیسلامەوە عیززەتمەند کردوە "والله لا نعطيهم الا السيف"[1]، بەخوا جگە لە شمشێر شتێکی دیکەیان نادەینێ، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: **((رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة))**، تەماشام کرد عەرەبی کافر هەموویان لە یەك کەوانەوە تیرتان تێدەگرن، واتە هەموویان لەسەرتان کۆبوونەوە، وتم دوژمنێکتان لێ کەمبکەمەوە، ئەگەر بۆ خۆتان ڕازیی نین و لە خۆتان ڕادەبینن، نایکەین، ئیدی ئیتیفاقییەکەیان هەڵوەشاندەوە، کەواتە: مەسەلەی هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ خەڵکدا، لەگەڵ لایەنە سیاسییەکاندا دەمێنێتەوە ئەوەی کە چۆن بەرژەوەندیی مسوڵمانان زیاتر تەحقیق دەبێ، واتە: چۆن زیانیان زیاتر لێ دوور دەخرێتەوەو سوودی زیاتریان پێدەگەیەنرێ، ئا ئەوە سەنگی مەحەکە لە بواری سیاسەتی شەرعییدا، ئەگەرنا ئەوەی کە دەڵێ: ئاخر لە پەرلەماندا شتی هەڵەو ناهەق دەگوترێ، دەڵێین: مرۆڤ ئەگەر لە ماڵی خۆشیدابێ و ڕازیی بێ بە یاسایەکی پەرلەمان، بە بڕیارێکی پەرلەمان

1) هەمان سەرچاوە، ج3، ص109.

کە لەگەڵ دەقێکی قورئان‌و سوننەت تێك دەگیرێ، ئەوە هەر لە ماڵێ کافر دەبێ‌و پێویست ناکات بچێ لە پەرلەمان کافر بێ، بەلاّم با لە نێوجەرگەی پەرلەمانیشدا بێ، ئەگەر ڕازیی نەبێ بە ناشەرعیی، نەك هەر پێی کافر نەبووە، بەڵکو وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: **((أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر))** رواه أبو داود، واتە: باشترین جیهاد بریتییە لە قسەیەکی حەق لای دەسەلاّتدارێکی ستەمکار، کە ناشەرعیی دەکا، بەڵێ تۆ لەوێ بڵێی: نەخێر، ئەوە بەڕاستیی گەورەترین جیهادەو هیچ گوناهباریی تێدا نیە، بەڵکو ئەوە گوناهبارییە کە تۆ لێگەڕێی ئەو پەرلەمانە خەڵکی دیکە بچێ‌و ناشەرعیی تێدا بڕیار بداو تۆش بێ‌دەنگ بی، یاخود لە ماڵی خۆت پرتەو بۆڵە بکەی، نەخێر، بچۆ لەوێ قسەی حەقی خۆت بکە، ئیسلام ئاوای گوتوە، بچۆ لەوێ قسەی حەقی خۆت بکەو دیفاع لە حەقەکەی خۆت بکە، چونکە تۆ نوێنەری خەڵکی مسوڵمانی، ئەمما تۆ کە لە ماڵی خۆت پرتەو بۆڵە دەکەی‌و ڕەخنە دەگری، ئەوە بە فلسێك ناچێ، ئنجا لە ڕاستییدا ئەوانە کە ئاوا بە ڕەهایی ڕەخنە لەو جۆرە کارانە دەگرن، هەر ڕەخنە لە ئێمە ناگرن، بەڵکو ڕەخنە لە حەسەن بەنناو ئەبوولئەعلای مەودودیی‌و ئیبن بازو ناصرەددینی ئەلبانی‌و... هتد (ڕەحمەتی خوایان لێبێ) دەگرن، وە من هیچ زاناو شارەزایەکم پێ شك نایە ڕێی کاری سیاسی، بە (هاوپەیمانێتی)یشەوە، لە مسوڵمانان گرتبێ، بەڵکو هەموویان گوتوویانە دەبێ تەماشا بکەی: ئەگەر مەسڵەحەتی ئیسلام‌و مسوڵمانان بەوە تەحقیق دەبێ، با بکرێ‌و ئەگەر زیانی تێدایە با نەکرێ، دەجا منیش هەر ئەمە دەڵێم‌و ئەگەر زیانی

تێدابێ نابێ بیکەی، بەڵام ئەگەر بزانی بەرژەوەندیی بەوە نەبێ تەحقیق نابێ، کۆمەڵێك مەفسەدەو خراپە هەیە بەوە نەبێت لە کۆڵت نابێتەوە، ئەوە لەڕاستییدا لەوکاتەدا نەك هەر بۆت ڕەوایە، بەڵکو جاری وایە لەسەریشت پێویست دەبێ، بەپێی بنچینەی شەرعیی: (ما لایتم الواجب الاّ به فهو واجبٌ) واتە: هەرشتێك فەرزێك پەکی لەسەری کەوت، فەرز دەبێ.

بەشی سـێیەم:

بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا

هەڵسـەنگاندنێکی شـەرعییانەو ژیرانە

ڕێ خۆشكردن

الحمدلله رب العالمين، وصلى الله تعالى وسلم على محمد وآله المهتدين بهديه المبين.

خوێنەری بەڕێز!

ئەم بابەتەی بەردەستت لێكۆڵینەوەیەكە لەبارەی ڕەوایی‌و ناڕەوایی بەشدارییكردن لە هەڵبژاردن‌و پەرلەماندا (واتە: پەرلەمانێك كە دەگونجێ بڕیارو یاسای ناشەرعیی تێدا دەربكرێن) لە دوو ئاڵقەی بەرنامەی (سەرنج)ی كەناڵی ئاسمانیی (پەیام)دا پێشكەشكراون، لەسەر شێوەی وتووێژو پرسیارو وەڵام لەنێوان بەڕێز كاك (عمر عبدالله گوڵپی)و بەندەداو، پاش هێنرانە سەر كاغەزیان‌و[1] پێداچوونەوەو چاوپێداگێڕانەوەی خۆم، بەم شێوەیەی ئێستای لێهاتوە.

هیواداریشم خوای بەزەیی بێسنوور -سبحانه وتعالى- بیگێڕێ بەمایەی زیاتر بەرچاو ڕوونبوونەوەی خوشك‌و برایانی مسوڵمانان‌و لاچوونی هەرجۆرە تەم‌ومژو ئیشكالێك كە لەوبارەوە هەیانبووبێ.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألاّ إله إلاّ أنت أستغفرك وأتوب إليك

15ی ڕەجەبی 1430

8ی تەمووزی 2009 - هەولێر

---

1) لەلایەن چەند برایەكی كەناڵی ئاسمانیی (پەیام)ەوە، خوا پاداشتیان بداتەوەو وێنەیان زۆر بكات.

بەندی یەکەم: ئالقـەی یەکەم

بەڵگەکانی ئەوانەی بەشدارییکردن لە هەڵبژاردنو پەرلەماندا بەناڕەوا دەزانـنو بەرپەرچدانەوەیان

دەستپێك

بەڕێزان!

لەم ئاڵقەیەی بەرنامەکەماندا باس لە ڕەوایی‌و ناڕەوایی بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن‌و پەرلەماندا دەکەین، بە تایبەت کە لەم کاتانەدا قسەوباس لەسەر ڕەوایەتی‌و ناڕەوایەتی بەشدارییکردنی هەڵبژاردنەکان‌و پەرلەماندا، لەلایەن هەندێك لەو کەسانەوە دروست دەبێ کە لە چوارچێوەی ئیسلامییەکاندا بیروبۆچوونی جیاوازیان هەیە.

+ بەڕێز مامۆستا! وەك دیارە لەم کاتانەدا بیروبۆچوونێك هەیە کە لە چوارچێوەی پرسیار لەسەر ڕەوایەتی هەڵبژاردن‌و بەشدارییکردن لە پەرلەماندا خۆی دەبینێتەوە، لێرەدا دوو بۆچوونی سەرەکیی هەن، بۆچوونێك پێی وایە بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن‌و پەرلەماندا ناڕەوایە، خاوەنی ئەم بۆچوونەش هێندێك ئایەت‌و فەرموودەو قسەی زانایانیش بە بەڵگە دەهێنێتەوە، وە لەلایەکی ترەوە بۆچوونێکی دیکەشمان هەیە کە بە پێچەوانەوە، پێی وایە بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن‌و پەرلەماندا نەك گرفتێك نیە، بەڵکو هێندێك جار بە واجبیشی دەزانن، بەڵگەشیان لە قورئان‌و فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ‌و بۆچوونی زانایانی هاوچەرخ هەیە، ئێمە لەم ئاڵقەیەدا پشت بە خوا پرسیارەکانمان لەو چوارچێوەیەدا دەخولێنەوە، جا بەڕێز مامۆستا! سوپاست دەکەین کە دەرفەتمان ئەدەی‌و ئەمجارە تەشریفت هێنا بۆ ستۆدیۆی دووەمی بەرنامەی سەرنج.

ـ بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله وصلى الله تعالى وسلم وبارك على رسول الله محمد وآله وصحبه ومن اهتدى بهداه، منيش خۆشحاڵم بە دیدارتانو لە خزمەتدام.

+ سەرەتا لە پێناسەی هەڵبژاردنو پەرلەمانەوە دەستپێدەكەین، پاشان دێینە سەر تەوەرەكان، بەڕێزت وەك بیریارو نووسەرو ڕۆشنبیرێكی ئیسلامیی، چۆن پێناسەی ئەم دوو چەمكە دەكەی، مەبەستم هەریەكە لە هەڵبژاردنو پەرلەمانە بەشێوەیەكی گشتی؟

ـ من بە باشی دەزانم بەرلەوەی پێناسەی هەڵبژاردنو پەرلەمان بكەین، دوو سێ ڕوونكردنەوەی كورت عەرز بكەم بۆ زیاتر بەرچاوڕوونی هەموو لایەك:

1- زانایانی پێشین ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێبێ كەمو زۆر دەربارەی هەڵبژاردن بەو فۆڕمو شێوەیەی كە ئێستا هەیەو دەربارەی پەرلەمان قسەیان نەكردوە، چونكە واقیعێكی وەكو ئەوەی ئەمڕۆ ئەوكاتە لە ئارادا نەبووە، لەبەر ئەوە هەر كەسێك بۆ قسەی زانایانی پێشین بگەڕێ بۆ ڕەوایی یان ناڕەوایی بەشدارییكردن لە هەڵبژاردنو پەرلەماندا، شتێكی ڕاستی نەكردوە.

2- ڕوونكردنەوەی دووەم ئەوەیە كە بەشدارییكردن لە پەرلەماندا، كە ئایا دروستە یان نا؟! مەبەستیان پێی پەرلەمانێكە كە زۆرینەی خەڵكەكەی نامسوڵمان یان نائیسلامیی بێ، ئەگەرنا ئەنجوومەنێكی ڕاوێژ، یان پەرلەمان، یاخود ئەنجوومەنی نوێنەران، كە ئەمانە هەموویان ناون بۆ یەك نێوەڕۆك، واتە: ئەوانەی كە نوێنەری خەڵكن،

هەموو زانایان‌و شەرعزانانی هاوچەرخ‌و هی پێشینیش لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە مسوڵمانانی نێو هەر قەوارەیەکی ئیسلامیی، بەڵکو هەر کۆمەڵێکی ئیسلامیی، پێویستە نێوەندێکی بڕیاریان هەبێ‌و، نێوەندێکی یاسادانانیان هەبێ کە پێکهاتبێ لە کەسانێك کە خەڵك هەڵیان دەبژێرێ، ئەویش وەکو بەرجەستەکردنی ئایەتی خوای پەروەردگار کە دەفەرموێ: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ... ﴿٣٨﴾ الشورى﴾، واتە: کاروباری مسوڵمانان لەنێو خۆیاندا بە ڕاوێژە، جا ئەو ڕاوێژە دەگونجێ ڕاوێژی ڕاستەوخۆ بێ‌و هەموو خەڵك کۆبکرێتەوەو پرس‌و ڕاوێژیان پێبکرێ، وەکو لە یۆنانی قەدیمدا هەبووە، دەشگونجێ ڕاوێژپێکردنی ناڕاستەوخۆ بێ کە نوێنەرانیان کۆببنەوە لە ئەنجوومەنێکدا، کەواتە: پێویستە ئەوە بزانرێ ئەو مشتومڕەی هەیە لەنێو زانایانی هاوچەرخدا بۆ پەرلەمانێکە کە وەکو گوتم تێکەڵە.

+ عەلمانیی‌و ئیسلامیی؟

- بەڵێ، یان مسوڵمان‌و نامسوڵمان، وە دەگونجێ یاساو بڕیاری ناشەرعیی تێدا دەربکەین.

3- ڕوونکردنەوەیەکی دیکەشم ئەوەیە کە کاتی خۆی لە گەرمەی هەڵبژاردنەکانی ساڵی (1992)دا کە ئەوکاتە لەژێر ناوونیشانی (بزووتنەوەی ئیسلامیی)دا بووین، ئەوکاتیش ئێمە بەشداربووین‌و هیچ کام لەو هەل‌ومەرجانەی ئێستاش لە ئارادا نەبوون، ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە ئێمە قەناعەتمان بەوە بووە کە بەشداریی ئەو پرۆسەیە بین، جا من ئەو کاتە کتێبێکم نووسی بە ناوی: (چارەسەری کێشەی کورد لە نێوان ئیمان‌و پەرلەماندا)، وە ئێستا هەندێك کەس

هەندێك قسەی ئەو کتێبە بە بەڵگە دێننەوە لەسەر ئەوەی کە ئێمە هەڵوێستی ئێستامان جیایە لە هی ئەوکاتە، هەڵبەتە ئینسان ئەگەر چاو بە هەندێ هەڵوێستو بیروبۆچوونی خۆیدا بگێڕێتەوە، هیچ خراپەیەکی تێدا نیە، بەڵکو ئازایەتی ئەوەیە کە ئەگەر ئینسان هەڵەیەکی کردبێ دانی پێدا بنێو ڕاستی بکاتەوە، بەلاّم بەڕاستیی ئەوەی کە لەوێدا گوتراوە، دەربارەی بەشدارییکردنمان لە هەڵبژاردنو پەرلەماندا، لەگەڵ ئەوەی کە ئێستا دەیڵێین، جیاوازییەکی ڕیشەیی نیە، ڕەنگە لە هێندێك تەعبیرو شێوازی دەربڕیندا جیاوازیی هەبێ، بەلاّم جیاوازیی ڕیشەیی نیە، چونکە لەوێشدا گوتراوە: کە پەرلەمانێك یاسا دەربکات، یاسایەك کە پێچەوانەی شەریعەت بێ، واتە حەلاڵێك حەرام بکات، حەرامێك حەلاڵ بکات، ئەوە بەتەئکید بە شیركو کوفر لەقەڵەم دەدرێ، وە ئێستاش هەروا دەڵێین، بەلاّم ئایا مسوڵمانانێك کە بەشدار دەبن لە پەرلەمانێکی وادا بۆ ئەوەی ڕێگا بگرن لەو شیركو کوفرەو ڕێگا بگرن لەوەی حەلاڵێکی خوا حەرام بکرێ، یان حەرامێکی خوا حەلاڵ بکرێ، ئایا دروستە یان دروست نیە؟ دەڵێم: بێگومان نەك هەر دروستە، بەڵکو پێویستیشە، چونکە مەعقووڵ نیە لە نێوەندێکی بڕیاردانـدا بە ناوی میللەتێکی مسوڵمانەوە، حەلاڵو حەرامی خوا دەستکاریی بکرێو بگۆڕرێ، تۆش تەماشاچی بیو نەچی بەشداریی بکەیو ڕێی لێبگریو قسەی خۆت لەوێدا نەکەی!! وەکو گوتم لە ڕیشەو بنچینەی فیکرەکەدا، ئەوەی کە ئێستا دەیڵێین ئەوکاتەش هەر وامانگوتوە[1]، بەلاّم دیارە شێوازی

1) لەکۆتایی لێکۆڵینەوەدا لەوبارەوە گوتوومە: {کەواتە: ئەو مسوڵمانەی کە دەچێتە

تەعبیر لەگەڵ هی حەڤدە ساڵ پێش ئێستا دەگۆڕێ.

ئنجا بۆ سەلماندنی ڕەوایی هەڵبژاردنو بەشداریی لە پەرلەماندا، سەرەتا پێناسەی هەڵبژاردن دەکەینو هاوکات وەك بەڵگەی یەکەمیش دەڵێین:

1) هەڵبژاردن چ بۆ ئەنجوومەنی نوێنەران بێ لەسەر ئاستی وڵاتێك وەکو عێراق، وە چ بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانێك یاخود ئەنجوومەنی نوێنەران بێ لەسەر ئاستی هەرێمێك، وە چ بۆ ئەنجوومەنی پارێزگا بێو، چ بۆ ڕێکخراوێکی پیشەیی بێ وەکو قوتابیان، ئەندازیاران، پزیشکان، مامۆستایان، هەموو ئەو هەڵبژاردنانە دەچنەوە نێو ئایەتی خوای پەروەردگارەوە کە دەفەرموێ: ﴿... وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ...﴾ الشورى ٣٨ کاروباری مسوڵمانان بە ڕاوێژە، واتە بۆ خۆیان ڕاوێژو مەشوەرەت دەکەنو سەرەنجام دەگەنە ئەوەی کە هەندێك کەس بکەنە نوێنەری خۆیان، کەواتە: لەپێناسەی هەڵبژاردنەوە بۆمان دەدەکەوێ کە نەك هەر شتێکی ڕەوا بگرە پێویستیشە، کەواتە: بەشداریی لە هەڵبژاردندا بۆ دیاریکردنی نوێنەرو مشوورخۆران ئەرکێکی شەرعییە، ئەوە بەڵگەی یەکەم.

پەرلەمانێکەوە تاکو لەوێدا ئەرکی بانگەوازکردنی خەڵکی بۆلای خوا، یان ئەرکی فەرمان بەچاکەو ڕێگرتن لەخراپە ئەنجام بدات، ئومێد وایە نەك هەر گوناهبار نەبێ، بەڵکو بەئەندازەی ئیخلاصو پەرێزی چاکیی خێرو پاداشتیشی بۆ بنووسرێ...}.

بڕوانە: (چارەسەری کێشەی کورد لەنێوان ئیمانو پەرلەماندا) لاپەڕە: 45، چاپی یەکەم: 1992.

2) پاشان هەموو دواندنەكانی قوڕئان بۆ كۆمەڵگای مسوڵمانی یەكەم بە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا...﴾ دەستپێدەكەن لە قۆناغی مەدەنییدا، واتە: لە قۆناغی مەدەنییدا كە قۆناغی دروستبوونی كیانو قەوارەیە، خوا (سبحانه وتعالى) بەگشتیی مسوڵمانانی بانگكردوە، كەواتە: مسوڵمانان بەگشتیی بەرپرسیارن بەرانبەر بە كۆمەڵگای خۆیانو بەرانبەر بە دینو ژینی كۆمەڵگەكەیانو پێویستە هەموویان لە خەمی ئیدارەكردنو بەڕێوەبردنی وڵاتدا بن، ئنجا دیارە ناشكرێ هەموویان سەرۆك، وە هەموویان وەزیر یان نوێنەر بن، بۆیە بەناچاریی دەبێ پەنا بەرنە بەر هەڵبژاردن.

3) پاشان ئەگەر تەماشای سیرەی پێغەمبەر ﷺ بكەین، دەبینین ئەویش هەر وایكردوە، بۆ وێنە: لە پەیمانی عەقەبەی دووەمدا كە حەفتاو پێنج كەس لە یەسریبییەكان بەشدار بوون، پەیمانیان بە پێغەمبەر ﷺدا، كە وەكو حوكمڕانو برا گەورەیان بچێ بۆ مەدینە، حەفتاو سێ پیاوو دوو ئافرەت بوون، جا دوای ئەوە كە بەڵێنو پەیمانی پێ دەدەن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:[1] **{أَخرجوا اليَّ منكم اثني عشر نقيباً ليكونوا على قومهم بما فيهم}**، واتە: لەنێو خۆتاندا دوانزە نوێنەر (نەقیب)م بۆ هەڵبژێرن، بۆئەوەی كە ئەوان سەرپەرشتیاری قەومەكەیان بن، واتە ئەو دوانزە كەسە هەر كامێكیان سەرپەرشتیاری تیرەیەك، یان كۆمەڵێك لەو خەڵكە دەكا

1) رواه الطبراني في الكبير، والذهبي في تأريخ الاسلام، وابن سيد الناس في عُيون الأثر، بڕوانە: السيرة النبوية لابن هشام، ج1، ص(229–228).

كە مسوڵمانبوون، وە لە ڕووداوێكی دیكەی ژیانی پێغەمبەردا ﷺ فەرموویەتی: با نوێنەرانتان ئەو ڕایەمان بۆ دەرببڕن(1).

4) پاشان ئەگەر لە ڕووی فیقهییەوە تەماشا بكەین، دەنگدان یانی چی؟ واتە خەڵكێك دەچێ دەنگدەدا بۆئەوەی كەسانێك ببنە نوێنەری و، بچنە پەرلەمان و ئەنجوومەنێكەوە، لەوێ بڕیار بدەن و یاسای بۆ دەربكەن، جا ئایا دەنگدان لە ڕووی فیقهییەوە دەبێتەوە بە چی؟ دەڵێین: دەبێ بە شایەدییدان، جا خوا (سبحانه وتعالى) لە ئایەتی (282)ی سوورەتی ئەلبەقەرەدا لەوبارەوە كە پێویستە كەسێك كە شایەدییەكی لەلایە هەركات پێویست بوو، بچێ بۆ شایەدیی دان، فەرموویەتی: ﴿... وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُواْ ...﴾ واتە: وە شاهیدەكان كاتێك بانگدەكرێن با مانیع نەبن لەوەی كە بچن، واتە كاتێك یەكێك بانگدەكرێ بۆ شایەدییدانێك، پێویستە بچێ، دەجا ئەوكەسەی كە دەچێ دەنگدەدا، لەڕاستییدا دەنگدانەكەی بەوە كە فلان كەس با نوێنەرم بێ، یان ئەگەر لیستی داخراو بێ، با فلان حیزبە نوێنەرەكانی من دیاریی بكا، ئەوە یانی چی؟ واتە:

1) رواه البخاري، بڕوانە: (البداية والنهاية)، ج4، ص410، پوختەی ئەو ڕووداوەش ئەوەیە كە پێغەمبەر ﷺ پاش جەنگی حونەین و گرتنی دەستكەوتێكی زۆرو پاشان مسوڵمانبوونی هۆزی (هوازن) سەرپشكی كردن لەنێوان هاوسەرو منداڵەكانیاندا كە بەدیل گیرابوون و ماڵ و سامانەكانیان كە بیانداتەوە، ئەوانیش داوای هاوسەرو منداڵەكانیان كردەوە، جا كاتێك پێغەمبەر ﷺ داوای لەسوپایەكەی كرد كە دیلەكانیان بۆ ئازاد بكەن و زۆربەیان گوتیان ڕازین، فەرمووی: {**إنا لاندري من أَذِنَ منكم مِمَّن لم يأذن، فارجعوا حتى يرفع إلينا عُرفائكم أمركم**}، واتە: ئێمە نازانین كێتان ڕازییەو كێتان ناڕازییە، بگەڕێنەوە با عەریفەكانتان هەڵوێستتانمان بۆ بەرز بكەنەوە.

شایەدییەدا کە ئەو نەفەرانە شایستەی ئەوەن بڕیاربەدەست بن و نوێنەری خەڵك بن و سەرپەرشتیاری خەڵك بن، کەواتە: ئەوە شایەتییدانەو خوای پەروەردگارییش فەرمانی کردوە: ﴿...وَلَا يَأْبَ ٱلشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُواْ ...﴿٢٨٢﴾﴾ شاهیدەکان کاتێك بانگدەکرێن بۆئەوەی شایەدیبدەن، با سەرپێچی نەکەن، وە لە ئایەتی ژمارە (283)و هەر لە سووڕەتی ئەلبەقەڕەدا دەفەرموێ: ﴿...وَلَا تَكْتُمُواْ ٱلشَّهَٰدَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ ...﴾، واتە: وە شایەدییدان مەشارنەوە، (واتە: تۆ دەزانی کە فلان کەس شایستەیە، ئەوە شایەدییەکە لای تۆ، ئەو شایەدییە مەشارەوە)، هەرکەس بیشارێتەوە دڵی گوناهبارە، واتە لەسەر مسوڵمانان پێویستە بچن شایەدیی بدەن بۆ کەسانەی کە بە شایستەیان دەزانن نوێنەرو بەرپرسیان بن.

+ کەواتە بەشدارییکردنەکەش دەبێتە واجب؟

- بەڵێ دەبێتە واجب، بۆچی؟ چونکە بنچینەیەکی شەرعییمان هەیە، دەڵێ: "ما لایتم الواجب إلا به فهو واجب"، هەر شتێك فەرزێك لەسەری پەکی بکەوێ، ئەویش فەرز دەبێ، جا ئایا فەرز نیە کەسانێك هەبن مشوورمان بخۆن؟ بە تەئکید با، چونکە خوا دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ...﴿٥٩﴾ النساء﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! فەرمانبەریی خواو فەرمانبەریی پێغەمبەر ﷺو کاربەدەستانێ کە

لە خۆتانن بکەن، بەڵێ کاربەدەستانی خۆمان دەبێ خۆمان هەڵیانبژێرین، فەرزە ئێمە کاربەدەستان‌و مشوورخۆرانێکمان هەبن کە کاروبارمان بەڕێوە بەرن، ئەوەش نایەتەدی مەگەر بە هەڵبژاردن، ئەگەرنا خۆ کەس ئایەتی بۆ نەهاتۆتە خوارەوە کە حوکمڕان بێ‌و ئەوی دیکە فەرمانبەر بێ، پوختەی مەبەست: خوای پەروەردگار خیتاب لەگەڵ مسوڵمانان دەکا، ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ ...﴿٥٩﴾ النساء﴾ مانای وایە کۆمەڵگای مسوڵمان لەسەری پێویستە، فەرمانبەریی خواو پێغەمبەری خوا ﷺ بکاو کاربەدەستانێکی هەبن کە بە قسەیان بکا لە سنووری قورئان‌و سوننەتدا، کەواتە: واجبە ئێمە کاربەدەستانێکمان هەبن، دیارە ئەو کارەبەدەستانەش پەیدا نابن بەبێ هەڵبژاردن، کەواتە: ئەو هەڵبژاردنەش دەبێتە فەرز.

5) دوایی دەڵێین: بەدیلی ئەوە کە خەڵك نوێنەران‌و کاربەدەستانی خۆی هەڵبژێرێ، چییە؟ بێگومان دوو شتە:

یەکەم: حوکمی خۆسەپاندن‌و تاکیی‌و دیکتاتۆریی.

دووەم: حوکمی میراتیی، یانی کەسێك دەمرێ کوڕی لەجێی بێ‌و وە هەروەها، وەك ئەوەی ئەو خەڵکە مەڕومالاَت بێ، وەکو چۆن کابرا کە دەمرێ کوڕەکەی مەڕو ماڵەکەی بە میرات دەگرێ، ئەو میللەت‌و خەڵکەش وەکو مەڕو ماڵ تەماشا دەکرێ، بەڵێ سیستەمی حوکمڕانیی ئەگەر شووڕایی نەبێ یان دەبێ حوکمی میراتیی بێ، وەك ئەو پادشایەتی‌و مەلیکایەتییەی کە هەیە، یان دەبێ دیکتاتۆریی‌و خۆسەپاندن بێ، کێ دەسەلاَتی هەبوو خۆی بسەپێنێ، وەکو هەندێك

لە شەرعزانان لەژێر کاریگەریی واقعێکیی ناشەرعییدا بنچینەیەکی غەڵەتیان داناوە، دەڵێن: "من اشتدَّتْ وطأته وجَبَتْ طاعته"، کێ دەسەڵاتی زۆر بێ، پێویستە بە قسەی بکرێ، جا ئەگەر بەو پێیە بێ، دەبوو مووساش لە قسەی فیرعەون دەرنەچووباو ئیبراهیمیش لە قسەی نەمرود دەرنەچووباو، موحەممەدیش (سەڵاتو سەلامی خوا لەسەر هەموویان) لە قسەی ئەبووجەهلو ئەبوو سوفیانو ئەوان دەرنەچووبا!! کە دیارە ئەوە قسەیەکی پووچە.

ئنجا ئایا پەرلەمان چییە؟ بەپێی پێناسەی ئێستا پەرلەمان ئەو ئەنجوومەنەیە کە سێ ئەرکی سەرەکیی هەن، یەك: یاسادانان، دوو: موافەقەکردن لەسەر پێکهێنانی حکومەت پاشان چاودێریی ئەو حکومەتەو دوایی لێپرسینەوەی وەزیرەکانو سەرۆکی حکومەت لەسەر ئەو شتانە کە دەیکەنو تێبینی لەسەریان هەیە، سێ: بڕیاردانی بودجەی حکومەتو وەزارەتەکان، پاشان ئاگاداربوون لە واریداتی دەوڵەتو نەفەقاتی دەوڵەت، چی دێو چۆن سەرف دەکرێ؟ ئنجا ئایا ئەگەر کەسێك بچێتە ئەو ئەنجوومەنەوە بۆ ئەوەی یاسایەك دەرنەچێ پێچەوانەی شەریعەت بێ، ئەوە حوکمی چییە؟ بێگومان ئەوە واجبە، ئەدی ئەگەر لێ بگەڕێ ئەو ئەنجوومەنە یاسا دەربکاو پێچەوانەی شەریعەتیش بێو دوایی بە ناوی ئەو خەڵکەشەوە تەواو بێ، ئەوە گوناه نییە؟ بە تەئکید ئەوە گوناهە، پاشان حکوومەت کە چاودێریی هەڵسوکەوتی سەرۆكو وەزیرو کاربەدەستەکانی بکرێو لێپرسینەوەیان لەگەڵ بکرێ، ئایا ئەوە پێویستە یان نا؟! بێگومان پێویستە، چونکە پێغەمبەر ﷺ تێکڕای

مسوڵمانانی بە بەرپرسیار زانیون بەرانبەر بە کۆمەڵگا: **((كلكم راع وكلكم مسؤل عن رعيته))**، رواه مسلم بەلاّم بە تەئکید پەرلەمان دەسەلاّتی زیاترەو دەستی کراوەترە بۆ لێپرسینەوەی بەرپرسەکان، کەواتە: هەموو ئینسانێك ئەرکیەتی کە چاودێریی حکوومەتو کاربەدەستانی بکا، چ جای ئەنجوومەنێك بێ بە دەستی کراوەترەوە بتوانێ ئەو سەرۆکە یان وەزیرە بێنێتە بەردەم خۆیو لێی بپرسێتەوە، ئنجا ئاگاداربوون لەوە کە ماڵو سامان چی دێ بۆ ئەو ولاّتەو چۆن سەرف دەکرێ؟!

بێگومان ئەوەش ئەرکێکی دیکەی شەرعیی گرنگو گەورەیە، کەواتە: ئەو پەرلەمانە بەو مواسەفاتە پێویستە کە خەڵکی باشی بچێتە نێوو مسوڵمانان لە بەرانبەریدا خۆ بە بەرپرسیار بزانن و مەیدان چۆڵ نەکەن بۆ کەسانی دیکە ببنە نوێنەریان، کە دوایی لە بواری یاسادانانەدا ڕەچاوی شەریعەتو دینو ژینی خەڵك نەکەنو، ڕەچاوی بەها بەرزە ئەخلاقییەکانی خەڵك نەکەن، هەروەها لەبواری دوو ئەرکە گەورەو گرنگەکەی دیکەی پەرلەماندا، بۆیە: ئەگەر مسوڵمانانی کۆمەڵگایەك کەمتەرخەم بن بەرانبەر بە ئەنجوومەنێکی ئاواو، هەوڵنەدەن بچنە نێوی بۆ ئەوەی ئەو سێ ئەرکە سەرەکییە جێبەجێ بکەن، بێگومان گوناهبار دەبن.

+ بەلاّم مامۆستا ئێمە کاتێك هێندێ کتێب دەخوێنینەوە یان لە ئینتەرنێت تەماشا دەکەین هێندێ بیروڕا هەیە، یان قسەی هێندێ خەڵك دەبیستین پێیان وایە بەشدارییکردن لە هەڵبژاردنو پەرلەمان ناڕەوایەو لە ڕوانگەی ئایینی ئیسلامەوە حەرامو داهێنراوەو پەرلەمان لە جێگای خوای گەورە بڕیار دەدا، جا ئێمە دەمانەوێ بپرسین: ئایا

خاوەنی ئەو بیرو ڕایانە بەڵگەیان هەیە؟ یان ئەو ئایەت و فەرموودانەی بە بەڵگە دەیانهێننەوە كامانەن؟ ئایا دەبنە بەڵگە بۆ ئەو بیروڕایە یان نا؟

- ئەوەندەی من سەرنجمداوە، ئەوانەی كە بەشدارییكردن لە پەرلەمانێكی بەو شێوەیەدا كە باسمكرد، واتە: پەرلەمانێكی تێكەڵ، یاخود زۆرینەی خەڵكی نائیسلامیی یان نامسوڵمان بێ، بە قەدەغە دەزانن، سێ جۆرە بەڵگەیان هێناوەتەوە: یەكەم: چەند ئایەتێك، دووەم: چەند دەقێكی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، سێیەم: چەند بەڵگەیەكی عەقڵیی و واقیعیی.

جۆری یەكەمی بەڵگەكانیان: ئەم چوار ئایەتە بە بەڵگە دێننەوە:-

1/ ئایەتی(68)ی سوورەتی (الأنعام) كە دەفەرموێ: ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُواْ فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِۦۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾، لێرەدا خوا -عزوجل- بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: وە هەركات ئەوانەت بینی كە كوفرو گاڵتە بەئایەتەكانی ئێمە دەكەن، پشتیان تێبكە تاكو دەچنە نێو قسەو باسێكی دیكەوە، وە ئەگەر شەیطان لەبیری بردیەوە ئەوە دوای بیركەوتنەوە لەگەڵ كۆمەڵی ستەمكاراندا دامەنیشە.

2/ ئایەتی (140)ی سوورەتی (النساء) كە دەفەرموێ: ﴿ وَقَدْ نَزَّلَ

عَلَيْكُمْ فِي ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا۟ مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴾، کە ئەمیش هەمان نێوەڕۆکی ئایەتی پێشووی هەیەو خوا سبحانه وتعالی بە مسوڵمانان دەفەرموێ: وە لەکتێبدا بۆتان نێرراوەتە خوا -کە ئاماژەیە بە ئایەتی (68)ی (الأنعام)- کە هەرکات بیستتان ئایەتەکانی خوا کوفریان پێدەکراو گاڵتەیان پێدەکرا، ئەوە هەتا دەچنە نێو باسێکی دیکەوە لەگەڵیان دامەنیشن، ئەگەرنا ئێوەش وەك وان دەبن، بێگومان خوا مونافیقانو کافران وێکڕا لەدۆزەخدا کۆ دەکاتەوە.

3/ ئایەتی (113) لە سوورەتی (هود) کە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لاَ تُنصَرُونَ﴾، واتە: وە بەلای ئەوانەدا کە ستەمیان کردوە دامەشکێن، دەنا ئاگرتان تووش دەبیٚو هیچکەسیش جگە لەخوا دۆستتان نابیٚو پاشان سەرناخرێن.

4/ ئایەتی (21)ی سوورەتی (الشوری) کە دەفەرموێ: ﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ ﴾، واتە: یان ئایا چەند هاوبەشێکیان هەن کە بێ ئەوەی خوا مۆڵەت بدا بەرنامەیان بۆ داناون! وە ئەگەر بڕیاری هەڵاواردن (لە دوارۆژدا) نەبووایە دادوەرییان لەنێواندا دەکرا، وەبێگومان ستەمکاران

ئازارێكی بە ئێشیان هەیە.

ئەمە جۆری یەكەمی بەڵگەكانیان، دیارە هەندێ ئایەتی دیكەش دەهێننەوە، بەڵام ئەوانیش هەر لە چوارچێوەو سوورگەیەی ئەم ئایەتانەدا دەسووڕێنەوە، چۆنیەتی بەڵگە هێنانەوەشیان بەم ئایەتانە، بەمجۆرەیە:

1و2: بەنسبەت ئایەتی (68)ی (الأنعام)و ئایەتی (140)ی (النساء)ەوە دەڵێن: وەك دەبینرێ خوای كاربەجێ لە بڕوادارانی قەدەغەكردوە كە لەگەڵ كەسانێك لەكۆڕو مەجلیسدا دابنیشن كە كوفرو گاڵتە بەئایەتەكانی خوا دەكەن، وە فەرموویەتی: كە لە سۆنگەی دانیشتنیان لەوجۆرە كۆڕو مەجلیسانەدا دەچنە ڕیزی ئەوانەوە: ﴿... إِنَّكُمۡ إِذٗا مِّثۡلُهُمۡۗ ... ١٤٠﴾ النساء، جا ئەگەر دانیشتنی تەنیاش قەدەغەبێ، چۆن چۆنی بوونە ئەندام لە پەرلەمانێكدا كە یاسای پێچەوانەی شەریعەت دەردەكا، ڕەوایە؟!

3: وە بەنسبەت ئایەتی (113)ی (هود)ەوە دەڵێن: خوای زانا – عزوجل- بەلاداشكانو مەیلكردنی ستەمكارانی قەدەغەكردوەو هەڕەشەی سزادانی لەوكەسانە كردوە كە بەلای ستەمكاراندا دەچن، كەواتە: چۆن ڕەوایە بەشداریی پەرلەمانێك بكرێو تێیدا ببیە ئەندام، كە یاساو بڕیاری ستەمكارانەو پێچەوانەی شەریعەتی تێدا دەدرێن؟!

4: وە بەنسبەت ئایەتی (21)ی (الشوری)وە دەڵێن: خوای بەرزو مەزن

لەم ئایەتەدا ڕایگەیاندوە کە هەرکەسێك ئایینو بەرنامەی ژیانی لەکەسو لایەنێکەوە وەربگریٚ، ئەوە ئەو کەسو لایەنەی کردوە بە هاوبەش (شريك)ی خوا -سبحانه وتعالى-، کەواتە: پەرلەمانێکیش کە یاساو بڕیاری دژ بەشەریعەت دەردەکا، کراوەتە هاوبەشی خواو بەهیچ جۆرێك بەشداریی تێداکردنی ڕەوا نیە!

جۆری دووەمی بەڵگەکانیان چەند دەقێکی سوننەتو سیرەیە، لەوانە:

1) "مَنْ كثَّر سواد قوم، فهو منهم"، کە (أبو يَعْلى) گێڕاویەتەوە، واتە: هەرکەسێك ئاپۆرایی یاخود ژمارەی کۆمەڵێك زۆر بکا، ئەویش لەوانە.

2) وە هەر لەوشێوەیە دەقێکی دیکەش هەیە کە دەفەرمویٚ: **((من تشبَّه بقوم فهو منهم))**، رواه أبو داود والطبراني، واتە: هەر کەسێك خۆی وەکو کۆمەڵێك لێبکا، ئەویش لەوانە، بۆیەش دەڵێم دەق، چونکە کێشە لەنێو زانایاندا هەیە کە ئایا ئەم دوو دەقە فەرمایشتی پێغەمبەرن ﷺ یان نا؟.

3) دەقێکی دیکە ئەوەیە کە (ابن هشام) لە (السيـرة النبوية)دا[1] هێناویەتی کە هاوبەشدانەرەکان وەفدێك کە بریتی دەبیٚ لە (عتبة بن ربيعة) دەنێرن بۆلای پێغەمبەر ﷺو بۆی پێشنیار دەکەن، دەڵێن: ئەی موحەممەد! ئەم قسەیەی کە هێناوتە، (واتە ئەم دینو قورئانە) ئەگەر مەبەستت پیٚی ماڵو سامانە، هێندەت ماڵو سامان بۆ کۆدەکەینەوە لە هەموومان ساماندارتر بی، وە ئەگەر مەبەستت پیٚی

1) السيـرة النبوية لابن هشام، ج1، ص146.

سەرۆك خێڵایەتییە، دەتکەینە سەرۆکی خۆمان، وە ئەگەر مەبەستت پێ پادشایەتییە، دەتکەینە پادشای خۆمان، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ئەو شتانە ڕەفز دەکا.

4) بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە دەڵێن: قورەیشییەکان (دار الندوة)یان هەبووەو دەڵێن: (دار الندوة)ی ئەوکاتە لەجێی پەرلەمانی ئێستا بووە، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ئامادە نەبووە ببێتە ئەندام تێیدا، بەڵێ ئامادە بووە بچێ قسەیان بۆ بکا، بەڵام ئامادە نەبووە لەوێدا ببێتە ئەندام، ئەم قسەیە موحەممەد قوتب لە کتێبی: (واقعنا المعاصر)دا هێناویەتی[1].

چۆنیەتی بەڵگە هێنانەوەشیان بەم دەقانەی سوننەتو سیرەی پێغەمبەر ﷺ بەم شێوەیە:

1و2: بەنسبەت دەقی: (مَنْ كثَّر سواد قوم، فهو منهم)و دەقی: (من تشبَّه بقوم فهو منهم)ەوە دەڵێن: مادام هەرکەسێك ژمارەو ئاپۆرایی کۆمەڵێك زۆر بکا، یان خۆی وەك وان لێبکا حوکمی ئەوانی هەبێ‌و بچێتە ڕیزی وانەوە، کەواتە: بوونە ئەندام لەپەرلەمانێکدا کە یاساو بڕیاری دژو پێچەوانەی ئیسلام دەردەکا، ڕەوا نیە، چونکە بابای پەرلەمانتار هەرچۆن بێ ژمارەو کۆمەڵی کەسانێکی لادەرو لاڕێ زیاد دەکات.

3: وە بەنسبەت دەقی سێیەمەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەرسێك

1) واقعنا المعاصر، ص(464–463).

پێشنیارەكانی شاندی هاوبەش دانەرەكانی ڕەفزكردووەو ئامادە نەبووە كە سەروەت‌و سامانی خۆیانی پێبدەن، وە ببێتە سەرۆك هۆزیان، وە ببێتە پادشایان، دەڵێن: كەواتە: دروست نیە مرۆڤی مسولْمان بە كەمتر لەوە، كە بوونە ئەندامە لە پەرلەمانێكی وادا ڕازی بێ‌و بەشداربێ!

4: وە بەنسبەت ئەوەوە كە پێغەمبەر ﷺ ئامادەنەبوو لە (دار الندوة)دا بەشداربێ‌و تێیدا ببێتە ئەندام، دەڵێن: بەهەمان شێوەش دروست‌و ڕەوا نیە كە خەڵكی مسوڵمان‌و ئیسلامیی لە پەرلەمانێكی بەو جۆرەدا ببێتە ئەندام‌و بەشداریی بكا.

جۆری سێیەمی بەڵگەكانیان، ئەوەیە كە چەند بەڵگەیەكی عەقڵی دێننەوە:

یەكەم: دەڵێن: پەرلەمان بە زۆرینەی دەنگ حەڕام حەلاڵ دەكاو حەلاڵ حەڕام دەكا، ئەوەش شیرك‌و كوفرە، كەواتە بە لای كەمەوە قەدەغەیە لە كۆڕو مەجلیسێكی ئاوادا بەشداربی.

دووەم: دەڵێن: بەشداریی لە پەرلەماندا مایەی شەرعییەتپێدانی ئەو قەوارە سیاسییەو ئەو ئەنجوومەنەیە كە حەلاڵ‌و حەڕام دەستكاریی دەكا، جا چۆن دەبێ شەرعییەت بە شتێكی وا بدەین؟ وە چۆن دەبێ خەڵك چەواشە بكرێ‌و سیمای دزێوی ئەو قەوارەیە جوان بكرێ بە بەشداریی تێداكردنی؟

سێیەم: بەڵگەیەكی دیكەیان ئەوەیە كە بەشدارییكردن لە پەرلەماندا دەبێتە هۆی خلیسكانی كەسانێك كە تیایدا بەشدار

دەبن و دەبێتە مایەی فیتنەو تووشی گوناهبوونیان.

چوارەم: بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە دەڵێن: لەڕێی دیموکراسییەوە هەرگیز حوکمی ئیسلامیی نایەتەدی، ئەم شتانە بەڵگەکانی ئەوانن.

+ ئایا ئەوانە دەبنە بەڵگە؟!

- ئێمە دەبێ ئەو بەڵگانە یەك بەیەك هەڵسەنگێنین، دیارە ڕەنگە جگە لەمانە هەندێك شتی دیکەش بێننەوە، بەڵام هەر هاوشێوەی ئەمانەن و، من هەوڵمداوە بەهێزترین بەڵگەکانیان بێنمەوە، ئێستاش با ئەو سێ جۆرە بەڵگەیە بەڕیز هەڵسەنگێنین و لەمەحەك بدەین:

جۆری یەکەم:

1و2 ئایەتی (68)ی (الأنعام)و ئایەتی (140)ی (النساء) وەکو گوتمان یەك نێوەڕۆکیان هەیە، ئایەتی یەکەمیان پێغەمبەری خوا ﷺ دەدوێنێ، وە ئایەتی دووەمیان ڕوو لە مسوڵمانان دەکاو ئاماژەش دەکاتەوە بە ئایەتی یەکەم، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە هەموو ئەو شتانەی پێغەمبەر ﷺ پێیانەوە مولزەمە، ئۆممەتەکەشی پێیانەوە مولزەمە، کەواتە هەرچی ئەرکە لەسەر پێغەمبەر ﷺ ئەرکە لەسەر ئۆممەتەکەشی، پاشان ئەو ئایەتەی سوورەتی (النساء) وشەی (يَخُوضُونَ)شمان بۆ تەفسیر دەکا کە لە سوورەتی (الأنعام)دا هاتوە، ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا ...﴾ الأنعام ﴿يَخُوضُونَ﴾ یانی چی؟ ئایەتەکەی سوورەتی (النساء) دەفەرموێ: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ

فِي ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا ...﴿١٤٠﴾ النساء ﴾، کەواتە: (يَخُوض) یانی: کوفرکردن بە ئایەتەکانی خواو گاڵتەپێکردنیانو بەدرۆدانانیان، جا ئەم دوو ئایەتە فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکەنو فەرمان بە مسوڵمانانی شوێنکەوتووی پێغەمبەر ﷺ دەکەن، کە لەهەر کۆڕو مەجلیسێکدا کەسانێك هەبوون گاڵتەو کوفریان بە ئایەتەکانی خوا دەکردو بەدرۆیان دادەنان، بەشداریی ئەو کۆڕو مەجلیسە مەکەن، هەتاکو دەچنە نێو باسو بابەتێکی دیکەوە، ئنجا کە چوونە نێو باسو بابەتێکی دیکەوە، بۆتان هەیە بەشداریی بکەن، وە ئەگەر هاتو شەیتان لەبیری بردیەوە لە مەجلیسەکەدا دانیشتی، ئەوە هەر کاتێك بیرت هاتەوە، یەکسەر لەو مەجلیسە هەڵسە، وە لەگەڵ کەسانی ستەمکاردا دامەنیشە، ئەگەرنا ئێوەش وەکو ئەوانن، یانی: ئێوەش ئەگەر لەگەڵیان دابنیشن هەمان حوکمی وانتان هەیە.

جا بابزانین توێژەرەوانی قورئان چۆن تەفسیری ئەم ئایەتانەیان کردوە؟ (القرطبي) لە تەفسیرەکەی خۆیدا دەڵێ: [1] "فكل من جلس في مجلس معصية و لم ينكر عليهم ما يخوضون فيه يكون معهم في الوزر سواء، وينبغي أن ينكر عليهم إذا تكلم بالمعصية و عمل بها فإن لم يقدر على النكير عليهم، فينبغي أن يقوم عنهم حتى لا يكون من أهل هذه الآية"، واتە: هەر کەسێك لە کۆڕێکدا دابنیشێ کە گوناهی تێدا بگوترێو بکرێ (واتە: ئایەتەکانی خوای تێدا بە کەم تەماشا بکرێن،

1) الجامع لأحكام القرآن، ج5 ص418.

یاخود ناشەرعیی تێدا بكرێو بگوترێ) ئینكاریشیان لێنەكاتو ڕەخنەیان لێ نەگرێ، ئەوە وەكو ئەوان لە گوناهەكەدا بەشدارە، بۆیە دەبێ ڕەخنەیان لیبگرێو بێدەنگ نەبێ، وە ئەگەر نەیتوانی پێویستە هەڵسێ، بۆ ئەوەی وەبەر حوكمی ئەم ئایەتە نەكەوێ.

كەواتە: لە پەرلەمانێكدا كە شتێكی ناشەرعیی تێدا دەگوترێتو دەویسترێت بڕیارێكی ناشەرعیی تێدا بدرێت، ئەگەر پەرلەمانتارە ئیسلامییەكان بێدەنگ بن، ئەوە دیارە گوناهبارن، بەڵام ئەدی ئەگەر وەدەنگ هاتن؟ ئەوە بێگومان نەك گوناهبار نین، بەڵكو لە ڕاستییدا گەورەترین جیهادیان كردوەو كارێكی زۆر باشیان كردوە، چونكە هەق گوتن لەلای ستەمكار گەورەترین جیهادە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ((**أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائرٍ**)) رواه أبو داود وغيره، واتە: چاكترین تێكۆشان گوتنی قسەیەكی هەقە لەلای حوكمڕانێكی ستەمكار.

3- وە ئایەتی سێیەم كە ئایەتی ژمارە (113)ی سووڕەتی (هود)ە، كە وشەی (وَلاَ تَرْكَنُوا) هەندێك لە توێژەرەوان بە (ولاتميلوا) تەفسیریان كردوە، واتە مەیل بە لای ئەوانەدا مەكەن كە ستەم دەكەن، بەڵام لە ڕاستییدا (ولاتميلوا) واتە: پێی ڕازیی مەبنو پشتگیریی مەكەن، بە بەڵگەی ئەوە كە (طبري) لە تەفسیرەكەی خۆیدا دەڵێ:[1] "قال أبو العالية الركون هو الرضا"، (ركون) ڕازیی بوونو پەسەندكردنە،

---

1) جامع البيان، ج2، ص127.

هەروەها (ابن كثیر) لە تەفسیرەكەی خۆی، دەڵێ: [1] "ولا تركنوا إلا الذين ظلموا أي: لا تستعينوا بالظلمة، فتكونوا كأنكم رضيتم بأعمالهم فتمسكم النار"، واتە: یارمەتی وەرمەگرن لە ستەمكارەكان، بۆ ئەوەی وا نەیەنە بەرچاو كە بە كردەوەكانیان ڕازین، وە سەرەنجام ئاگرتان تووش نەیەت كەواتە: مسوڵمانێك كە دەچێتە پەرلەمانێكەوە بۆئەوەی ڕەفزی ئەو ستەمە بكا كە تێیدایەو ڕەفزی ئەو ناحەقییە بكا، ئەوە ئەم ئایەتە بەتەئكید نایگرێتەوە، چونكە مەیلی نەكردوە بە لای ستەمكارەكاندا، نەك هەر مەیلی نەكردوە، بەڵكو ڕەخنەی لێگرتوونو بەرائەتیی لە كردەوە خراپەكانیان كردوە.

4- وە ئایەتی چوارەم كە ئایەتی (21)ی سووڕەتی (الشورى) بوو، كە دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاؤُا شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ ...﴾ (21) الشورى، واتە: ئایا چەند هاوبەشێكیان بۆ خوا داناون، كە شتێكیان بۆ بڕیار دەدەن لە دین، كە خوا ئیزنی لەسەر نیە، (واتە: شەرعیان بۆ دادەنێن).

دەڵێین: ڕاستە پەرلەمانێك حەڵاڵ حەرام بكاو حەرام حەڵاڵ بكا، ئەوە ئەو ڕەفتارە شیركە بە دەقی ئایەت، وە لە ڕاستییدا پەرلەمانێك كە ئەوەی تێدا دەكرێ، بەكردەوە دەوری خوای پەروەردگاری پێ دراوە، چونكە حەڵاڵو حەرام دانان تەنیا مافی خوای پەروەردگارەو هیچ كەس ئەو حەقەی نیە، بەڵام بێگومان كاتێك مسوڵمانێك دەچێتە ئەو پەرلەمانەوە بۆ ئەوەی ڕێگا بگرێ لە دیارییكردنی حەڵاڵو حەرام لە لایەنی ئینسانەكانەوە، ئەوە

1) تفسير القرآن العظيم، ج2، ص462.

زۆر جیایە لەوەی کە چووە پشتگیریی بکا، بەڵکو بابایەکی وا، وەك پێشتر گوتمان گەورەترین جیهادی کردووەو بەهیچ ڕەنگێکیش بەر حوکمی ئایەتەکە ناکەوێ.

جۆری دووەم:

جۆری دووەمی بەڵگەکانیان وەکو وتمان چەند دەقێکی سوننەتو سیرە بوون:

یەکەم/ لە دەقەکان بریتی بوو لە: **((من كثر سواد قوم، فهو منهم))**، سەرەتا ئێمە دەڵێین: ئەم دەقە هەرچەندە ئەبوو یەعلا گێڕاویەتەوەو لە هەندێك لە کتێبەکاندا هاتوە، بەڵام زانایان مشتومڕی زۆریان لەسەر سەنەدەکەی هەیەو زۆریان هەر بە فەرموودەی نازانن، پاشان ئەگەر گریمان فەرموودەی پێغەمبەر ﷺیش بوو، ئێمە دەڵێین: کەسێك کە دەچێتە نێو پەرلەمانێکەوە بۆ ئەوەی ڕەخنە بگرێ لە هەر بڕیارێکی ناشەرعییو ستەمکارانەو هەر یاسایەکی ناحەق کە دەدرێو پێچەوانەی شەریعەتە، ئەوە نەك ژمارەی خەڵکی بێدینو خراپی زۆر نەکردوە، بەڵکو لێی کەم کردوونەتەوەو بۆتە بەربەست لە بەردەمیاندا! کەوابێ فەرموودەکە بە هیچ جۆرێك ئەو جۆرە کەسە ناگرێتەوە.

دووەم/ **((مَنْ تَشَبَّه بقوم فهو منهم))**، ئەملەنناوی لە کتێبی: (فیض القدیر)داو[1] زانایانی دیکەش دەڵێن: لێرەدا مەبەست لەو خۆ وێچواندنە، خۆ وێچواندنە لە تایبەتمەندییەکانی دینییاندا، یاخود لە شتێکدا کە پێچەوانەی شەریعەتە، لە عەقیدەو عیبادەتو حەڵاڵو

---

1) فيض القدير، شرح الجامع الصغير، ج6، ص(136–135).

حەرامێکدا کە هەڵقوڵاوی بەرنامەکەیانە، بەڵام ئەگەر لە شتی باشدا خۆت بە کەسانی نامسوڵمان بچوێنی، نەك هەر هیچ گرفتێکی نیە، بەڵکو خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿... فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿١٨﴾ الزمر﴾، واتە: موژدە بدە بەو بەندانەم کە گوێ بۆ هەموو قسەیەك دەگرن، پاشان بە دوای چاکترینی دەکەون، ئەوانە کەسانێکن کە خوا هیدایەتی داون و ئەوانەن خاوەن عەقڵ.

بەڵێ عاقڵ ئەو کەسەیە عەقڵی خەڵك بێنێتە لای عەقڵی خۆی، با تەماشای پێغەمبەر ﷺ بکەین، کاتێك کە شەڕی خەندەق دەبێ وەکو لە سیرەی ئیبنو هیشامدا هاتوە(١) سەلمانی فارسیی دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئێمە لە وڵاتی فارس ئەگەر دوژمن هێرشی بۆ دەهێناین، ئەگەر شوێنەکەمان دەشت بووایە، خەندەقمان لێدەدا، پێغەمبەر ﷺ یەکسەر پێشنیارەکەی سەلمان وەردەگرێ، کە دیارە فارسەکان ئەو کاتە مەجووس بوون و ئاگرپەرست بوون، بەڵام پێغەمبەری خوا یەکسەر ئەزموونەکەیان دێنێ پراکتیزەی دەکا.

هەروەها کاتێك دەیەوێ نامە بنووسێ بۆ پادشاکان(٢)، هاوەڵان دەڵێن: ئەی پێغەمبەری خوا! پادشاکان عادەتیان وایە نامەی بێ مۆر ناخوێننەوەو دەبێ خەتم کرابێ، ئەویش فەرمان دەکا ئەنگوستیلەیەکی

---

1) السيرة النبوية لابن هشام، ج3، ص109، هەروەها بڕوانە: (البداية والنهاية) لابن كثير.

2) (البداية والنهاية)، ج6، ص5، هەروەها (بخاري)و (مسلم)یش هێناویانە، بڕوانە: (صحيح البخاري)، رقم: 65، وە (صحيح مسلم)، رقم: 2092/57.

بۆ دروست بکەن مۆرێکی لەسەر هەڵکەنراوە، کە لەسەری نووسراوە: (محمد رسول الله)، (الله) لەسەرێ، (رسول) لە خوارتر، (محمد) لە خواری خوارێ، کە دیارە ئەوە عادەتی دەوڵەتانی کافر بووە، بەڵام خۆ هیچ ناشەرعییەکی تێدا نیە، چونکە وەك پێشتریش گوتوومانە: لە بواری عادەت و هەڵسوکەوتەکاندا، دەستکراوەیی هەیەو دەبێ بەڵگە هەبێ لەسەر قەدەغەیی، کەواتە: کەسێك کە دەچێتە ئەو پەرلەمانەوە یاخود بەشداریی هەڵبژاردن دەکا، یان هەر شتێکی دیکەی ئیداریی دەکا، تۆ دەبێ تەماشا بکەی: ئایا ئەم شتە بەرژەوەندیی تێدایە یاخود زەرەر، ئەگەر بەرژەوەندیی تێدا هەبوو، ئەوە با لەو شتەدا خۆشت وەکو کافران لێکردبێ، هەر شتێکی باشتکردوە، ئایا ئەگەر ئێستا ئێمە بتوانین تەیارەو سارۆخ و پاپۆڕو چەکی نێوکیی دروست بکەین، چ ناشەرعییەکی تێدایە؟! ئەمریکاو جوولەکە بۆ هەڕەشە لە دونیا دەکەن؟ دیارە لەسۆنگەی ئەوەوە چەکی نێوکییان هەیە، جا مسوڵمانان ئەگەر بتوانن ئەو شتانە وەدەست بێنن کە ئەهلی کوفر هەیانن، شتێکی خراپیان کردوە؟ بێگومان نەخێر، چونکە چاولێکردنی شتی خراپیان خراپە، ئەمما چاولێکردنیان لە شتێکدا کە باشە، بۆ نموونە: لە تەکنەلۆجیایەکدا کە ئێمە ئێستا پێویستییمان بەوانە، کە خۆمان بەرهەمی بێنین، نەك هەر باشە، بەڵکو فەرزە، ئەبووحامیدی غەزالی لە (إحیاء علوم الدین)دا گوتوویەتی: هەر شتێك مسوڵمانان پێویستییان پێی هەبێ، لە سەریان پێویستە دابینی بکەن، لە دەرزییەکەوە تا هەر پێداویستییەکی دیکەی ژیانیان(1).

---

1) (إحیاء علوم الدین)، ج1، ص28، کە گوتوویەتی: (أما فرض الكفاية فهو كل علم لا

سێیەم/ وە دەربارەی پێشنیارکرانی پادشایەتیو پارەو سامانو سەرۆك خێلایەتی بۆ پێغەمبەر ﷺ ، کە ئەویش ڕەفزی کردوە، وەلامەکەی زۆر ئاسانە، ئەوە بووە کە ئەوان ئەو شتانەیان بۆ پێشنیار کردوە لە بەرانبەر ئەوەدا کە واز لە دینو پەیامەکەی بێنێ، جا خۆ پەرلەمانتارێکی مسوڵمان، یان وەزیرێك کە دەچێ بەشدار دەبێ لە حکومەتداو پێی دەڵێن: دەبێ دەستبەرداری دینەکەت بی، ئەوجا بێی؟ ئەوە بە تەئکید حەڕامەو پێشی کافر دەبێ ئەگەر وابکا.

+ ئەی بە نسبەت (دار الندوة)وە؟

- لە وەلامی ئەو بەڵگەی چوارەمەشیاندا دەڵێین: یەکەم: جارێ هیچ سەرچاوەیەك نیە دەری بخا کە داوا لە پێغەمبەرﷺ کرابێ تێیدا ببێتە ئەندامو ئەویش ئامادە نەبووبێ، دووەم: ئەو (دار الندوة)یە خۆ وەکو پەرلەمان نەبووە خەڵك هەڵیبژێرێ، بەڵکو بەشداربووانی (دار الندوة) کۆمەڵێك لە سەر گەورەکانی قوڕەیش بوون، کە خاوەن دەستەلاتو سەروەتو سامان بوونو بەزۆر خۆیان فەڕز کردبوو و خۆیان لە خەڵك کردبووە هەمەکارەو بڕیاربەدەست، جا پێغەمبەر ﷺ چۆن دەچێ لە شوێنێکی وادا بەشدار دەبێ؟ کە بێگومان ئەوە زۆر جیایە لە پەرلەمانێك کە خەڵك بۆ خۆی هەڵیدەبژێرێو نوێنەرانی خەڵكو کۆمەڵگان!

<u>**جۆری سێیەمی**</u> بەڵگەکانیان کە بە حیساب هەندێ بەڵگەی عەقڵییو

يُسْتَغْنى عنه في قوام أمور الدنيا) واتە: وە ئەو زانستەی کە وەدەستهێنانی فەڕزی کیفایەیە، بریتیە لە هەر زانیارییەك کە کاروباری ژیانی دنیا پەکی لەسەری کەوتوە.

واقیعیی بوون.

1- یەکیان ئەوەیە دەڵێ: پەرلەمان بە زۆرینە حەڵاڵ حەڕام دەکاو حەڕامیش حەڵاڵ دەکا، بۆیە قەدەغەیە لە پەرلەمانێکی وادا ببیە ئەندامو بەشداریی ئەو کارە ناڕەوایە بکەی! ئێمەش دەڵێین: ڕاستە ئەوە وایەو ئەو جۆرە پەرلەمانانە کە لەبارەیانەوە دەدوێین، وان، بەڵام

یەکەم: خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ... ﴿١٨﴾ فاطر﴾، واتە: هیچ گوناهبارێك گوناهی یەکێکی دیکە کە هەڵناگرێ، وە دەفەرموێ: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ المدثر﴾، واتە: هەرکەسە بارمتەی کردەوەکانی خۆیەتی، بۆیە ئەگەر کەسێك لەوێ بۆ وێنە: پێشنیار دەکا کە شەڕاب وەکو بیبسی بخورێتەوە، یان داوێنپیسی ڕێی لێ نەگیرێ، کەسێك کە ئەوە پێشنیار دەکا، وە کەسێك پشتگیریی بڕیارەکە دەکا، بەوە کافر دەبن، چونکە پێچەوانەی دەقی قوڕئانو فەرمایشتی پێغەمبەرە ﷺ، بەڵام کەسێك کە ڕەخنە لەو بڕیارە دەگرێو لە ڕێیدا دەبێتە بەربەست، ئەوە گوناحی ئەوی دیکەی نایەتە ئەستۆ، وەك گوتراوە: مەڕ بەپێی خۆیو بزن بەپێی خۆی.

دووەم: پاشان پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **((إنما الأعمال بالنيات))**، رواه البخاري ومسلم، واتە: کردەوەکان بە پێی نیەتن، ئەو کەسەی کە بۆیە دەچێتە ئەو پەرلەمانە، بڕیاری باشو ڕێكو ڕاست بداو لە دژی هەر بڕیارو یاسایەك بێ پێچەوانەی شەریعەت بێ، بەپێی نیەتی خۆی پاداشتی هەیە، ئەوەش کە بۆیە دەچێ کۆمەڵگا بەرەو گوناه و تاوان بەرێ، ئەویش بەپێی نیەتی خۆی گوناهبارە.

سێیەم: پاشان دەڵێین: ئەسڵەن پەرلەمانتارێکی ئیسلامیی بۆیە دەچێ ڕێگا بگرێ لەوجۆرە بڕیارو یاسایانەو، لە بنەڕەتدا ئەرکی هەر ئەوەیە.

2- بەڵگەیەکی دیکەی عەقڵیی‌و واقیعییان ئەوەیە کە بەشدارییکردنی ئینسانی مسوڵمان لە پەرلەمانێکی وادا، دەکاتە شەرعییەتپێدانی ئەو واقیع‌و ڕژێم‌و سیستەمە، ئێمەش دەڵێین: ئەوە ئەگەر پشتگیریی بڕیارە ناشەرعییەکانیان بکا، وایە، بەڵام ئەگەر بۆیە بەشداربێ لەنێو جەرگەی پەرلەمان‌و حکومەت‌و ئەو سیستەمەدا نارەزایی دەربڕێ‌و ڕەخنە بگرێ لە ناحەقی‌و ناشەرعییەکان، چۆن ئەوە دەکاتە شەرعییەت پێدان؟ بەڵکو ئەوە شەعییەت لێستاندنەوەیە، باشە خۆ ئەگەر کابرا نەچێتە نێو پەرلەمان‌و حکومەت، لەماڵێش بێ، دەبێ هەر نارازیی بێ لە شتی ناشەرعیی، ئنجا ئایا نارازیی بوونێك لە ماڵێ، یاخود کە لەبڵاوکراوەیەکدا شتێ دەنووسێ، یاخود وتارێك دەدا لە مزگەوت، ئەوە لەکوێ کە چەند سەد کەسێکی ئاسایی، یان چەند هەزار کەسێك گوێبیستی بن، یان بیخوێننەوەو، وە ئەوە لە کوێ کە لە پەرلەمانێکدا کە نوێنەرانی میللەتی لێن، لەوێ قسەکەی خۆی بکا، بە تەئکید لەوێ زۆر کاریگەرترە.

3- قسەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە بەشداریی لەو پەرلەمان‌و ئۆرگانانەدا کە ئیسلامیان وەکو بەرنامەی ژیان تێدا تەبەننی نەکراوە، دەبێتە هۆی خلیسکانی هەندێك کەس، یاخود لەژێر زەخت‌و فشارو تەماعدا تووشی غەڵەت‌و گوناه دەبن‌و، تەنازول دەکەن، دەڵێین: ئەوە ڕاستە، کەسێك کە دەچێتە ئەو شوێنە ئەگەری ئەو

حاڵەتەی هەیە، بۆیە لەسەر ئیسلامییەكان پێویستە كە خەڵكی بەهێزو خۆڕاگر بنێرنو لە جیاتی ئەوەی كارتێكراو بن كارتێكەر بنو، كاریگەریی چاكیان بۆ سەر دەوروبەری خۆیان هەبێ، نەك كاریگەریی خراپی دەوروبەریان لەسەر بێ، بەلاَم بێگومان ناگونجێ بەهۆی هەبوونی ئەو ئەگەرانەوە چوونە پەرلەمان قەدەغە بكرێ، چونكە ئەوە وەكو ئەوە وایە كە دەڵێ: لە ترسی ئەوەی بەراز گەنم نەشێلن، گەنم نەكەین، بەراز جاری وایە گەنم دەشێلنو هەڵی دەكەننەوە! بەڵێ ناكرێ ئەوە كە شتێكی ئیحتیمالییە، بیكەینە پاساوی گەنم نەچاندن! ئنجا لە خوا بەزیاد بێ خەڵكی ئیسلامییش دامەزراونو پتەونو بەپێی ئەزموونیش بۆماندەركەوتوە كە بە ڕاستیی ئیسلامییەكان بەگشتی هەڵبژاردەی نێو كۆمەڵگاكانی خۆیانن، لە سەرڕاستیی‌و مەبدەئییەت‌و پاكیی‌و نەزاهەت‌و تەنازول نەكردن لە مەبادیئی خۆیان، لەبەرئەوە بە ئیحتیمالێكی وا بێهێز كۆمەڵێك بەرژەوەندیی زۆر چاك كە دوایی باسیاندەكەین، نادیدە ناگیرێن.

4- بەڵگەیەكی دیكەیان هەر لەوبارەوە ئەوەبوو كە لە ڕێی دیموكراسییەوە حوكمی ئیسلامیی نایەتە دی، ئێمەش لە وەلاَمی ئەوەدا دەڵێین:

<u>یەكەم:</u> زۆر لە بنەماكانی دیموكراسیی لە شەریعەتی خۆماندا هەن، وەكو جاری دیكەش گوتوومانە، بۆ وێنە: گەڕانەوە بۆ ڕای خەڵك، خوا هەمیشە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّـذِينَ آمَنُـوا، يَاأَيُّهَـا النَّـاسُ، يَابَنِي آدَمَ﴾، خیتاباتی خوا هەمووی لەگەڵ خەڵكەو تەنانەت بۆ

یەکجاریش خوا نەیفەرمووە: "یا أیها المسؤلون، یا أیها العلماء، یا أیها المشائخ"، وە لە ڕاستییدا کرۆکی دیموکراسی، گەڕانەوەیە بۆ ڕای خەڵك، ناڵێن: دیموکراسی حوکمی گەلە، بۆ گەلو لەپێناو گەلدا[1]؟!

ئنجا لە ڕاستییدا شەریعەتی خوای پەروەردگارییش بەڵێ لە خواوە هاتوە، بەڵام هەر بەدەستی گەل پراکتیزە دەکرێ، وە کاربەدەستانی مسوڵمانانییش دەبێ خۆیان هەڵیانبژێرنو دیارییان بکەن، وە دەسەڵاتیش دەبێ بە ئاشتییانە دەستاودەستی پێ بکرێ، وە پێویستە زۆرینە حوکم بکاو کەمینەش مافەکانی پارێزراو بن، وە پێویستە ئازادیی‌و مافەکانی خەڵك هەموویان پارێزراو بن، هەموو ئەو بنەمایانەی دیموکراسیی لە شەریعەتی خۆماندا هەن، ئەوەی کە لە دیموکراسییدا هەیەو لەگەڵ شەریعەتدا تێکدەگیرێ، ئەوەیە کە حەڵاڵو حەرام بدرێتە دەست ئەو ئەنجوومەنە، یان بدرێتە دەست هەر لایەنێك، چونکە حەڵاڵی خوا حەڵاڵە تا قیامەت، وە حەرامی خوا حەرامە تا قیامەت، ئێمەی مسوڵمان شووڕامان هەیەو ئەوان دیموکراسییان هەیە، شووڕای ئێمە پابەندە بە شەریعەتەوە، بەڵام دیموکراسیی ئەوان بەربەرەڵایە، بۆیە بە پێی دیموکراسیی بڕیاری وا دەردەکەن پێچەوانەی عەقڵو فیترەتو بەرژەوەندیی مرۆڤە، بەڵام شەریعەت دەستی ئەو ئەنجوومەنانە دەگرێو ناهێڵێ بڕیارێك دەربکەن پێچەوانەی نەگۆڕەکانی شەریعەت بێ، کە بەتەئکید

[1] - ئەمە پێناسەی هەرە باوی دیموکراسییە.

هەرچی لەگەڵ نەگۆڕەکانی شەریعەتدا تێك بگیرێ، لەگەڵ عەقڵی سەلیم‌و فیطرەتی ساغیشدا دژو ناکۆکە.

دووەم: پاشان دەشڵێین: مەسەلە ئەوە نیە کە تۆ حەتمەن دەبێ لەڕێی ئەو هەڵبژاردنانەوە یەکسەر حکوومەتی ئیسلامییت بۆ دروست بێ، چونکە ئێمە بڕوامان بە پلەپلەیی هەیە، وردە وردە زەمینە خۆش دەکرێ‌و ڕای گشتیی دروستدەکرێ، ئنجا دیسان ئەوەش ڕاست نیە، ئەوە لە تورکیا، حیزبی دادو گەشەپێدان، حەماس لە فەلەستین، ئەگەر ئینقیلابیان بەسەردا نەکردنایە، (جبهة الأنقاذ) لە جەزائیر لەڕێی هەڵبژاردن‌و پرۆسەی دیموکڕاسییەوە تەوژمی ئیسلامیی سەرکەوت، بەڵام خۆ ئەگەر نەشتوانین حکوومەتێکی ئیسلامیی لەڕێی هەڵبژاردن‌و دیموکڕاسییەوە بینا بکەین، دەتوانین زۆر بەرژەوەندیی بۆ خەڵك دابین بکەین‌و زۆر زەرەرو زیانیان لێوە دوور بخەین.

سێیەم: پاشان مەشق‌و ڕاهێنانیش بە خەڵکی خۆمان بکەین لەبواری حوکمڕانیی‌و ئیداریی کۆمەڵگاو وڵاتدا، چونکە بێگومان کەس لەپڕ نەبووە بەکوڕ! دیارە ئامانجی کاری ئیسلامییش ئەوەیە کە چەند بەرژەوەندیی یەك بۆ خەڵك‌و کۆمەڵگا دابین بکرێن، ئێمەش لەڕێی ئەم بەشدارییکردنەوە بە تەئکید کۆمەڵێك بەرژەوەندیی دابین دەکەین، کە ئەوە بۆ خۆی بەسە ببێتە پاساوی بەشداریی تێداکردنی پەرلەمان‌و بەڵکو زۆر جار پەسەندیی‌و هەندێکجار فەرزبوونی بەشداریی تێداکردنیشە.

+ ئایا ناوی دەوڵەتو حکومەتەکە گرنگە، یان ناوەڕۆكو ئامانج؟ وەك حکوومەتێکی ئیسلامیی یان دیموکراسیی یان هەر ناوێکیتر؟

ـ زانایان بنچینەیەکیان هەیە دەڵێن: "العبرة بالمحتویات والمضامین، ولیستْ بالأسماء والعناوین"، یانی دەبێ تەماشای نێوەڕۆك بکرێ نەك تەماشای دیکۆرو ڕواڵەت، جاری وایە شەخسێك ناوێکی ئیسلامیی هەیە، ناوی موحەممەدە، بەڵام هەموو کردەوەکانی پێچەوانەی شەریعەتو ناوەکەینی، کەسێکی دیکەش ناوێکی دیکەی هەیە، بەڵام نێوەڕۆکێکی باشی هەیە، بە حەقیقەت عیبرەت بە نێوەڕۆكو موحتەوایە، چ دەکرێو چۆن دەکرێو تا چ ڕاددەیەك بەرژەوەندیی خەڵك تەحقیق دەکرێ؟! چونکە شەریعەت هەمووی بۆ ئەوە هاتوە بەرژەوەندیی خەڵك دابین بێ، بەرژەوەندیی خەڵکیش بەگشتی دوو شتە: دوورخستنەوەی زیانەکانو هێنانەپێشی سوودەکان، بە تەعبیری شەرعزانان (دفع المضار وجلب المنافع)، هەروەها ئایینو شەریعەتی خوا، لە چەندان ئایەتی قورئان ڕاگەیەنراوە، کە بۆ: چەسپاندنی دادگەریيو لابردنی ستەم هاتوە، ئیدی تۆ لە چ ڕێیەکەوە ئەو بەرژەوەندییەت بۆ تەحقیق بێو ئەو دادگەرییەت بۆ بچەسپێو، پێچەوانەی دادگەریی کە ستەم (ظلم)ە لابرێ، ئەوە تۆ پێویستە لەو ڕێیەوە دەستبەکار بی.

+ لە میانەی ئەم قسانەی بەڕێزتانەوە من هەستدەکەم هێندێك خەڵك ئەو هەستەی بۆ دروست ببێ کە پێی وابێ ئیسلامییەکان وەکو پێویست قەناعەتیان بە بەشداریکردن لە هەڵبژاردندا نیە، وەڵامت چیە بۆ ئەوە؟

ـ لەنێو بازنەی ئیسلامییەکاندا دیارە بۆچوونی جیاجیا هەیە، ئەوە شتێکی

سەیر نیەو بگرە شتێکی زۆر سروشتیو زۆر ئاساییە، وە من پێموایە بەشێکی زۆر لە هەستیارییو حەساسیەتی هەندێك لە ئیسلامییەکان بەرانبەر بەو پەرلەمانو حکوومەتانەی کە ئیسلامیی نین، ئەوەیە کە لەگەڵ دیموکراسییدا ڕاست ناکەن، ئەوەندەی داکۆکییدەکەنو خەریکی ئەوەن پەرە بە ئیباحییەت بدەن، ئیدۆلۆژییەکانی خۆیان بچەسپێنن، هێندە لە خەم ئەوەدا نین کە بەرژەوەندیی خەڵك دابین بکەن، پاشان زۆر نکوولّیی لە کلتوورو عەقیدەو دینو ئادابو ئەخلاقی ئەو خەڵکە دەکەنو، دەیانەوێ فیکرەو کلتوورێکی دیکە فەرز بکەن لەسەر ئەو خەڵكو کۆمەڵگایە، من پێموایە هەستیارییو حەساسیەتی هەندێك لە ئیسلامییەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە، دواییش ئێمە بەڕاستی بە هەموو قەناعەتەوە دەڵێین: ئایا بەدیل چییە بۆ ئەوە؟ واتە: بۆ مودارا کردن لەگەڵ واقیع داو هەوڵدان بۆ گۆڕینی پلە پلەیی، یان ئەوەتا دەبێ ڕابکەی بۆ شاخ، وەك هاوەڵانی ئەشکەوت (أصحاب الكهف) خوا لێیان ڕازی بێ، یان تەسلیمی ئەو واقیعە بی، وەك مسوڵمانانێکی فەقیرۆکە کە سەری خۆیان کزکردوەو بوونو نەبوونیان وەك یەك وایە، وە یان دەبێ دژی ئەو واقیعە بوەستیەوە، واتە: بە چەكو هێز، جا ئەگەر تەماشای مێژووی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) بکەین، هیچ کام لەو سێ ئەگەرەیان هەڵنەبژاردوون، کە ئێمەش لە لامان مەرفوزن: نە ڕایان کردوە، بەڵێ هاوەڵانی ئەشکەوت ڕایانکردوە، بەڵام هیچ پێغەمبەرێکم نەبینیوە لە کۆمەڵگای خۆی ڕای کردبێ، هاوەڵانی ئەشکەوتیش چونکە پێغەمبەرێك نەبووە ڕێنماییان بکا، پاشان ئەوان شەش حەوت کەس بوون، ئەوپەڕەکەی حەوت کەس بوونو هەشتەمیان سەگەکەیان بووە،

دیارە شەش حەوت كەس واقیعیان پێناگۆڕێو لە ئەشكەوتێكدا دەحەوێنەوە، بەڵام ئەو هەموو خەڵكو میللەتە بۆ كوێ بەرین؟ دەمێنێتەوە تەسلیمی ئەو واقیعە بین، دیارە ڕازیبوون بە واقیعێك كە نەفامیی‌و نا شەرعیی تێدایە، یاخود بێدەنگبوون لە بەرانبەریدا، گوناهێكی گەورەیە، نەخێر تۆ دەبێ بەرەنگاریی بكەی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: **((المؤمن الذي يخالط الناس ويصبر على أذاهم أفضل من الذي لا يخالط الناس ولا يصبر على أذاهم))**، رواه الترمذي وغيره، واتە: ئەو مسوڵمانەی تێكەڵ دەبێ لەگەڵ خەڵكو سەبریش دەگرێ لەسەر ئازاریان، باشترە لەوەی تێكەڵیش نابێ‌و سەبریش ناگرێ، ئیسلام قەت لەگەڵ گۆشەگیریی‌و سەلبییەت‌و كشانەوە لە كۆمەڵگادا نیە، دەمێنێتەوە بەدیلی سێیەم كە دژی ئەو واقیعە بی بەچەك‌و هێز، واتە: بە چەك لەگەڵی ڕووبەڕوو ببیەوە، بە توندوتیژیی مامەڵەی لەگەڵ بكەی‌و هەوڵی گۆڕینی بدەی، جا من هیچ پێغەمبەرێكم نەبینیوە وایكردبێ، بەڵكو ئەوە هەر نەیارانی پێغەمبەران بوون كە هەڕەشەیان لە پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كردووەو توندوتیژییان بەرانبەر بەكار هێناون، بەڵام هەمیشە پێغەمبەران ئەهلی سەبر بوون، دانیان بە خۆیاندا گرتووەو بەڵگەیان بەكارهێناوەو خەڵكیان بانگ كردووە بۆ دیالۆگ‌و وتووێژ، بۆ بەڵگەو دەلیل، بەڵێ هەر ئەوان بوون (نەیارانی پێغەمبەران) كە هەڕەشەیان كردووە بە سووتاندن: ﴿... حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ ...﴿٦٨﴾ الأنبياء﴾، بە گرتن: ﴿... لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ الشعراء﴾، بە دەركردن: ﴿...لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَا ...﴿١٣﴾ إبراهيم﴾،

بە بەردباران کردن: ﴿...لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمَرۡجُومِينَ ١١٦﴾ الشعراء، بەڵێ هەر نەیارانی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) هەڕەشەیان لە پێغەمبەران کردوە، کەواتە: ئێستا ئێمە مەعقوولْ نیە وەکو شوێنکەوتووانی پێغەمبەران، شتێك بکەینە ستراتیژی خۆمان کە نەیارانی پێغەمبەران کردوویانە!! وە بەڕاستیی ئەهلی باتیلْ پێویستییان بە هێز هەیە باتیلەکەی خۆیانی پێ بەرقەرار بکەن: ﴿...حَرِّقُوهُ وَٱنصُرُوٓاْ ءَالِهَتَكُمۡ ...٦٨﴾ الأنبیاء، ئەوە پەرستراوە ساختەکانو بتو سەنەمەکانن پێویستییان بەوە هەیە خەڵك سووتاندنیان لەپشتەوە بێ بۆ ئەوەی خەڵك بترسێ، بەڵام حەق پێویستی بە زەبرو زەنگ نیە، چونکە حەق بۆ خۆی بەهێزو پێزە، پێویستی بە توندوتیژییو هێز ناکا بیکەیە سەنەدو پاڵپشتی، لەبەرئەوە دەمێنێتەوە ڕێی چوارەم کە ئێمە بەشداری کاروباری ئەو خەڵکە بین، بە تایبەتییش کۆمەڵگاکانی ئێمە زۆر جیان لەو کۆمەڵگایانەی کە پێغەمبەرانیان بۆ هاتوون، پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) کە هاتوون کۆمەڵگاکانیان کافر بوون، موشریك بوون، بەڵام کۆمەڵگای ئێمە خۆی بە مسوڵمان دەزانێو، زۆرینەشی مسوڵمانەو دروشمەکانی ئیسلامەتیی تێدا هەن، پەرلەمانێکیش کە دروست دەکرێ لە ڕاستییدا ناچارە ڕەچاوی سروشتو حاڵەتی کۆمەڵگایەکەی بکا، تۆ تەماشا دەکەی لە کەم پەرلەمانی وڵاتانی ئیسلامییدا هەیە جورئەتی ئەوە بکەن گاڵتە بە ئایەتەکانی خوا بکەن، یان کوفریان پێبکەن، یاخود بڕیارێك دەربکەن یەکسەر پێچەوانەی دەقێکی شەریعەت بێ، ئەم حاڵەتە زۆر کەمە، جار جار بە

فرتو فێڵ هەندێك مەلای دینفرۆش شتەكەیان بۆ خوار دەكەنو بەولاداو بەم لادا، بەڵام ڕاستەوخۆ كەم كەس هەیە جورئەتی ئەوە بكا كە شتێك بڵێ یەكسەر پێچەوانەی ئایەتێكی خواو فەرمایشتێكی پێغەمبەر ﷺ بێ، كەواتە: ئەو جۆرە ئەنجوومەنو پەرلەمانە دیسان لەو ڕووەشەوە حوكمەكەی زۆر جیایە لەوەی كە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بەشداریی كۆمەڵگاكانی خۆیانیانكردوە، بەڵام پارێزگارییشیان كردوە لە ئیمانو عەقیدەو نەگۆڕەكانی ئایینی خۆیان،

بەندی دووەم: ئالقەی دووەم

بەڵگەكانی ڕەوایی بەشداریی كردن

لە هەڵبژاردنو پەرلەماندا

دەستپێك

بەڕێزان!

ئاڵقەی ئەمجارەمان تەواوكەری ئاڵقەی پێشوومانە، سەبارەت بە بۆچوونی جیاوازی ئیسلامییەكان لە بارەی هەڵبژاردنو پەرلەمانەوە، لە ئاڵقەی ڕابردوودا باسمان لە ڕای یەكەم كرد، ئەمجارە دەمانەوێ لەسەر ڕای دووەم بدوێین، واتە بیروڕای ئەو كەسانەی پێیانوایە بەشدارییكردن لە هەڵبژاردندا نەك هەر ڕەوایە، بەڵكو جاری وایە فەرزیشە، جا ئێمە لەم ئاڵقەیەدا ئەم بیروڕایە شیدەكەینەوەو گفتوگۆی لەبارەوە دەكەین.

بەڕێز مامۆستا عەلی باپیر! بفەرموو باسی ئەو بەڵگانەمان بۆ بكە كە دەبنە پشتیوان بۆ ئەم بیروڕایەی ئاماژەمان پێكرد:

- بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله وصلی الله تعالی و سلم وبارك علی رسول الله محمد وآله وصحبه ومن اهتدی بهداهُ، سەرەتا بەوە دەستپێدەكەم كە لە بواری هەڵسوكەوتەكانو عادەتو نەریتەكاندا -وەكو زۆر جاری دیكەش گوتوومانە- بنچینەیەكی شەرعیی هەیە زانایان هەموو لەسەری یەكدەنگنو زۆریش گرنگە بۆ ئێمەی ئیسلامیی، بۆ ئەوانەی لە گۆڕەپانو مەیدانی كاری ئیسلامییدا دەور دەبینین، كە هەمیشە لەبەر چاومان بێ، چونكە لەبەرچاوگرتنی ئەو بنچینەیە دەبێتە

هۆکاری ئەوە کە خۆمان بە دەستکراوە ببینین‌و مەیدان لەبەردەم خۆماندا بە تەخت‌و هەموار ببینین بۆ جموجۆڵ، ئەو بنچینەیەش ئەوەیە کە لە بواری هەڵسوکەوت‌و عادەتەکاندا بناغە ئەوەیە کە هەموو شتێك ڕەوایە: (الأصل في المعاملات والعادات الإباحة)، هەروەها زانایان لەسەر ئەوەش ڕیککەوتوون کە (الأصل في الأشياء الإباحة)[1]، ئەسڵ لە شتەکاندا بریتییە لە ڕەوایی، هەروەها بە نسبەت پاك‌و پیسییەوە گوتوویانە: (الأصل في الأشياء الطهارة)، ئەسڵ لە هەموو شتەکاندا ئەوەیە کە بە پاك دادەنرێن، واتە: دەبێ بەڵگە هەبێ لەسەر پیسییان، ئەگەرنا هەر بەپاك دادەنرێن.

جا بینا لەسەر ئەم بناغە شەرعییە، ئێمە دوای ئەوەی پێشتر — لەئالْقەی ڕابردوودا- ڕوونمانکردەوە کە هیچ بەڵگەیەك نیە لەسەر قەدەغەبوونی بەشدارییکردنی مسوڵمانان لە پەرلەمانێکی تێکەڵدا کە غەیری ئەوانیشی تێدایە، واتە: پەرلەمانێك کە ئەگەری ئەوەی لێدەکرێ یاسای ناشەرعیی تێدا دەربکرێ‌و، شتی حەرامی تێدا حەڵاڵ بکرێ‌و، شتی حەڵاڵی تێدا حەرام بکرێ، مادام هیچ بەڵگەیەك نیە لەسەر قەدەغەبوونی، ئەوە لەسەر ئەسڵ‌و سروشتی خۆی کە بریتیە لە ڕەوایی ماوەتەوە، کەواتە: ئێمە ئێستا پێویستییمان بە هیچ بەڵگەیەك نیە بۆ ئیسپاتی ڕەوایی بەشدارییکردن لە پەرلەماندا، چونکە دەرکەوت کە هیچ بەڵگەیەك نیە لەسەر قەدەغەبوونی، هەرکاتێکیش هەڵسوکەوتەکان بەڵگە لەسەر قەدەغەبوونیان نەبوو، کەواتە ڕەوان، بەڵام بۆ زیاتر

---

1) بڕوانە: (القواعد النورانية الفقهية) ابن تيمية، ص112، وە: (رسالة لطيفة جامعة في أصول الفقهه المهمة) عبدالرحمن بن ناصر السعدي، ص(106-105).

بەرچاوڕوونیی‌و دڵنیایی هەموو لایەك، من (5) جۆرە بەڵگەم لەوبارەوە هێناونەوە، بەڵام سەرەتا دەمەوێ ئەوەش باس بکەم کە مەسەلەی بەشدارییکردنی مسوڵمانان لە هەڵبژاردنی پەرلەمان‌و حکوومەتدا، لە کاتێکدایە کە مسوڵمانان بۆیان ناگونجێ خۆیان قەوارەیەکی ئیسلامیی‌و دەوڵەت‌و ئەنجوومەنێك دروست بکەن، کە تەنیا لە خۆیان پێك بێ، یاخود زۆرینەی خەڵکی ئیسلامیی‌و مسوڵمان بێ.

دیارە یەکسانیشە ئەو بەشدارییکردنە چ لە کۆمەڵگایەکی مسوڵمانی وەکو هی خۆماندا بێ، جا چ لە کۆمەڵگایەکی نامسوڵمانی وەکو وڵاتانی ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵاتدا، واتە: مەسەلەکە ئەوەیە کە ئایا مسوڵمانان چی بکەن لە کاتێکدا دەستیان ناگاتە ئەنجوومەن‌و حکوومەت‌و کیان‌و قەوارەیەکی ئیسلامیی؟ ئەوە لەو حاڵەتەدا باسی ئەوە دەکەین، ئەگەرنا مادام مسوڵمانان بتوانن دەوڵەت‌و قەوارەیەکی ئیسلامیی بۆ خۆیان دروستبکەن، ئەو کاتە هەر نابێ باسی ئەوە بکرێ ئایا دروستە بچینە نێو پەرلەمانێکەوە کە یاساو بڕیاری ناشەرعیی تێدا دەدرێ یان نا؟ بەڵکو ئەوە بەس لە حاڵەتی ناچارییدایە، چونکە زانایان وەك بنچینەیەکی شەرعیی دەڵێن: (للضرورات أحكامُها)، ناچارییەکان یاسای تایبەتی خۆیان هەیە، بەڵام دیسان وەك بنچینەیەکی دیکەی شەرعیی گوتوویانە: (الضرورات تقَدَّر بقَدَرِها)، ناچارییەکان ئەندازەگیریی خۆیان هەیە، ئەویش بەرهەڵدا نیە، کەواتە: دەبێ هەموولایەك بزانن کە ئێمە لێرەدا قسە لە حاڵەتی نائاسایی دەکەین، ئەگەرنا حاڵەتی ئاسایی مسوڵمانان ئەوەیە کە بۆخۆیان ئەنجوومەنی ڕاوێژیان هەبێ‌و بۆ خۆیان حکوومەت‌و

دەسەڵاتی دادوەریی‌و دامودەزگاكانی بەڕێوەبردنی كۆمەڵگای خۆیانیان هەبێ، واتە: ئەوان تێیدا باڵادەست بن، بەڵام ئەگەر حاڵەتی نائاسایی بوو و مسوڵمانان ئەوەیان بۆ مەیسەر نەبوو، ئەوە وەك پێشتریش گوتمان، مسوڵمانان یان دەبێ وەكو هاوەڵانی ئەشكەوت سەری خۆیان هەڵبگرن‌و بڕۆن، یان دەبێ تەسلیمی واقیعی ناشەرعیی بن، یان دەبێ بە گۆشەگیریی‌و بێهەڵوێستی دابنیشن، یان دەبێ بەچەك‌و هێز بە گژ واقیعدا بچنەوە، یان دەبێ مودارا لەگەڵ واقیع دابكەن‌و بەشداریی دامەزراوەكانی بكەن‌و ئەوەی كە پێیان شەرعییەو بە چاك‌و ڕاستی دەزانن بڵێن‌و بیكەن، كە بە تەئكید هەر ئەوەی كۆتاییان شتێكی ڕەوایە.

+ ببوورە مامۆستا عەلی باپیر، ئەگەرچی لە كاتی تردا باستكردوە، بەڵام مەبەستت لە زۆرینەیەكی پەرلەمان‌و حكوومەت، واتە: بەس خۆیانی تێدا بێ، یان دەرفەتی ئەوە هەیە غەیری خۆشیانی تێدا بێ؟

ـ بەڵێ لە ئەنجوومەنێكدا كە مسوڵمانان بۆ بەڕێوەبردنی كۆمەڵگای ئیسلامیی دیاریی دەكەن، بوار هەیە كە غەیری مسوڵمانانی تێدابن‌و زۆرێك لە زانایانی هاوچەرخ باسیانكردوە كە هەموو پێكهاتەكانی كۆمەڵگا بۆیان هەیە نوێنەریان هەبێ لەوێدا، كە دەگونجێ لە كاتێكی دیكەدا باسی هەڵوێست‌و ڕەفتاری قەوارەیەكی ئیسلامیی لەگەڵ كەمایەتییە فیكریی‌و دینییەكاندا بكەین، هەروەها لە حكوومەتیشدا هەردەگونجێ خەڵكی نامسوڵمان بەشداربێ، كاتی خۆی لەدەوڵەتی ئیسلامییدا خەڵكی نامسوڵمان بەشدار بووە، بە پلەی وەزیرو پلەی جۆراوجۆر بەشدار بووە، بۆیە ئەو حكوومەت‌و ئەنجوومەن‌و قەوارەیە، چ هەمووی مسوڵمان بێ، چ زۆرینەی مسوڵمان بێ‌و نفووزو دەسەڵات بە

دەست مسوڵمانانەوە بێ، هەر بە ئیسلامیی دادەنرێ.

ئنجا با بێینە سەر خستنە ڕووی پێنج جۆرە بەڵگەكان، سەرەتا بەكورتیو بەڕیز ئاماژەیان پێدەكەینو پاشان یەك لەدوای یەك دەیانتوێژینەوە:

1- ئەو بنچینە شەرعییەیە كە دوای تۆزێك تیشكی زیاتری دەخەمە سەرو دەڵێ: ئەسڵ لەبواری عادەتو هەڵسو كەوتەكاندا بریتیە لە ڕەوایيو دەستكراوەیی.

2- پاشان چەند ئایەتێكم هێناوەتەوە كە ئاماژە بەو مەسەلەیە دەكەن.

3- دوایی چەند فەرمایشتێكی پێغەمبەر ﷺم هێناون لەوبارەوە.

4- پاشان ئامانجە شەرعییەكان (مقاصد الشريعة)م كردوونە بەڵگە.

5- دواتریش چەند بەڵگەیەكی عەقڵیيو واقیعییم هێناوەتەوە.

جۆری یەكەم: بریتیە لەو بنچینە شەرعییەی كە دەڵێ: بناغە لە شتەكاندا ڕەواییە، (الأصل في الأشياء الإباحة) یان: بناغە لە هەڵسو كەوتو عاداتەكاندا ڕەواییە (الأصل في المعاملات والعادات الأباحة)، ئەم بنچینەیە وەك باسمكرد، بنچینەیەكی گرنگە بۆ ئێمەی ئیسلامیی كە ئێستا لەم واقیعو هەلومەرجانەدا كار دەكەین، كە بۆ ئێمە حاڵەتێكی نائاسایین، چونكە حاڵەتی ئاسایی كۆمەڵی مسوڵمانانو كۆمەڵگایەكی ئیسلامیی ئەوەیە كە هەموو شتێكیان هەڵقوڵاوی شەریعەتەكەیان بێو، خۆیان دەسەڵاتیان هەبێ بەسەر هەموو كاروبارو ئیشەكانیاندا.

ئنجا ئەم بنچینە شەرعییە زانایان بە چەند شێوەیەك تەعبیریان

لێکردوە، بۆ وێنە: دەڵێن: (الأصل في العادات العفو)، واتە: بناغە لەعادەتەکاندا بواردرانە، هەروەها وتووشیانە: (الأصل في العادات الإباحة)، واتە: بناغە لەعادەتەکاندا ڕێپێدرانە، جاری واشە وتوویانە: (الأصل في المعاملات العفو)، دیارە مەبەست لە عادات‌و موعامەلات یەك شتە، واتە: ئەوەی کە خەڵك لەنێو خۆیاندا ڕەفتاری پێدەکەن، جا بناغە لە موعامەلەو عاداتەکاندا بریتییە لە بوارهەبوون، ئنجا ئەمە لە بەرانبەریدا بنچینەیەکی دی هەیە، کە دەڵێ: (الأصل في العبادات الحظر)، واتە: بناغە لەخوا پەرستییەکاندا لێ قەدەغەکرانە، یان (الأصل في العبادات الأتباع)، واتە: بناغە لەخواپەرستییەکاندا شوێنکەوتنە، یانی: وەك چۆن لە بناغە بواری عادەت‌و لە هەڵسوکەوتەکاندا دەستکراوەیی‌و ڕەواییە، واتە هیچ شتێ لە هەڵسوکەوت‌و عادەتەکان قەدەغە نیە، مەگەر دەقێکی شەرعیی قەدەغەی کردبێ، بە پێچەوانەوە بواری عیبادەتەکان بناغە تێیدا بریتییە لە قەدەغەکران، مەگەر شەرع بڕیاری دابێ، واتە ڕاست بە پێچەوانەی هەڵس‌و کەوت‌و عادەتەکانەوە، چونکە هەڵس‌و کەوت‌و عادەتەکان بریتین لە ڕەفتار پێکەوەکردنی مرۆڤەکان لە بواری سیاسیی‌و ئابووریی‌و کۆمەڵایەتیدا، بەڵام عیبادەت بریتیە لە هەڵسوکەوتی ئینسانەکان لەگەڵ خوادا، بۆیە دەبێ خوا (سبحانه وتعالى) بە بەندەکانی بفەرموێ: ئاوا مامەڵەم لەگەڵ بکەن، ئاوا نوێژ بکەن‌و سوجدەو ڕکووع بەرن، ئاوا ڕۆژوو بگرن، ئاوا لێم بپاڕێنەوە، ئەوە دەبێ خوا بۆ خۆی بۆ بەندەکانی دیاریی بکا، بەڵام خۆمان وەکو ئینسان عەقڵمان پێ دەشکێ تا ڕاددەیەکی زۆر

چۆن پێكەوە مامەڵە بكەین، بەس پێویستییمان بە چوارچێوەیەكی فراوانی شەرعیی هەیە، تاكو لە حوكمی عەقڵو فیترەت دەرنەچین.

+ ئایا ئەو بنچینەیە لە ئایەتێكەوە وەرگیراوە، یان هەر ڕێككەوتنی عەقڵیی زانایانە؟ سەرچاوەكەی چییە؟!

ـ ئەو بنچینەیە كە زۆربەی زانایان باسیان كردوە، لەوانە: ئیبنو تەیمییە، نەوەوی، ئیبنو عەبدولسسەلام، شاطیبی، ئامودی، ئەبو حامیدی غەززالی، بەڵێ ئەم بنچینەیە لە تێوەڕامانی دەقەكانی شەریعەت (قورئانو سوننەت) بەگشتی، هەڵهێنجراوە، دیارە هەموو بنچینە شەرعییەكانی دیكەش هەر وان، جا ئێستا من ئاماژە دەكەم بەقسەی دوو لەزانایان لەبارەی ئەم بنچینە شەرعییەوە، بۆ وێنە: ئیبنو تەیمییە ڕەحمەتی خوای لێبێ لە كتێبی (القواعد النورانية الفقهية) لە لاپەڕە (112)دا، دەربارەی ئەم بنچینە شەرعییە دەڵێ: (الأصل في العبادات التوقيف فهو لا يشرع منها إلا ما شرعه الله، والاّ دخلنا في قوله تعالى: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاء شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ...؟!﴾ الشورى -21-، والعادات الأصل فيها العفو فلا يُحْظَر منها إلا ما حرّمه الله تعالى والاّ دخلنا في معنى قوله: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلاَلاً...﴾، يونس -59-، واتە: بناغە لە خواپەرستییەكاندا بریتییە لە وەستێنران، (بەندە دەبێ بوەستێ) هیچ عیبادەتێك بە شەرعیی دانانرێ، مەگەر ئەوە كە خوا بە شەرعیی دانابێو بەڵگەی لەسەر ناردبێ، چونكە هەر عیبادەتێك زیاد بكرێ، ئەوە دەچینە نێو مانای ئەم ئایەتە كە دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاء شَرَعُوا لَهُم...﴾ واتە:

ئایا چەند هاوبەشێکیان هەن کە شتێکیان لە دین بۆ داناون کە خوا ئیزنی لەسەر نیە؟!، (کەواتە: هەر عیبادەتێك زیاد بکرێ مانای وایە تۆ شتێکت زیاد کردوە، کە خوا فەرمانی پێ نەداوە، چونکە عیبادەت بریتیە لە چی؟ بریتیە لەوە کە خوا یان فەڕزی کردوە یاخود پەسەندی کردوە، چونکە عیبادەت تەنیا دوای فەرمانی خوا دەیزانی کە ئەوە عیبادەتە یان نا؟، جا کەواتە هەر شتێك خوا فەرمانی پێ نەکردبێ بە پێویست کردن، یاخود فەرمانی پێ نەکردبێ بە بە پەسەند دانان، مانای وایە عیبادەت نیە، کەواتە: هەر شتێك زیاد بکرێ لە لایەن ئینسانەکانەوە لە بواری عیبادەتدا، ئەوە قەدەغەیەو بریتیە لەوە کە تۆ شەریکت بۆ خوا بڕیار داوە) ئنجا دەڵێ: وە عادەتەکان بناغە تێیاندا بریتیە لە عەفوو، (واتە: لێگەڕانو وازلێهێنرانو مرۆڤەکان دەستیان بەرهەڵدا کراوە لە بواری مامەڵەو هەڵسوکەوتو عادەتەکاندا) وە هیچ کام لە عادەتەکانیان لێ قەدەغە ناکرێ، جگە لەوەی خوای بەرز لێی قەدەغە کردوون، چونکە هەر شتێك لە هەڵسوکەوتو عادەتەکان قەدەغە بکەین، کە شەرع قەدەغەی نەکردبێ، ئەوە مانای وایە ئێمە پێچەوانەی فەرمانی خوا جووڵاوینەتەوە، کە دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلاَلاً قُلْ آللّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللّهِ تَفْتَرُونَ؟!﴾ یونس -59-، واتە: ئەی موحەممەد ﷺ بڵێ: ئەو ڕزقە دەبینن کە خوا بۆی ناردوونە خوار، هەندێکیتان لە خۆتانەوە قەدەغەو هەندێکیشتان حەڵاڵ کردوە، جا ئایا خوا مۆڵەتی داونو فەرمانی پێکردوون وابکەن، یاخود بە ناوی خواوە بوختانو درۆ دەکەن؟! کەواتە: هەر شتێك لە بواری هەڵسوکەوتەکاندا قەدەغە بکرێ بە بێ دەقێکی شەرعیی، مانای وایە ئێمە شتێکمان کردوە

پێچەوانەی فەرمانی خوا، چونكە خوا دەفەرموێ: لەخۆوە شت قەدەغە مەكەن، وەك خوای پەروەردگار لە سوورەتی مائیدەدا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُحَرِّمُواْ طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللّهُ لَكُمْ...﴾ -87-، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ئەو شتە خۆشو بەتامو سوودبەخشو چاكانەی كە خوا بۆی حەڵاڵ كردوون، قەدەغەیان مەكەن.

ئنجا با بچین بۆ لای زانایەكی دیكە داخۆ ئەو چۆن تەعبیر لەم بنچینە شەرعییە دەكات؟ (عبدالرحمن بن ناصر السَّعدي) لە كتێبێكیدا بە ناوی (رسالة لطيفة جامعة في أصول الفقه المهمة)، واتە: نامیلكەیەكی بچووكی كۆكەرەوە دەربارەی بنچینە گرنگەكانی فیقە، لە لاپەڕە (106)دا دەڵێ: (الأصل في العبادات الحظر، إلا ما ورد عن الشارع تشريعه، والأصل في العادات الإباحة، إلاّ ما ورد عن الشارع تحريمه)، واتە: بناغە لە عیبادەتەكاندا بریتییە لە قەدەغەكران، جگە لەوەی شەرعدانەر بە ڕەوای دانابێو بڕیاری لەسەر دابێ، بەلاّم بناغە لە عادەتەكاندا بریتییە لە ڕەوایی جگە لەوەی كە شەرعدانەر (كە خوایە سبحانە وتعالى) قەدەغەی كردوە، ئنجا بۆ زیاتر سەلماندنی ڕاستیی ئەم ڕایە، دەڵێین: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد﴾، رواه مسلم، واتە: هەر كەسێك لەم دینەی ئێمەدا شتێك پەیدا بكا كە لەو نەبێ، ئەوە ڕەتكراوەیە، كە لێرەدا مەبەستی بواری عەقیدەو عیبادەتە، بۆچی؟ چونكە هەر پێغەمبەر ﷺ لە بواری هەڵسوكەوتو عادەتەكاندا لە ڕووداوی مووتوربە كردنی دارخورمایاندا كە بە لای كۆمەڵێكدا تێپەڕی دارخورمایان موتوربە دەكردو فەرمووی:

ئەگەر واش نەکەن زەرەری نیە، ئەوانیش وازیان لە مەتوربەکردنیان هێناو سەرەنجام بەریان نەگرت، دوایی چوونە لای پێغەمبەر ﷺ وتیان، ئەی پێغەمبەری خوا! دار خورماکان بەریان نەگرت، فەرمووی: بۆ؟ وتیان تۆ فەرمووت ئەگەر واش نەکەن زەرەری نیە، ئەویش فەرمووی: ئەگەر شتێکم پێ گوتن‌و گوتم ئەوە خوا فەرموویەتی، لێم وەربگرن، بەڵام ئەگەر شتێکم دەربارەی کاروباری دونیا گوت، بە بۆچوونی خۆم، (أنتم أعْلمُ بأمور دنياكم[1])، ئەوە ئێوە بە کاروباری دونیاتان شارەزاترن، کەواتە: عەقیدەو عیبادەت‌و ئەوشتانە کە لە وەحییەوە نەبێ نازانرێن، ئەوە (توقيفي)ین‌و دەبێ تێیاندا لەو شوێنە بوەستین کە دیاریی کراوە، بەڵام لە بواری هەڵسوکەوت‌و عادەتەکاندا، دەستمان کراوەیە، بۆچی؟! چونکە خوای بەبەزەیی لە چەندین ئایەتدا ڕایگەیاندوە کە هەموو شتێکی بۆ بەندەکانی خوڵقاندوەو دەستی ئاوەڵا کردوون، بۆ وێنە: لە سوورەتی (البقرة)دا دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِيَ خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً...﴾، -29-، واتە: خوا ئەو کەسەیە کە هەرچی لەسەر زەوییە بۆ هەمووتانی خوڵقاندوە، یان هەرچی لەسەر زەوییە بۆ ئێوەی خوڵقاندوە، وە لە سوورەتی (الجاثية)دا دەفەرموێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ...﴾ -13-، واتە: وە هەرچی لە ئاسمانەکان‌و زەوییدایە بۆ ئێوەی خوڵقاندوە لە لایەن خۆیەوە، کەواتە: هەموو شتەکان‌و، هەموو هەڵسوکەوتەکان لەئەسڵدا ڕەوان، چونکە خوا ئەم ژیان‌و نیعمەت‌و بوونەی بۆ ئینسان ڕەخساندوە، مەگەر ئەوەی بە دەقێکی ڕۆشن قەدەغەی

---

[1] - رواه مسلم، بەژمارە: 2361،2362،2363.

کردبێ.

ئنجا دیارە کە: بەشدارییکردن یان نەکردن لە پەرلەماندا لە بواری هەڵسوکەوتەکاندایەو، هیچ دەقێکی لەسەر نیە کە قەدەغەی کردبێ، کەواتە: لە ئەسڵدا ڕەوایە، دەمێنێتەوە سەر ئەوەی کە ئایا قازانجی تێدایە بەشداریی تێدا بکرێ، یان زەرەری تێدایە؟ ئەوە دەکەوێتەوە سەر بۆچوونی ئەو کۆمەڵ و خەڵکەو دەتوانن بەشداریی بکەن، ئەگەر وا بزانن قازانجی تێدایەو، دەشتوانن نەچن ئەگەر زەرەری تێدا ببینن.

+ مامۆستا لەم بەڵگەو بنچینەیەوە شتێك تێدەگەین، ئەویش ئەوەیە کە خوای گەورە دەرفەتی زۆری بە ئینسان داوە کە عەقڵی خۆی بەکار بێنێ، بەڵام هێندێك لە مامۆستایان و بانگخوازان پێناسەیەك بۆ ئیسلام دەکەن، کە لە قورئاندا هەموو شتێك بڕێنراوەتەوەو خوای کاربەجێ هەموو شتێکی بۆ دیاری کردووین، جا ئایا ئەمە چۆنە؟!

ـ ئەوەی کە وا دەڵێ، دەبێ بزانێ دەڵێ چی؟ ئەگەر بڵێ: خوای پەروردگار هەموو شتێکی لە قورئاندا بۆ بڕاندووینەوە، ئەوە ڕاستە بە مانایەك، هەڵەیە بە مانایەکی دی، ڕاستە بەو مانایەی کە خوا -سبحانە و تعالی- لە قورئاندا هێڵ و بنچینە گشتییەکانی هەموو شتێکی بۆ داناوین، وەك فەرموویەتی: ﴿...مَّا فَرَّطْنَا فِي الكِتَابِ مِن شَيْءٍ﴾ **الأنعام - 38**، واتە: هیچ شتێکمان لەکتێبدا فەرامۆش نەکردوە، کە دیارە مەبەست هەرشتێکە کە پێویست دەکاو عەقڵی ئینسان نایبڕێ، بەڵام ئەگەر مەبەست ئەوەبێ کە خوا هەموو وردەکارییەکانی باس کردوە، ئەوە وانیە، چونکە ئەگەر خوا هەمووشتێکی ڕوونکردۆتەوە، ئەدی بۆچی بە

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ **النحل -44-**، واتە ئێمە زیكرمان بۆ تۆ ناردوە تاكو ئەوەی كە بۆیان نێردراوەتە خوار بۆیان ڕوون بكەیەوەو بۆ ئەوەی خۆشیان بیر بكەنەوە، كەواتە: تەنیا ڕوونكردنەوەی پێغەمبەریش ﷺ بەس نیە، بەڵكو دەبێ خۆشیان بیر بكەنەوە، ئەوكاتە دەتوانن قورئان جێبەجێ بكەن، كەواتە: دیارە قورئان پێویستی بە ڕوونكردنەوەی پێغەمبەر ﷺو بیركردنەوەی ئێمەش هەیە، ئەوكاتە دەتوانین لەقەدەر خۆمان لێی تێبگەینو جێبەجێ بكەین.

جۆری دووەم: لەبەڵگەكان، چەند ئایەتێكن، كە دیارە دەتوانین زۆر ئایەت بێنینەوە لەسەر ئەوە كە ڕەوایە تۆ بچیە پەرلەمانێكی بەو شێوەیەوە كە باسمان كرد، كە لەوێدا تۆ ئەوەی هەقو ڕاستە بیڵێو ئەوەی كە ناڕاستو ناهەقە بەرپەرچی بدەیەوە و ڕێی لێ بگری، بەپێی توانا هەوڵ بدەی لە ڕێی ئەو مینبەرەوە لەگەڵ هەقو دژی ناهەق بیو شتێك بكەی كە بە قازانجی خەڵكو كۆمەڵگاكەت بێ:

1- جا یەكێك لەو ئایەتانە ئایەتی ژمارە (125)ی سوورەتی (النحل)ە كە خوای پەروەردگار فەرمانمان پێدەكاو دەفەرموێ: ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ...﴾، واتە: بانگەواز بكە بۆ لای ڕێبازی پەروەردگارت بە حیكمەتو لێزانییو ئامۆژگاریی چاكو بە چاكترین شێوە وتووێژو موناقەشەیان لەگەڵدا بكە، جا دیارە ئەم بانگەوازكردنە بۆ ڕێی پەروەردگار، چ لە نێو پەرلەمان بێ، چ لە دەرەوەی پەرلەمان بێ هەر واجبە، بەڵام بە تەئكید تۆ لەنێو هەڵبژاردەی كۆمەڵگایەكدا بچی بانگەواز بكەی بۆ لای ڕێبازی خواو

یاساكانی شەریعەت، زۆر جیاوازە لەوەی كە تۆ لە كۆڵانو جادەو هۆڵێكو بۆ كەسانێكی دیارییكراو، یان كەسانێكی گشتیی قسە دەكەی، لە كوێ تۆ قسە بكەی بۆ هەڵبژاردەو نوێنەرانی خەڵكو، لە كوێ قسە بكەی بۆ خەڵكێك بە گشتیی!!

2- پاشان لەسەر مسوڵمانان پێویستە كە بانگەواز بكەن بۆ چاكە (ئیسلام)و فەرمان بە چاكە بكەنو ڕێ لەخراپە بگرن، واتە: فەرمان بە هەر شتێكی پەسەند بكەنو ڕێگا لە هەر شتێكی ناپەسەند بگرن، وەكو لە سوورەتی (آل عمران) ئایەتی (104)دا دەفەرموێ: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾، واتە: با لە ئێوەدا كۆمەڵێك هەبن، یاخود ئێوە كۆمەڵێك بن، كە بانگەواز دەكەن بۆ لای چاكە (واتە: ئیسلام) وە فەرمان دەكەن بە شتە باشو پەسەندكانو، ڕێ دەگرن لە شتە ناپەسەندو خراپەكان، وە هەر ئەوانەش سەرفرازن، ئاشكراشە كە بانگەواز كردن بۆ چاكەو فەرمانكردن بە شتی پەسندو ڕێگریی لەشتی ناپەسند، سەرجەم بوارەكانی دینداریيو دنیاداریی دەگرنەوە: فیكرو عەقیدە، عیبادەتو تەزكیە، خو و ڕەوشت، لایەنی خێزانیی، لایەنی كۆمەڵایەتیی، لایەنی سیاسیی، لایەنی ئابووریی...هتد.

ئنجا بە تەئكید تۆ لە هەموو شوێنێك لە سەرت پێویستە لەگەڵ چاكەدا بیو پشتگیریی بكەیو دژی خراپە بیو پێشگیریی لێ بكەی، بەتایبەت لەشوێنێكدا كە یاسای لێدەردەچێو شوێنی لێپرسینەوەو چاودێرییكردنی حكوومەتە، وە شوێنی زانینی ئەوەیە كە واریدات چی

هەیەو خەرجو نەفەقات چۆن دەكرێ؟! دیارە لەوێ پێویستترە ئەو فەرمان بە چاكەیەو نەهی لە خراپەیە ئەنجام بدەی،

3- وە خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿...وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...﴾ المائدة -2-، واتە: هاوكاریی یەكدی بكەن لەسەر چاكەكاریی‌و پارێزكاریی، وە هاوكاریی یەكدیی مەكەن لەسەر گوناهو دەستڕێژیی...، كەواتە: هەر شتێك بۆ خەڵك چاك بێ‌و بۆ لای خوا مایەی تەقوا بێ، تۆ لەسەرت پێویستە دەستبارگریی خەڵك بی بۆ وەدیهێنانی، ئنجا ئەگەر كەسانێك ئەنجوومەنی نیشتیمانی یاخود ئەنجوومەنی نوێنەران دەكەنە شوێنی بانگەشە بۆ خراپە، تۆ دەیكەیتە شوێنی بانگەشە بۆ چاكە، وە ئەگەر دەیكەنە شوێنی خۆتێكهەڵبەستن بۆ خراپەو دەستباری یەكدی گرتن بۆ خراپە، تۆ بیكە بە شوێنی دەستبارگرتن لەگەڵ خەڵك بۆ شتی چاكەو پەسندو مایەی خێرو خۆشی خەڵك.

چونكە بەدەقی قورئان هاوكاریی‌و دەسبارگرتن بۆ چاكەكاریی‌و پارێزكاریی فەرزە.

4- هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ...﴾ النساء -135-، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! زۆر دادگەریی بەڕێوە بەرن‌و بیچەسپێنن، بەڵێ تۆ لە سەرت پێویستە، لە هەموو شوێنێك دادگەریی بچەسپێنی‌و ستەم‌و زوڵم لابەری، بەڵام لەو شوێنەدا كە مەركەزی بڕیاردانە، زیاتر لەسەرت پێویستە كە تێیدا هەوڵ بدەی دادگەریی بچەسپێنی‌و زوڵم‌و ستەم لابەری.

<u>**جۆری سێیەم:**</u> جۆری سێیەمی بەڵگەكانمان چەند فەرموودەیەكەو

فەرموودەی پێغەمبەریش ﷺ لەو بارەوە زۆر زۆرن، بەڵام ئێمە تەنیا دووانمان بە نموونە هێناونەوە:

1-یەکیان ئەو فەرموودەیەیە کە موسلیم گێڕاویەتەوە، کە دەفەرموێ: {من رأى منكم منكراً، فليغيره بيده، فإن لم يستطع فبلسانه، فإن لم يستطع فبقلبه، وذلك أضعف الإيمان} ، واتە: هەر کامێکتان شتێکی ناپەسەندی بینی با بەدەست بیگۆڕێ، ئەگەر توانی، وە ئەگەر نەیتوانی بە زمان، وە ئەگەر نەیتوانی با بە دڵ پێی ناخۆش بێ، لە ڕیوایەتێکی دیکەدا هاتوە: {وليس وراء ذلك مثقال حبة خردل من إيمان} واتە: وە لە دوای پێناخۆشبوونی دڵیشەوە هێندەی قورسایی دەنکە خەرتەلەیەك ئیمان نیە، واتە کەسێك نە بە دەست خراپە بگۆڕێو، نە بە زمان خەریکی گۆڕینی بێو، نە بە دڵیش پێی ناخۆش بێ، بە قەد دەنکە خەرتەلەیەك ئیمانی نیە، چونکە هیچ هەڵوێستێکی نەبووە لە بەرانبەر ناپەسەندیی‌و ناشەرعییدا، کەواتە: بەپێی ئەم فەرمایشتە لەسەرمان پێویستە ناپەسەندیی‌و ناشەرعیی بگۆڕین، جا ئایا لە کۆمەڵگای ئێمەدا زوڵم‌و زۆرو گەندەڵیی‌و خراپەو شتی ناشەرعیی‌و ناپەسەندو ناشیرینی زۆر نیە، کە خەڵکی بێزار کردوە؟! بە تەئکید با، ئاشکراشە کە پەرلەمان گونجاوترین هۆکارو شوێنە بۆ ئەو گۆڕین‌و چاکسازییە، چونکە لەوێوە دەنگت دەگاتە هەموو خەڵك، لەسۆنگەی ئەوەوە کە هەڵبژاردەو نوێنەرانی خەڵکەکە لەوێن.

2-فەرموودەیەکی دیکەی پێغەمبەر ﷺ کە هەر لە سەحیحی موسلیمدا هاتوە، دەفەرموێ: {إنه يستعمل عليكم أمراء، فتعرفون و تنكرون، فمن كره فقد برِيء، ومن أنكر فقد سَلِمَ، ولكن من رضي وتابَعَ}، واتە: کاربەدەستانێکتان بەسەرەوە دادەنرێن کە هەندێ شتیانتان پێ چاکەو هەندێ شتیانتان ڕەخنەتان لێی هەیە، (ئنجا خەڵکەکە دەکاتە سێ بەش‌و دەفەرموێ: {فمن كره فقد برِيء}، جا هەرکەس خراپەی ئەوانی پێ ناخۆش بێ، ئەوە بەرائەتی بۆ خۆی هێناوەتە دی، (واتە: گوناحی نایەتە سەرو مادام خراپەی گوناهکارانی پێ ناخۆش بێ، بەشدار نیە لە گوناهەکەیاندا، کە ئەوە لای کەمیەتی)، {ومن أنكر فقد سَلِمَ}، (بەڵام لەوە باشتر ئەوەیە کە تۆ ڕەخنەی لێ بگری‌و، هەوڵ بدەی ئەو خراپەیە نەهێڵێ، واتە: بەگژ خراپەکانیاندا بچیەوە) وە هەر کەسێك بە گژ خراپەکانیاندا بچێتەوە، ئەوە سەلامەت بووە، (ئەوی پێشێ هەر بەرییە، بەڵام ئەمە سەلامەتیشە)، بەڵام کەسێك ڕازیی بێ‌و لەگەڵ ئەو ناشەرعییانەشدا بێ!! (وەڵامەکەی نەداوەتەوە، یانی: لە هەموو گوناهەکانیاندا بەشدارە) کەواتە: کەسێك ستەم‌و خراپەو ناشەرعیی دەبینێ‌و بێدەنگ‌و بێهەڵوێستە، ئەوە نیشانەی ڕازیبوونیەتی‌و لەو خراپەو ناشەرعییانەشدا بەشدارە.

<u>جۆری چوارەم:</u> لەو بەڵگانە، ئامانجەکانی شەریعەتە، ئێمە ئەگەر لە ئایەتەکانی قورئانەوە ڕابمێنین، کە زانایان پێی دەڵێن: (إستقراء نصوص الشريعة) واتە: تێوەڕامان‌و سەرنجدانی دەقەکانی شەریعەت، بەڵێ بە تێوەڕامانی دەقە شەرعییەکان، کۆمەڵێك ئامانجی شەرعییمان دێنە

دەست كە بەڵگەی ئیسپاتی ڕەوایی بەشداریی تێداكردنی ئەوجۆرە ئەنجوومەنو پەرلەمانەن كە باسمان كرد:

1- یەكێك لەوانە: شەریعەت بۆ ئەوە هاتوە كە بەرژەوەندیی خەڵك بێنێتە دی، وەبەرژەوەندیی خەڵك كە بە عەرەبی پێی دەڵێن: (المصلحة) بریتیە لە دوو شت: هێنانەدی قازانجەكانو دوورخستنەوەی زیانەكان (جلب المنافع و دفع المضار)، تەماشای هەموو دەقەكانی شەریعەت بكە دەگەیە یەك ئەنجام، ئەویش ئەوەیە كە شەریعەت بۆیە هاتوە بەرژەوەندیی خەڵك بێنێتە دی، بەرژەوەندیی دونیاو قیامەتیان، بەرژەوەندیی جەستەو ڕووحیان، بەرژەوەندیی تاكو خێزانو كۆمەڵگاو دەوڵەتیان، كەواتە: تۆ لە هەر ڕێیەكەوە بەرژەوەندیی خەڵكت بۆ بچەسپێ، پێویستە لەو ڕێیەوە بڕۆی، وە لەهەر ڕێیەكەوە پێچەوانەی بەرژەوەندییت –كە خراپ (مفسدة)یە- بۆ دوور بخرێتەوە، دیسان لەسەرت پێویستە، دەجا ئێمە بە بەشدارییكردنمان لە ئەنجوومەنی نوێنەراندا، باشتر دەستمان دەڕوات بۆ ئەوە كە بەرژەوەندیی خەڵكو كۆمەڵگاكەمان بچەسپێنین.

2-وە بە سەرنجدانی دەقەكانی شەریعەت، بۆمان دەردەكەوێ كە بەرزترینو پیرۆزترین بەها كە پێغەمبەران بۆی هاتوون بیچەسپێنن، بریتیە لە داد (عدل) وە خراپترین ڕەفتار كە پێغەمبەران هاتوون لای بەرن، بریتیە لە ستەمو زوڵم، بە بەڵگەی ئەوەی كە خوای بێ وێنە (سبحانه وتعالى) لە ئایەتی (25)ی سوورەتی (الحديد)دا دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ...﴾، واتە: بێگومان هەموو پێغەمبەرانمان

بەبەڵگە ئاشکرایەکانەوە ڕەوانەکردوون و کتێبو تەرازووشمان پێدا ناردوون تاکو خەڵك بە دادگەریی بەڕێوە بچن، بەڵێ چەسپاندنی دادگەریی ئامانجی هەموو پێغەمبەران بووە صەڵاتو سەلامی خوایان لەسەربێ، ئنجا دیارە عەدل ناچەسپێ تا زوڵم لانەبرێ، دەجا تۆ لە ڕێی ئەو پەرلەمانەوە لە هەموو ڕێیەك باشتر دەستت لەوە گیر دەبێ کە بتوانی دادگەریی بچەسپێنیو یاسای وا دەربکەی دادگەریی و بەرژەوەندیی خەڵکی تێدابێ، وەستەمو خراپەو فەسادی پێ لابچێ، ئنجا بۆ سەلماندنی ئەوە کە شەریعەت بۆ هێنانەدی بەرژەوەندیی و چاکسازیی تێداکرانی کۆمەڵگاو چەسپاندنی دادو، لابردن و نەهێشتنی ستەمو خراپە (فساد) هاتوە، دەتوانین ئاماژە بەم چەند ئایەتە بکەین:

أ- خوا -سبحانه وتعالى- لە سوورەتی (الفجر)دا دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ . فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ﴾، واتە: ئەوانەی کە لە وڵاتاندا (لەخوا)یاخی بوون، وە پڕیان کرد لە فەساد، ئەوەی کە ئێستا پێی دەڵێن: (گەندەڵیی) دیارە گەندەڵیی (فساد) لە قورئاندا واتاو مەفهوومێکی گشتیی هەیەو بوارەکانی: سیاسییو ئیدارییو ئەخلاقییو ئابوورییو کۆمەڵایەتییو...هتد، هەمووی دەگرێتەوە، کەواتە: لە ئەنجامی سەرکێشییو یاخیبوون لە خوادا، فەساد بڵاودەبێتەوە!

ب- پێغەمبەر (شعیب) بە هۆزی (مدین) دەفەرموێ: ﴿...إِنْ أُرِيدُ إِلاَّ الإِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ...﴾ هود -88-، واتە: من جگە لە چاکسازیی شتێکی دیکەم ناوێ، کەواتە: پێغەمبەران هاتوون

ئیسلاح بکەن، بەڵام طاغووتو فیرعەونەکان هاتوون ئیفساد بکەن، مانای وایە شەریعەت هاتوە بۆ ئیسلاحو چاکسازیی و لابردنی ئەو فەسادو فەوزایەی کە طاغووتو فیرعەونەکان بڵاویان کردۆتەوە.

پوختەی قسان:

ئامانجی هەرە گەورەی شەریعەتی خوای کاربەجێ، هێنانەدی بەرژەوەندیی مرۆڤە بەتاكو خێزانو کۆمەڵگاوە، کەدیارە ئەمەش بەبێ چەسپاندنی دادگەریی و چاکەکاریی و، لابردنو نەهێشتنی ستەمو خراپەکاریی دەستەبەرنابێ، ئنجا لەسۆنگەی ئەوەوە کە ئەنجوومەنی ڕاوێژ (پەرلەمان) مەڵبەندی بڕیارو یاسادانانی وڵاتەو، ئاویش کە لەسەرچاوەو بنەوان لێڵ بوو، لەجۆگا ڕوون نابێتەوە، بۆیە بەشداربوون لەو مەڵبەندی بڕیاردانو یاسادانانەدا نەك هەر ڕەوا بگرە پێویستیشە، بۆ ڕێگرتن لەبڕیارو یاسای خراپو سەقەتو، هاوکاریی کردن یان دەسپێشخەربوون بۆ دەرکردنی بڕیارو یاسای وا کە بەرژەوەندیی خەڵكو وڵات دابین بکەن.

جۆری پێنجەم: لە بەڵگەکان، چەند بەڵگەیەکی عەقلێی و واقیعیین، کە بە کورتی ئاماژەیەکیان پێ دەکەین:

یەکەم: پەرلەمان مینبەرێکە دەتوانی هەقی لەسەربلێی و بانگەوازی چاکەی لەسەر بکەی، هەیە دەڵێ: خۆ یاساکان هەر دەردەچن ئێمە بەشداربین یان نا، لەبەر ئەوەی ئێمە کەمینەین! دەڵێین: نەخێر مەرج نیە، دوێنێ کەمینە بووی، ڕەنگە سبەینێ ببی بە زۆرینە، پاشان خۆ ئەو خەڵکەش نابێ هەموویان گومانی خراپیان پێ بەری، هەیە لە شتی

حەقدا لەگەڵتدایە، ئنجا خراپترین ئیحتیمال ئەوەیە کە تۆ هەق‌و چاکەت بۆ نەچەسپێ، بەڵام خۆ لانی کەم بۆ خەڵکت دەرخستوە کە بڕیاری شەرع ئەوەیەو بۆ قیامەت خەڵك بیانووبڕاو کردوە! کە ئەمەش ئامانجێکی گەورەی ڕەوانەکرانی پێغەمبەرانە (صلی الله علیهم وسلم): ﴿رُّسُلاً مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ...﴾ النساء -165-، واتە: پێغەمبەرانێکی موژدە دەرو ترسێنەرن، تاکو خەڵکی پاش پێغەمبەران بەڵگەیان لەسەر خوا نەبێ...

دووەم: پاشان ئەندامانی پەرلەمان حەسانەیان هەیەو پارێزراون، یانی خاوەنی کەسایەتی خۆیانن‌و قسەیان دەڕوات‌و لە بەرانبەر حکوومەت‌و دامودەزاگاکاندا جۆرێك لە پارێزراوییان هەیەو، باشتر مەجالیان هەیە کە فەرمان بە چاکەو نەهی لە خراپە بکەن.

سێیەم: دوایی بڕیارو یاساکانی پەرلەمان بە ناوی خەڵکەوە دەردەچن، ئێ باشە کە بە ناوی خەڵکەوە دەردەچن، بۆچی نوێنەرانی ئەو خەڵکە مسوڵمانە لەو پەرلەمانەدا نەبن، کە بڵێن: ئێمە لەو یاساو بڕیارە ناڕازیین، چونکە ئەگەر کەسێك لەوێ نەبێ کە قسەی شەرعیی بکا، مانای وایە ئەو پەرلەمانە بڕیار دەداو بە ناوی ئەو خەڵکە مسوڵمانەشەوەیە! کەواتە: لە ڕاستییدا بۆ دیفاع کردن لە ئیرادەو ڕای ئەو خەڵکە مسوڵمانە کە لە شتی ناشەرعیی ناڕازییە، دەبێ نوێنەرانێکیان هەبن.

چوارەم: پاشان سوودێکی دیکەی ئەو بەشدارییە ئەوەیە کە کەسانێك پراوەیان پێبکرێ‌و ڕابهێنرێن، چۆن کار بکەن‌و چۆن ئیدارەی وڵات بکەن، چونکە کەس لە زگی دایکی خۆیدا فێر نابێ‌و، ئەگەر لە دام‌و دەزگاکانی

کۆمەڵگاکەمان دوور بینو نەتوانین تەفاعولیان لەگەڵدا بکەین، بەتەئکید دواییش هەر ناشیو نەشارەزاو بێ توانا دەبین.

پێنجەم: هەروەها بەرگریی کردن لە ماف و ئازادییو بەرژەوەندییەکانی خەڵك کە لەگرنگترین ئامانجو مەبەستەکانی شەریعەتە، یەکێ دیکەیە لەبەڵگەو پاساوەکانی ئەو بەشدارییە کردنە.

+ ئەی سەبارەت بە ڕای زانایانی هاوچەرخ، ئەوان چی دەڵێن؟

ـ بەڕاستیی قسەی زانایان، وەك گوتراوە: **"أقوال العلماء يُستدلُّ لها ولا يُستدِلُّ بها"**، واتە: قسەی زانایان بەڵگەی بۆ دەهێنرێتەوەو بە بەڵگە ناهێنرێتەوە، ئەگەرنا زۆربەی هەرە زۆری زانایانی هاوچەرخ، ئەو ڕایەیان هەیە کە ئێمە بە بەڵگە سەلماندمان ڕاستو بەجێیە.

1- جاری سەرجەم کۆمەڵو جمو جۆڵە ئیسلامییەکان بەبێ هەڵاواردن (استثناء) واتە: هەموو ئەوانەی کە لە گۆڕەپانی کاری ئیسلامییدان، کەمو زۆر لەگەڵ بەشدارییکردندان لە دامەزراوەکانی نێو کۆمەڵگادا، هەر لە سەردەمی حەسەن بەنناوە خوا لێی خۆشبێ، کە (برایانی مسوڵمان)ی دامەزراند، هەتا ئەبو عەلای مەودودیی خوا لێی خۆشبێ، کە (کۆمەڵی ئیسلامیی پاکستان)ی دامەزراند، هەتا ئیسلامییەکانی تورکیاو مالیزیاو فیلیپینو بەنگلادیشو عالەمی عەرەبی، هەموویان لەگەڵ ئەو ڕایەن.

2- پاشان (شيخ ناصرالدين الألباني) فەرموودەناسی ئەم سەردەمەی ئێمە، ڕەحمەتی خوای لێبێ، کە پرسیاری لێکراوە وەکو خاوەنی کتێبی (فقه النوازل) بەرگی (4) لاپەڕە (400) (محمد بن حسين

الجيزاني) هێناویەتی، كە مسوڵمانانی جەزائیر (جبهة الإنقاذ) پرسیاریان لێكردوە: ئایا دروستە بەشدار بین لە هەڵبژاردنو پەرلەماندا؟!، لە درێژەی وەڵامو قسەكانیدا دەڵێ: "ولكن لا أرى ما يمنع الشعب المسلم إذا كان في المُرَشَّحين من يعادي الإسلام، و فيهم مرشحون إسلاميون من أحزاب مختلفة المناهج، فننصح في الحالة هذه كل مسلم أن ينتخب من الإسلاميين فقط"، واتە: بەڵام لەم حاڵەتەدا هیچ بەربەستێك نابینم لەبەردەم میللەتێكی مسوڵماندا، مادام لە كاندیدەكاندا كەسانێك هەبن دژایەتی ئیسلام بكەن، كەسانێكی دیكەش هەبن كە لە لایەنە ئیسلامییەكان بن، كە بەرنامەی جیاجیایان هەن، لەو حاڵەتەدا ئامۆژگاریی هەر مسوڵمانێك دەكەین كە تەنیا دەنگ بدا بە ئیسلامییەكانو بەس ئەوان هەڵبژێرن.

3- (الشيخ عبدالله بن باز) خوا لێی خۆشبێ یەكێكی دیكەیە لەو زانایانەی كە لەو بارەوە پرسیای لێكراوە، وەكو خاوەنی كتێبی (المشاركة في الحياة السياسية)، (د. مشير عمر المصري) لە لاپەڕە (235)دا، هێناویەتی پرسیاری لێكراوە دەربارەی هەڵبژاردنو بەشداریی كردن لە ئەنجومەنی گەل (مجلس الشعب)دا، ئەویش گوتوویەتی: "إن النبي ﷺ قال: {انما الأعمال بالنيات، وإنما لكل امريء ما نوى}، متفق عليه، لذا فلا حرج في الألتحاق بمجلس الشعب إذا كان المقصود من ذلك تأيد الحق و عَدَم الموافقة على الباطل"، واتە: پێغەبەر ﷺ دەفەرموێ: {كردەوەكان بە پێی نیەتن، هەر كەسە بەپێی نیەتەكەی كردەوەی بۆ دەنووسرێ}، بۆیە هیچ سەغڵەتییەك نابینم لەوەدا كە ئینسان بچێتە نێو

مەجلیسی شەعب (واتە: پەرلەمان) مادام مەبەست لەوەدا پشتگیریی کردنی حەق بێو دژوەستانەوەی باتڵ بێ.

4- یەکێکی دی لەو زانایانە (ابن العثيمين)ە، ڕەحمەتی خوای لێبێ، وەك لە کتێبی: (المشاركة في الحياة السياسية) لاپەڕە (236)دا هاتوە، لەدرێژەی چەند قسەیەکیدا کە وەڵامی پرسیارێکی لەوبارەوە داوەتەوە، گوتوویەتی: "أَدخلوها أتتركونها للعلمانيين والفسقة؟!"، واتە: بچنە نێو پەرلەمان، ئەدی بەجێی دێڵن بۆ عەلمانییەکانو فاسقەکان؟!، واتە: قسەی باش لەپەرلەماندا بکەنو تەئیدی حەق بکەنو هەوڵ بدەن یاسای باش دەربکەن.

5- یەکێکی دیکە لەو زانایانە (الشيخ محمد أبو زهرة)یە، کە هەر لە سەرچاوەی پێشوو لاپەڕە (236)دا گوتوویەتی: "إن ترشيح بعض الإخوان المسلمين الذين يستمسكون بالعروة الوثقى، ولِلدِّين الإعتبار الأول في نفوسهم أمرٌ واجبٍ جدٌ واجبٍ"، دیارە وەڵامەکەی دەربارەی (إخوان المسلمين)ە لە میسر، دەڵێ: خۆ کاندید کردنی هەندێك لە برایانی مسوڵمان، ئەوانەی دەست بە ڕێسمانی خواوە دەگرنو پێش هەموو شتێك ئیعتیبار بۆ دین دادەنێن لە دڵو دەروونی خۆیاندا، پێویستەو بەڵکو زۆریش پێویستە (کە خۆیان کاندید بکەنو بچنە نێو ئەو پەرلەمانانەوە).

6- هەروەها یەکێکی دی لەوانە (دكتور يوسف القرضاوي)یە کە لەژمارەیەك کتێبەکانیدا باسی ئەم مەسەلەیەی کردوە، بۆ وێنە: کتێبی: (من فقه الدولة في الإسلام) ص161 ط دار الشروق.

7- یەکی دیکە لەوانە: (سلمان بن فهد العودة)یە کە لەسەرچاوەی

پێشوو لاپەڕە (237)دا دەڵێ: "إن العضوية في المجالس النيابية وغيرها، فالذي أراه إجمالاً أن هذا من باب تقليل المفاسد أو جلب بعض المصالح، أو حصول الإنسان على بعض حَقِّه، كما دخل رسول الله ﷺ في جوار أبي طالب و المُطْعِم بن عدي"، واتە: بوونە ئەندام لە ئەنجوومەنی نوێنەرانو غەیری ئەوەشدا (واتە: ئەنجوومەنی پارێزگاو هاو وێنەكانیدا)، ئەوەی كە دەیبینم بە كورتی ئەوەیە كە لە جۆری كەمكردنەوەی زەرەرەكانو بەدەستهێنانی هەندێك لە بەرژەوەندییەكانە، یاخود وەدەستهێنانی ئینسانە بۆ بەشێك لە حەقەكەی، هەروەكو چۆن پێغەمبەر ﷺ چووە پەنای ئەبوتالیبو موطعیمی كوڕی عەدی...)، (واتە: پێغەمبەر ﷺ كاتێك چۆتە پەنای(ئەبوتالیب)مانای وانیە بە ناشەرعییەكانی (ئەبووتالیب) ڕازییە، وە كە (موطعیم) پەنای داوە، مانای وانیە بە سەرۆكی خۆی دەزانێ، یاخود بە دەسەڵاتدارێكی شەرعیی دەزانێ، بەڵام بەرژەوەندییەكو حەقێكی خۆی لەو ڕێیەوە مسۆگەر كردوە).

ئەوەش قسەی زانایان كە وەكو گوتم لەم پەڕی دونیا تا ئەوپەڕی هەموویان ڕایان وایە كە بەشدارییكردن لەو جۆرە پەرلەمانانەدا، مادام مسوڵمانان بەرژەوەندیی تێدا ببیننەوە، نەك هەر پەسندە، بەڵكو هەندێكیان بە پێویستیشی دەزانن.

+ ئەمەوێ ئەوە بپرسم: كە ئایا پێت وانیە هێندێ جیاوازیی هەیە لە نێو پەرلەمانەكانی وڵاتاندا، بۆ نموونە لە كوردستان كە بە هەر هۆیەك بێ پەرلەمان نەیتوانیوە ئەركی سەر شانی خۆی جێبەجێ بكا، كەمترین جار موناقەشە لەسەر ئەو شتانە كراوە كە خوای پەروەردگار بە ئاشكرا حوكمەكەیانی دیاریكردوە، بۆنموونە لە ماوەی چوار ساڵی پەرلەماندا

تاكە یاسایەك لەو شێوەیە كە موناقەشەی لەسەر كرا، مەسەلەی چەندژنیی بوو، ئەو جیاوازییە چۆنە؟

- دیارە ئەو جیاوازییە هەیەو كاریگەریی زۆریشی هەیە لەسەر حوكمی بەشداریی كردنەكە، وەمن پێموایە بە حەقیقەت بارودۆخی كوردستان جیاوازە لە هی شوێنەكانی دیكە، جا ئەوە زانایان بە نسبەت شوێنەكانی دیكەوە وایان وتوە، بەڵام بە نسبەت ئێمەوە لەكوردستاندا دیارە كە دەستكراوەترین‌و پاساو و بەڵگەی زیاترمان هەیەو هاندەری زیاترمان هەن بۆ بەشدارییكردن، دیارە تۆ مەبەستت ئەوەیە كە لەلای ئێمە ناسەلمێنریێ لە كەسانێك كە دژی شەرع بوەستننەوە، وەكو لە شوێنانی دیكە هەیە، بۆ نموونە: لە شوێنێكی وەكو تونس، هەروەها لە توركیا، كە ئێستاش لە شوێنە ڕەسمییەكاندا ئافرەت بۆی نیە سەرپۆشی لەسەر بێ، وە بۆیان نیە بە ناوی ئیسلامەوە حیزبیان هەبێ، بەڵام ئێمە لە كوردستان بە تەئكید دەستمان كراوەترەو بارودۆخەكە زۆر جیایە، لەبەر ئەوە ئێمە ڕێ لەبەر دەمماندا ئاچوخترە، ئنجا بەڕاستی هەموو جارێ دەبێ بیر بكەینەوە كە تۆ بەدیلت چییە؟ ئایا ئەوەیە كە تۆ بێ‌ی بەهێز خۆت بە واقیعێكدا بدەی كە بەگشتی میللەتی خۆتەو خەڵكێكی مسوڵمانە؟ بەڵگەت چییە بۆ ئەوە؟ ئایا پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) وایان كردوە، یاخود سەبریان گرتوەو خەریكی هۆشیاركردنەوەو تێگەیاندنی خەڵك بوون؟، بێگومان سەبریان گرتوە لەسەر ئازارو ناڕەحەتییەكانیان، بە تەئكید ڕێبازی پێغەمبەران صلى الله عليه وسلم هەر ئەوە بووە، وەك فەرموویانە: ﴿...وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا...﴾ إبراهيم -12-، واتە: وە

سەبر دەگرین هەرچەندە ئازارمان بدەن! من لە ژیانی هەموو پێغەمبەراندا سەلاّت‌و سەلامی خوا لەسەر هەموویان بێ، یەك پێغەمبەرم پێ شك دێ كە لە قۆناغێكی دیارییكراودا ویستبێتی كۆمەڵگاكەی بەجێ بێڵێ، ئەویش (یونس)ە، علیه السلام، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وَذَا النُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ الأنبياء - 87-، واتە: وەخاوەنی نەهەنگ كاتێك كە بەتووڕەیی (لەگەلەكەی تووڕە بوو چونكە ئیمانیان نەدەهێنا) ڕۆیی‌و پێی وابوو كە سەر زەمینی لێ تەنگ ناكەین (بۆ هەركوێیەك بچێ پەیامی خوا بگەیەنێ، قەیناكات) ئیدی سەرەنجام (كە نەهەنگ قووتیدا) لەتاریكایی یەكاندا (تاریكی شەوگارو دەریاو نێو سكی نەهەنگ) بانگی (خوای) كرد: كە جگە لەتۆ هیچ پەرستراونین، تۆ پاكی، من چوومە ڕیزی ستەمكارانەوە، بەڵێ تەنیا یەك پێغەمبەر لە هەڵوێستێكیدا كەم حەوسەڵەیی پیشانداوەو خەڵكی نەینەوای بەجێ هێشتوە، ئەویش خوای پەروەردگار عقووبەی دەداو لە زگی نەهەنگدا سجنی دەكا، تا لەوێدا دەڵێ: ﴿...لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراوێك نیە، پاكیی بۆ تۆ من ستەمم لە خۆم كرد (كە بەبێ ئیزن‌و مۆڵەتی تۆ گەلەكەم جێهێشت) دیارە دوایی دەگەڕێتەوە بۆ لایان‌و ئیمان دێنن، كەواتە: بەجێ هێشتنی خەڵك، یان دژوەستانی خەڵك‌و كۆمەڵگای خۆت ڕێبازو شێوازی كاری پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەبووە، هەڵبەتە ئێمە لێرەدا ناڵێین بە هیچ شێوەیەك پەنا بردن بۆ هێزو بەرگریی لەخۆكردن دروست نیە، بەڵام كۆمەڵگا نابێ لەڕێی توندوتیژییەوە

بگۆڕدرێو، پێغەمبەران لە ڕێی تێگەیاندنەوە خەڵكو كۆمەڵگایان گۆڕیوە، بەڵام كاتێك تۆ زوڵمو ستەمت لێ دەكرێو ڕێت لێ دەگیرێ، ئەوە حسابێكی دیكەیە، مەبەستمان ئەوەیە كیانی ئیسلامیی لە ڕێی توندوتیژییەوە دروست نابێ، بەڵكو لەڕێی تێگەیاندنو قەناعەتپێهێنانی خەڵكو بانگەوازەوە دەبێ، پێغەمبەران هەموو وایان كردوە، پێغەمبەری خاتەمیش (محمد) ﷺ وەك جاری دیكەش باسمان كردوە، كۆمەڵگاو دەوڵەتو قەوارەی ئیسلامیی دروست كرد، بێ ئەوەی خوێن لە لووتی هیچ كەسێك بێ، بەڵكو لەسەر بناغەی بەیعەتو بەڵێن پێدرانی لە لایەن خەڵكی (یثرب)ەوە كە هاتنو بە سەرۆكو براگەورەی خۆیان قبووڵیان كردو ئیسلامیشیان بە بەرنامەی خۆیان قبووڵ كرد، لەسەر ئەو بنەمایە ئەو كیانە ئیسلامییە دروست بوو، ئێمەش دیارە دەبێ دوای پێغەمبەری خۆمان ﷺ بكەوین.

+ بەڵام هێشتا هێندێك خەڵك كە عەلمانیینو هەندێكیشیان كە خۆیان بە ئیسلامیی دەزانن، یان ئیسلامیینو بیرو بۆچوونێكی تایبەتییان هەیە، پێیان وایە بەشدارییكردنەكانی ئێوە، یان بەڵگەكانی ئێوە لە پێناو بەرژەوەندیی خۆتاندایە، بۆ نموونە: لە پێناو بەرژەوەندیی كۆمەڵو یەكگرتوودایە؟

ـ (بە پێكەنینەوە) جا ئەگەر بێتو بەو چاوە تەماشای هەڵوێستو جموجۆڵی هەر كەسێك بكەی، ئەوە هیچ كەسێك لەوە سەلامەت نابێ، جا هەیە بە بەڵگەوە سەلامەت نابێ، بۆ وێنە: ئەو كەسەی كە هەرچی ئیمتیازاتی ماددیی ئەم وڵاتەیە قۆرخی كردوە بۆ خۆیو بنەماڵەو حیزبەكەی، ئەوە بە بەڵگەوە سەلامەت نەبووە، بەڵام ئێمە بە تۆمەت

سەلامەت نابین، چونكە دەبێ جارێ لیێمان بگەڕێن، داخۆ ئایا دوای ئەوەی كە دەسەڵاتمان دەبێ چی دەكەین؟!

پاشان پێویستە ئەوانە بەویژدانەوە سەرنج بدەن! ئایا بایی ئەوە كە دەستمان ڕۆیشتوە، ئێمە دیفاعمان لەكێ‌و لەچی كردوە؟ ئنجا ئێمە ئەگەر دیفاع لە بەرژەوەندیی خۆشمان بكەین، وەك خەڵكێك كە زوڵممان لێ نەكرێ، خۆ ئەوە هیچ ناهەقیی‌و ناشەرعییەكی تێدانیە! چونكە ئێمەش هەر بەشێكین لە كۆمەڵگاو خەڵكی خۆمان، بەڵام لە ڕاستییدا ئێمە خۆمان بە دڵسۆزی خەڵكی خۆمان‌و ئەم كۆمەڵگایە دەزانین، بە هەموو پێكهاتەكانییەوە، بە خوا من لە لای خۆمەوە خۆم بە دڵسۆزو بە پەرۆش دەزانم بۆ هەموو ئەوانە كە لەم كۆمەڵگایەدان بە مسوڵمان‌و نامسوڵمانەوە، چونكە ئەوكەسە هەركەسێك بێ بۆی دڵسۆزم‌و وەكو ئینسانێك پەرۆشمە، چونكە ئێمە دەبێ خەمخۆرو سوور بین لەسەر ئەوەی كە خەڵك بەختەوەر بكەین، خەڵك سەرفرازی دواڕۆژو بەختەوەری دونیا بێ، ئەوە ئەركی شەرعیی ئێمەیە بەرانبەر بە خەڵك‌و كۆمەڵگامان، ئیدی ئومێدەوارین خەڵكیش گومانی خراپمان پێ نەبەن‌و لانی كەم دەرفەتمان بدەن‌و چاوەڕێ بكەن داخۆ ئەگەر دەسەڵاتمان هەبوو چی دەكەین؟! ئەوكاتە بەچاك یان بەخراپ حوكممان بەسەردا بدەن!

بەشی چوارەم:

بەشدارییکردن لە حکوومەتێکی نائیسلامیی دا

لەبەر ڕۆشنایی عەقڵ و شەرعدا

ڕێ خۆشکردن

الحمدلله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه

خوێنەرە بەڕێزەکان!

ئەم بابەتەی بەردەستتان (بەشداریی کردن لە حکوومەتێکی...) بریتیە لەدوو ئاڵقەی وتووێژی نێوان بەندەو کاك عومەر گوڵپی کە لەبەرنامەی (سەرنج)ی کەناڵی ئاسمانیی (پەیام)دا ئەنجام دراون‌و پاش هێنرانە سەر کاغەزیان‌و[1] چاوپێداگێڕانەوەی خۆم بۆتە بەشێکی ئەم کتێبە.

شایانی باسیشە کە لەئاڵقەی یەکەمیاندا بیروڕاو بەڵگەکانی ئەوانەمان خستۆتەڕوو کەپێیان وایە بەهیچ جۆرێك دروست نیە مسوڵمانان بەشداریی لەحکوومەت‌و قەوارەیەکی سیاسییدا بکەن کە بەڕەسمیی‌و بەڕاشکاویی پابەندیی خۆی بەشەریعەتی خواوە ڕانەگەیاندبێ‌و ئیسلامی وەك بەرنامەی ژیان تەبەننی نەکردبێ، پاشان سەرجەم بەڵگەکانیانمان هەڵوەشاندەوەو ئیسپاتمان کردوە کە بەڵگەکانیان بایی سەلماندنی دەعواکەیان ناکەن!

وەلەئاڵقەی دووەمیاندا بیروڕاو بەڵگەکانی ئەوانەمان خستۆتەڕوو کەپێیان وایە شتێکی درووست‌و ڕەوایە هەرکات مسوڵمانان خێرو بەرژەوەندییان تێدابینی‌و چەند مەرجێکیان ڕەچاوکرد بەشداریی لەو جۆرە حکوومەتانەدا بکەن‌و لەوبارەوە بەجوانیی نوختەمان خستۆتە سەرپێت.

---

[1] - لەلایەن یەك دووبرای کەناڵی ئاسمانیی (پەیام)ەوە، خوا پاداشتیان بداتەوە.

جا ئێمە هەركام لەو دوو ئاڵقە وتوێژەمان كردوە بە بەندێكی سەربەخۆی ئەم بەشی چوارەمەی ئەم كتێبەو، هیواداریشم ئەم بابەتە كۆتایی بەزۆر مشتومڕی لابەلا بێنێ كە لەوبارەوە دەكرێن‌و لەجیاتی ئەوە هەموولایەكمان وزەو توانەیەكانمان یەك بخەین بۆ گۆڕین‌و پاكسازیی‌و چاكسازیی تێدا ئەنجامدانی خەڵك‌و كۆمەڵگایەكەمان.

سبحانك ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين
والحمد لله رب العالمين.

21ی جمادي الأولى 1431
5ی مایسی 2010
هەولێر

بسم الله الرحمن الرحيم

بەڕێزان!

لەم ئاڵقەیەی بەرنامەكەماندا سەبارەت بە حكوومـەت قسـەو بـاس‌و گفتوگۆ دەكەین، لەو ڕووەوە كە ئایا مسوڵمانان پێویستە چـۆن مامەڵـە لەگەڵ حكوومەتدا بكەن؟!

+ مامۆستا بەباشی دەزانم كە بە پێناسەی حكوومەت یان ئەنجوومەنی وەزیران دەست پێبكەین، جا ئایا پێناسەی حكوومـەت یـان ئەنجوومـەنی وەزیران چۆنە؟!

ـ بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله وصلى الله تعالى وسلم وبارك علـى رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه، دوو وشە هەن كە ئێمـە پێویسـتە لـە یەكیان جیا بكەینەوە، واتە: واتاكانیان لەیـەك جیـا بكەینـەوە دەوڵـەت هەیەو حكوومەت هەیە، دەوڵـەت بـەو قـەوارە سیاسـییە دەگـوترێ كـە هەرسـێ پێكهاتــە یــان پێكهێنەرەكــەی تێــدا هاتبنــە دی، یەكــەم: سەرزەمینێكی دیاریكراو، واتە: هـەرێمێك‌و ناوچـەیەك، دووەم: كۆمەڵـە خەڵكێك كە لەسەر ئەو سەرزەمینە دەژیێن، واتە: كۆمەڵگایەك، سێیەم: دەستەڵاتێكی سیاسیی، كە بە دەست ئەو خەڵكەوەیە لـەو سـەرزەمینەدا كاروباری خۆیانی پێ بـەڕێوە دەبـەن، ئـەم سـێ پێكهێنـەرە مـەرجن بـۆ هاتنەدی ئەو قەوارەیەی كە پێی دەگوترێ دەوڵـەت، ئنجـا ئەگـەر ئێمـە تەماشای ئەو قەوارە سیاسییە بكەین كە پێغەمبـەر ﷺ لـە سـەردەمی

خۆیدا بنیاتی نا، تەماشا دەكەین ئیقلیمێك هەیە كە شاری مەدینەو دەوروبەریەتی‌و لەژێر ڕكێف‌و دەسەڵاتی مسوڵمانانداية، وە كۆمەڵە خەڵكێك هەیە كە بریتین لە مسوڵمانان‌و جولەكەكان‌و ئەو موشریك‌و بتپەرستانەی كە لەوێ بوون‌و دوایی زۆربەیان بوونە مونافیق، واتە: پێكهێنەرەكانی ئەو كۆمەڵگایە بوونە سێ پێكهاتە: مسوڵمان، جوولەكە، مونافیق، وەدەستەڵاتێكی سیاسییش هەبوو كە بە دەستی پێغەمبەرەوە ﷺ بوو، لەسەر بنچینەی سەحیفەیەك (دەستوورێك) كە پێشتر باسمان لێكرد، جاحكوومەت چییە؟ حكوومەت بریتییە لە یەكێك لەو سێ پێكهێنەرانەی كە دەوڵەت پێك دێنن كە دەستەڵاتە سیاسییەكەیە، كە هەم وشەی حكوومەتی بۆ بەكار دێ، هەم بە زاراوەی ئێستا وشەی ئەنجوومەنی وەزیرانی بۆ بەكاردێ، وەهەم وشەی دەستەڵاتی جێبەجێكردن (السلطة التنفیذیة)ی بۆ بەكاردێ، لە مێژووی ئیسلامییشدا (الوزارة)ی پێ گوتراوە، ئێستاش زۆر لە زانایان‌و سیاسەتمەداران وشەی: پێكهێنانی وەزارەت (تشكیل الوزارة) كە مەبەستیان پێی حكوومەتە، بەكاردێنن، جا هەركات وشەی حكوومەت بەكاربێ، ئەو كاتە حكوومەتەكە (واتە: دەسەڵاتە سیاسییەكە) چ سیستمی سەرۆكایەتی بێ، چ سیستمی پەرلەمانیی بێ، واتە ئەنجوومەنی وەزیران‌و سەرۆك وەزیران‌و پاشان سەرۆك كۆماریش هەبێ، یاخود یەكسەر سەرۆك كۆمار هەبێ‌و ئەنجوومەنی وەزیران هەبێ، كاتێك دەگوترێ حكوومەت هەردووكی دەگرێتەوە، بەس كە دەگوترێ ئەنجوومەنی وەزیران سیستمی سەرۆكایەتی مەبەست نیە، بەلام ئەگەر بگوترێ دەسەڵاتی جێبەجێكردن دیسان چەمكەكەی گشتگیرەو بۆ هەموو حاڵەتەكە

بەکاردێ.

شایانی باسیشە کە ئەم مەسەلەیە ئیسلامیی‌و عەلمانیی تێدانیەو جیاوازی فیکرو ئیدۆلۆژی کاریگەریی لەسەری نیە، بەڵکو ئەوە واقیعێکە کە بە درێژایی مێژووی بەشەر قەوارە سیاسییەکان هەربوون، سەرزەمینێکی دیارییکراو بووە، وەخەڵکێك هەبووە لەو سەرزەمینە ژیاون‌و ئازاد بوون‌و دەستەڵاتی خۆیانیان بەدەست بووەو ئیدارەی خۆیانیان کردوە، کە وەکو گوتم کاتی خۆی هەندێك جار بۆ هەموو قەوارە سیاسییەکە لە جیاتی دەوڵەت وشەی حکوومەت بەکار هێنراوە، وەکو ئێستا لە هەندێك شوێندا لە جیاتی حکوومەت وشەی دەوڵەت بەکاردێ، بۆ وێنە فارسەکان، کە مەبەستیان پێی دەسەلاتی جێبەجێ‌کردنە.

+ لە دەقەکانی قورئان‌و فەرموودە ڕاستەکانی پێغەمبەردا ﷺ ئاماژەیەکی سەریح‌و روون هەیە لە بارەی حکوومەت‌و دەوڵەت‌و پێکهێنان‌و پێناسەیانەوە؟

- ئەم بابەتە پێویستی بە ئاڵقەیەك بەڵکو چەند ئاڵقەیەکی[1] تایبەتە، بەڵام ئەوەی کە لێرەدا بگونجێ بە کورتی ئاماژەی پێ بدەم، ئەوەیە کە خوای پەروەردگار بۆ وێنە: لە سوورەتی (الجاثیة)دا دەفەرموێ: ﴿ثم جعلناك على شريعة من الأمر فاتبعها ولا تتبع أهواء الذين يعلمون﴾، دیارە لێرەدا خوا -سبحانه وتعالى- پێغەمبەر ﷺ دەدوێنێ‌و، لەپێش ئەم ئایەتەدا باسی ئەزموونی ئەهلی کیتاب دەکا، (واتە: جوولەکەو

1) کە سوپاس بۆ خوا هەتا ئێستا (2010/5/5) دە (10) ئاڵقەی بەرنامەی (سەرنج)مان لەبارەوە پێشکەش کردووەو (ان شاء الله) بەردەوامیش دەبین.

نەسرانییەكان) لە بواری دینداریی‌و دونیادارییدا، دوایی بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویّ: پاشان تۆمان لەسەر بەرنامەیەك دانا لە ئایینی خۆمان، دەجا شوێنی بكەوەو بە دوای ئارەزووی ئەوانە مەكەوە كە نازانن، كەواتە: شەریعەت‌و بەرنامەیەك بۆ پێغەمبەر ﷺ هاتوە كە دەبێ شوێنی بكەوێ‌و پیادەی بكا، هەروەها لە سووڕەتی (المائدە)دا دیسان دوای ئەوەی خوا -سبحانە وتعالی- لە درێژەی چەند ئایەتێكدا باسی ناردنە خوارەوەی تەورات دەكا بۆ جولەكەكان، وەباسی هاتنە خوارەوەی ئینجیل دەكا بۆ نەسرانییەكان، دوایی دەفەرمویّ: ﴿وأنزلنا اليك الكتاب بالحق مصدقاً لما بين يديه من الكتاب ومهيمناً عليه فاحكم بينهم بما أنزل الله ولا تتبع أهوائهم عما جاءك من الحق لكل جعلناكم شرعة ومنهاجاً ولوشاء الله لجعلكم أمة واحدة... ﴾، -48- واتە: وە كتێبێكمان بۆ ناردیە خوار كە بە حەق ناردوومانەو ئەوەی پێش خۆی بە ڕاست دەزانێ (كە لە خواوە هاتوون وەكو ئەسڵەكەیان) وە بە سەریشیانەوە چاودێرە، بۆیە تۆ حوكمیان لەنێواندا بكە بەوەی كە خوا بۆی ناردوویە خوار، وە بەدوای ئارەزووەكانیان مەكەوە، بۆ هەركامێكتان ڕێبازو بەرنامەیەكمان داناوەو ئەگەر خوا ویستبای هەمووتانی دەكردە یەك كۆمەڵ... (واتە: لە یەك كاتدا هەموو بەشەری دەخولّقاندو یەك كتێب‌و بەرنامەی بۆ هەموویان دەنارد، بەلاّم بۆ هەر كامێكتان بەرنامەو ڕێبازێكمان ناردوە، بەرنامەو ڕێبازێكی گونجاو لەگەڵ ئەو هەلومەرجەدا كە تێیدایەو ئەو قۆناغە مێژوویيە كە پێیدا تێدەپەڕێ)، هەروەها ئەگەر تەماشای سیرەو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بكەین، ئەوە زۆر ئاشكراو ڕوونە كە وەكو چۆن ئیمامەتی بۆ مسوڵمانان كردوە لە نوێژداو وتاری بۆ داون لە مزگەوتدا، بە هەمان شێوەش

دادوەریی لەنێوانداکردوون، لەکاتێکدا کە کێشەو مشتومڕێکیان تێدا هاتبێتەپێش، وە لە کاتی جەنگدا فەرماندەیەتی جەنگی کردوە، هەروەها لەو شوێنانەدا کە خۆی لێیان نەبووە، کەسانێکی داناون کە حوکمڕانی بکەن، کە پێیان گوتراوە (عُمال)، وە کەسانێکی ناردوە کە زەکات کۆبکەنەوە، هەروەها نامەی ناردوە بۆ سەرۆکی دەوڵەتانی ئەو سەردەمە، هەروەها قازییەکانی داناون لە شوێنەکان بۆئەوەی دادوەریی لە نێو خەڵکدا بکەن، وەباقی ئەو تەرتیباتە ئیدارییانەی کە دەوڵەتێكو قەوارەیەکی سیاسیی پێویستی پێیانە، پێغەمبەری خوا ﷺ بە لە بەرچاوگرتنی هەلومەرجی ئەوسای کە بەشەر بەگشتی تێیدا بووە، هەروەها سادەیی قەوارە سیاسییەکان پێغەمبەر ﷺ هەموو ئەوانەی لەو قەوارە سیاسییەدا کە لە مەدینە بنیاتی ناوە ڕەچاوکردووە، دەمەوێ ئاماژەش بەوە بکەم هەتا ئێستا لەچەند بەرهەمێکمدا کەمو زۆر ئاماژەم بەم بابەتە کردوە، وەك: (کتێبی تەوژمی ئیسلامیی‌و عەلمانییو خاڵە هاوبەش‌و جیاوازەکانیان)، هەروەها (چەند مەسەلەیەکی باوی سەردەم)، وە (سیاسەتی ئیسلامیی‌و چەند ڕوونکردنەوەیەك) کە یەکێکە لە نامیلکەکانی بابەتە هەنووکەییەکان، وەکتێبی: (ئیسلام‌و مسوڵمانەتیی‌و کاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان‌و سوننەتدا)، لەسەرجەم ئەم بەرهەمانەدا بەڕوونی باسم کردوە کە ئیسلام بە بێ قەوارەو کیانی سیاسیی بەڕێوە ناچێ، بەڵێ لایەنە شەخسییەکەی بەڕێوە دەچێ، بەڵام لایەنە کۆمەڵایەتیی‌و سیاسیی‌و ئابوورییەکانی بەڕێوە ناچن[1].

---

1) بەڵام توێژینەوەی تەرخان‌و فراوان لەبارەی دەوڵەتداریی‌و حوکمڕانیی لە ئیسلامدا ئەوەیە کە

+ سەبارەت بە بەشدارییكردن لە ئەنجوومەنی وەزیراندا، حكوومەتێك كە لە بنەماكانیدا لە ئیسلامەوە سەرچاوەی نەگرتبێ، ئاشكرایە كە جێگەی خیلافو گفتوگۆ ڕای جیاییە لە نێوان زانایانو موسوڵماناندا، دیارە من نازانم جەنابت ئەو ڕایانە لە چەند جۆری جیادا كۆدەكەیتەوە، بەڵام پێم خۆشە لە ئێستای بەرنامەكەمانداو لە داهاتووشدا گفتوگۆی ئەو ڕا جیاییە بكەین!

ـ بەگشتی سێ ڕا هەن لەو بارەوە، پێش هەموو شتێ دەبێ ئەوە بزانین كە ئێمە لێرەدا قسە لەسەر قەوارەیەكی سیاسیی دەكەین كە شەریعەتی ئیسلامیی بەڕەسمیی تەبەننی نەكردوە، جا یان بەگشتی ئیش بە هیچكام لە بنەماو یاساكانی شەریعەت ناكا، یان لادانو هەڵەو پەڵەی هەیە لە پابەندیی شەریعەتدا، بۆ بەشدارییكردن لەو جۆرە قەوارە سیاسییانەدا زانایانی هاوچەرخ مشتومڕیان هەیە، بەڵام لە حكوومەتێكدا وە لە قەوارەیەكی سیاسییدا كە بڕیاریدابێ شەریعەت پیادە بكا، ئەوە دیارە كە هیچ كەس نەك هەر مشتومڕی لەبارەیەوە نیە، بەڵكو یەكدەنگن لەسەر ئەوە كە لەسەر موسوڵمانان فەرزە ئەو قەوارە سیاسییەیان هەبێ كە شەریعەتی خوای پێ پیادە بكەن.

بەڵام لەحاڵێكدا كە موسوڵمانان ناتوانن قەوارەیەكی سیاسیی وایان هەبێ شەریعەتی خوا پیادە بكاو حكوومەتو دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیان هەبێ، ئایا دروستە لەگەڵ ئەو حكوومەتەدا كە شەریعەت پیادە ناكا بەشدار بن یان نا؟! لەو بارەوە سێ ڕا هەن، ڕایەكیان دەڵێ: بەڵێ بە

ئێستاكە لەئاڵقەكانی بەرنامەی (سەرنج)ی كەناڵی ئاسمانیی (پەیام)دا سەرگەرمی پێشكەش كردنیین.

موتلەقی دروستە، واتە ئەسڵ ئەوەیە کە دروستە بەشدار بن، هەڵبەتە بەو واتایە نا کە دان دێنن بەوەدا کە حوکم بە شەریعەت نەکرێ! بەڵکو دەڵێن: بۆیە بەشداریی بکرێ بۆ ئەوەی وردە وردە حوکم بە شەریعەت بکرێو هەڵەو کەمو کوڕییەکان بە پێی توانا لا ببرێنو ڕاست بکرێنەوە، ڕایەکی دی دەڵێ: بە ڕەهایی ڕەوا نیە، واتە ئەسڵ ئەوەیە کە بەشداریی کردن قەدەغەیەو هەڵاواردنیشی تێدا نیە، ڕایەکی دیکەش دەڵێ: بەڵێ لە ئەسڵدا قەدەغەیە مسوڵمانان لە قەوارەیەکی سیاسیدا بەشدار بنو ببنە ئەندام کە حوکم بە شەریعەت ناکا، بەڵام بە چەند مەرجێکەوەو مادام مسوڵمانان بەرژەوەندیی تێدا ببینەوە، واتە چەند قازانجێکی پێ وەدەست بهێنن، وە چەند زیانێکی پێ لە خۆیان دوور بخەنەوە، ئەوە دروستە، بەکورتی دەتوانین بڵێین دوو ڕان، چونکە ڕای سێهەم ڕای دووەمیش دەخاتەوە نێو خۆی، کە دەڵێ بە ڕەهایی‌و بە بێ مەرج دروستە، بەڵێ ڕای سێهەم کە دەڵێ بە مەرجەوە دروستە، ڕای دووەمیش دەخاتەوە نێو خۆی، بەو واتایە کە ئەگەر بە ڕەهایی دروست بێ، بەمەرجەوە باشتر دروستە!

+ مامۆستا ئەو بۆچوونە جیاوازانە دیارە زانایانی ئێستاو پێشووش قسەیان لەبارەیانەوە کردوە؟

ـ بەڵێ زانایانی پێشووش قسەیانکردوە، بەڵام نەك لەبارەی واقیعێکی وەکو ئێستای ئێمەوە، بەڵکو بەگشتی قسەیان لێکردوە، کە ئەگەر دەسەڵاتێکی کافر هەبوو حوکمی لە مسوڵمانان زەوت کردو هەیمەنەی بە سەر وڵاتی مسوڵماناندا کرد، ئایا مسوڵمانان دروستە بەشداریی ئەو حکوومەتە کافرو ستەمکارە بکەن یان نا؟! باسی ئەوەیان کردوە، جا من هەر لەبەرابیەوە دەڵێم: ئەو ڕایەم پێ ڕاستە کە دەڵێ: بە مەرجەوە

دروستە بەشداریی بکرێ، واتە: ئەسڵ قەدەغە بوونە، بەڵام وەکو هەڵاواردنێك لەو بناغەو ئەسڵە، مادام مسوڵمانان بەرژەوەندیی تێدا ببینن، ئەگەر چەند مەرجێك ڕەچاو بکەن، دروستە بەشداربن.

+ ئەو بەڵگانە چین کە ئەو سێ ڕا جیاوازە هەیانن و لەمەڕ بەشدارییکردن لە حکوومەتێکدا کە بنەماکانی ئایینی ئیسلام ناکاتە بناغەی کار کردن؟

ـ سەرەتا قسە دەکەین لەبارەی بەڵگەکانی شوێنکەوتووانی ئەو ڕایەوە کە دەڵێ: بە موتڵەقی دروست نیە، مسوڵمانان بەشداربن لە قەوارەیەکی سیاسیی و لە حکوومەتێکدا، کە شەریعەتی نەکردوە بە سەرچاوەی هەموو بڕیارو کارەکانی خۆی، دیارە ئەوانە دەڵێن: ئەسڵ ئەوەیە کە قەدەغەو ناڕەوایە مسوڵمانان بەشداریی لەحکوومەتێکی وادا بکەن، وە ئەو ئەسڵەش هیچ هەڵاواردنێکی نایەتە سەر، جا ئەوانەی ئەم ڕایەیان هەیە بەڵگەکانیان دوو جۆرن:

جۆری یەکەمیان چەند ئایەتێك دێننەوە: 1- یەکێ لەو ئایەتانە ئەوەیە کە خوا -سبحانە وتعالی- لە سووڕەتی مائیدەدا لە ئایەتەکانی ژمارە (44و 45 و 46 و 47)دا، زۆر بە ڕوون و ڕاشکاویی ڕایدەگەیەنێ کە هەرکەسێ حوکم نەکا بەوەی کە خوای کاربەجێ ناردوویەتە خوار، ئەوە لە کافرانە، وە لە ستەمکارانە، وە لە لەڕێدەرچووانە، بەڵێ لەسیاق و لەدرێژەی ئەو ئایەتانەدا کە خوا -عز وجل- تەوراتی ناردۆتە خوار بۆ جوولەکەکان، پاشان ئینجیلی ناردۆتە خوار بۆ نەسرانییەکان، لەو سیاقەدا ئەوە دەفەرموێ، سەرەتا لەکۆتایی ئایەتی ژمارە (44)دا دەفەرموێ: ﴿ومن لم يحكم بماأنزل الله فأولئك هم

والكافرون﴾ واتە: وە هەركەسێ حوكم نەكا بەوەی كە خوا ناردوویەتە خوار، ئا ئەوانەن كافران، پاشان لە كۆتایی ئایەتی دوای ئەودا، واتە ئایەتی ژمارە 45دا دەفەرموێ: ﴿ومن لم يحكم بماأنزل الله فأولئك هم الظالمون﴾، واتە: وەهەركەسێ حوكم نەكا بەوەی كە خوا ناردوویەتە خوار، ئا ئەوانەن ستەمكاران، وە لە كۆتایی ئایەتی ژمارە 47دا دوای ئەوەی باسی ناردنە خوارەوەی ئینجیل دەكا بۆ نەسرانییەكان بۆ سەر (عیسا) "علیه السلام"، دەفەرموێ: ﴿ومن لم يحكم بماأنزل الله فأولئك هم فاسقون﴾، واتە: وە هەركەسێ حوكم نەكا بەوەی كە خوا ناردوویەتە خوار، ئا ئەوانەن لە ڕێ دەرچووان.

چۆنیەتی بەبەڵگە هێنانەوەی ئەو جۆرە كەسانە كە خاوەنی ڕای ناوبراون بۆ ئەم ئایەتانە، بەمجۆرەیە: كەواتە حوكم نەكردن بەوەی كە خوا ناردوویەتە خوارەوە، دەبێتە هۆی بەكافردانانو بە ستەمكاردانانو بە لەڕێ دەرچوو دانانی ئەوكەسانەی كە هەڵوێستیان وایە، ئنجا دیارە هەركەسێكیش بچێتە ئەو شوێنەوە كە حوكمی تێدا ناكرێ بەوەی كە خوا ناردوویەتە خوار، مانای وایە كوفرو زوڵمو فیسقی دێتە سەر!

2- ئایەتێكی دیكە، ئایەتی ژمارە (40)ی سوورەتی (یوسف)ە كە خوا –سبحانه وتعالی- لەسەر زمانی (یوسف) "علیه السلام"، دەفەرموێ: (إن الحكم الا للهِ أمرَ ألاّ تعبدوا الاّ ايّاه ذلك الدين القيم ولكن اكثر الناس لايعلمون)، واتە: "حوكم (لێرەدا مەبەست لە حوكم بەرنامەدانانە، نەك حوكمڕانییكردن، چونكە هەر مرۆڤەكان حوكمڕان دەبن، واتە: بەرنامەدانانو دیاریكردنی حەڕامو حەڵاڵ) تەنها هی خوایە، فەرمانی كردوە كە جگە لەو كەسی دیكە نەپەرستن، (واتە: تەنیا حوكمی

ئەو و بەرنامەی ئەو پیـادە بکـەن) ئـا ئـەوە دینـداریی ڕاسـتە، (بـەڵێ دینداریی ڕاست ئەوەیە کە تۆ تەنیا دینـی خـوا پیـادە بکـەی، ئەوکاتـە مانای ئەوەیە کە تۆ تەنیا خوات پەرستوە) بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

بۆ چۆنیەتی بە بەڵگە هێنانەوەی ئەم ئایەتـەش دەڵـێن: بـەپێی ئـەم ئایەتە بەپێزە حوکم تەنیا هی خوای پەروەردگارەو هیچ کەسی دیکە بـۆی نیە حەڕامو حەڵاڵ دیاریی بکا، وەکەسـێك حـەڕامو حـەڵاڵ دیـاریی بکـا، یاخود بەشێوەیەك حوکم بکا کە دەستکاریی حەڕامو حـەڵاڵی خـوا بکـا، ئەوە مانای وایە کـارێکی کـردوە پێچـەوانەیە لەگـەڵ خـوا بەیـەکگرتن (توحیـد)دا، هەرکەسـێکیش بچـێتە ژێـر ڕکێفـی بابایـەکی وا وە ئـەوە بێگومان نەك هەر گوناهبارە، بگرە تووشی لە دیـن دەرچـوونیش دەبـێ، مادام بەوە ڕازی بێ کە دەیکا.

3- ئایەتێکی دیکە ئایەتی (65) سوورەتی (النساء)ە، کە خوای بێ وێنە دەفـەرموێ: ﴿فلا وربك لايؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لايجدوا في أنفسهم حرجاً مما قضينا ويسلموا تسليماً﴾، خوای زانا لە درێژەی چەند ئایەتێکدا کە دەربارەی هەندێك لە دڵ نەخۆشەکان هاتوونە خـوار، کە بۆ یەکلاییکردنەوەی کێشەکانیان دەیان ویست بچن بـۆلای (کـەعبی کـوڕی ئەشـرەف) یـاخود بـۆلای کاهینـەکان دەفـەرموێ: "نـەخێر بـە پەروەردگارتان ئیمان ناهێنن هـەتا تـۆ نەکەنـە دادوەر لـەوەدا کەتێیـدا کەتوونەتە مشتومڕەوە، دوایـی هەسـت بـە هـیچ سـەغڵەتییەك نەکـەن دەربارەی ئەو بڕیارەی کە بۆت داون، وە بەتەواویی گەردن کەچبن!

چۆنیەتی بەبەڵگە هێنانەوەی ئەم ئایەتەش ئەوەیە کە دەڵـێن: مـادام خوا -تبارك وتعـالى- سـوێندی بـە پـەروەردگارێتی خـۆی خـواردوە کـە

هەرکەسێك پێغەمبەری خوا (صلی الله علیه وسلم) نەکاتە دادوەرو بە بڕیارەکانی ڕازیو بۆیان ملکەچ نەبێ، ئیماندار نیە، کەواتە: هەرکەسێك حوکمو دادوەریی بەغەیری شەریعەتی خوا بکات یان پەنا بۆ غەیری بەرنامەو شەریعەتی خوا ببات، بڕوادار نیە!

دیارە چەند ئایەتێکی دیکەش بە بەڵگە دێنینەوە، بەڵام ئەم سێیە نموونەی ئەو ئایەتانەن کە ئەوان دەیانهێننەوە، هەڵبەتە ئێمە دوایی دێینە سەر هەڵسەنگاندنی ئەوە کە ئایا ئەم ئایەتانە ئەوەیان لێ وەردەگیرێ کە بە هیچ شێوەیەك مسوڵمان بۆی نەبێ بەشداریی لەو جۆرە حکوومەتانەدا بکات، یان نا؟!

جۆری دووەمی بەڵگەکان چەند بەڵگەیەکی عەقڵی دێننەوە:

1- یەکێ لەو بەڵگانە دەڵێ: بەشدارییکردنی خەڵکێکی ئیسلامیی یاخود خەڵکێکی مسوڵمان لە حکوومەتێکدا کە بە پێی شەریعەت بەڕێوە ناچێ، بریتیە لە شەرعییەت پێدانی ئەو حکوومەتەو سەرەنجام خەڵك چەواشە دەبێو دەڵێن: مادام ئەو ئیسلامییانە یاخود ئەو موسڵمانانە لەو حکوومەتەدان، دیارە حکوومەتێکە پێچەوانەی ئیسلامو شەریعەت نیە!!

2- دووەم دەڵێن: ئەو بەشدارییکردنە دەبێتە هۆی متمانە نەمانی خەڵك بە کەسانی ئیسلامییو مسوڵمانو بەو لایەنە ئیسلامییە کە بەشداریی کردوە.

3- بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە دەڵێن: ئەو حکوومەتە فشار دەخاتە سەر ئەو خەڵکە ئیسلامییو کەسە مسوڵمانانەو وایان لێدەکات کە

لە پڕەنسیپو نەگۆڕەکانی خۆیان دابەزنو تەنازول بکەن لە دینو عەقیدەی خۆیان.

4- بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە دەڵێن: بەهۆی بەشدارییکردنەوە لەو حکوومەتەدا، کەسانێك کە بەشدار دەبن، دەبنە شەریكو برابەش لە هەموو ئەو کەمو کووڕییو سەلبیاتانەداو لە هەمووئەو ناشەرعییو ستەمو خراپانەدا کە ئەو حکوومەتە ئەنجامیان دەدا، ئاشکراشە کە دروست نیە تۆ بەپێی خۆت بچی لە شەڕدا شەریك بی!

بەڵێ ئەمانە کۆی بەڵگەکانی ئەوانەن کە پێیان وایە بەهیچ ڕەنگێك دروست نیە بەشداریی لەوجۆرە حکوومەتەدا بکرێ، بەلاّم بێگومان هیچ کام لەوشتانە بەبەڵگەی ئیسپاتی ئەو دەعوایە ناشێن، با بزانین چۆن؟!

یەکەم: بە نسبەت ئایەتەکانەوە، واتە هەموو ئایەتەکان کە هێنایاننەوە، ئێمە دەڵێین: بە تەئکید ئەو ئایەتانە واتاکانیان هەمووی ڕاستەو هەرکەسێ حوکم بە شەریعەتی خوا نەکا وە ڕەفزی حوکمو شەریعەتی خوا بکا، بە کافر لە قەڵەم دەدرێ، وە بە ستەمکار لەقەڵەم دەدرێ، وە بە فاسقو لاڕێ لە قەڵەم دەدرێ، ئنجا ئەوەش کە ئایا چ حاڵەتێكو لە چ کاتێکدا بە کافر لە قەڵەم دەدرێ؟ وە لە چ کاتێکدا بە ستەمکار، لە چ کاتێکدا بە فاسق دادەنرێ؟ تەفسیلّ هەیە لە نێو زانایاندا[1]، بەڵێ ئێمە بەگشتی دەڵێین ئەوە ڕاستە، بەلاّم

---

[1] - لەبەرگی چواری (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)و لەباسی ئیمان بەکتێبەکانی خوادا، ئەو بابەتەمان جوان توێژیوەتەوە.

ئەوە بۆ کەسێکە کە ڕازی بێ بەوە، واتە: ڕازی بێ کە بە شەریعەت حوکم نەکرێ، بەڵام ئیسلامییەك کە دەچێ بەشدار دەبێ لەو حکوومەتەدا، ئایا ڕازییە کە بەشەریعەت حوکم نەکرێ؟ نەخێر بەڵکو ناڕازییەو دەچێ بۆ ئەوەی کە ڕێگا بگرێ لە حوکم نەکردن بە شەریعەتی خوا، دەچێ کە دەستی ئەو خەڵکە بگرێ کە حوکم بە شەریعەتی خوا ناکەن، واتە بۆ ئەوە ناچێ بەشدار بێ، ئەگەرنا بێگومان هەرکەسێ بەشدار بێ لە حکوومەتێکدا کە بە پێی شەریعەت بەڕێوە ناچێ‌و ئیدارەی وڵات بەشێوەیەك کە پێچەوانەی شەریعەت بێ دەکاو پێشی ڕازی بێ‌و هاوکاربێ‌و دەست بارگربێ، بە تەئکید حوکمی ئەوانی هەیە، وەکو خوای شارەزا لە ئایەتی ژمارە (51) سوورەتی (المائدة)دا دەفەرموێ: ﴿يأيها الذين أمنوا لاتتخذوا اليهود والنصارى أولياء بعضهم أولياء بعض ومن يتولهم منكم فأنهم منهم﴾، واتە: ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! جوولەکەو نەسرانییەکان مەگرن بە دۆست، هەرکەسێ لە ئێوە بەدۆست‌و پشتیوانیان بگرێ ئەوە لەوانە، کەواتە: هەرکەسێ بچێتە نێو کیان‌و قەوارەیەکەوەو قەناعەتی پێبکاو پشتگیریی بکا لەسەر ئەوکارانەی دەیانکا کە پێچەوانەی شەریعەتن، بە تەئکید ئەوە حوکمی ئەوانی هەیە، بەڵام لێرەدا ئێمە قسە لە حاڵەتێك دەکەین کە کەسانێك دەچنە نێو حکوومەتەوە نەك بۆ ئەوە کە شەریعەت پیادە نەکرێ، بەڵکو بۆ ئەوە شەریعەت پیادە بکرێ، کەواتە: دەڵێین: بەڵێ لە ئەسڵدا قەدەغەیە، بەڵام مادام ئەوکەسە یان ئەو چەند کەسە لە خۆیان ڕادەبینن کە

دەچن لەوێ ناشەرعییان کەم بکەنەوە وە کەمو زۆر شەریعەت پیادە بکرێ، ئەوە دروستە، پاشان دەڵێین: ئەو بەشدارییکردنە لە حاڵەتی ناچارییدایە، خۆ ئەگەر مسوڵمانان ناچار نەبن، ئەوە دروست نیەو هەرنابێ قسەی لێ بکرێ، واتە: ئەگەر مەجالیان هەبێو دەرفەتیان هەبێ بۆ خۆیان شەریعەتی خوا پیادە بکەن، ئەوکاتە ئەو مەسەلەیە هەرنابێ قسەی لێ بکرێ، بەڵام ئەوە بۆ کاتی ناچارییە کە وەکو دواییش باسی دەکەین، لە کاتی ناچارییدا بەگشتیو بەتایبەت لە بواری هەڵسوکەوتەکاندا حوکمە شەرعییەکان دەگۆڕێن، وەکو دوایی باسی دەکەین، چەندان بنچینەی شەرعیی هەن لەو بارەوە کە دوایی باسیان دەکەین، دیارە ئیمانو عەقیدە گۆڕانی بەسەردا نایەتو مرۆڤ ئەگەر ناچاریش بێ نابێ ئیمانو عەقیدەی خۆی بگۆڕێ، بەڵام بواری هەڵسوکەوتەکان جیایەو لەکاتێکدا کە عەقیدەی چەسپاوە کە خوا حەقو ڕاستە وە هەرشتێ لەگەڵ شەریعەتدا تێك بگیرێ ناڕاستو ناحەقە، بەڵام ئایا هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەو قەوارەیەدا چۆن بێو چۆن مامەڵە بکا، ئایا بەشداریی بکا بۆ ئەوەی کە بەلای شەریعەتیدا بهێنێو کەمو کوڕیو ناشەرعییانی تێدا کەم بکاتەوەو زوڵمی تێدا کەم بکاتو عەدلی تێدا زیاد بکا، خراپەی تێدا کەم بکا، چاکەی تێدا زیاد بکا، ئایا ئەوە دروستە یان دروست نیە؟! ئەوەیان مەسەلەیەکی دیکەیە، بەڵام زۆرکەس لەوانەی کە گوتوویانە بە موتڵەقی دروست نیە، لایەنی عەقیدەییو فیکرییان لەگەڵ لایەنی هەڵسوکەوتو مامەڵە کردن، لێ تێکەڵ بووەو پێیان وایە کە هەرکات تۆ چوویە نێو واقیعێکەوە مانای وایە قەناعەتو

عەقیدەشت بەو واقیعە هەیە!! بەڵام بێگومان ئەوە وانیە، چونکە ئەگەر وابێ دەبێ بڵێین: پێغەمبەریش "صلی الله علیه وسلم" کاتێ لە پەنای ئەبوو تاڵیبی مامیدابووە، دیارە لە بت پەرستییەکەی مامیشی ڕازی بووە!! وەکاتێ کەچۆتە پەنای موتعیمی کوڕی عەدی، کاتێ کە لە تائیف دەگەڕێتەوە، وەك لە (تأریخ الطبري)دا هاتوە[1]، قوڕەیشییەکانی نێو مەکە دەڵێن: نابێ بێیەوە نێوشارو لێت قەدەغەیە، پێغەمبەر ﷺ جواب دەنێرێ بۆ دووان لە سەرانی قوڕەیش و دەڵێ پەنام بدەن بێمەوە نێو شار، ئەوکاتە یاسایەك هەبووە لەنێو عەرەبەکاندا بەناوی (الجوار) واتە: پەنادان، جا دەڵێ: پێغەمبەر لە ئەشکەوتی (حيرا) دەبێ و نەفەر دەنێرێ بۆلای دووان لە زلەزلانی قوڕەیش، بەڵام هیچ کامیان بەئیجابیی وەڵامی نادەنەوە، هەریەکە بەبیانوویەك، دوایی وەڵام دەنێرێ بۆ موتعیمی کوڕی عەدی کە موشریکەو یەکێکە لە سەرانی کوفر، دەڵێ: پەنام بدە دێمەوە نێو شار، ئەویش دەڵێ: ئەوە پەنام دای، دوای خۆی و کوڕەکانی چەك هەڵدەگرن و خۆیان دەپێچنەوەو دەچنە دەوری کەعبەو دەڵێن وەرە، ئنجا (مطعم بن عدي) ئیعلان دەکا دەڵێ: "لقد أجَرَت محمداً" ئەوە من موحەممەدم پەناداوە، ئنجا کاتێك ئەبوو جەهل لێی پرسی: (أمُجيرٌ أنتَ أم تابعٌ؟!)، واتە: ئایا تۆ پەنادەری، یاخود شوێنکەوتووی؟! (واتە: ئایا تەنیا موحەممەدت پەناداوە یان بڕوات پێیهێناوەو شوێنی کەوتووی؟!) ئەویش دەڵێ: (بل مُجيرٌ) من بەس پەنام داوە، ئەبوو

1 - تأريخ الطبري، ج1، ص555.

جەهلیش دەڵێ: (قد أجَرْنا مَن أجَرْتَ) واتە: ئێمەش پەنای ئەوکەسە دەدەین کە تۆ پەنای دەدەی.

جا ئایا پێغەمبەر ﷺ وەختێ دەچێتە پەنای موتعیمی کوڕی عەدییەوە، مانای وایە بە شیرك‌و کوفرەکەی ڕازییە؟! نەخێر، بەڵکو تەنیا ئەوەیە کە سوودی بینیوە لە یاسایەك لە عادەتێك کە لە سیستمی سیاسیی‌و کۆمەڵایەتیی ئەو ڕۆژگارەدا هەبووە.

+ مامۆستا پێت وانیە حاڵەتەکە جیاوازە، چونکە کاتێك ئیسلامییەك دەبێتە وەزیر لە حکوومەتێکی لەو جۆرەدا، یاسایەك جێبەجێ ئەکا کە لە پەرلەمانەوە بۆی هاتوە، یەعنی ناتوانێك ئیزافەیەك یان زیادو کەمییەك لەو یاسایەدا بکا؟

ـ بەڵێ ئەوە دوایی باسی دەکەین، کە دێینە سەر بەڵگەکانی ئەو ڕایەی کە دەڵێ هەرچەندە لە بناغەدا قەدەغەیە بچیە نێو حکوومەتێکەوە کە حوکم بە شەریعەت ناکا، بەڵام لەکاتی ناچارییداو بۆ دابینکردنی هەندێ بەرژەوەندیی، مادام هەندێك مەرج لە بەرچاو گیرابن، دروستە، ئەوکاتە ئەم مەسەلەیە دەخەینەڕوو، ئێستا با جارێکی دیکە سەرنجی ئایەتەکان بدەینەوە: ئایەتەکان بە ڕوون‌و ڕاشکاویی ڕایدەگەیەنن، کە هەرکەسێ حوکم نەکا بەو شەریعەتەی کە خوا ناردوویەتە خوار، ئەوە کافرە، ستەمکارە، فاسقە، ئێمەش دەڵێین: ئەوە هیچ گومانی تێدانیە کە وایە، بەڵام ئایا کەسێك کەدەچێ بۆ ئەوەی ڕێ لەو جۆرە حوکمە بگرێ، ئەویش هەمان حوکمی هەیە؟! بە تەئکید نەخێر، ئنجا وەڵامی قسەکەی جەنابیشت بەکورتی دەدەمەوەو دەڵێم: بەڵێ دەسەڵاتی جێبەجێکردن تەنیا بڕیارەکان جێبەجێ دەکا، بەڵام خۆ کاری دەسەڵاتی جێبەجێکردن

هەمووی هەر بریتی نیە لە جێبەجێکردنی یاساکانی پەرلەمان، بەڵكو دەسەڵاتی جێبەجێکردن دەستی زۆر کراوەیەو کۆمەڵێکی زۆر کاری ئیداریی‌و ڕۆژانەو هەنووکەیی هەن، کە مەرج نیە بڕیاریان لەسەر درابێ‌و یاسایان لە پەرلەمانەوە بۆ دەرچووبێ، چونکە دەسەڵاتی جێبەجێکردن بۆخۆی دەستی کراوەیەو ئەگەر دەستی کراوەنەبێ وڵاتی بۆ بەڕێوە ناچێ، ئایا حکوومەت دەگونجێ بۆ هەموو کاروبارەکانی چاوەڕێ بێ پەرلەمان یاساو بڕیاری بۆ دەربکا؟! بێگومان نەخێر، چونکە هەرگیز وڵات وا بەڕێوە ناچێ، بەڵكو پەرلەمان چوارچێوەیەکی گشتی‌و هێندێ یاسای گشتی دادەنێ، بەڵام لە بواری وردەکارییەکاندا دەسەڵاتی جێبەجێکردن دەستی کراوەیەو ئەوکەسە کە دەچێتە نێو ئەو دەسەڵاتی جێبەجێکردنەوە، بۆیە دەچێ تاکو لەو وردەکارییانەدا دەوری هەبێ‌و جڵەوی ئەو وەزعەو حکوومەتە وەربسوڕێنێ بەرەو شەریعەت‌و یاخود بەلای کەمەوە کۆمەڵێك سوودو قازانج بۆ خەڵکی مسوڵمان دابین بکاو کۆمەڵێك زەرەرو زیانیان لێ دوور بخاتەوە، ئیدی مەرج نیە هەمووی بکا بە حکوومەتێکی ئیسلامیی، چونکە ئەگەر بوو بە حکوومەتێکی ئیسلامیی ئەوکاتە کێشەو مشتومڕمان لەسەری نیە، ئنجا ئەوە کە حوکم تەنیا هی خوایە، باسمانکرد کە ئەوە شتێکی سەلمێنراوە، وە ئەوە کە دەبێ پێغەمبەر ﷺ بکرێتە دادوەر، هەروەها شەریعەت بکرێتە دادوەر، ئەگەرنا ئینسان نابێتە مسوڵمان، ئەوە شتێکی سەلمێنراوە، بەڵام ئەوە وەکو شتێکی فیکریی عەقیدەیی، بەڵام وەکو کردەوەو هەڵسوکەوت‌و مامەڵە کردن لەگەڵ واقیعدا کە تۆ هەوڵی هێنانەدی بەرژەوەندییەك یان زیاتر بدەی بەهۆی ئەو بەشدارییەوە، کاتێ کەتۆ لایەنی فیکرو ئیمان‌و عەقیدەکەت

چەسپاوە، ئایا مەجالی تێدا هەیە یان نا؟! دەڵێین: بەڵێ مەجالی تێدا هەیە وەكو دوایی باسی دەكەین.

دووەم: وەڵامی بەڵگە عەقڵییەكان:

ئێستاش بێینە سەر وەڵامی بەڵگە عەقڵییەكانیان، ئەوان چەند بەڵگەیەكی عەقڵییان هێنایەوەو گوتیان لەبەر ئەوشتانە دروست نیە.

1- یەكێ لەوانە بریتی بوو لە شەرعییەت پێدانی ئەو حكوومەت‌و قەوارە سیاسییە كە حوكم بە شەریعەت ناكا، جا ئێمە دەڵێین: ئەوكەسە كە دەچێ بەشدار دەبێ، كاتێ بۆی هەیە بەشداربێ وەكو لەدواییدا باسی دەكەین، كە بچێ لەوێ كەم‌و زۆر بڕیاری شەریعەت جێبەجێ بكا، كەسێ كەدەكرێتە وەزیر لە حكوومەتداو وەزارەتێكی پێدەسپێردرێ، دەبێ دەستی كراوەبێ‌و بەشێوەیك ئەو وەزارەتە ئیدارە بكا كە لەگەڵ پڕەنسیپ‌و بنەماكانی شەریعەتدا دژ نەوەستێ، ئەگەرنا ئەگەر بەدەست بەستراویی بچێ، ئەوە دروست نیە بچێ‌و، ئەوكاتە بەشدارییكردنەكەی حەرامە، چونكە مانای وایە ئەو چووە تەئیدی ئەو ناشەرعییانەی كردوە، بۆیە كە دەچێ دەبێ دەستی كراوەبێ‌و لەجیاتی ئەوەی لەناشەرعییدا پشتی بگرێ، بەرەو شەریعەتی بێنێ، لەو بوارەی خۆیداو لەو بازنەیەدا كە پێی دەسپێردرێ‌و دەستی دەڕوا، ئەگەرنا ئەگەر دەرفەتی ئەوەی نەبێ، ئەوكاتە مەرجی بەشداربوونەكەی نەهاتۆتە دی‌و كە مەرجەكەش نەهاتە دی، ئەوكاتە بەشداربوونەكەی قەدەغە دەبێ.

2- وەمەسەلەی متمانە پێنەمانی جەماوەر بەو خەڵكە ئیسلامییەی كە لەحكوومەتێكی وادا بەشدار دەبێ، ئێمە دەڵێین: ئەوە لە

حاڵەتێکدایە کە ئەوانە دانەمەزراو بن و تەنازول بکەن و وەکو بازیچەیەك وابن بەدەستی ئەو قەوارە سیاسییەوەو خاوەنی ئیرادەو ڕای خۆیان نەبن و، پێداگیریی نەکەن لە بنەماکانی شەریعەت، جا دیارە کە واش بن ئەوکاتە دروست نیە! بەڵام بێگومان ئەوکاتە خەڵەل و کەم و کوورِییەکە بەهۆی ئەوەوە پەیدا بووە، کە ئەوانە ئینسانی دامەزراو و قایم نەبوون، نەك لەبەر ئەوەی ئەسڵی بەشدارییکردنەکە نارِەوایە.

3- بەڵگەیەکی دیکە یان ئەوەیە کە: فشار دەهێنرێتە سەر ئەو وەزیرانە یاخود ئەو خەڵکە ئیسلامییە کە بەشدار دەبێ و تەنازولیان پێدەکەن، لەوەڵامی ئەوەشدا دەڵێین: خۆ ئێمە ناڵێین فەرزە دەبێ خەڵکی ئیسلامیی هەر بەشداربن لەو حکومەت و قەوارە سیاسییانەدا، بەڵکو دەڵێین: دەبێ تەماشابکەن: ئەگەر بزانن دەستیان ئاوەڵادەبێ و بواریان پێدەدرێ، فەرمان بکەن بەچاکەو نەهی بکەن لە خراپەو، بواریان پێدەدرێ، دادگەریی بچەسپێنن و دژی ستەم و چەوساندنەوەبن و چاکە بکەن و دژی خراپە بن، ئەگەر بزانن بۆ ئەوانە بواریان پێدەدرێ، ئەوە بۆیان هەیە بچن، بەڵام ئەگەر بواریان پێنەدرێ و زەخت و فشارێکیان بێتە سەر تەحەممولی نەکەن و...هتد، ئەوە بێگومان ئەوکاتە دروست نیە.

4- بەڵگەی کۆتاییشیان کە دەڵێ: بەشداربووان دەبنە بەشدارو شەریك لە کەم و کوورِییەکاندا، ئەوە لە لایەکەوەو بە ئیعتیبارێك وایە، چونکە ئەو دەچێتە نێو ئەو قەوارە سیاسیەوە کە کەم یان زۆر حوکم بە شەریعەت ناکاو کەم و کوورِیی هەیە، بەڵام لایەکی دیکەشەوە

مادام ئەو کەسە کە بەشدار دەبێ، جا بەسیفەتی وەزیر بەشداربێ، یان بە سیفەتی بەڕێوەبەری گشتی، یان بە هەر سیفەتێکی دیکە، مادام کە هەر لە سەرەتاوە دیارە کە ئەوە ئیسلامییە و بەو مەرجەش شەرع ڕێپێداوە کە دەبێ دەستی کراوەو ئاوەڵا بێ، کەواتە: ئەوکاتە لە کەموکووڕییەکاندا بەشدار نابێت، چونکە ئەوکاتە هەموو ئەو کەموکوڕییانەی کە لە وەزارەتەکانی دیکەدا دەکرێن و، لە سەر دەستی کەسانی دیکە ئەنجام دەدرێن، ئەو پێچەوانەکەیان دەکا، ئاشکراشە ئەگەر مەجالی پێچەوانەکەیانی نەبێ، هەر دروست نیە بەشدار بێ، ئنجا کە مەجالی هەبوو پێچەوانەی ئەو کەموکوڕییانە بجووڵێتەوە، بۆ وێنە: ئەگەر وەزارەتەکانی دیکە گەندەڵیی دەکەن، دزیی دەکەن، زوڵم دەکەن، خزم خزمێنەو مەحسوبییەت بەکار دێنن، مەنتیقە گەریی و حیزبایەتی بەکار دێنن، ئەویش پێچەوانەی ئەوانەی کرد، کەواتە لە جیاتی ئەوەی بەشدار بێ لە کەم و کووڕییەکاندا، بە پێچەوانەوە بازاڕێکی دیکە دێنێتە گۆڕێ، کە خەڵك ئەوکاتە دەڵێ: لەوێ گەندەڵیی هەیە، بەلام لەوێ پاکیی هەیە، وە لەوێ ناوچەگەریتی هەیە، بەلام لەوێ هاولاتیێتی هەیە، وە لەوێ ستەم هەیە، کەچی لەوێ دادگەریی هەیە، وە لەوێ خزم خزمێنە هەیە، بەلام لەوێ بێ فەرق و جیاوازیی هەیە، ئنجا وەك دوایی باسی دەکەین، ئێمە ناڵێین بە ڕەهایی دروستە بەشداریی بکرێ، بەڵکو بۆیە بەشداریی دەکرێ کە بەرژەوەندیی تەحقیق بکرێ و بەرژەوەندییش، وەدوورخستنی زیانەکانەو هێنانە پێشی قازانجەکانە، جا ئەگەر ئەوەی تێدانەبێ دروست نیەو کە ئەوەشی تێدا هەبوو،

ئەوکاتە ناگونجێ بڵێین: ئەو وەزیرە یاخود ئەو چەند وەزیرە بەشدارن لە کەموکوورِییەکانو لە ناشەرعییەکانو ستەمو خراپەکانی ئەو قەوارە سیاسییەدا، هەرچەند بەڕواڵەت کە لە دەرەوە سەرنج دەدەی دەڵێی ئەندامێکە لەوێدا، بەڵام کە دوای لێی ورد دەبییەوەو لەسەر ئەرزی واقیع تەماشای دەکەی، کارو کردەوەی‌و پەرێزیی‌و شوێنەواری جیایە لە شوێنەوارو کارو پەرێزی ئەوانی دیکە، کە گوێنادەن بەشەریعەت‌و بنەماکانی شەریعەت پێشێل دەکەن، ئەو کاتە دڵنیا دەبی کە ئەو دوو جۆرە کەسانە هەرچەندە لەیەك قەوارەو حکوومەتدان، بەڵام یەك نین‌و هەرخوایان یەکەو دوو بازاڕی زۆر جیاوازن.

+ مامۆستا ئەو بەڵگانەی ئەوان دەیان هێننەوە هەرچەندە وەك جەنابت خستتە ڕوو بە بەڵگە ناشێن‌و ئیسپاتی ئەو دەعوایەی ئەوانیان پێناکرێ، بەڵام بۆچی مەسەلەکە تا ئێستاش هەر بەکراوەیی ماوەتەوە حەسم‌و یەکلایی نەکراوەتەوە؟!

ـ هۆکاری ئەوە بەم شێوەیەیە! ئەم بابەتە لە بناغەدا بابەتێکی ئیجتهادییەو ئێمەش دەڵێین: لە ئەسڵدا ڕەوانییە تۆ بەشداربی لە حکوومەتێکدا کە حوکم بەشەریعەت ناکاو پابەند نیە بە شەریعەتەوە، ئێمەش وا دەڵێین، بەڵام ئێمە دەڵێین: هەندێ حاڵەتی هەڵاوێردراو هەیە حوکمەکەشی تایبەتەو جیایە، لەکاتێکدا کە مسوڵمانان لە بەرامبەر واقیعێکدا قەرار دەگرن، کە بەسەریاندا فەرز کراوە، دەبێ چی بکەن؟! واقیعێکە قەوارەیەکی سیاسیی هەیە حوکم بە شەریعەت ناکا، ئایا دەبێ چۆن مامەڵەی لەگەڵدا بکەن؟! وەك جاری دیکەش گوتوومە: بابای

مسوڵمان لەو حاڵەتەدا چوار ئەگەر (إحتمال)ی لەپێشن:

1- لەگەڵی بەشەڕ بێو هەوڵبدات بەهێز هەڵی تەكێنێ.

2- یاخود لەبەری ڕابكاو خۆی بشارێتەوە، وەكو هاوەڵانی ئەشكەوت.

3- یاخود تەسلیمی بێو بە حەقو ناحەقی ڕازیبێو ملی بۆ كەچ بكا، یان گۆشەگیربێو بێدەنگ بێ كە ئەوەش هەر جۆرێكە لە تەسلیم بوونی واقیع.

4- یاخود بچێتە نێوی‌و مودارای لەگەڵدا بكا، وە پلە پلەو حەكیمانە سەرگەرمی پاكسازیی‌و چاكسازیی تێداكردنی بێ!! جا ئێمە دەڵێین: ئەوەی چوارەمیان بە مەرجێ ئومێدی ئەوەی هەبێ بیگۆڕێ، لە هەموویان لە شەریعەتەوە نزیكترە، چونكە ئەگەر تۆ تەماشای سیرەو ژیانی پێغەمبەران بكەی (سەڵاتو سەلامی خوایان لەسەر بێ) دەبینی هەوڵیان نەداوە ئەو واقیعەی كەتێیدا ژیاون، بە زۆرو هێز لەگەڵیدا ڕووبەرووی ببنەوەو هەڵی تەكێنن، من هیچ پێغەمبەرێكم نەبینیوە كودەتای سەربازیی (انقلاب)ی كردبێ، وە هیچ پێغەمبەرێكم نەبینیوە هێزی كۆ كردبێتەوەو گوتبێتی: با ئەم واقیعە بەهێز بگۆڕین! بەڵكو پێغەمبەران (سەلامی خوایان لەسەر بێ) بانگەوازیان كردوەو خەڵكیان تێگەیاندوەو جەماوەریان لە ناخەوە لە عەقڵو دڵەوە گۆڕیوە، ناشڵێم پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێ بێ) لەكاتێكدا كە پێویست بووبێ، پەنایان نەبردوە بۆ هێز، بەڵام هەرگیز پەنایان نەبردوە بۆ هێز بۆ گۆڕینی واقیع، بەڵكو هەموویان لە میانی بانگەوازو بانگكردنەوە واقیعیان گۆڕیوە، بەڵام دوایی ئەگەر دەست درێژی كرابێتە سەر كیانێك كە ئەوان بەو جۆرو شێوازەی گوتمان دروستیان كردوە، ئەوە دیارە بە هێز لەگەڵیدا ڕووبەڕوو

بوونەتەوە، ئنجا ئاشكرایە كە مەسەلەی ڕاكردن لە واقیع مەسەلەیەكی سەلبیی‌و خراپەو پێغەمبەر ﷺ لە چەندان فەرمووده‌دا ئاماژەی پێدەدا، بۆ نموونە: لە یەكێ لە فەرموودەكاندا كە (ترمذي و أبوداود) دەیگێڕنەوە دەفەرموێ: (المسلم الذی یخالِطُ الناس و یصبر علی أذاهم خیر من الذي لا یخالطهم ولا یصبر علی أذاهم) واتە: ئەو مسوڵمانەی كە لەگەڵ خەڵك تێكەڵ دەبێ‌و سەبر دەگرێ لەسەر ئەزییەتەكانیان، باشترە لەوەی كە تێكەڵ نابێ‌و سەبریش ناگرێ، لەسەر ئازارەكانیان، ئنجا دیارە كە تەسلیم بەواقیع بوونیش یاخود گۆشە گیربوون، كە ئەویش هەرجۆرێكە لەتەسلیم بوون‌و خۆبەدەستەوەدان، سوننەتی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لەسەر بێ) نیە، كەواتە: دەمێنێتەوە موداراكردن، بەڵام بۆ گۆڕین‌و چاكسازیی نەك بۆ ئەوەی ببی بە بەشێك لەو واقیعە خراپە، بەڵكو بۆ گۆڕین‌و دەستكارییكردن، ئەویش بەشێوەیەك كە لە ڕێگای قەناعەت‌و ئیرادەی خەڵكەوە گۆڕانەكە ببێ، نەك لە ڕێی خۆ بەسەر خەڵكدا فەرزكردنەوە، كە ئەوە چ عەلمانییەك بیكا، وەك وەختی خۆی ماركسییەكان بڕوایان بە دیكتاتۆریەتی پڕۆلیتاریا هەبوو، وە چ ئیسلامییەك بیكا، بڵێ: من خۆم فەرزدەكەم بەسەر خەڵكدا بۆ ئەوەی شەریعەتی خوا جێبەجێ بكەم، هەر هەڵەیەو پێچەوانەی بەرنامەو ڕێبازی پێغەمبەرانە (سەلامی خوایان لێ بێ)، وە بە نسبەت ئەوانی دیكەشەوە پێچەوانەی دیموكراسییە، بەڵكو دەبێ لە میانی قەناعەت پێكردنی خەڵك‌و جووڵاندنی ئیرادەی خەڵكەوە ئەو گۆڕانكاریی‌و پاكسازیی‌و چاكسازیی یە ئەنجام بدرێ، تاكو سەرەنجام سەروبەر بگرێ‌و

مایەی دابینكردنی بەرژەوەندییەكانی خەڵكو بەختەوەركردنیان بێ.

بەندی دووەم: ئاڵقەی دووەم
بەڵگەکانی ئەوانەی بەشداریی کردن لە حکومەتێکی نا ئیسلامیی دا بەچەند مەرجێکەوە، بەڕەوا دەزانن

بسم الله الرحمن الرحيم

بەڕێز مامۆستا!

+ لە ئاڵقەی پێشووی ئەم بابەتەدا باسمان لەوەکرد کە زانایان سێ ڕایان هەن سەبارەت بە بەشدارییکردن لە حکوومەتێکدا کە کار بە بنەماکانی ئیسلام نەکا، یان بەشێکی فەرامۆش بکا، جا بەڕێزتان ڕوونکردنەوەتان لەسەر بۆچوونی ئەو زانایانەدا کە بە ڕەهایی دژی بەشدارییکردنن لە حکوومەتێکی لەو جۆرەدا، وەڕایەکەیانت هەڵسەنگاندو دەریشت خست کە بەڵگەکانیان بایی ئەوە ناکەن دەعواکەیان ئیسپات بکەن، ئێستاش لە بارەی رای دووەم و سێیەمەوە کە نزیکن لە یەکەوە، دەپرسین: ئایا ئەو زانایانەی کە پێیان باشە بەشداریی لە حکوومەتێکدا بکرێ کە کار بە بنەماکانی ئیسلام، یان بە بەشێك لە بنەماکانی ناکا، ئەو بەڵگانە چین کە ئەوان پشتیان پێبەستوون؟!

- بەر لەوەی بچینە سەر ئەسڵی مەبەست بە پێویستی دەزانم ئاماژە بە مەسەلەیەکی گرنگ بکەم، ئەویش بریتییە لەوە کە ئەوە تێڕوانینی ئیسلامییەکانە بۆچۆنیەتی و شێوازی گۆڕین و چاکسازیی کۆمەڵگا، کە ئەو ڕاجیایی یە بەرهەم دەهێنێ لە مەڕ هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ ئەو قەوارە سیاسییانەدا کە شەریعەت پیادە ناکەن.

بەڵێ ڕیشەی ئەوە کە ئایا ڕەوایە بەشداریی بکرێ لە دامودەزگاکانی

قەوارەیەكی سیاسییدا كە شەریعەت پیادە ناكا، یاخود دەبێ بەشداریی نەكرێ، دژایەتیی بكرێ، یاخود موداراتی لەگەڵ بكرێ؟ وەئایا بناغە لەو بەشداریی كردنەدا ڕەواییە یان ناڕەواییە؟ واتە: ئایا بناغە ڕەواییەو هەڵاواردنی تێدایە؟ یاخود بناغە ناڕەواییەو هەڵاواردنی تێدا نیە؟ بەڵێ ئەو ڕاجیاوازانە دەرهاویشتەی جۆری جیهانبینیی و تێڕوانینی لایەنە ئیسلامییەكان و تەوژمی ئیسلامیین، كە ئایا دەبێ گۆڕانكاریی لە كۆمەڵگادا چۆن بكرێ؟! وە كە ئایا دەبێ چاكسازیی و پاكسازیی لە كۆمەڵگەدا چۆن بكرێ؟ لە حاڵێكدا كە قەوارەیەكی سیاسیی هەیەو شەریعەت پیادە ناكا لە نێو میللەت و كۆمەڵگایەكی مسوڵماندا؟!

پێشتریش ئاماژەم پێدا كە دوو بۆچوونی لەیەك جیاوازی سەرەكیی لەو بارەوە هەن، بۆچوونێكیان دەڵێ: پێویستە وەك چۆن لە ڕابردوودا پێغەمبەران صەلاتو سەلامی خوایان لەسەر بێ بەرگەی ئازارو ناڕەحەتیی میللەت و گەلانی خۆیانیان گرتووە لە نێو كۆمەڵگاكانی خۆیاندا ماونەتەوەو سەر قاڵی بانگەواز بوون و، سەرقاڵی هۆشیاركردنەوەو تێگەیاندنی خەڵك بوون، وە لە میانەی قەناعەت پێهێنانی خەڵك و هۆشیاركردنەوەیاندا ویستوویانە كۆمەڵگا بگۆڕن بەو ئاڕاستەیەدا كە پەیام و شەریعەتی خوا دەیخوازێ، پێویستە ئێمەش هەر ئەوشێوازو ڕێبازە بگرین و بەكار بێنین.

بۆچوونێكی دیكەش ئەوەیە كە دەڵێ: ئەو كۆمەڵگەو دەوروبەرەی كە حوكمڕان و دەسەڵاتدارەكەی شەریعەتی تێدا پیادە ناكا، پێویستە دژایەتی بكرێ و سەنگەری لێ بگیرێ! بەڵام بەڕاستی ئەوەندەی من سەرنجی ژیانی پێغەمبەرانم داوە پێغەمبەران بەگشتیی و پێغەمبەری كۆتایی موحەممەد

بەتایبەت صلى الله عليه وسلم بۆم دەرکەوتوە، کە پێغەمبەران بەرنامەیان بۆ چاکسازیی کۆمەڵگا ئەوە نەبووە کە بە گژ کۆمەڵگاداو بە گژ حەکمڕانانیدا بچنەوەو سەنگەریان لێ بگرن، بەڵکو ڕێبازو شێوازیان ئەوە بووە کە بچنە نێو کۆمەڵگاو وە هەوڵ بدەن قەناعەتیان پێبێننو کاریگەرییان بۆسەر عەقڵو دڵو ڕەوشتو ڕەفتاری خەڵك هەبێو لە نێوەوە گۆڕانیان بەسەردا بێنن، وەك خوای کاربەجێ دەفەرمووێ: (ان الله لا يغير بقوم حتى يغيّروا ما بأنفسهم) الرعد - -، واتە: خوا واقیعی هیچ کۆمەڵگایەك ناگۆڕێ هەتا ئەوان دەروونی خۆیان نەگۆڕن، بەڵێ پێغەمبەران (عليهم الصلاه والسلام) هاتوون واقیعی کۆمەڵگاکان بگۆڕن، بەڵام بۆ ئەنجامدانی ئەو گۆڕینو پاکسازییو چاکسازییە، سەرەتا ویستوویانە دەروونی خەڵکێك بگۆڕن، دەروونی خەڵکیش دابەش دەبێ بۆ سەر (3) شت: یەکەم: بیروڕاکان، دووەم: هەستو نەستە دەروونییەکان، سێیەم: هەڵوێستو هەڵسوکەوتەکان، (الأفكار، المشاعر، السلوك).

بەڵێ پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) لەسەرەتاوە ویستوویانە بیروڕای خەڵك بگۆڕن لە: شت پەرستییو شەخس پەرستییەوە بۆ خوا پەرستیی، چونکە کۆمەڵگاکان بەگشتی، یان لە بازنەی شتەکاندا دەخولێنەوە، یان لە بازنەی شەخسەکاندا، یان لە بازنەی مەبادیئو بیروڕادا، جا پێغەمبەران ویستوویانە خەڵك لە بازنەی شتو شەخس پەرستییەوە بگوازنەوە بۆ بازنەی عەقیدەو فیکرەیەك کە لە وەحی خواوە سەرچاوە دەگرێ.

بەڵام بە پێچەوانەوە، نەیارانی پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) ویستوویانە بە زۆرو فشار لە جیاتی دەروونی خەڵك، ڕواڵەتی خەڵك

بگۆڕن‌و، زیاتر كاریان لەسەر ڕواڵەت‌و دیوی دەرەوەی خەڵك كردووە، بۆ ئەوەش هەرسێ هۆكاری ترساندن‌و برسیكردن‌و چەواشەكردنی خەڵكیان هەڵبژاردووە، هەر بۆیەش خوا (سبحانه وتعالى) لە زۆر شوێنی قورئاندا باسی (فیرعەون‌و قارون‌و هامان)مان بۆ دەكا، چونكە فیرعەون ڕەمزی سەركوتكردن‌و حوكمی تاكییەو، قارون ڕەمزی ئیستیغلال‌و چەوساندنەوەی ئابوورییەو، هامانیش ڕەمزی چەواشەكردنی ڕاگەیاندنییە، بەڵام پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) نەیانویستوە خەڵك چەواشە بكەن بەهۆی بانگەشەی ناڕاست‌و فریودەرانەوە، وەك هامان دەیكرد، وە نەشیان ویستوە لەڕێی چەوساندنەوەی ئابووریی‌و بەناهەق دەست بەسەر سەروەت‌و سامانی خەڵك داگرتنەوە، برسییان بكەن تا ناچاربن شوێنیان بكەون، وەك قارون دەیكرد، هەروەها نەشیان ویستوە لەڕێی ستەم‌و چەوساندنەوەی سیاسییەوە خەڵك بترسێنن بۆ ئەوەی ناچاریان بكەن شوێنیان بكەون، وەك فیرعەون دەیكرد، بەڵكو ویستوویانە خەڵك ئازاد بكەن.

ئنجا دیارە ئەم جۆرە بیرو بۆچوونە كە دەڵێ: دەبێ خەڵك لە نێوەوە گۆڕانی بەسەردا بێ‌و، دەبێ كۆمەڵگە لە بنچینەوە گۆڕانی بەسەردابێ، نەك لە هەڕەم‌و چڵە پۆپەوە، ئەو بیرو بۆچوونە ئەوە بەرهەم دەهێنێ كە پێویستە تۆ هەڵسوكەوت لەگەڵ ئەو قەوارەو دەوڵەت‌و دام‌و دەزگایەكانیدا بكەی، كە لەنێویدا دەژی، دیارە بە ئەندازەی ئەوەی كە قازانجی تێدا بەدی دەكەی.

وە بیروبۆچوونەكەی دیكە كە دەڵێ: نەخێر ئەم واقیعە هەمووی

مەرفوزەو پێویستە لەبەریەکی هەڵوەشێنێو لایبەرێ، ئەمەش ئەوە بەرهەم دەهێنێ کە تۆ دەبێ موقاتەعەی ئەو قەوارەیەو دامو دەزگایەکانی بکەیو دژایەتیی بکەی، لە سەرێ بۆ خوارێ زەربی بەسەردا بێنیو بە هیچ جۆرێك نەچیتە نێوی.

ئنجا بەڕاستیی ئەم مەسەلەی چۆنیەتی گۆڕینو چاککردنی واقیعو دەوروبەر، بەگشتی مەسەلەیەکی ئیجتیهادییەو بواری قسەو مشتومڕی تێدایە، هەر بۆیەش زانایانی ئیسلامیی هاوچەرخ تێیدا یەکڕا نەبوون، ئەویش لەسۆنگەی ئەوەوە کە واقیعەکان جیاجیان، بۆ نموونە: تۆ لە هەندێك شوێن ڕێت دەدرێ کە لە ڕێگای چوونە نێوی ئەو دامو دەزگایانەوە، هەندێك ئامانج بە دەستبێنی، بەڵام لە جێیەکی دیکە مەجال نادرێ، جا دیارە ئەوەی کە بوار دەدرێ بەشدارییکردن تێیدا دروستەو، ئەوەش کە بوار نادرێ تەنانەت ئەوانەش کە دەڵێن: دروستە، دەڵێن: نابێ بەشداریی بکرێ، مادام ئامانجەکان بەدەست نایەنو مەرجەکان نایەنەدی.

+ خاوەنی ئەو ڕایەی کە پێی وایە لە ڕێگای بانگەواز گفتوگۆو بەدەستهێنانی دەنگی خەڵکەوە ناتوانی ئامانجەکانت بە دەستبێنی، هەندێك نموونەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست باس دەکەن، کە ئیسلامییەکان لەوڕێیەوە نەیانتوانیوە گۆڕانکاریی بکەن، بەهۆی ڕاست نەکردنی بانگەشەکارانی دیموکراسییەوە لەگەڵ دیموکراسییدا!.

ـــ ڕاستە ئەو جۆرە واقیعانە شوبهەیان دروستکردوە لە بەرانبەر ئەو ڕێڕەوەی دیکەدا کە دەڵێ: دروستە مامەڵە بکرێو نزیکییو هەڵسوکەوت بکرێ، بەڵام پێویستە بزانرێ کە ئەو ڕایەش کە دەڵێ: دروستە، دەڵێ: بە

مەرجەوەو نەك بە ڕەهایی، وە ناڵێ هەرچۆن بێ، دەبێ هەر بەشداربی! بەڵكو دەڵێ: ئەگەر بزانی سوودی نیە دروست نیە بەشداربی.

ئێستاش با بێینە سەر ئەسڵی مەبەست، كە بریتیە لەقسەكردن لەبارەی ئەوڕایەوە كە دەڵێ: ڕەوایە بەشداریی بكرێ لەحكوومەتێكی پابەندنەبوو بەشەریعەتدا.

دیارە ئەم ڕایە وەك پێشتریش گوتمان تێكهەڵكێشە لە دوو ڕا، كە ڕایەكیان دەڵێ: بناغە لە بەشدارییكردن لەو حكوومەتەدا كە شەریعەت پیادە ناكا، ڕەواییە، ڕایەكەی دیكەش دەڵێ: بناغە نارەواییە، بەڵام بە هەڵاواردن و وەك ناچاریی و بۆ بەدەستهێنانی هەندێك ئامانج، دروستە، جا ئێمە هەردوو ڕایەكان بە تێكهەڵكێشی باس دەكەین، چونكە ئەو ڕایەی كە دەڵێ: بناغە لەومەسەلەیەدا ڕەوا (مباح) نەبوونەو وەك هەڵاواردن (إستثناء) دروستە، ئەو ڕایەش دەگرێتەوە نێوخۆی كە دەڵێ: بناغە ڕەوابوونەو بەشداریی تێداكردنی ئەوجۆرە قەوارەو حكوومەتە (كە پابەند نابێ بەشەریعەتەوە) هیچ گرێو گۆڵی تێدانیە! بۆیە ئێمە هەركات ئەوەمان سەلماند كە لەكاتی پێویستیو ناچارییداو وەك هەڵاواردن ڕەوایە مسوڵمانان بەشداریی حكوومەتێك بكەن كە كەم یان زۆر پابەند نابێ بەشەریعەتەوە، ئەوە لەپێش ئەوەشدا ئیسپاتمان كردوە كە بەپێی ئەو ڕایەی كە دەڵێ: بناغە ڕەوایی بەشداربوونە، بەشداریی تێداكردنی ئەو جۆرە قەوارەو حكوومەتە ڕەوایە، چونكە هەركات ئیسپاتی ڕەوایی بەشداربوونی مەرجدار كرا، ئەوە چاكترو پێشتر ئیسپاتی ڕەوایی بەشداربوونی بێ مەرج كراوە! جا ئێمە لەوبارەوە (3) جۆرە بەڵگە دێنینەوە:

<u>جۆری یەکەم:</u> چەند بنچینەیەکی شەرعییە، کە ئەو بنچینە شەرعییانە سەرجەم زانایانی ئیسلام، یان زۆربەی زانایان لەسەریان یەکدەنگن، دیارە هەندێکیان هەر واتاو مەفهوومی ئایەتەکانی قورئانو فەرمایشتەکانی پێغەمبەری ئیسلامن (علیه الصلاة والسلام)، وە هەندێکیشیان هەڵهێنجراوی کۆمەڵێك لە ئایەتو فەرمایشتەکانن، هەڵبەتە هەموو بنچینە شەرعییەکانیش هەروان.

1- یەکێك لەو بنچینانە ئەوەیە کە: پلە پلەیی یاسای خوایە لە دروستکراوەکانیو لە فەرمانەکانیدا، (التدرج سنة الله في خَلْقِه و في أمره) یانی: ئەگەر تۆ تەماشای دروستکراوەکانی خوا بکەی دەبینی پلە پلە دروستی کردوونو دروستیان دەکا، بۆ نموونە: تەماشای دەنکە تۆوێك، یان نەمامێك بکە! کە دەڕوێ، هەروەها کۆرپە چ کۆرپەی مرۆڤ چ هی ژیاندارانی دیکە، پلە پلە پێدەگاو هەراش دەبێ، وە خوا -سبحانه وتعالى- کە باسی دروستکرانی ئاسمانەکانو زەی دەکا، دەفەرموێ: ﴿هو الذي خلق السماوات والأرض في ستة ايامٍ ثم استوى على العرش﴾ الحديد -4-، واتە: (خوا) ئەو کەسەیە کە ئاسمانەکانو زەوی بە (6) ڕۆژ {واتە: بە (6) قۆناغ} دروست کردوە، پاشان چووەتە سەر عەرش "بەو شێوەیەی کە بۆ خوا شایستەیە"، کەواتە: یاسای خوا وایە کە پلە پلەیی (التدرّج) لە دروستکراوەکانیدا هەیە، هەروەها فەرمانەکی خواش بە هامان شێوەن، ئێمە دەبینین قورئان لە ماوەی (23) ساڵدا بۆ پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دابەزیوە کە دوو لەسەر سێی لە مەککەو یەك لەسەر سێیشی لە مەدینە هاتوە، وە یاساکانی شەریعەت لە ماوەی (10) ساڵی تەمەنی بەپێزی پێغەمبەردا صلى الله عليه وسلم کە لە

مەدینە گوزەراندوویەتی هاتوون، نەك بەڕۆژێك یان مانگێك یان ساڵێك! ئنجا نەك هەر یاساكانی شەریعەت بەگشتی، بەڵكو تاك تاكی یاساكانیش بەهەمان شێوە، بۆ نموونە: ئەگەر تەماشای (نوێژ) بكەی لە پێشدا بەیانیان دوو ڕكاتو ئێواران دوو ڕكات بووە، (الغداة والعشي) دوایی لە ساڵی دوازدەیەمین، یان یازدەیەمینی پێغەمبەرایەتییدا، ئەو كاتەی شەوڕۆیی (إسراء)ی كرد بۆ ئاسمان، لەو شەوەدا پێنج نوێژە فەڕزەكان پێویست كران، هەروەها (ڕۆژوو): لە پێشدا مانگی (3) ڕۆژ بووە، دوایی كراوە بە مانگی ڕەمەزان، وە (زەكات): لە پێشدا هەر ماڵ بەخشین بووە بە گشتیی، دوایی زەكات دیاریی كراوە، هەر وەها قەدەغە كردنی (شەڕاب): بە سێ چوار قۆناغ قەدەغە كراوە، دیسان قەدەغەكردنی (سوود) بە هەمانشێوە بە چەند قۆناغێك بووە، لە پێشدا زەمینەسازیی بۆ كراوەو دوایی قەدەغە كراوە، وە تەنانەت لەچۆنیەتیی و شێوازی بانگەوازیشدا پلەپلەیی ڕەچاوكراوە، وەك لە صەحیحی بوخاریی و موسلیمدا هاتوە كە پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم كاتێك (معاذ بن جبل) دەنێرێ بۆ یەمەن پێی دەفەرموێ: با یەكەمین شتێك كە خەڵكیی بۆ بانگ دەكەی بریتیی بێ لە خوا بەیەككگرتن، جا كاتێك وەڵامی خوا بەیەككگرتنەكەیان دایەوە، ئینجا پێیان بڵێ: خوا لە شەو و ڕۆژێكدا پێنج نوێژی لەسەر فەرز كردوون، ئنجا ئەگەر ئەمەشیان بە قسەكردی، ئاگاداریان بكەوە كە خوا زەكاتی لە ماڵەكانیاندا فەڕز كردوە[1]، كەواتە:

---

[1] - (...لما بعث النبي صلى الله عليه وسلم معاذاً نحو اليمن، قال له: أنك تقْدَمُ على قومٍ من أهل الكتاب، فليكن أول ماتدعوهم الى أن يوحّدوا الله تعالى، فأذا عرفوا ذلك، فأخبرهم أن الله

پێشان ئیمانو عەقیدە، دوایی عیبادەتو، ئنجا دێتە سەر زەکاتو لایەنی ئابووریی.

+ کەواتە مەبەستتە بڵێی: گۆڕان پێویستی بەم پلە بەندییەیە؟

ـ مەبەستم ئەوەیە کە (پلە پلەیی) یاسای خوایە لە دروستکراوەکانیو لە فەرمانەکانیدا، بۆیە ئێمەش ئەگەر بمانەوێ واقیعو کۆمەڵگا بگۆڕین، یەك تەکان بۆمان ناگۆڕرێو بەسەبرێكو دوو فووان ناگۆڕێو، پێویستیی بە ئارامگرییو قۆناغبەندیی هەیە، ئایا پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم دەوڵەتی ئیسلامییو کۆمەڵگای ئیسلامیی بە شەو و ڕۆژێك دروستکرد؟ یان بە (23) ساڵ؟ بێگومان خشت خشت دایناوەو قۆناغ قۆناغ دروستی کردوە، دەجا ئێمەش دەبێ چاو لە پێغەمبەری خۆمان بکەین، تۆ بڵێی ئەوەی ئەو بە (23) ساڵ کردی ئێمە بتوانین بە (23) ڕۆژ بیکەین؟! بێگومان دەبێ زەمینەی ئەنجامدانی حوکمەکانی شەریعەت ساز بکەین، ئەوجار حوکمەکان جێبەجێ بکەین، بۆ نموونە: بۆچی سزای زیناو داوێنپیسیی لە ساڵەکانی کۆتایی تەمەنی پێغەمبەردا صلی الله علیه وسلم پێویست کراوە؟ چونکە پێشتر کۆمەڵگا زەمینەی بۆ ساز نەکرابوو و پەروەردە نەبوو بوو، دەبێ پێشان خەڵك پەروەردە بکرێ لەسەر ئیمانو ئیسلامو ئەخلاقو پاشان هۆکارەکان بڕەخسێنرێن بۆ پێکەوەنانی خێزانێکی موسڵمانانە، ئینجا ئەگەر خەڵکێك لە بواری جینسییەوە لادانی کرد، بۆت هەیە سزای بدەی، هەروەها سزای دزیی کە (دەستبڕین)ە بۆچی لە سەرەتاوە پێویست نەکراوە؟ چونکە دەبێ پێشان

فرض عليهم خمس صلوات في يومهم وليلتهم، فأذا صلّوا، فأخبرهم أن الله افترض عليهم زكاةً في أموالهم...)، صحيح البخاري، رقم: 1458، وة صحيح مسلم رقم: 31.

پێداویستییەکانی خەڵك دابین بکرێن‌و کۆمەڵگایەك هەبێ‌و دامەزراوەکان هەبن، تاکو خەڵك لە ناچارییدا دزیی نەکا، ئنجا بۆت هەیە سزای دەستبڕین جێبەجێ بکەی، هەروەها سزای ڕێگریی‌و سەرجەم سزا شەرعییەکانی دیکەش بەهەمان شێوە.

کەواتە: ئێمە ناتوانین بە بێ ڕەچاوکردنی پلە پلەیی کۆمەڵگاو قەوارەیەکی ئیسلامیی دروست بکەین، ئەویش بەوجۆرە کە تەعامول‌و تەفاعوڵ لەگەڵ دەوروبەرت بکەی‌و وردە وردە بەرەو شەریعەتی بهێنی‌و بەرەو ئەو ئاڕاستەیەی کە خوای پەروەردگار دەیەوێ وەری بچەرخێنی، بەڵام ئەوەی کە دەڵێ: یان هەموو، یان هیچ، یان دەبێ ئێستا دەوڵەتیکی ئیسلامیی تەواو عەیار دابمەزرێنین، یاخود بڕوامان بە نیوە چارەسەرو نیوە هەنگاونان نیە، ئەوە لە ڕاستییدا خەیاڵ پڵاوەو تەنانەت پێغەمبەری خواش صلى الله عليه وسلم بۆی نەکراوە بەیەك ڕۆژ دەوڵەتی ئیسلامیی دابمەزرێنی‌و لەماوەی (23) ساڵدا بنیاتی ناوە، بۆیە ئەوەی کە دەڵێ: دەبێ دەبێ هەر ئێستا دەوڵەتی ئیسلامیی دابمەزرێنین، ئەوە لەو یاسایەی خوا حاڵی نەبووە، کە پلەپلەیی هەم بۆ دروستکراوەکانی خواو هەم بۆ جێبەجێکردنی بەرنامەکەی‌و بۆ گەشەکردنی کۆمەڵگاکان پێویستەو دەبێ ڕەچاو بکرێ.

2- بنچینەیەکی دیکەی شەرعیی بۆ ئیسپاتی ئەوە کە ڕەوایەو دروستە ئێمە بەشداریی ئەو حکوومەت‌و قەوارە سیاسییانە بکەین کە شەریعەت پیادە ناکەن، بە مەرجێك تەماعمان هەبێ لەچاککردنیاندا، (چونکە دەبێ هەمیشە ئەو مەرجەمان لە پێش چاوبێ) ئەوەیە کە: تەکلیفی شەرعیی بە ئەندازەی توانایە، (التكليف الشرعي على قدر

الوسع) کە زانایانی شەرعزان بە زۆر شێوە تەعبیریان لێداوەتەوە، دیارە ئەم بنچینە شەرعییەش زانایان لەچەندان دەقی شەریعەتیان وەرگرتوە، بۆ وێنە: خوای بێ هاوتا دەفەرموێ: ﴿فاتقوا الله مااستطعتم﴾ التغابن ـ 16ـ، واتە: ئەوەندەی لە تواناتاندایە پارێز لە خوا بکەن، هەروەها لە سووڕەتی البقرة ـ 286ـ دەفەرموێ: (لایکلف الله نفساً الاّ وسعها) واتە: خوا لەسەر هیچ نەفسێك شتێك پێویست ناکا مەگەر ئەوەی لە توانایدا هەبێ، پێغەمبەریش صلى الله عليه وسلم لە فەرمایشتێکدا کە (بخاري) بە ژمارە (6858) لە صەحیحەکەیدا هێناویەتی دەفەرموێ: (اذا أمرتکم بأمرٍ فأتوا منه مااستطعتم) واتە: ئەگەر فەرمانم بە شتێك پێکردن، چەندتان لە توانادایە لێی ئەنجام بدەن.

کەواتە: کە ناتوانی یەکسەر شەریعەت پیادە بکەی و، یەکسەر دەوڵەت بنیات بنێی، ئەوەندەی لە تواناتدایە بیکە.

3- بنچینەیەکی دیکە ئەوەیە کە: کەمکردنەوەی خراپەو ستەم پێویستە، واتە: ئەگەر نەتوانی ستەمو خراپە ڕیشەکێش بکەی و بە یەکجاریی لایبەری، لەسەرت پێویستە کەمی بکەیتەوە، چونکە: زانایانی ئیسلام بۆ نموونە: (الغزالي، العز بن عبدالسلام، ابن تيمية، ابن القيم، الشاطبي)، دەڵێن: شەریعەت بۆ هێنانەدی بەرژەوەندییەکانو لابردنی زیانەکان هاتوە، بۆ وێنە: (ابن تيمية)[1] دەڵێ: (الشريعة جائت لتحصيل المصالح وتكميلها وتعطيل المفاسد وتقليلها)، واتە: شەریعەت هاتوە بۆ ئەوەی بەرژەوەندییەکان پەیدا بکاو تەواویان بکا، خراپەکانیش

---

[1] - بڕوانە: (تلخيص كتاب الأستغاثة)، ج1، ص167.

نەهێڵێ‌و کەمیان بکاتەوە، یانی تۆ ئەگەر نەتوانی ناشەرعییەك ڕیشەکێش بکەی، بەڵام بتوانی نیوەی لابەری، مولزەمی بەوەی نیوەکەی لابەی، نەك بڵێی: یان هەمووی لادەبەم، یان هیچ!!

4- بنچینەیەکی دیکەی شەرعیی بریتیە لە: تەحەمولکردنی زیانی سووکترو هێنانەدی بەرژەوەندیی گەورەتر، (احتمال أخف الضررين وجلب أعظم المصلحتين) مەبەست ئەوەیە کاتێك دوو زیان ڕووت تێدەکەن، خراپ‌و خراپتر، خراپەکە تەحەمول بکە بۆ ئەوەی خراپترەکەت لە کۆڵ ببێتەوە، یان کاتێك دوو قازانج‌و بەرژەوەندییت لە پێشن‌و هەردووکیانت بۆ بەدەست نایەن، وەك دەڵێن: (دوو کاڵەك بە دەستێك هەڵناگیرێن) دەبێ یەکیان هەڵبژێری، پێویستە ئەوەیان کە قازانجی زیاترە هەڵی بژێری، ئەوە لە کاتی پێکەوە کۆبوونەوە (تزاحم)ی دوو قازانج‌و یان دوو زەرەردا، وەجاری وا هەیە قازانجێك‌و زەرەرێك پێکەوە کۆ دەبنەوە، ئەوکاتە دەبێ تەماشا بکەی ئایا خراپیی خراپەکە زیاترە؟ یان چاکیی چاکەکە؟ بۆیە لێرەدا ئیجتیهاد دێتە پێشەوە، یەکێك دەڵێ: خراپیی خراپەکە زێترەو یەکێکی دی دەڵێ: نەخێر چاکیی چاکەکە زیاترە، بۆیە لە پێناویدا تەحەمولی خراپەکە دەکەم، ئەوی دی دەڵێ: خراپیی خراپەکە زۆر زیاترە لە چاکیی چاکەکە، بۆیە خوا دەکا خراپەکەم لە کۆڵ دەبێتەوە قیرو سیا لەو چاکەو بەرژەوەندییە.

بۆ ئەم مەبەستەش دەتوانین دوو وێنە لە قورئان‌و سوننەتدا بێنینەوە:

یەکەم: لە قورئاندا خوا باسی مووساو ئەو بەندە ساڵحە دەکا، لە باسی کەشتییەکەدا کە لەگەڵ مووسادا (عليه السلام) سوار دەبن، جا

كاتێك ئەو پیاوە صاڵحە كەشتییەكە خراپ دەكا، مووسا دەفەرموێ: ﴿أخرقتها لتغرق أهلها لقد جئت شيئا إمراً﴾ الكهف ـ71ـ، واتە: بۆچی كەشتییەكەت خراپكرد! تاكو خەڵكەكەی بخنكێنێ؟! بەڕاستی كارێكی خراپت كرد! ئەو بەندە ساڵحەش پاساوی خراپكردنی كەشتییەكە بەوە دێنێتەوە دەڵێ: ﴿اما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر فأردت ان أعيبها وكان ورآءهم ملك يأخذ كل سفينة غصباً﴾ الكهف ـ 79ـ، واتە: هەرچی كەشتییەكەیە هی چەند هەژارێك بوو لە دەریادا كاریان دەكرد، جاویستم عەیبداری بكەم، چونكە لە پشتیانەوە پادشایەك هەبوو هەموو كەشتییەكی نوێو چاكی داگیر دەكرد، واتە: لێرەدا دوو زەرەر هەبوون، یەكەم: كەشتییەكە دەستكاریی نەكرێو زەوت بكرێ، دووەم: عەیبدار بكرێ، بەڵام داگیر نەكرێ، بۆیە بەندە چاكەكە زیانێكی كەمی لێدا، بۆ ئەوەی لە زیانێكی گەورەتری بپارزێرێ.

دووەم: بۆ ئەوەش كە دەبێ بەرژەوەندیی گەورەتر دابین بكرێو چاوپۆشیی لە بەرژەوەندیی بچووكتر بكرێ، لە فەرمایشتێكدا كە (مسلم) بە ژمارە (1333) هێناویەتی پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم قسە لەگەڵ عائیشەی خێزانیدا دەكاو لە درێژەی فەرمایشتەكەدا دەفەرموێ: (لولا أن قومك حديث عهد بشرك لَهَدَمْتُ الكعبة فَأَلْزَقْتُها بالأرض) واتە: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە كە گەلەكەت (قوڕەیش) تازە لە شیركەوە دەرباز بوون، كەعبەم دەڕووخاندو دەرگاكەیم بە زەوییەو دەنووساند، واتە: لێرەدا پێغەمبەر صلی الله علیه وسلم چاوپۆشیی دەكا لە ڕاستكردنەوەی كەعبە بە پێی نەخشەی ئیبراهیم، لە پێناوی ئەوەدا كە دڵی خەڵك نەڕەنجێ، چونكە لە كوفرو شیركەوە نزیك بوون، نەوەك گرفتێكیان بۆ

دروست ببێ.

5- بنچینەیەكی دی ئەوەیە كە (ناچاریی حەڕامەكان ڕەوا دەكا) (الضرورات تبیح المحظورات) واتە: شتێك كە حەڕامە بە هۆی ناچارییەوە بۆت ڕەوا دەبێ، ئەمیش ئەم ئایەتەی سوورەتی (البقرة) دەبێتە بەڵگە بۆی: ﴿یا أیها الذین حرمت علیكم المیتة و الدم ولحم الخنزیر وما اهل به لغیر الله، فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه ان الله غفور رحیم﴾ واتە: ئەی ئەوانە بڕواتان هێناوە! مردارەوەبوو و خوێن‌و گۆشتی بەرازو سەربڕاو بۆ غەیری خوا (واتە ناوی غەیری خوای لەسەر هاتبێ)، لێتان قەدەغە كراون، بەڵام ئەگەر كەسێك ناچاربوو بەمەرجێك لە ئەندازەی پێویست تێنەپەڕێنێ‌و بۆ بە ئارەزوو خواردن نەبێ، ئەوە بە گوناه لەسەری نانووسرێ، كەواتە: كاتێك مرۆڤ ناچار دەبێ شتی قەدەغەی بۆ ڕەوا دەبێ، بە ئەندازەی ئەوەی لەو ناچارییە خۆی قوتار دەكا.

لێرەدا مەبەست ئەوەیە كەسێك كە بەشداریی دەكا لە حكوومەتێكدا كە ناچارەو هەندێك بەرژەوەندیی وا نەبێ بۆی نایەنە دی‌و، هەندێك زیان وا نەبێ لێی دوور ناكەونەوە، ئەوە بۆی هەیە بە مەبەستی بە دەستخستنی قازانجەكان‌و دوورخستنەوەی زیانەكان بەشداریی بكا لەو حكوومەتەدا ئەگەر بزانێ ئەوەی بۆ دەكرێ، ئەگەرنا دروست نیە.

6- بنچینەیەکی دیکە دەڵێ: (لايسقوط الميسور بالمعسور) واتە: ئەوەی کە بە ئاسانی بۆت دەکرێ، بەهۆی ئەوەوە کە بە زەحمەت نەبێ بۆت ناکرێ، یان هەر بۆت ناکرێ، لەسەرت لاناچێ، واتە: ئەگەر ئێمە بتوانین قەوارەیەکی سیاسیی ئیسلامیی دروست بکەین، ئەوە ئەوەمان لەسەر پێویستە، بەڵام ئەگەر ئەوەمان پێنەکرا، بەس توانیمان زۆر ناشەرعیی‌و خراپەو ستەم لەو قەوارە سیاسییەدا لابەرین‌و چاکەی لە شوێندا دابنێین، نابێ بڵێین: مادام دەوڵەتمان پێ دانامەزرێ واز لەو بەرژەوەندییانەش دێنین کە پێمان دێنەدی!

جۆری دووەم: لەبەڵگەکانی بەشدارییکردن لەحکوومەتێکی پابەند نەبوو بەشەریعەتدا، بریتیە لە: بەشداریی کردنی (یوسف) پێغەمبەر (علیه السلام) لە حکوومەتی میسردا لەسەردەمی ئەو پادشایەدا کە دیارە پادشایەکی کافر بووە، هەروەها کۆمەڵگاکەش کۆمەڵگایەکی کافر بووە، وەك لە بەسەرهاتی (یوسف)دا بە ڕوونی هاتوە، تەماشا دەکەین (یوسف) (علیه السلام) دوای ئەوەی پادشا بانگی دەکا، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿وقال الملك اتوني به استخلص لنفسي، فلما جائه قال انك اليوم لدينا مكين امين﴾ يوسف -54-، واتە: پادشا گوتی: بۆم بێنن بۆخۆم هەڵی دەبژێرم، (دەیکەم بە ڕاوێژکاری خۆم‌و پشتی پێ‌دەبەستم بۆ حوکمڕانیی)، جا کە هاتە لای پێی گوت: تۆ ئەمڕۆ لای ئێمە بەڕێزو متمانە پێکراوی، (یوسف)یش (علیه السلام) ئاوا وەڵام دەداتەوە: ﴿قال اجعلني على خزائن الأرض إني حفيظ عليم﴾ يوسف ر-55-، واتە: وتی: من لەسەر خەزێنەکانی وڵات دابنێ، چونکە من پارێزەرو زانام، واتە

دەتوانم ئەو کارە بکەم چونکە هەم توانام هەیەو هەم زاناشم، لێرەدا (یوسف) (علیه السلام) داوای کارێك دەکا لە پادشایەکی کافرو لە نێو کۆمەڵگایەکی کافردا، بەڵام خوا -سبحانه وتعالی- دەفەرموێ: ﴿وكذالك مكنا ليوسف في الأرض يتبوء منها حيث يشاء نصيب برحمتنا من نشاء ولا نضيع اجر المحسنين، ولاجر الآخرة اكبر للذين آمنوا وكانوا يتقون﴾ یوسف -57,56-، دەفەرموێ: وەبەوشێوەیە یوسفمان لەسەر زەویدا باڵادەست کردو توانامان پێدا، کەلەهەرجێیەکی بوێ نیشتەجێ ببێ، بەو شێوەیە ڕەحمەتو سۆزی خۆمان دەدەین بە هەرکەسێك بمانەوێ، بێگومان خوا پاداشتی چاکەکاران زایە ناکا، وە بە دڵنیاییەوە پاداشتی دوارِۆژیش باشترە بۆ کەسانێ بڕوایان هەیەو پارێز لە خوا دەکەن، لێرەدا خوا وەك نیعمەتێك ئەم کار پێ سپاردنەی (یوسف) باس دەکا، کە لە جێی وەزیر ئابووریی ئێستایە، (یوسف)یش لە کۆتایی بەسەرهاتەکەی خۆیدا دەفەرموێ: ﴿رب قد آتيتني من الملك وعلمتنى من تأويل الأحاديث فاطر السماوات والارض انت وليّ في الدنيا والآخرة توفَّني مسلماً وألحقني بالصالحين﴾ یوسف -101-، وەك دەبینین لە مەقامی باسکردنی نیعمەتدا دەڵێ: پەروەردگارا تۆ دەسەڵاتت بە من داوە، وەفێری لێکدانەوەی خەونانت کردم، ئەی بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوی! هەرتۆ دۆستو پشتیوانمی لەدنیاو دوارِۆژدا، دەجا بەمسوڵمانیی بمرێنەو بەچاکانم بگەیەنە.

وەك دەبینین (یوسف) علیه السلام ئەو ئەندازە حوکمو دەستەڵاتە کە لەژێر سایەی پادشایەکی کافرو سیستەمێکی کوفردا، وەچەنگی کەوتوە بەچاکەو نیعمەتێکی گەورەی خوای دادەنێ! کەواتە: وەکو چۆن بۆ

پێغەمبەرێکی پایەبەرز دروستبووە کە لە ژێر دەسەڵاتی پادشایەکی کافرو لە نێو کۆمەڵگایەکی کافرو لە دامو دەزگایەکدا کە حوکم بە شەریعەت ناکا، کارێك وەئەستۆ بگرێ، بەمەبەستی هێنانەدی چەند بەرژەوەندییەك کە پەیوەندییان بەخەڵکی میسر بەگشتی یەوە هەبووە، هەرچەندە تاکە مسوڵمانێکیشیان تێدانەبووە، وەبەشێکیشیان پەیوەندییان بەخۆیو بنەماڵەکەیەوە هەبووە، کە بریتیی بووە لەنیشتەجێبوونیان لەمیسردا، بەهەمان شێوە بۆ غەیری ویش ئەو مەسەلەیە ڕەواو دروستە، وەك (القرطبي) لە تەفسیرەکەی خۆیدا (الجامع لأحكام القرآن) ج9، ص215دا دەڵێ: (قال بعض أهل العلم في هذه الآية ما يُبيح الرجل الفاضل أن يعمل لرجلٍ فاجرٍ وسلطانٍ كافرٍ بشرط أن يعلم أنه يُفَوِّض اليه في فعل لا يعارضه فيه، فيصلح منه ماشاء)، واتە: هەندێك لە زانایان گوتوویانە لەم ئایەتەدا ڕەوایەتیی هەیە بۆ پیاوی باش کە کار بکا لای پیاوێکی گوناهبار، یاخود دەسەڵاتدارێکی کافر، بە مەرجێ بزانێ کە کارێکی پێ دەسپێرێ کە دوایی ڕەخنەی لێ ناگرێو دەتوانێ کارێکی چاکە بکا.

هەروەها (الآلوسي) لە تەفسیرەکەی خۆی (روح المعاني) لە بەرگی (13) لاپەڕە (5)داو، (النسفي) لە بەرگی (2) لاپەڕە (194) تەفسیرەکەی خۆیداو، (سعید حوّی) لە (الأساس في التفسير) بەرگی (5) لاپەڕە (2671)دا، هێناویانەو سەیدقوتبو زانایانی دیکەش ئاماژەیان پێداوە، (کە ئەمە واتە: بەسەرهاتی (یوسف) علیه السلام) بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە مرۆڤی مسوڵمان بە مەرجێ بزانێ دەتوانێ هەندێك چاکە بکاو هەندێك خراپەش لابەرێ، بۆی هەیەو بەڵکو جاری وایە لەسەری

پێویستیشە کە بەشداریی بکا لە حکوومەتو قەوارەیەکی نا ئیسلامییدا.

لێرەدا بەدوو شێوە ڕەخنە لەم بەڵگەیە، ڕەخنە لێگیرانی ئەم بەڵگەیەو وەڵامدانەوەی گیراوە، یەکەم: دەڵێن: (یوسف) بە شەرعێك حوکمی کردوە کە غەیری شەرعی ئێمەیەو بچینەیەکی شەرعیش هەیە دەڵێ: (شرع من قبلنا ليس شرعاً لنا)، واتە: بەرنامەی ئەوانەی پێش ئێمە بەرنامەی ئێمە نیە! ئێمەش لەوەڵامی ئەم قسەو ڕەخنەیەدا دەڵێین:

1- زانایان لەسەر ئەم بنچینەیە مشتومڕی زۆریان هەیەو زۆرێکیان دەڵێن: (شرع من قبلنا شرعٌ لنا)، واتە: شەریعەتی ئەوانەی پێش ئێمە هی ئێمەشە، مەگەر بەڵگەیەك هەبێ لەسەری کە پێچەوانەی ئایەت، یان فەرموودەیەك بێ، ئەگەرنا بۆیە خوا بەسەرهاتی پێغەمبەرانمان بۆ دەگێرێتەوە، بۆ ئەوەی سوود لە بەرنامەو هەڵوێستەکانیا وەربگرین.

2- پاشان ئەگەر واشبێ، دەڵێین: مەسەلەی حاکمبوونی خوای پەروەردگارو ئەوە کە خوا حەڵاڵو حەرام دادەنێ بەشێکە لەئیمانو عەقیدەی ئیسلامییو شتێك نیە لە لقو پۆپەکان (فرع) بێ، تاکو جیاوازیی تێدا هەبێ، دیارە پێغەمبەرانیش (عليهم الصلاة والسلام) لە عەقیدەدا یەکسان بوونو هەر لە سوورەتی (یوسف)دا (یوسف) دەفەرموێ: ﴿ان الحكم الى لله امر ألاّ تعبدوا الاّ اياه ذلك الدين القيم ولكن أكثر الناس لايعلمون﴾ -40-، واتە: حوکم (بەرنامە دانان) بەس هی خوایە، فەرمانی کردوە کە جگە لەوی نەپەرستن، ئائەوەیە بەرنامەی ڕاست بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن.

کەواتە: (یوسف) لەگەڵ ئەوەشدا کە زانیویەتی حوکم تەنها هی خوایە، بەشداریی کردوە لە حوکمێکی کوفردا، لەبەر ئەوەی هەندێك بەرژەوەندیی پەکیان لەسەر ئەوە کەوتوە!

<u>دووەم</u>: هەندێکی دی بە جۆرێکی دیکە ڕەخنەیان لەم بەڵگەیە گرتوەو، گوتوویانە: (یوسف) بووەتە پادشای میسر، نەك لە ژێر هەیمەنەی پادشایەکی کافردا بووبێ! ئێمەش لەوەڵامی ئەو ڕەخنەیەدا دەڵێین: ئەو قسەیە ڕاست نیە، بەم بەڵگانە:

1- (یوسف) گوتوویەتی: ﴿اجعلني على خزائن الأرض﴾ یوسف -55-، واتە: لەسەر گەنجینەکانی زەوییم دابنێ! واتە: بمکە بەوەزیری دارایی یان ئابووریی، کەواتە: پادشا ئەوی لەسەر ئەوکارە داناوەو ئەو بەردەست بووە!

2- پادشاکە دەڵێ: ﴿أستخلصه لنفسي﴾ یوسف -54-، واتە: بۆ خۆمی دادەنێم، واتە سوود لە حیکمەتو لێزانینەکەی وەردەگرم.

3- ئەو شەریعەتەی حوکمی پێکراوە، غەیری شەریعەتی (یوسف) بووە، بە بەڵگەی ئەوە کە کاتێك براکەی (یوسف) بە تۆمەتی ئەوەی کە دزیی کردوەو ئەو دەفرەی لە بارەکەی خۆیدا شاردۆتەوە، کە هی پادشا بووە، کە بێگومان ئەوەش فێڵێك بوو (یوسف) (علیه السلام) کردوویەتی بۆ ئەوەی براکەی لای خۆی گلبداتەوە، خوا دەفەرموێ: ﴿ما كان ليأخذ أخاه في دين الملك﴾ یوسف -76-، واتە: (یوسف) بۆی نەبووە بە پێی دینی پادشا براکەی گل بداتەوە، بۆیە بۆ چۆنیەتی سزادانی لەکاتی ساغبوونەوەی تۆمەتەکەدا کە ئاڕاستەی

برایەکەی (بنیامین) کرابوو، ئەوانی سەرپشك کرد، ﴿قال فما جزاؤه﴾ یوسف -74-، واتە: گوتی سزای چییە ئەگەر لە بارەکەی ئەودا بوو؟ ﴿قالوا جزاؤه من وجد في رحله فهو جزاؤه كذلك نجزي الظالمين﴾ یوسف -75-، واتە: گوتیان: سزاکەی ئەوەیە هەرکەسێك ئەوشتە لە بارەکەیدا دۆزرایەوە دەبێ خۆی ببێتە بارمتەی، کەواتە ئایینی مەلیك جیاواز بووە لەهی یەعقووبو کوڕەکانی، کە دیارە (یوسف)یش کاری پێکردوە، (واتە: بەئایینو بەرنامەی مەلیك).

جۆری سێیەم: لەو بەڵگانەی ئیسپاتی ڕەوایی بەشدارییکردن لەوجۆرە حکوومەتەدا دەکەن، هەڵوێستی نەجاشیی (أصحمة) پادشای حەبەشە بووە، کە لەقۆناغی مەککەدا ژمارەیەك لەهاوەڵانی بەرێز بە فەرمانی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم کۆچیان بۆ لا کردووەو پێغەمبەر لەبارەیەوە فەرموویەتی: لە حەبەشە پادشایەکی لێیە کەس لای ئەو ستەمی لێ ناکرێ، بچن بۆلای،[1] دیارە ئەم نەجاشییە[2] ئیمان بە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم دێنێو مسوڵمان دەبێ، بەڵام ئەو نەجاشییە کار بە شەریعەتی پێغەمبەر ناکا، لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم هەر بەمسوڵمانو بەبرای ئیمانیی دایدەنێ، دیارە هۆکاری ئەوەش ئەوەبووە کە نەجاشیی بۆی نەکراوە حوکم بە شەریعەت بکاو کۆمەڵگایەکەی خۆی پێوە پابەند بکا، بەڵگەش لەسەر

---

[1] - بڕوانە: (السيره النبويه لابن هشام) ج1، ص321.

[2] - نَجاشي، نِجاشي، نِجّاشي، کە بەمانای (مَلِك) دێ، نازناوی پادشاکانی حەبەشە بووە، بڕوانە: (المنجد في اللغة والأعلام)، ص791، ط21.

مسـولْمانبوونی نەجاشـیی کـە نـاوی (ئەصـحەمە) بـووە، ئەوەیـە کـە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم لە فەرمایشتێکدا کە (بخاري) بە ژمارە (3877) ڕیوایەتی کردوە، دەڵێ: (مات اليوم رجل صالح فقوموا فصلوا على أخيكم أصحمة)، واتە: ئەمڕۆ پیاوێکی چاك وەفـاتی کـردوە، دەجـا هەستن نوێـژ لەسـەر (ئەصـحەمە)ی براتـان بکـەن، (ئیبنـو تەیمییـە) ڕەحمەتی خوای لێبێ، دەڵێ: (ونحن نعلم قطعاً انـه لم يمكنـه ان يحكم بينهم بحكم بالقرآن، فأن قومه لايُقِرُّونه على ذلك، والنجاشي وأمثالـه مع ذلك سُعداء في الجنة، وان كانوا لم يلتزموا من شرائع الأسلام ما لا يقدرون على التزامه بل كانوا يحكمون بالأحكام التي يمكنهم الحكم بها) مجموع الفتاوى: ج19، ص218,219، واتە: بـە دڵنیاییـەوە ئێمـە دەزانین، کە (نەجاشیی) بـە حـوکمی قورئـان حـوکمی نـەکردوە لەسـەر گەلەکەی خۆی، چونکە گەلەکەی ئامادەنەبوون دانی بۆ پێدا بێنن، بـەڵام نەجاشییو هاوێنەکانی بەختـەوەرنو لـە بەهەشـتدان، هەرچـەندە ئـەو یاسایانەی ئیسلام کە نەیانتوانیوە پێیەوە پابەنـد نـەبوون، بـەڵکو بـەس ئەوەی کە لە تواناياندا بووبێ پێیەوە پابەند بوون.

کەواتە: ئەوکەسەی کە دەچێتە نێو حکوومەتێکەوەو ناتوانێ هـەموو یاساکانی بگۆڕێو هەموو بڕیارەکان وا لێبکا کە بە پێی شەریعەت بـن، گوناهبار نابێو گرنگ ئەوەیە توانای خۆی وەگـەڕ بخـا، چـونکە ئەوکاتـە نەجاشی پادشای وڵاتەکەش بووە کەچی نـەیتوانیوە، دیـارە کەسـێك کـە وەزیرە لەوەش کەمتر تەکلیفی لەسەرە.

(العز بن عبدالسلام) لە کتێبی (قواعد الأحكام في مصالح الأنام)

بەرگی (1) لاپەڕە (73 ـ74)دا دەڵێ: (ولو استولى الكفار على إقليم عظيمٍ فولُّوا القضاء لمن يقدم مصالح المسلمين العامة فالذي يظهر: إنفاذ ذلك كله جلباً للمصالح العامة ودفعاً للمفاسد الشاملة، اذ يبعد من رحمة الشرع ورعايتهِ لمصالح العباد تعطيل المصالح العامة وتحمّل المفاسد الشاملة لفوات الكمال فيمن يتعاطى توليتها لمن هو أهل لها) واتە: ئەگەر كافرەكان دەسەڵاتیان ڕانواند بەسەر وڵاتێكی گەورەی مسوڵماناندا، لەكاتێكی وادا ئەگەر داوا لە كەسێك بكەن بیكەن بە قازیی، یان هەر كارێكی دیكەی پێ بسپێرن، مادام بزانێ دەتوانێ هەندێك بەرژەوەندیی بۆ خەڵك بهێنێتە دیو هەندێك خراپەیان لێ دوور بخاتەوە، ئەوە بۆی هەیە، چونكە ئەوە زۆر لە ڕەحمەتی شەریعەتەوە دوورە كە بڵێ: لەبەر ئەوەی كەسێك كەشایستەیی بەرپرسیارێتی هەیە چونكە ناتوانێ هەموو بەرژەوەندییەكان بهێنێتەدیو ناتوانێ هەموو زیانەكان دوور بخاتەوە، دروست نیە ئەوكارە بەئەستۆوە بگرێ.

ئێستاش بێینەسەر قسەی كۆتایی لەم مەسەلەیەدا: زانایان وێڕای ئەو شتانەی باسمانكردن، ئەمانەشیان بە مەرج گرتوە:

یەكەم: دەبێ ئەو بەشدارییكردنە بەرژەوەندیی تێدا هەبێ. یان یەقینی هەبێ كە بەرژەوەندیی تێدایە، یان گومانی زاڵی وابێ كە بەرژەوەندیی تێدایە، بەڵام ئەگەر گومانی وابوو كە هیچ بەرژەوەندییەكی تێدا نیە، ئەوە دروست نیە، چونكە ئەو بۆیە دەچێ كە بەرژەوەندیی بەدەست بێنێ، بەرژەوەندییش دووشتە:

1- بەدەستخستنی سوودەكان.

2- لابردنی زیانەكان.

دووەم: ئەوەیە كە نابێ ئەو ڕژێمە ڕژێمێكی دیكتاتۆریی قێزەونی وابێ كە ئەو خەڵكە مسوڵمانەی تێیدا بەشدار دەبێ پێی ناشیرین ببێ، وەك ڕژێمی سەددامو هەر ڕژێمێكی دیكەی لەو جۆرە.

سێیەم: كە ناچار بكرێ تەنازول لە پرانسیپو مەبدەئەكانی ئیسلام بكا.

چوارەم: دەبێ بابای وەزیر یاخود بەڕێوەبەری گشتیی، یاخود هەر پلەیەك كە بەشدار دەبێ، بواری ڕەخنەگرتنی هەبێ لەو شتانەی كە ناشەرعیینو مەجالی هەڵوەستەكردنی هەبێ، هەروەها دەستی كراوەبێ بۆ ئەو شتانەی كەبە شەرعییو چاكیان دەزانێو بتوانێ بە پێی دەسەڵاتی خۆی شتەكە بەرەو ئاڕاستەی شەریعەت بەرێ، بەڵام ئەگەر هیچی لەدەست نەیەتو نەبتوانێ ڕەخنەیەك لە ناشەرعییەك بگرێو نە چاكەیەك ئەنجام بدا، كەوایە چوونەكەی بە بەڵاشە.

پێنجەم: دەبێ ئەو كەسەی بەشداریی دەكا لە زاتی خۆیدا كەسێكی قاییمو دامەزراو بێو، بەڕاستیی مرۆڤی شلو پلو لاواز كە بە ئاسانی بخلیسكێو بكەوێتە ژێر زەختو فشارو تەنازول لە نەگۆڕەكانی شەریعەتو هەڵوێستەكانی خۆی بكاو ببێتە پەڵەیەكی ڕەش بە نێوچاوانی مسوڵمانانەوە، ئەوە بۆی نیە بەشداریی بكاو نابێ كەسی وا بنێررێتە ئەوێ.

شەشەم: هەركاتێك دوای ئەوەش كە بەشداریی كرد بۆی دەركەوت زیانی لە قازانجی زیاترە، واتە: لەسەرەتاوە بە ئومێدی قازانج چووە بەڵام دوایی دەزانێ لەسەر قەرزدار دەبێتەوە، ئەوە دەبێ بكشێتەوە.

ئنجا لێرەدا پێویستە ئاماژە بەمەسەلەیەك بکەم، ئەویش ئەوەیە کە مەسەلەی بەشداریی لە پەرلەماندا، لەگەڵ مەسەلەی بەشداریی لە حکوومەتو وەزارەتەکاندا جیایە، جیاوازییەکەش ئەوەیە کە هەمیشە بەرژەوەندیی بەشداریی لە پەرلەماندا دیارە: ئەو کەسە نوێنەری خەڵکە، خەڵك هەڵی دەبژێرێو بە ناوی خەڵکەوە قسەدەکاو هەر نەبێ بانگەوازکردن بۆ ئیسلامو فەرمانکردن بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپەو دەرخستنی دەنگو ڕای ئیسلام هەمیشە مسۆگەرە. بەڵام بەشدارییکردن لە حکوومەتدا وانیە، بۆیەش زانایان زۆر تێیدا کەوتوونەتە کێشەوە، لەکاتێکدا کە بۆ بەشداریی کردن لە ئەنجوومەنی ڕاوێژ (پەرلەمان)دا زۆربەی زانایانی هاوچەرخ ڕایان بووە، بەڵکو زۆرجار بە پێویستیشیان زانیوە، بۆ حکوومەت ڕایان نەبووە، چونکە گوتوویانە بۆ هەر شوێنە حوکمی تایبەتی خۆی هەیە، لە وڵاتێکدا وەزیر دەستی کراوەیەو دەتوانێ ڕۆڵی خۆی ببینێو، لە وڵاتێکی دیکەدا هەر دیکۆرە.

+ مامۆستا تۆ باست لە پلەبەندیی کرد لە ئایینی ئیسلامدا، بەڵام هەندێك پێیان وایە پاش هاتنە خوارەوەی ئایەتی ﴿اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتي ورضيت لكم الاسلام دينًا﴾ المائدة -3-، ئیتر پلەبەندیی نامێنێ.

ـ هەرکەس وا دەڵێ: لە دین تێنەگەیشتوە، چونکە پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم سەرمەشقی ئێمەیە، وەك خوا فەرموویەتی: ﴿لقد كان في رسول الله اسوة حسنة﴾ الأحزاب -21-، جا ئایا ئەو پێغەمبەرە مەزنە ئەم ئایینە کامڵەی پلەپلە نەهێناوە؟ بێگومان با، ئێمەش بە هەمانشێوە

دەبێ چاو لە پێغەمبەری خۆمان بکەین، ئنجا بەڵێ ئایینەکەمان کاملە، بەڵام خۆمان کامل نین، وە هەلومەرجەکان گونجاو و یارمەتیدەر نین! دیارە پێشتریش باسمان کرد کە پلەپلەیی (تدرّج) یاسایەکی گشتی خوایە لەدروستکراوەکانیو، لەئایینو بەرنامەکەیو یاساکانیشیدا، ئنجا با نموونەیەکی سادەش بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی مەبەست بێنینەوە: کەسێك کە بینایەك دروست دەکا، ئایا هەر یەکسەر بەتەواویی دروستی دەکا، یان لە بناغەوەو قۆناغ قۆناغ دروستی دەکا؟ بۆیە ئەم پلەبەندییە پێویستەو هەر دەبێ هەبێو هەرکەس بڵێ پێویست ناکا! هیچ لە کاری ئیسلامیی حاڵی نیەو لە خەیاڵدا دەژی.

+ مامۆستا تۆ زۆر باست لە بەرژەوەندیی (مصلحة)کرد، جا ئایا ئەم بەرژەوەندییە چۆن دیاری دەکرێ؟

زانایان ئاوا پێناسەی بەرژەوەندییان کردوە: پارزێگارییکردنی ئامانجی شەرعدانەر لە نێو شەرعەکەیدا، (حفظ مقصود الشارع في شرعه)، جا ئامانجی شەرعدانەر {خوا (سبحانه وتعالى)} بریتیە لە: پاراستنی ئەم حەوت شتەی خەڵك: دین، ژین، عەقڵ، نەسلو وەچە، ماڵ، کەرامەت، هێمنییو ئاسایشی خەڵك. کەواتە: بەرژەوەندیی (مصلحة) بریتییە لە پاراستنی هەرکام لەم (7) شتە ئەگەر هەبن، وەئەگەر نەبن پەیداکردنیان. بۆ وێنە: هێمنییو ئاسایشی خەڵك ئەگەر هەیە بیپارێزیو ئەگەر نیە پەیدای بکەی، ماڵو سامان ئگەر کەسێك نیەتی بۆی دابین بکەی، ئەگەر هەشیەتی بۆی بپارێزی.

+ کامیان لە پێشتربێ دەگۆڕێ؟

ـ لەوەدا زانایان ڕاجیاییان هەیە، هەندێك دەڵێن: بەرژەوەندیی دین لە

پێشەوەیە، هەندێك دەڵێن: ژین لە پێش هەموویانەوەیە، یانی لە چۆنییەتی ڕیزبەندییەکەیاندا جیاوازیی لە نێوان زانایاندا هەیە، دیارە ئەوەی دەڵێ: ژین لە پێشەوەیە دەڵێ: ئەگەر ژین نەبوو دینیش نابێ، بەڵام دەگونجێ ژین هەبێو دین نەبێ، بەبۆچوونی بەندەش ڕیزبەندییەکە ئاوایە: ژین لە پێشەوەیە ئنجا دین، پاشان نەسلو وەچە، دوایی هێمنییو ئاسایشو ئنجا کەرامەتو دوایی عەقڵو پاشان ماڵو سامان.

شایانی باسیشە بۆ هەرکام لەم حەوتە —کە دەگونجێ زیاتریش بن- بەڵگەی قورئانو سوننەت هەیە کە من لەبەرهەمەکانمدا ئاماژەم پێیان داوە، بۆ وێنە: نامیلکەی (سیاسەتی ئیسلامییو چەند ڕوونکردنەوەیەك).

+ مامۆستا زۆربەی جار جەنابت ئاماژەت بە پاشگری ئیسلامیی بە حکوومەتەوە دەدا، ئەگەر چی ئەوە باسێکی فراوانەو زۆر هەڵدەگرێ، من ئەگەر وەڵامم لە بەرێزت بووێ: ئایا مەرجە حکوومەتەکەمان پاشگری ئیسلامیی لەگەڵ بێ؟!

ـ نەخێر مەرج نیە وشەی ئیسلامیی پێوە بێ، گرنگ ئەوەیە نێوەڕۆکەکەی ئیسلامیی بێو بنەماکانی ئیسلام بەرجەستە بکا، واتە: لەسەر بناغەی عەقیدەی ئیسلامیی بنیات نرابێو لە ڕووی سیاسیی، ئابووری، کۆمەڵایەتیو هتدەوە، شەریعەت پیادە بکاو لە چوارچێوەی شەریعەت دەرنەچێ، با ناویشی ئیسلامیی نەبێ، چونکە لە سیرەدا نەنووسراوە: (الحکومة النبوية)، یان (الحکومة الأسلامية)، حکوومەتی ئیسلامیی حکوومەتێکی مەدەنییەو بەو واتایەی ئێستا لە ڕۆژئاوا باوەو باسی دەکەن (ثیوکراسي) حکوومەتی ئایینی، کە قەشەو پاپا خۆیان بە

وەكیلی خوا زانیوە، لە ئیسلامدا شتی وامان نیەو نەبووە، بەڵكو ئەو كەسەی دەبێتە حوكمڕان وەكیلی خەڵكە، خەڵك دای دەنێ هەر خەڵكیش چاودێریی دەكاو لێپرسینەوەی لەگەڵ دەكاو دەشتوانێ لای بەرێ، كەواتە: لە ئیسلامدا حكوومەت مەدەنییە بەو واتایە كە خەڵك دای دەنێو لای دەبا، بەڵام بەو ئیعتیبارەی كە بناغەكەی لەسەر وەحیو شەریعەتی خوایی دانراوە، دەتوانرێ بوترێ: حكوومەتێكی ئایینییە، هەڵبەتە نەك بە تێگەیشتنە ڕۆژئاواییەكەی، بەڵكو بەو تێگەیشتنەی كە حكوومەتێكی بێ دین نیە، دینی هەیەو چوارچێوەكەی شەریعەتە، وە بەو ئیعتیبارەش كە خەڵك كاربەدەستەكانی هەڵدەبژێرێو لایان دەبا، بە دڵنیاییەوە حكوومەتێكی مەدەنییە.

+ ئەم بیروڕا جیاوازانەی كە لە نێو ئاییندا هەن، ئەگەر كەسێك توانای دیراسەو هەڵسەنگاندنی نەبێ، چۆن بتوانێ باشترینیان جیا بكاتەوە؟!

ـ لەو مەسەلانەدا كە جێگەی مشتومڕن ناتوانێ بڵێی لایەكیان جێگەی یەقینەو لایەكیشیان پێچەوانەی یەقینە، تەنیا ئەوەیە كە ئێمە دەڵێین: ڕای خۆمانمان پێ ڕاستەو دەشگونجێ هەڵەبێو ڕای بەرانبەرمان پێ هەڵەیەو دەشگونجێ ڕاست بێ، لەو شتانەدا كە بواری قسە لێكردنو ئیجتیهاد هەیە، بەڵام سەبارەت بەوبابەتەی كە ئێمە خەریكی توێژینەوەینی، دەڵێم: بە خوێندنەوەی واقیع، كەسێك بەم واقیعەی كوردەواریی خۆمان ئاشنابێو لەشەریعەت شارەزابێ، دڵنیا دەبێ كە ئەم ڕایە نیشانە دەپێكێو بەرژەوەندیی وەدەست دێنێو پێچەوانەی ئەوە هەڵەیە، چونكە واقیعی كوردستان جیایە لە واقیعی شوێنەكانی دیكەو ئەم واقیعەی ئێمە تازە خەریكە شكڵ دەگرێ، بۆیە دەبێ هەوڵبدەین

كاریگەرییمان لەسەری هەبێ، چ پەرلەمانەكەی، چ حكوومەتەكەی‌و دام‌ودەزگاكانی، بەڵێ هەركەسێك لەم واقیعی ئێستای كوردستاندا ڕۆچووبێ‌و چاوكراوە بێ، دەزانێ ئەم ڕایە پەسەندەو پێچەوانەی ئەم ڕایە هەڵەیە، چونكە بەدیلی ئەو ڕایە چییە؟

1- وەك پێشتریش چەند جارێك گوتمان: یان سەری خۆكزكردن‌و خۆدزینەوەیە لە واقیع، وەك هەندێك بە ناوی تەسەووف‌و سەلەفییەت‌و هەرناوێكی دیكەوە دەیكەن، كابرا دێنێ خۆی لە واقیعی كۆمەڵگە دەدزێتەوەو خۆی گۆشەگیر دەكا، بەلاّم هەرگیز پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) خۆیان لە واقیعی كۆمەڵگاكانیان نەدزیوەتەوەو گۆشەگیر نەبوون.

2- یان بەگژ واقیعدا چوونەوەیە بەزەبری هێزو چەك، كە پاش چەندان ئەزموونی تاڵ دەركەوت‌و سەلمێنرا كە ئەو جۆرە بیركردنەوەیە هەڵەیەو پێچەوانەی شێوازو ڕێبازی پێغەمبەرانیشە (علیهم الصلاة والسلام) كە فەرموویانە: ﴿ولنصبرن على ما آذيتمونا....﴾ إبراهيم.

3- یان ڕاكردن‌و هەڵاتنە، كە هیچ پێغەمبەرێكیش ئەوەی نەكردوە، جگە لە (یونس) علیه السلام كە ئەویش خوا سزای داو هەڵوێستەكەیشی ڕاست كردەوەو گەڕایەوە نێو خەڵك‌و كۆمەڵگاكەی!

كەواتە: ئەو ڕاوبۆچوونەی ئێمە هەڵمان بژاردوە بۆ مامەڵەكردن لەگەڵ واقیعی خەڵك‌و كۆمەڵگاكەماندا ڕای ڕاست‌و دروستەو هیچ بەدیلێكی شەرعیی ڕاست‌و بەڵگەداری نیە.

نێــوەڕۆك

ومەتێكی نا ئیسلامیی دا بەچەند مەرجێكەوە، بەڕەوا دەزانن.

بەرهــەمــەكانی دانــەر

1- پوختەیەك دەربارەی ئیسلام.   چاپی 2/ 2006.
2- دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلامو ڕێچكان.   چاپی 3/ 2006
3- یادی خوا، گرنگی یادی خوا لە ژیانی مرۆڤـ دا.   چاپی 1 /1987
4- كۆمەڵــی خوا.   چاپی 1 / 1988
5- پێشمەرگەی ئیسلام، یان مسوڵمانی موجاهید كێیەو چۆنە؟چاپی3 /2001
6- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی.   چاپی 1 /1989
7- ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ كامەیە؟! چاپی 1/ 1989
تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (مسوڵمانی كـامڵ : بەشــی یەكــەم: بیروبــڕوای مســـوڵمان) وە دواتـــر ئـــەمیش خرایـــە نێـــو كتێبـــی (ئیمـــانو عەقیـــدەی ئیسلامیی))یەوە .
8- ڕێگای صالّح بوونو بەرەو خوا چوون.   چاپی 3 /2005
9- كوردستان بۆ وێران بوو و چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟!   چاپی 1 / 1989
10- حوكمی گەڕانەوە ژێر نیری طاغووت.   چاپ 2 /2005
11- سۆزی نەتەوایەتیو بیری ناســیۆنالیزم لــە تــەرازووی ئیســلامدا. چــاپی 3 /2005 .
12- مسوڵمانی كامڵ/ بەشی یەكەم: بیروبڕوای مسوڵمان چاپی 1 /1997
تێبینی: ((دواتر خرایە نێو كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)یەوە)).
13- چارەسەری كێشەی كورد لە نێوان ئیمانو پەرلەمان دا. چاپی 1 /1992
14- بزووتنەوەی ئیسلامیی لە دووڕیانی مانو نەمان دا. چاپی 1 /1993

15- بزووتنەوەی ئیسلامیی‌و ئایندەیەكی گەش‌و ڕوون. چاپی 1/ 1995

16- پرۆژەی بەرنامەی فیكریی كاری ئیسلامیی. چاپی 1 / 1996

17- چەند ڕێڕوونییەك بۆ ئیسلامییەكانی كوردستان. چاپی 1 /1996

18- ئیسلام‌و كێشە هەنووكەییەكان چاپی 1 /1995

19- با وریا بین! داڕووخانی ڕەوشت كۆمەڵگاكەمان بەرو هەڵدێر دەبات. چاپی 2 /2006.

20- مسوڵمانی كامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی یەكەم . چاپی 1 / 2000 .

21- مسوڵمانی كامڵ: بەشی دووەم/ خواپەرستی مسوڵمان – بەرگی دووەم . چاپی 1 / 2000 .

تێبینی: ئەم كتێبە بە هەردووك بەرگەكەیەوە ئێستاكە لەژێر چاپە بۆ جاری دووەم لە چوار بەرگدا بەناوونیشانی: خواپەرستیی ئیسلامیی .

22- گەڕانەوە لای خـوا (عزّ وجلّ) . چاپی 4 /2005

23- زانایانی ئیسلام كێن‌و چۆنن ؟! چاپی 2 / 2002

تێبینی : بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە.

24- بنچینە گرنگەكانی هەڵس‌وكەوتی شەرعییانەو ژیرانە لەگەڵ وردە بابەتە خیلافییەكان دا چاپی 1 / 1999 .

تێبینی: ئەم نامیلكەیە باسێكی بەرگی یەكەمی كتێبی: (خواپەرستی ئیسلامیی)یە، وە بۆ زمانی عەرەبیش وەرگێڕراوە، بەڵام جارێ چاپ نەكراوە.

25- مزگەوتەكانی كوردستان لە نێوان ئاوەدان كردنەوەو وێران كردن دا. چاپی 1 /2000

26- تاقیكردنەوەی خوا بۆ بەندەكانی چی‌یەو چۆنە؟ چاپی 1 /2000

27- بنەما شەرعییەكان‌و هێڵە گشتیەكانی كۆمەڵێكی ئیسلامیی ڕەسەن .

تێبینی: (ئەم نامیلكەیە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی)

28- كۆمەڵی ئیسلامیی: ئامانجو هەڵوێستەكانی. چاپی 1 /2001

29- پاساوو بەڵگە شەرعییەكانی بنیاتنانی كۆمەڵیی ئیسلامیی، ئاڵقەكانی: 1و 2 و 3 و 4 . چاپی 1 / 2001

30- ئافرەتی مسوڵمانی كورد مافە شەرعییەكانیو ئەركە گرنگەكانی. چاپی 1 /2000.

31- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا . چاپی 2 / 2005

32- چەند مەسەلەیەكی باوی سەردەم . چاپی 5 / 2005

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

33- چەند ڕێڕوونییەك بۆ خوشكو برایانمان لە هەندەران. چاپی 1 / 2002

34- سنوورە قەدەغەكان مەشكێنن! (چاوپێكەوتنی دكتۆر حسین محمد عزیز) . چاپی 2 / 2003

35- چۆن هەڵسوكەوت لەگەڵ خەڵكی دا بكەین؟! چاپی 1 / 2002

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

36- شەهید كێیەو چ پلەوپایەیەكی هەیە؟! چاپی 1 / 2002

37- جیهاد لە ڕێی خواداو چەند سەرنجو ئاگادارییەك. چاپی 1 / 2002

38- بۆئەوەی لەسەر جیهادكردنمان قەرزدار نەبینەوە! چاپی 1 / 2002

39- جیهاد لەڕێی خوادا چی‌یەو بۆچی دەكرێو چۆن دەكرێ؟ چاپی1/ 2002

40- ئەشكەنجەو زیندان (چاوپێكەوتنی هاوژین عومەر) چاپی 2 / 2006 .

تێبینی: وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی.

41- كارو پرۆژەی ئیسلامیمان (وتاری كۆنگرەی یەكەمی كۆمەڵی ئیسلامیی) چاپی 2 / 2006 .

42- ئیسلامو مسولْمانەتیو کاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئانو سونئەتدا. چاپی 1 / 2006 .

43- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/1، ئیمانو عەقیدەی ئیسلامی چی یەو چۆنە؟! 1 تا 12 . چاپی 1 / 2006

44- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ 2، خوا بە یەکگرتن (التوحید) لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتی دا. 13 تا 26 . چاپی 1 / 2006

45- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ 3، خوا بەیەکگرتن لە ناوو سیفەتو لە پەرستراوێتی دا، 27 تا 36 . چاپی 1 / 2007

46- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ 4، ئیمان بە فریشتەکانی خوا (عزّوجل)، کتێبەکانی خوا (عزّوجل)، پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام). 37 تا 40 . چاپی 1 / 2007

47- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/ 5، ئیمان بە ڕۆژی دوایی قەزاو قەدەر 41 تا 45 . چاپی 1 / 2008

48- ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی. بەرگی/6، تایبەتمەندییو دیدو بۆچوونەکانی پەیڕەوانی ڕێبازی ڕاست. 46 تا 50 . چاپی 1 / 2008

49- تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیان. چاپی 1/ 2007

تێبینی: زۆربەی بە (24) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (هاووڵاتی)و ئەوەی دیکەش بە (9) ئاڵقە لە هەفتەنامەی (ئاوێنە)دا بڵاوکراوەتەوە.

50- گەنجەکانمان لە نێوان ڕەسەنایەتییو لاسایی کردنەوەدا.

51- بە دوورخستنەوەی ئافرەت لە ئیسلام چ زیانێك دەکەین؟

52- سیاسەتی ئیسلامییو چەند ڕوونکردنەوەیەك.

53- چۆنیەتی بوونە پێشەنگو بنیاتنانی بنکەی جەماوەریی.
54- چەند بنەمایەکی گرنگی وتاربێژیی.
55- قوتابیانی زانیاری شەرعی چەند سەرنجو ڕێنمایی یەك.
56- خوو ڕەوشتی بەرزو پەسند سەنگی مەحەکی مسوڵمانەتی یە.
57- بانگەواز بۆ لای خوا .
58- قوتابیان لەم هەلو مەرجەدا پێویستە چۆن بنو چی بکەن؟!
59- ضيف و قضية (مقابلة مع قناة العربية).
60- حوار خاص (مقابلة مع قناة العالم).
61- خواناسیی، ئایین ، ئیمان. چاپی 2 / 2009 .
62- واقیعی هەرێمی کوردستان ...دیدێکی ئیسلامیيانە. چاپی 1/ 2008 .
63- ئەم کتێبە (چەند بابەتێکی هونەریی لەبەر ڕۆشنایی قورئانو سوننەت دا. چاپی 1 / 2008 .
64- چۆن باشتر لە کتێبی بەڕێزی خوا بەهرەمەند دەبین؟! چاپی 1/ 2008 .

ئەو بەرهەمانەی لەژێر چاپن

1- پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ .
2- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد الأول.

ئەو بەرهەمانەی چاوەڕێی چاپن.

1- الإسلام كما يتجلّى في كتاب الله تبارك وتعالى، المجلد 2- 7 .
2- خوو و ڕەوشتی ئیسلامیی.
3- ئافرەتو خێزان لە سایەی شەریعەت دا. بەرگی دووەم.

4- گرنگی‌و پێویستی پابەندیی بە قورئان‌و سوننەتەوە.

5- چەند دەرسێك لە: (تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێز)، کە ئەگەر خوا تەمەن بدات هەموو قورئان تەواو دەکەین.